د وېښتابه اذان

عـــلامه

(افغان «رح»)

د افغان لیکوالو له انده

راټولونه او ترتیب: محمد حسین (میاخېل)

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحيم

د وینښتابه اذان؛ علامه (افغان«رح»)
د افغان لیکوالو له انده

راټولونه، کتنه او ترتیب: **محمد حسین "میاخېل"**

خپرندوی: **په مصر کې د افغانستان سفارت**

لومړی چاپ: **۱۳۹۴ لمریز**

دویم چاپ: **۱۳۹۶ لمریز**

چاپشمېر: **یو زر (۱۰۰۰) ټوکه**

ډیزاین: **سپین سهار**

د چاپ حقوق له مؤلف سره خوندي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډالۍ

د بشریت واقعي خیرخواه (ربښتیني مسلمان) ته، چې د الهي دین په رڼا کې د انسان د دواړو جهانونو د جوړولو له پاره کار کوي.

م. ح. میاخېل

(c) ketabton.com: The Digital Library

لړليک

هم ((حسين)) او هم ((مياخېله))! ....8.....................
پر ستر (افغان رح) د ورور (مياخېل) هڅه! ...10.....................
سريزه ....12.....................
د وينښتابه آذان؛ علامه (افغان) (رح) ....16....................
علامه جمال الدين او علامه اقبال او د دوی پان اسلاميزم 20........
لنډيز: ....20.....................
پان اسلامېزم: ....25.....................
د پان اسلاميزم د اصطلاح پېل: ....29..........
د جمال الدين پان اسلاميزم او د سلطان عبدالحميد ثاني پان اسلاميزم: 33 .
سيد جمال الدين؛ استعمار کښ انقلابي! ...35.....................
اقبال او پان اسلاميزم: ....36......................
افغان جمال الدين، علامه اقبال او پان اسلاميزم: 38.....................
((جمال)) د ((اقبال)) په فکر او شعر کې ....46.....................
سيد؛ د وړو وړو جمال الدينو جوړونکی: .....46.....................
سيد؛ د اقبال د مهال ستر مجدد، ستر ختيځوال او ستر مسلمان: 47........
((جمال)) د((اقبال)) په شعر کې: ....48......................
د اقبال يو تخيلي سفر او له سيد جمال الدين افغاني سره کتنه! 49..........
پايله: ....54.....................
سيد جمال الدين افغاني: ستر شخصيت او سپک تورونه 56...........
لنډيز ....58.....................
مقدمه ....58.....................
د افغاني لنډ ژوندليک ....61.....................
افغاني د ځان په اړه څه وايي؟ ....68...........
د افغاني صراحت او صداقت ....72............

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر شیعه مذهب د افغاني ردونه ....73..............
د نظریې پټولو په اړه د افغاني رایه ....75..........
د افغاني شاګردان څه وایي؟ ....76................
محمد عبده د افغاني د وطن او ځای په هکله لیکي: 77
د میرزا لطف الله کتاب ....82......................
د ایرانیت دعوه او رد یې ....85....................
د الحاد تور ....94..................................
مراجع ....98....................................
((نیچریه)) ....99.................................
زبان نیچریه: ....104.............................
چاپ نیچریه و ترجمه های آن : ....111............
سید جمال الدین افغاني او د ختیځ او لوېدیځ مخامختیا ....120.
د سید شخصیت ....122...........................
ناسم پوهاوي ....126..............................
ښه ټولنه کومه یوه ده؟ ....131....................
د متن شننه ....139................................
تر سید وروسته د هغه د فکري بهیر دوام ....142..
لومړی د لوېدیځ په اړه: ....145....................
دوهم د ختیځ په اړه: ....147......................
وړاندیز: ....153...................................
یاددښت: ....156...................................
د سید جمال الدین افغاني لنډه پیژندنه ....158.....
د سیدجمال الدین افغان په ژبو برلاسي: ....169...
موسیو بلنت لیکي: ....175.........................
۱- هغه اثار ،چې سید پکې ایرانی ګڼل شوی دی ....177.
ایرانیان ولې زموږ تاریخي ویاړونه خپل ګڼي؟ ....179.
رسنۍ د څه له پاره ....180........................

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ستر سید یو قول ....183....................
د سید څخه پاتې اثار ....184................
۲- حجاز ته سفر ....185...................
۳- بیت المقدس ته سفر ....186..............
سید جماالدین افغان په مصرکې ....189..................
مړینه ....191...................
ویرنه ....192...................
علامه افغاني د یوه سیاسي مفکر په توګه ..194...................
اسلامي یووالی یا پان اسلامېزم ....196.................
افغاني او په مصر کې نویتوب (ماډرنېزم) ...198...................
د استعمار پر ضد مبارزه ....199.............
د سید د افکارو اهمیت ....200..............
ضمیمه ....200...................
مبادی ثلاثۀ سید ....201...................
راځئ سیدجماالدین افغان وپېژنو! ....203................
سید جمال الدین په اصل کې څوک دی؟ ...206...................
د سیدجمال الدین افغان ستاینه ....214.................
ماخذونه ....219...................
د شرق د نابغه ملیت او آندونه! ....220.............
سید جمال الدین افغاني رحمة الله علیه اصلي ملیت او جنسیت: .222......
د علامه علمي ځیرکتیا ....230.............
د علامه شهادت او د ژوند اخیري شیبې ....232...................
امت مسلمه ته د علامه توصیه ....234.............
یو نړی رغاند افغان ....237..................
سید جمال الدین افغاني؛ د اسلامي نړیوال نهضت بنسټ ایښودونکی .247
یو بشپړ کونکی تسلسل: ....251...........
اول د واحد امت درس: ....257.............

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم پیغام: ....257....................
دریم پیغام: ....258....................
څلورم پیغام: ....259....................
د مبارزې پیل کونکي ....259..................
سید جمال الدین افغان یو الګو شخصیت ..260....................
نړۍ وال حیثیت ....263....................
د ختیځ او ختیځوالو د حال هر اړخیز دراک .265....................
علامه سید جمال الدین افغان ....265..............
لومړۍ بېلګه: ....269....................
دوهمه بېلګه: ....270....................
دریمه بېلګه: ....270....................
ختیځ او ختیځوال() ....271..................
پایله: ....279....................
د بیدارګر (سید) په اړه د سترګور (سید) نظم..315

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم ((حسين)) او هم ((مياخېله))!

ړومبی ړومبی چې((د ویښتابه اذان)) په نوم ټولګه لاس ته راغله او د علامه حضرت سید جمال الدین افغان (رح) په داسې انځور ښکلې شوې وه، چې اسلامي عظمت او افغاني شوکت سره غاړیوتي په څپو وو، نو راته د غنیمت یوه ډالۍ ښکاره شوه، یو خو د کتاب نوم له داسې ویونو رغښتی ؤ، چې زما ډېر خوښ الفاظ او ډېر ځلي رانه په لیکنو کې زمزمه شوي وو، بله دا چې د فرهنګي یرغل په دې بوګنونکو شېبو کې د بې لارۍ سیلاب دومره په ځوښ غورځنګونه وهي، چې زموږ ملي روایات یې د برمتې تر کلابندۍ لاندې دي.
لنډه کیسه ولیکه، بس ته ادیب، لیکوال او هر هرڅه یې. له دې ناخبره، چې فن او هنر د خیال او غیب پر مټ له پوهاوي او سترې مطالعې سره سره دومره ریاضت ته اړتیا لري، چې هنرمن (شاعر، لیکوال) تر مودو، مودو له قلبي معبده را وتلی او وزګارېدلی نه شي، ځکه یې شاعرۍ ته ګوښه ګیري نه ریاضت ګرایي ویلې او ښه یې ویلې ده.
په دې پسې مې دا خوښي هغه شېبې لا یو په دوه شوه، چې د کتاب مؤلف مې ولید، د ده په ښکلي متشرع حلیه رنګ او ځلېدلې حیاناکه څیره کې که ټول نه وي، نو څه نا څه خو راته د ((حضرت سیدعقابي (رح))) نظر منعکس شو، چې: په کایناتو کمندونه غورځوي. او ورسره جوخت د شیخ الهند مولانا محمودالحسن دیوبندي رحمة الله علیه پېښه را په زړه شوه، چې:
مولانا ابوالکلام ازاد د پنځلس یا شپاړلس کلنۍ په عمر د ((البلاغ)) اخبار خپراوه، شیخ الهند (رح) به ډېر مطالعه کاوه، د حضرت شیخ سلګونو شاګردانو چې په کې لوی لوی محدثین ، مفسرین، مجاهدین او علماء شامل و، شیخ صاحب ته به یې ویل ، چې البلاغ مه ګوره ، په دې کې عکسونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دي، حضرت شیخ الهند به ویل، چې: دې شاځلمي خو ماته خپل تېر سبقونه را یاد کړل او بیا به یې د اردو دا شعر وایه:

کامل اس کو چۀ زهاہےا ٹھا نہ کویے

کچھ ہویے توہہےرندان قدح خوارہہوے

د زاهدانو له ټولي نه کوم کامل را پورته نه شو، څه چې دي، په دې رندانو کې دي، همدا لامل ؤ، چې شیخ الهند (رح) زلمی ابوالکلام د امامت لپاره نامزد کړ، خو د حضرت شیخ شاګردانو ونه منله، مولانا ابو الکلام ازاد د حضرت شیخ تر وفات وروسته پټه خوله کانګرس ته لاړ، د علماو په غونډه کې به یې خاموشه ګډون کاوه، اسلامي مدارس او پوهنتونونه یې لکه : جامعه ملیه، علیګړ او نور ځواکمن کړل، ډېرڅه یې لیکلي پرېښودل، خدای جل جلاله دې ټول وبښي.

نو ګرانه میاخېله!

همداسې تېر سبقونه را یادوه، زما یقین دی، چې د اسلامي شرق ناکراره روح به یو ځل بیا په کوم (سید جمال الدین) کې په وړانګو او تجلا شي او د ځمکې تنابونه به راکش کړي، خو ستا برخه به هم په کې وي.

د همدې ورځې په ځار او انتظار

ناګار

پوهنتون مېنه

۱۳۹٦

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر ستر (افغان رح) د ورور (میاخېل) هڅه!

پښتون حسن مې نظر کړلو کوز ګوری
د کبرې ملا مزلـــــونه وي په غـره کې

د غره په شان په لوړو شخصیتونو، چې افکار یې هم جمال لري او هم جلال، څه لیکل خو له نوموړیو سره د مینې په تړاو کیږي او یا خو د نافهمۍ په وجه د برترۍ احساس د تبې له مخې، زه د لوی علامه د راټولو شویو مقالو په کتاب (د ویښتابه اذان علامه افغان (رح)) د څه لیکنې په سبب په دواړو صفتونو موصوف یم، مینه هم ورسره لرم او د نوموړي په برخه کې د نافهمۍ ژوره تبه هم، د هجرت په دیار کې مې د علامه په اړه یوازې د ده، د ژوند لنډه غونډې بیوګرافي د تعلیمي نصاب په پښتو کتاب کې لوستې، تر لوړو زده کړو مې بیا نه د ده نوم واورېد او نه مې د ده د فکر څرک ولیده .

زموږ د ټولنې د نورو کم نصیبیو په لړ کې یوه دا هم ده، چې دی یې ونه پیژانده او تر لوړ شخصیت په اړه یې په پښتو کې د پښتنو لپاره معلومات له سره شته نه او که شته هم د نوموړي د شخصیت تر قامت یې قد سم نه دی، د لوی استاذ الفت (رح) یو نظم چې علامه یې په کې د خپل ژورلید او پراخې مطالعې په کچه کچ کړی، پرې مین کړی یې یم، په هغه نظم کې مې هم د الفت صاحب له نتیجه ګیرۍ خپله تته غونډې نتیجه اخیستې، د ښوونکو له خولې مې ایله ایله د علامه سید (رح) په حواله دا دوه درې غوره ویناوې اوریدلي، چې : علم له نورو زده کړه، کلتور دې خپل وساته ، په سپینو ډکو پسې نه بلکې په بالغ عقل پسې تګ په کار دی، چې د ښونځي ور خلاصیږي، د زندان ور تړل کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افسوس ځای خو دا دی، چې زموږ ستر موږ هغسې ونه پیژنده لکه نورو چې څه ډول را وپیژنده، د ځان پیژندنې او خودۍ حس مو دومره کمزوری دی، چې ځان د نورو په خوله پیژنو، زما د قام ، خاورې او ټول اسلامي امت مفکر د افغان سید جمال الدین خاطرات په نوم کتاب کې مخذوني محمد پادشاه را پیژندلی، په دې وروستیو کې زړه ته راتیر نیږدې ملګري محمد حسین میاخېل صاحب د وینبتابه اذان علامه افغان (رح) تر سر لیک لاندې د یبلا بیلو شخصیتونو معلومات د علامه په اړه په یوه کتاب کې راغونډ کړل، پیړۍ وروسته یې د لوستو په منځ کې د سید افغان ورک نوم بیا را څرګند کړ، کتاب مې ولوست له ډیرو نا ویلو او نا لیدلو په کې خبر شوم، بنایي زما په شان د ډیرو همدا حال وي، چې د سید د فکر له پانګې بینوا او تشې لپې پاتې وي، دلته خو هسې هم د اروانباد استاذ الفت (رح) په قول له فکر سره دومره خیانت شوی، چې:

د غریب کاله ماشوم دی
ناز یې هیڅ نه دی لیدلی
درنښت
حیات الله وړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

درنو لوستونکو! "علامه افغان، د افغان لیکوالو له انده" اثر د سید جمال الدین افغان په هکله د افغان لیکوالو د افکارو او نظریاتو یوه داسې ټولګه ده، چې د بېلابېلو قلموالو په قلمونو د مقالو په بڼه لیکل شوې او د ښاغلي محمد حسین میاخیل په زیار او هڅه راټوله او چاپ ته چمتو شوې ده.
د دغه اثر رامنځته کول، راټولول او تر چاپ پورې رسول ښایي هغه چا ته دومره ستونزمن کار و نه برېښي، چې د اثر له لیکلو یا راټولولو او چاپ کولو سره سروکار نه لري، خو قلموال او هغه څوک چې دغه چاره یې تر سره کړې وي، پوهېږي، چې د یو کوچني اثر لیکل، راټولول، د کتاب په بڼه ترتیب کول او چاپ ته چمتو کول څومره له کړاوه ډک او ستونزمن کار دی؟
زه تر هرڅه دمخه له دغو ټولو ښاغلیو څخه چې د دغه اثر په رامنځته کولو کې یې زیار او زحمت ګاللی مننه کوم، په ځانګړې توګه ښاغلي میاخېل ته کور ودانی وایم، چې دغه ستره چاره یې په داسې وخت کې تر سره کړه، چې خلک یوازې هغه څوک د مدحې او ستاینې حقدار ګڼي، چې مادي بهره ترې پورته کولی شي، نه هغه څوک چې ۱۴۸ کاله وړاندې یې له دې مادي نړۍ سره مخه ښه کړې وي.
ښاغلي میاخېل او ددغه اثر ټولو رامنځته کوونکو له یوې خوا د یو ستر کړاو په ګاللو یو ستر خدمت ترسره کړی او له بلې خوا یې تر دې هم د پام وړ چاره دا ده، چې حضرت عثمان رضی الله تعالی عنه فرمایي: ((کوم انسان چې د مخلوق حقوق ادا کړل، هغه په حقیقت کې د الله جل جلاله حقوق ادا کړل)) په دغه اثر کې د یو داسې انسان د حقوقو د ادا کولو هڅه شوې، چې هغه یقیناً ډېر حقدار او مونږ ټول یې د احسانونو پوروړي یو.
ددغه اثر د ارزښت، اړتیا او فورماسیون یا ښېیز څرنګوالي په هکله زما

(c) ketabton.com: The Digital Library

استنباط دا دی، چې دغه اثر د ارزښت له پلوه دوه عمده لوري یا جهتونه لري.

د ارزښت لومړی لوری یا جهت: ددغه اثر منځپانګه د ماضي یا تېرې زمانې د یو بشر د ژوند دیني، علمي، سیاسي، اقتصادي، فرهنګي او ټولنیز مسایل دي او د ماضي یا تېرې زمانې د بشر یاد شوي مسایل د تاریخ مفردات ګڼل کېږي. تاریخ د ماضي هېنداره ده او بشر اړ دی، چې په دغې هېنداره کې د خپل رول او فعالیت څېرې د زمان په بېلابېلو پړاوونو او د مکان په جلا جلا موقعیتونو کې وګوري. تاریخ د یو ملت معرفت او پېژندګلوي ده او که یو ملت له خپل معرفت او پېژندګلوۍ څخه مخ واړاوي، نو ځرګنده خبره ده، چې ملت به ملت پاتې نه شي.

له تاریخ څخه سترګې پټول له واقعیتونو څخه سترګې پټول دي او له واقعیتونو څخه سترګې پټول د وجدان پرخلاف د نفس ژغ (جغ- ځغ) ته غاړه کېښودل دي. ددغه اثر د ارزښت یوه خوا خو همدا شوه، چې د تېرې زمانې په هېنداره کې مونږ ته د خپلې خاورې او خپلې ټولنې د یو استازي، د هر اړخیز رول او فعالیت څېره راښيي، له واقعیتونو مو خبروي او د یو ملت په حیث په کې مونږ خپلې خوبۍ او خامۍ مطالعه کولی شو.

د ارزښت دوهم لوری یا جهت: په دغه اثر کې د ځیرک مبارز (سید جمال الدین افغان) د ځیرکتیا، وړتیا، ایمانداری، فداکارۍ، هېواد پالنې او انسان دوستۍ هڅوونکې مفکورې څېړل شوې دي او د نوموړي د ژوند او شخصیت په علمي، مذهبي، سیاسي، فرهنګي او اجتماعي خواوو هر اړخیزه رڼا اچول شوې ده. یا په لنډه توګه، دغه اثر د خپلو لوستونکو لپاره هر ډول معلومات لري، چې همدا ددغه اثر د ارزښت بل لوری یا جهت ګڼلی شو.

اړتیا: که څه هم اړتیا د ارزښت له امله پیدا کېږي، یعنې څه چې ارزښت

(c) ketabton.com: The Digital Library

او اهميت لري، هغه ته اړتيا او احتياج ليدل کېږي، خو دا چې د ارزښت په توپير په دنيا کې هيڅ شی بې ارزښته نه دی، نو د اړتيا کچه د ارزښت د کچې له مخې ټاکلی نه شو، د بېلگې په توگه: مرغلره ډېر ارزښت او اهميت لري، خو اړتيا اوبو ته ډېره ده. په همدې اساس ويلی شوو، چې دغه اثر يوازې د يادو شويو ارزښتونو له امله د اړتيا وړ نه دی، بلکې پر هغوی برسېره ورته نوره اړتيا هم ليدل کېږي او هغه دا، چې ددغسي اثارو رامنځته کوونکي، چې کله د خپلو لوستونکو مخ ته د ماضي کوم منظر ږدي، موخه يې دا نه وي، چې لوستونکي يې ددغه منظر يوازې ننداره وکړي، بلکې د هغوی هيله دا وي، چې لوستونکي يې له دغه منظر څخه د خپل نن او سبا د سينگارولو او ښايسته کولو لپاره رنگونه او نقشونه غوره کړي.

د ماضي غوره کړنې، پېښې، اشخاص او د هغوی د کارنامو ستايل، څېړل، څېړل او راتلونکو نسلونو ته رسول او پرېښودل که له يو پلوه د ښېگڼو د څښتنانو د نېکيو او احسانونو حق دی، نو له بل پلوه د حال او ټولنې اړتيا ده او د راتلونکي يا مستقبل د ښېرازۍ لپاره په کې حکمت او تدبير دا دی، چې نور وگړي دغه ستايني او يادونې وگوري، و يې لولي او وا يې وري، څو له هغوی سره هم د ورته مثبت کړنو او کارنامو د ترسره کولو فکر او مينه پيدا شي او له پرېوتو چارو مړه خوا او متنفر شي. دغه اثر د همدې اړتيا په اساس رامنځته شوی بللی شو.

فورماسيون يا بنيز څرنگوالی: په دې اثر کې ځينې مقالې په توصيفي نثر ليکل شوې دي، يعنې ليکوال هڅه کړې، چې خپلې حسي تجربې مقابل لوري ته ولېږدوي او په هغه کې عاطفي غبرگون راوپاروي او په ځينو مقالو کې بيا له استدلالي او تشريحي نثرونو څخه کار اخيستل شوی.

استدلالي نثر د يو تيزس (tezas) د اثبات يا د يو چا د مفکورې او نظر د

(c) ketabton.com: The Digital Library

اړولو، د تخیل د ویښولو، د قانوني او اخلاقي ښوونو لپاره په کارول کېږي او تشریحي نثر ته توضیحي نثر هم وايي. بدیعي ښکلاوې په کې نه وي. د مفکورو، تعریفونو او جریانونو په څرګندولو او په علمي تحلیل، مقایسې، ترکیب او تصنیف کې ترې کار اخیستل کېږي.

لنډه دا چې دغه اثر د اړتیا، ارزښت او څرنګوالي په یادو شویو ځانګړنو برسېره- د سید جمال الدین افغان له ژوند، مبارزې او نظریاتو څخه له زده کړې پرته، د خپلو لوستونکو د معلوماتو په پانګه کې نور د پام وړ ټکي هم لري.

د څېړونکو لپاره د اخذ غوره سرچینه ده. د مطلوبو ټولنیزو اهدافو په خوا د عامو لوستونکو سوق کوونکی دی. د شاعرانو او لیکوالو له پاره له انګېزه تولیدونکو مفاهمو مالامال دی او ځوان قلموال کولی شي، چې ددغه اثر د لوست له برکته د مقالو د بېلابېلو ډولونو له سبک او میتود سره اشنا شي.

د کلمو او جملو د پېیلو او اوډون مختلف ډولونه په کې له نظره تېر کړي او د الفاظو د ترکیب جلاجلا مهارتونه په کې وویني. خپله معلوماتي پانګه پرې ستره او خپله لغوي زېرمه پرې غني کړي.

نور نو زه خپلې خبرې راټولوم. په پای کې یو ځل بیا د دغه ارزښت مند اثر له رامنځته کوونکو مننه کوم او لوستونکو ته یې د داسې لوستلو بلنه ورکوم، چې د خپلو ځانونو او خپلې ټولنې لپاره د لوري او مسیر ټاکلو په موخه وي.

درنښت

شهزاده شیرین زوی

د ۱۳۹۴ل کال چنګاښ ۱۳ او د روژې مبارکې۱۸ شپه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د وینښتابه اذان؛ علامه (افغان[رح])

هغه کارونه چې د بالغ عقل په رهبرۍ او د ذوق او مینې په قوت تر سره کیږي، د انساني تربیت سبب ترې جوړیږي او د دې لارې لاروي محوري شخصیتونه وي، هغه انسان چې ځان وپیژاند او خپل انفرادیت ته په معنا قایل شو، بویه چې د خپل استازیتوب مقام یې درک کړ او د زمکې د خلیفه توب تاج یې پر سرکړ.

د اشرف مخلوق د پیژندنې او تعریفونې په لاره کې هر څیړونکی، عارف او پلټونکی حقپال، په طبیعي ډول دې مرحلې ته رسي، چې د (ولقد کرمنا بنیء ادم....الاسراء) مقام ومني او د خالق کمال ته یې د تعزیت تندی په سجدوکړي.

د اسلامي شرق د علمپالي او عرفانپالي طبعیت رڼې وړانگې د گردې نړۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د روښانتيا سبب دي، مګر د غربي سطحي نګريو لاروي په داسې يوې ناچارۍ هڅې بوخت دي او کوښښ کوي، چې د دې لمر وړانګې په دوو ګوتو پټې کړي.

د دې واقعيت د ښکارندويي له پاره د سردرو او عظمتونو له ټاټوبي څخه د نابغه افغان (رح) د ويښتابې او بيدارۍ هغه ملکوتي اذان چې تقريباً ټوله نړۍ يې په اهتزاز کړه، د ثبوت په توګه بسنه کوي او تر مولانا بلخي او ابو علي سينا ... ورتلوته اړتيا نه پېښيږي.

د نړۍ د تر ټولو لويې قارې (آسيا) دې ناکراره زړه (افغانستان) ته د کايناتوخالق د لوريني او پيروزينې داسې نښې ورکړي، چې هر معقوليت پسند انسان يې د تجلا او راښکون عظمت ته د حيرت ګوتې مجبوره چې په غاښ کړي.

دا د پاڅونونو او قربانيو زمکه ډېرې اوږدې او پنهانې کيسې لري، چې د تاريخ سترګورو ته يې د برملا کولو دروند رسالت په اوږو بار پر ايښی او د راتلونکو نسلونو حق دی، چې ننني قلموال يې د واقعيت نګرۍ په ګاڼه پسوللې کرښې د هغوی د مستقبل جوړونې په پار تورې کړي.

د ختيځ نابغه زموږ د همدې ورځې له درده ناکراره وو، چې نن يې موږ د ناکراريو په تسلسل کې د بې خودۍ تر کندې رسولي يو او د ځان پېژندنې احساس مو ورسره نيم ژوانده دی.

د دې برميال شرق حيثيت که د کمونيزم له ړونداندانو خدشه داره شوی نه وای، نن به يې د نړۍ رغاند اسلامي حيثيت د برم منار هومره هسک و، چې د اسيا بام ته به د ننداري له ذوقمنانو له سرونو خولۍ غورځيدې.

د افغاني امپراتورۍ معاصر بنسټګر، چې کله له فتوحاتو يو څه دمه کوي نو، عثماني دارالخلافې ته داسې برادرانه او پندلرونکی ليک وراستوي، چې د دواړو اسلامپالو قوتونو د ادغام په پايله کې پر نړۍ د بل عمري

(c) ketabton.com: The Digital Library

عدالت د لمر وړانګې خپرې کړي، مګر د دارالخلافې د وروستیو بې غورو مسؤلینو له بې پامۍ ویاړلی ختیځ له دې اعزازه بې برخې کیږي. ای کاش دغسې نه وای شوي!

د همدې نقیصې د رفعې له پاره د افغان امپراتور له کوره یو بل لمر سر را پورته کوي او د دوامدارو او ناکرارو هڅو په پایله کې د خپلو سفرونو په تسلسل کې تر سلطان عبدالحمید ثاني پورې ورځي او د مسلمان امت په اړه یې د بې غوریو او د رسالت د نه ادایني په پار په ننګونکو کلماتو سترې مشي کوي. او همدلته د پان اسلامیزم پر فکري مکتب رسماً کار پیلیږي.

په ترکیه کې د امت د دې لمر ژوند ډېر وي او بالاخره هماغلته پای مومي او د ځینو روایاتو پرمبنا چې په زندان کې ورته د مسواکو له لیارې زهر استول کیږي او د غابښونو د سرطان له وجهې د شهادت جام نوش کوي.

د ظاهرشاه په دې معقولیت سترګې نه پټیږي، چې د خپلې واکمنۍ په جریان کې د دې اتل جسد خپلې پلارنۍ ټاټوبي ته انتقالوي او د کابل پوهنتون په مقر کې یې پر مزار دنګ څلی ودروي ، زما د ادبي مرشد او استاذ ښاغلي ناګار صاحب د خولې خبره ده، چې علامه رشاد (رح) به ویل، چې: ماته د استاذ الفت ولایت هله ثابت شو، چې د علامه سید (رح) د تدفین په مراسمو کې یې د هغه ارواه ته خپل لوی نظم اوراوه او د الفت مخ د هغه په اوښکو لوند و، او تر دې یې دا نظم وغځاوه، چې:

دې تابوت کې د پښتون ډېر خاطرات دي
چې یې ګورم بل عالم مې په نظـــر شي

د حقدار سید (رح) په اړه مې دا نیمګړې هڅه کړې په دې کې د دې کتاب د مقالو د درنو او پتمنو لیکوالو قدرداني پکار ده، چې دې غوښتنې ته یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

په سره سینه لبیک ووایه او د خپل اتل د یاد په پار یې خپلې څو شیبې رنګینې او تاریخي کړې، زه له ټولو منندوی یم، په ځانګړې توګه په قاهر کې د افغان سفیر ښاغلي فضل الرحمن فاضل صاحب نه چې دی په خپله ستر سید شناس دی او د اسلامپالي افغان جریان د قافلې همدم هم پاتې شوی، دا دی دا کتاب یې د دوهم ځل له پاره د چاپ په ګاڼه سمبال کړ، کور یې ودان.

ماته د خپل تاریخ د ستر بچي علامه سید جمال الدین افغان رحمة الله علیه په یاد یوازې نه، بلکې د افغان معاصر امپراتور او ورسره د شرق د ټولو اسلامپالو په ناکرارو ارواحو د تمرکز جرس په داسې یو مترنم انداز تر غوږ غږول کیږي، چې تعبیر یې ښایي یوازې په همدې پښتني منظوم پیغام وکولی شم، چې:

چرګ بانګ دی- پاڅېږه لالیه خوب به بیا وکړې مینَه!

درناوی

محمد حسین میاخېل
لغمان پوهنتون
۱۳۹۶ هـ ش

(c) ketabton.com: The Digital Library

علامه جمال الدين[1] او علامه اقبال[2] او د دوی پان اسلاميزم[3]

احمد بلال خليل[4]

لنډيز:

په نولسمه پيړۍ کې د پان اسلاميزم خوځښت خپل سر راپورته کړ، او د دې نوې ويښتابې او حرکت بنسټ اېښودونکی سيد جمال الدين افغان و، نه د ترکيې سلطان عبدالحميد ثاني. ددې تحريک بنسټيزه موخه اسلامي نړۍ د اروپايي استعمار له جوغه خلاصون او په اسلامي نړۍ کې هر

---

[1] علامه سيد جمال الدين افغانی <<<وړه بيوګرافی>>>

[2] علامه اقبال د هندي لاهور په يوې کشميرۍ کورنۍ کې پر ۲۲فبروری ۱۸۷۳کال زيږيدلی دی او په ۲۱اپريل ۱۹۳۸کال يې له دې نړۍ څخه سترګې پټې کړې دي. هلته له لومړنۍ څخه تر بکلوريا پورې ده زده کړې کړي دي. وروسته د لوړو زده کړو لپاره د نړۍ مشهور پوهنتون کيمبرج او جرمني ته ولاړ. ده هلته په فلسفه کې دکتورا او په قانون کې سندونه ترلاسه کړل. د زده کړو په پای دی هند ته راستون شو. دلته د استادۍ په دنده بوخت پاتې شو او په سياست کې يې هم خپلې هلې ځلې پيل کړې. مشهور کتابونه يې دا دي: the development of metaphysics in Persia; The reconstruction of religious thought in islam; اسرار خودی؛ رموز بيخودي؛ جاويد نامه؛ زبور عجم؛ پيام مشرق؛ پس چه بايد کرد اقوام مشرق؛ مسافر؛ بانګ درا؛ بال جبرائيل؛ او نور.

[3] د دې مقالې په چمتو کولو کې د پيښور د آرشيف کتابخانې له مسؤلينو، ...او ... څخه مننه کوم، چې بې د دوی د همکارۍ پرته به دا مقاله نيمګړې وه

[4] افغان څېړونکی، چې د اسلاميه کالج پوهنتون، پيښور څخه فارغ دی، اوسمهال په خپلو څېړنو بوخت دی، په دې ايميل له څېړونکي سره اړيکه نيولای شئ: abilalnajeeb@gmail.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

اړخيزه رفارمونه ول. همدا دويمه او وروستۍ موخه بيا د افغان سيد جمال الدين او د سلطان عبدالحميد ترمنځ د دوی د پان اسلاميزمونو د توپير کرښه وګڼل شوه او د اختلافاتو موضوع هم!

اقبال که څه هم په لومړي سر کې د هندي نشنليزم له جذبې سرشار و؛ خو د وخت د ستن له تاويدو سره يې ذهن لا پوخ شو، او پای پر دې متيقين شو، چې: «تميز رنگ و بو بر ما حرام است؛ که ما پرورده يک نو بهار يم» او محلي نشنليزم يې په سيند کې د يوې داسې ځپې سره تشبيه کړه، چې د سيند نه دباندې هېڅ وي! (موج ہے دريا ميں اور بيرون دريا کچھ نہيں). ده پای د سيد په پان اسلاميزم او د اسلام په فلسفه کې خوندي پناه ولټوله او د «الملک الله» ناره يې پورته کړه!

دا چې اقبال له سيد نه څومره اغيزمن و، په دې اړه اقبال پخپله وايي، چې ما د ده پر څېر د اسلام لپاره ناقراره نه دی ليدلی؛ دی يې د ستر مجدد شاه ولي الله سره پرتله کړ؛ او د اسلامي ويښتابې بنسټ ايښودونکی او د خپل مهال ستر مجدد يې وباله؛ د ده ترڅنګ يې پخپله جاويد نامه کې د اسلام د نظريې د وړاندې کولو لپاره ورڅخه مرسته واخستله، او د ده د نامه تر لاندې يې خپله اسلامپالې نظريه وړاندې کړه.

په دې مقاله کې مونږ هڅه کړې، چې د پان اسلاميزم د فکر غوټې راوځېړو، د دې خوځښت او اصطلاح شاليد وپلټوو او بيا به زيار وباسو، چې د اقبال د پان اسلاميزم د فکر غوټې هم راخلاصې کړو، او نه يوازې دا چې د سيد جمال الدين له فکر سره يې پرتله کړو بلکې د سيد لپاره د ده عقيدتمندي هم بيان کړو.

کيلي: اقبال، جمال الدين افغاني، سلطان عبدالحميد ثاني، پان اسلامېزم، ويښتابه، ريفورم،

هغه چې مرګ يوځای کړل او لاهور يې په ژړا ولړزاوه!

(c) ketabton.com: The Digital Library

که چېرې لیکنه پر ژوند لیکونو، یا پر شخصیاتو راڅرخي ډېری یې له پېله پېلوي، بیا په دویم پړاو کې د اتـل شخصـیت د ځـوانۍ پېـر پـه اړه کرښـې توروي، او په پای کې لیکوال خپله لیکنه د خپل اتل د ژونـد پـه پـای، پـای ته رسوي. مونږ دلته قلم نېغ وروستي پړاو ته بیولی دی، او لـه هغـه ځـای مو پیل کړې ده.

دا به د ۱۹۴۴کال و او دا مهال زمونږ پر دواړو اتلانو (اقبال او جمال) ډېـری خاورې بار وې، یو اتل مو ډېر لرې او ډېـر پخـوا، چـې ان د اقبـال د شـباب ورځـې وې، د استـانبول پـه یـوه بـې وطنـه هـدیره کـې پـرې د لحـد تیـږې کېښودل شوې وې او بل اتل مو، د لومړي اتل لـه مړینـې ۴۱کالـه وروسـته پخپل هند کې له ورته برخلیک سره مخ شـو، او د فـاني ځـای قرعـه یـې د لاهور د بادشاهي جماعت ته څېرمه ووتله...وخت خپـل وخـت واخسـت... ان په دې کې ٦کلونه تېر شول... وخت او زمانې پـای خپـل اتفاقـات د یـو ځل بیا لپاره رابربنډ کړل...دوه شخصیتونه چې په ژوندون یې نه و لیدلي، پای یې د دوی مړي سره یوځای کړل... پیر د خپل مرید د شاباسـۍ لپـاره له ډېره لرې راغلی و... د زمانې دا اتفاق هم عجب و! چېرته د پـیر د وطـن خاوره... او چېرته د ده کفن او لحد! چېرته استانبول... چېرته لاهـور... او چېرته بیا کابل! خو کله کله داسې هم پیښ شي، چې دا فاصلې پـه شـیبه کې رالنډې شي او له امله یې زړونه یوځای ودربیږي[5] همداسې هلـه پـېښ شول، چې کله د ۱۹۴۴کـال د وروسـتۍ میاشـتې پـر یـو مابـام د اسـلامي نړۍ د ستر رفارمر او مجدد تابوت له استانبول څخه راوړل شو او د علامـه اقبال قبر ته نېژدې کېښودل شو!

هو! دا هغه مهال و، چې زرګونه میله فاصلې رالنډې شوې، د مسلمانانو تر ټولو زیات ښکومی (خواخـوږی)، د ښکـېلاک د سـترګو خـار، او د وخـت د

۵(دکتور غلام حسین ذوالفقار: ۱۹۸۷: مخونه ۱۲۱) هو

(c) ketabton.com: The Digital Library

نانیسا (بې جرئته) مسلمانانو خوله ور دعوتګر او تریدلی خوځنده اتل افغان جمال الدین وروسته له هغو ۴۸کلونو چې په ترکیه کې یې د خاورو لاندې تېر کړل، پای خپل او د افغانانو پېژندونکي--- د ده د پان اسلامېزم د تحریک پرمخ بوتلونکی، او هغه چې د افغاني یو داسې مرید و، چې ان په خپل ژوندون کې یې د شعر له لارې ځان ته له خپل افغاني پیر سره د کتنې فرصت وزیږوه--- اوس هغه پیر د ده څنګ ته پروت و. واقعاً چې دا نظاره به ډېره ژړغونکې، او هم شعور راویښوونکې وه!!

لوی علامه افغاني چې کله په ترکیه کې وفات شو، نو د ۱۸۹۷کال و. دا مهال علامه اقبال په هند کې نه یوازې دا چې په فلسفه کې ماستري اخستلې وه، بلکې په دې برخه کې یې د سرو زرو مډال هم ترلاسه کړی و. دا داسې کال و، چې د افغاني پان اسلامیستي نظریه پخپل اوج کې پر پوخوالي وه؛ د اقبال د نشنلیزم انګازه هم

له همالیې[6] لوړه شوې وه[7]، هلته چې ده پکې هندي ترانه ویله[8] . دا مهال دواړه له یو بل سره په ۱۸۰درجو کې پراته وو او سفر یې هم پر متضادو لوریو وو. خو لویدیځ ته د اقبال له سفره وروسته، د ده سوچ «ریورس

---

[6] اے ہمالہ! اے فصیل کشور ہندوستاں چومتا ہے تری پیشانی کو جھک کر آسماں (اقبال، کلیات اقبال، مخ ۲۱)

[7] د اقبال نشنلیزم هلته اوج ته ورسید، کله چې ده، نشنلیزم یو مقدس دین وباله، دی وایي:

پتھر کی مورتوں میں سمجھا ہے تو خدا ہے
خـــــاک وطن کامجھ کو ہر زرہ دیوتا ہے

[8] سارے جہاں سے اچھا ہندوستاں ہمارا
ہم بلبلیں ہیں اس کی یہ گلستاں ہمارا
مذہب نہیں سکھاتا آپس میں بیر رکھنا
ہندی میں ہم، وطن ہے ہندوستاں ہمارا

(اقبال، کلیات اقبال، مخ ۸۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګېر» ولګاوه، او د وخت له تېرېدلو سره د افغان سید په لور راشېله شو. ده دا فکري بدلون او حالت پخپل شعر کې هم په ښه توګه بیان کړی دی:

مسلمان کو مسلمان بنادیا طوفان مغرب نې[9]

د اقبالیاتو یو څېړونکی چې د دې تاریخي پیښې لیدونکی و، لیکي: ... په لاهور کې د افغاني تابوت یوه شواروز پاتې شو. په برکت علي اسلامیه هال کې به ټوله شپه خلک راتلل، د قران مجید تلاوت به یې کاوه، او د افغاني د روح لپاره به یې دعاګانې کولې. د پنجاب له نورو ښارونو څخه هم زائرین راغلل. د بلې ورځ د ماسپښین له لمانځه وروسته د ستر افغاني تابوت له ښاره د تیریدلو سره بادشاهي جماعت ته ورسید. هلته فاتحه ولوستل شوه، او له دې وروسته دا تابوت د مسجد نه رابهر شو او د علامه اقبال قبر ته نېږدې کېښودل شو. دا منظر چې د نه هیریدونکیو یادونو په سجل کې ثبت شوې ده، د دې کرښې لیکوال پر خپلو سترګو وکوت، او تر ننه له دې نظارې خوند اخلي... دا انځور(منظر) لاهوریانو او له لاهور څخه دباندې ډېرو خلکو په ښه شوق ولید. پر ډېرو یې رقت راووست. د ځوښ جذباتو له امله د ډېرو سترګې اوبلنې شوې، چې دې چارو تر ډېره وخت واخست او بیا د یوه داسې هستۍ، چې خاورې یې له استانبول څخه راوړل شوې وې، د پیښور له لارې کابل ته ویوړل شوې. بله ستره هستي همداسې پر خپل ځای په خپل برم کې پاتې شو. دا دوه ستر کسان سید جمال الدین افغاني او علامه شیخ محمد اقبال وو[10].

د اسلامي وینتابې بنسټ ګر او د اسلامي وینتابې شاعر!

---

[9] ۹

[10] ۱۰دکتور غلام حسین ذوالفقار: ۱۹۸۷: مخونه ۱۲۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

پان اسلامېزم[11]:

د سياسي ځواک په توګه د اسلام دين د راڅوندي کولو هڅې په نولسمې پېړۍ کې پيل شوې، دغه هاندونه يوازې په يو ټکي کې خلاصه کېږي: پان اسلاميزم. نولسمه پېړۍ د پان خوځښتونو شاهده وه. ويل کېږي چې پان تحريکونه هم په لومړي ځل له غرب څخه سر وکړ، هلته چې پان جرمنيزم، پان سلواکيزم تحريکونه پرمخ بوتلل کېدل، په دوی کې د پان-جرمنيزم تحريک چې د جرمني ځواکمن او د کيسنجر په ژبه د ډيپلوماسۍ نابغه[12] بسمارک پرمخ اچولای و او پر ۱۸۷۰ کال اوج ته رسيدلې وه؛ ځکه، ده د جرمن قام، چې يو بې وطنه قام وه، دا هيله، چې دوی بايد د جرمنيانو هېواد ولري، د ريښتينوالې له ځلاند لمر سره مخ کړه او په اروپا کې يې ترې يو ځواک ساز کړ.

راګرځو د پان اسلاميزم اصطلاح ته، دا له دوو يوناني لفظونو څخه جوړه شوې اصطلاح ده، چې پان، [13] Pan يو يونانوي مختاړی دی او د ټولو، او د ټولو غړيو مانا ورکوي او له اسلامېزم څخه اسلام او مسلمانان مراد دي.

---

[11] د پان اسلاميزم تحريک لپاره وګورئ:

Azmi Ozcan. Pan Islamism: Indian muslims, the ottomans and Britain (1877-1924), leiden, Brill, 1997; Albert Edwards. The meance of Pan Islamism. The north American Review. Vol. 197, No 690 (May, 1913), pp. 645-657; Valentine Chirol. 1906. Pan Islamism. Central Asian Society: London; Mushir Hosain Kidwai. 1908. Pan Islamism. Lusac & Co: London.

[12] وګورئ د هينري کيسنجر شهکار کتاب، ډيپلوماسي.

Henry Kissinger, Diplomacy, Simon & Schuster Paperbacks, 1994.

[13] د اکسفورډقاموس د پان Pan ټکي اصل يوناني ګڼي، چې د ټولو مانا ورکوي، او د پان- چې په اصطلاح کې وکارول شي او يا له يو بل لفظ څخه مخکې د مختاړي په توګه استعمال شي، نو ټولو ته راجع وي، لکه براعظم، نسل، او مذهب ته (پان اسياييزم، پان ترکيزم، پان اسلاميزم) وګورئ:

-http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/pan

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اکسفورد اسلامي قاموس د پان اسلامیزم په اړه څه داسې خبرې کوي: نظریه چې مسلمانان د ټولنیز-سیاسي هم اهنګۍ ته رابولي. دا یوه دیني پدیده ده، چې د پیغمبر اسلام پر مهال هم موجوده وه، د ۱۸۶۰-۱۸۷۰لسیزو د اروپایي تاړاک او ښکېلاک په دوران کې د یوې مدرنې سیاسي نظریې په توګه راڅرګنده شوه، چې ترکي روڼ اندو یکې غوښتل عثماني خلافت له ولیدنې وژغوري. دا تګلاره د سلطان عبدالحمید تر ټولو خوښه تګلاره وه [14].

یو څېړونکی[15] زیاتوي، چې د تعریف له مخې پان خوځښتونه استعماري بڼه لري؛ خو پان اسلامیزم د نورو پان خوځښتونو برعکس ده، ځکه دا تحریک خو خپله د استعمار پرخلاف راولاړ شوی دی. دی هم پر دې باور لري، چې د لومړي ځل لپاره دا اصطلاح لویدیځو رواج کړه او مخکې زیاتوي، چې د پان اسلامیزم تحریک له نورو پان تحریکونو لکه پان سلواکیزم او پان جرمنیزم سره هېڅ ډول اړیکه نلري، پرته له دې چې په دوی ټولو کې د پان اصطلاح او ټکی راغلی دی[16]

د پان اسلامیزم شالید:

د علامه اقبال په اند د اسلامي نړۍ زوال له ۱۷۹۹کال څخه پیل شوی دی، کله چې د هندي نیموچې سترۍ لامبوزن ټیپو سلطان د دوو میرانو د غدارۍ له امله د انګریزي ګولیو ښکار شو[17].

---

[14] "Pan-Islamism." In *The Oxford Dictionary of Islam.* , edited by John L. Esposito. *Oxford Islamic Studies Online* :http://www.oxfordislamicstudies.com/article/opr/t125/e1819 (accessed Aug 25, 2014).

[15] Alaeddin Yalcinkaya

[16] Alaeddin Yalcinkaya, Jamal Ad-Din al-Afghani and Pan-Islamism, Extratto, xxxvii, 3, 1998, Universita di venezia, p.209

[17]

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته په ۱۹مې پېړۍ کې مسلمانان د دوو مهمو خطرونو لاندې شول: لومړی په اسلامي نړۍ کې په فکري توګه وروسته والی او دویم د اروپايي ښکیلاک او تاړاک پراخېدل و[18].

په ۱۷۵۷کال په هند کې د پلاسي په جګړه کې انګلیس خپل رقیب فرانسې ته ماته ورکړه او ځانونو ته یې د بنګال سیمې راخپلې کړې، وروسته د درېیو مرهټو جګړو (۱۸۱۸-۱۷۷۵)، د سکانو جګړې (-۱۸۴۵ ۱۸۴۹) دوی پنجاب راونیوه، او پای یې په ۱۸۵۷کال د مغلو امپراتورۍ دړې وړې کړه او په دې توګه انګلیسانو هند د خپل استعمار تر قلمرو لاندې په نیغ ډول راووست[19] ځکه له دې پخوا هند د انګلیسي کمپنۍ پر لاربښوونه رهبري کېده، د ۱۸۵۷کال د بغاوت جګړې وروسته د انګلیس استعماري ملکې دا هېواد په رسمي توګه د خپل استعمار تر قلمرو لاندې راووست.

په همدې پېړۍ کې امام شامل له تزاريانو سره په داغستان کې په یوه سخته جګړه کې بوخت و، چې پای پرې شرائط سخت شول، او دی مکې ته ولاړ. داسې قفقاز د روسیې تزاري امپراتورۍ او ترکستان بیا د چین او د روسیې امپراتورۍ لاندې راغی[20].

په بل اړخ کې قاچار ایران د روسانو لخوا دوه ځله د ماتې خوند وځښه، یو ځل یې په ۱۳-۱۸۰۵کلونو او بل ځل په ۲۸-۱۸۲۷کلونو کې، چې له همدې امله دوی ډېری زمکې روسانو ته وبایللې، په دې جمله کې آرمينيا هم

---

۱۸ Kenny, L.M. (1966). Al-Afghani on Types of Despotic Government. *Journal of the American Oriental Society*, 86 (1) , 19--27. American Oriental Society.

۱۹ Kimura. 1995: 386-390

۲۰ Kenny, L.M. (1966). Al-Afghani on Types of Despotic Government. *Journal of the American Oriental Society*, 86 (1) , 19--27. American Oriental Society.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شامله وه [21].

په بله خوا د منځنۍ آسیا هېوادونه یو تر بله تزاري امپراتورۍ لواړ تېر کړل، او پر ۱۸۷۵ کال یې قدمونه د آمو سیند پر ساحل وهل.

مصر په ۱۷۹۹ کال د ناپلیون اشغال لیدلی و، دی اشغال پر مصر- ډېرې اغیزې وکړې، د محمد علي حکومت د فرانسې او د انګلیس په لاسونو کېښودل شو او وروسته مصر هم په ۱۸۸۲ کال د انګلیس لخوا فتح شو.

فرانسویانو پر ۱۸۳۰ کال پر الجزائر ورغلل او له همدې امله یې تونس او مراکش هم د خپل استعمار لاندې راوستل[22]. په دا مهال یوازې دوه هېوادونه داسې ول، چې د استعمار تر جوغ لاندې نه ول: افغانستان او عثماني خلافت.

که څه هم افغانستان د سید جمال الدین تر وخته پورې د انګلیسانو لخوا دوه تاړاکونه لیدلي ول، خو لا د انګلیس له شیمې ډېره لرې وه، او د افغانانو په متو کې لا افغاني جزائل ټوپک زنګ نه و وهلی، چې انګلیس دې استعمار ته لکه غر ولاړ غریز هېواد خپل سټلائیټ هېواد وګرځوي.

په دغه شالید کې افغان جمال الدین راپاڅېد او د رفارم آواز یې پورته کړ، که څه هم محمود طرزی، چې د افغان جمال الدین شاګرد و، د ده هلې ځلې پر دوو خبرو څرخیدلې بولي: لومړی، د بهرني ښکیلاک پرخلاف د آزادۍ مبارزه او په اسلامي نړۍ کې د استبدادي، میراثي او بادشاهي حکومتونو پرخلاف بغاوت[23]. خو که دغه خبرې مونږ راواخلو نو پر دریو

[21] Kenny, L.M. (1966). Al-Afghani on Types of Despotic Government. *Journal of the American Oriental Society*, 86 (1) , 19--27. American Oriental Society.

[22] Hirano, Junichi. 2008. Beyond the Sunni-Shiite Dichotomy: Rethinking al-Afghani and his Pan-islamism. Kyoto Working Papers on Area Studies: G-COE Series (2008), 2: 1-30

[23] وګورئ د محمود طرزي د مقالې لپاره د استاد روان فرهادي لخوا د محمود طرزي د مقالو مجموعه او د لوی استاد حبیبي کتاب، د مشروطیت غورځنګ په افغانستان کې، مخ ۱۳۴-۱۳۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټکو کې په ښه توګه جوتیږي: رفارم، خپلواکي، پان اسلامیزم[24].

د پان اسلامیزم د اصطلاح پیل:

د پان اسلامیزم د اصطلاح لپاره ښاغلی ډوائټ لي[25] پخپله یوه څیړنیزه مقاله، چې په ۱۹۴۲ کال کې یې د چیکاګو ژورنال لپاره لیکلې وه، دی هلته پر دې اند دی، چې په ۱۸۷۰ لسیزه کې دا اصطلاح رواج شوه، ښاغلي جبرائیل چارمس[26] د خپلو لیکنو او کتاب له مخې په ۸۲-۱۸۸۱ کال کې دا اصطلاح مشهوره کړه؛ خو تر ټولو وړاندې دا اصطلاح د یوه جرمن نژاده لیکوال، فرانز فون ورنر[27]، لخوا د هغه په کتاب کې په ۱۸۷۷ کال کې وکارول شوه، چې غالباً د ۱۸۷٦ کال د جولای میاشت څخه به وړاندې لیکل شوی و، ده ولیکل: "die den 'pan islamismus' in ihr programm augenommen hat". څیړونکی لیکي، په انګریزۍ کې دا لفظ که د لومړي ځل لپاره نه وي خو تر ټولو وړاندې هرومرو ده، چې د آرمینیس وامبیرې[28] په یو خط چې په ۳۱م دیسامبر ۱۸۷۷ کال لیکل شوې وه او په ټیلیګراف ورځپاڼه کې پر ۱۲ جنوری ۱۸۷۸ کال خپور شو، راغله، دی پخپل دې لیک کې لیکي: زه تکراروم چې... د هند مسلمانان چې په دوی کې د «پان اسلامیتیک» نظریات ورځ تر بلې خپریږي، دوی به په راتلونکي کې غیر

او Aytek Sever, A Pan Islamist in Istanbul: Jamal ad-din Afghani and Hamidian Islamism: (1892-1897, Middle East Technical University, pages 54-58).

۲٤ Kenny, L.M. (1966). Al-Afghani on Types of Despotic Government. *Journal of the American Oriental Society*, 86 (1) , 19--27. American Oriental Society.

۲۵ Dwight E Lee

۲٦ Gabriel Charmes

۲۷ Franz von Werner

۲۸ Arminius Vambery

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعاله نه وي، او عیسوي غرب به په مدرن صلیبي جګړه کې لتاړ کړي....[29]

جیکاب لاندو[30] پخپل ښیړنیز کتاب، پان اسلامیزم، کې لیکي، چې د پان اسلامیزم اصطلاح د لومړي ځل لپاره د لندن ټائمز په یوې مقالې کې پر ۲۹دسامبر ۱۸۸۱کال وکارول شوه: the organ of the pan islamist party [31] at palace.

د ښاغلي ډوائټ لي څېړنه پورته پرځای ده، ځکه د ټلیګراف په ورځپاڼه کې د (پان اسلامیتیک) اصطلاح راغلې، نه د پان اسلامیزم یا پان اسلامیست، او جیکاب لاندو، چې د ټائمز کومه حواله ورکوي، دلته پان اسلامیزم د پان اسلامیست په نوم راغلی... د جیکاب لاندو د څېړنې له مخې وروسته دا اصطلاح په یوه مقاله کې د پان اسلامیزم په نوم پر ۱۹جنوری ۱۸۸۲کال استعمال شوه: pan Islamism and the caliphate.

د پان اسلامیزم خوځښت پیل کوونکي؟؟

دا چې د لومړي ځل لپاره د پان اسلامیزم تحریک سید جمال الدین پیل کړ او که د عثماني خلافت عبدالحمید ثاني، ډېره د بحث وړ ده.

د سلطان عبدالحمید ثاني په اړه ډیری څېړونکي لیکي، چې د سلطان عبدالحمید ثاني د پان اسلامیزم د تګلارې د پیلیدلو کال د ۱۸۷۸کال دی[32]. دی یوازې دوه کال وړاندې پر ۱۸۷٦کال د عثماني خلافت د

---

۲۹ Dwight E Lee, The origins of pan-islamism, The American Historical Review, Vol. 47, No. 2 (Jan, 1942), pp. 278-287

۳۰ Jacob M Landu

۳۱ Jacob M Landu, The politics of Pan-Islam, ideology and Organizations, Oxford, 1990, pp. 2-11

۳۲ Kologu, Orhan, Abdulhamid Gercegi, Istanbul: Pozitif Yayinlari, 2005, pp 341; Selim Deringil, 'the invention of tradition as public image in the late ottoman empire 1808-1908,' Comparative Studies in Society and history, Vol. 35, No. 1. (1993), p12 cited in Aytek Sever,

(c) ketabton.com: The Digital Library

سلطانی پر ګدۍ د مراد پنځم پر ځای کېښناست، د ده له ناستې سره د هغه مهال چارو داسې سر واخست، چې د ده د ریموټ کنټرول بیترۍ یې محلي نشنلیستي غورځنګونو، له روسیې سره د ۱۸۷۸-۱۸۷۷کال جګړې، پر تونس او مصر ـ د انګلیس او فرانسې یرغال، اقتصادي رکود او د حکومت په دننه نور عوامل بیا د دې باعث شول چې د ده د واک ریموټ ناکاره کړي.

پای دې صورتحال دی اړ کړ، چې پان اسلامیزم د خپلې امپراتورۍ د نجات لپاره «دوا» وبولي. ځکه د دې تګلارې پرمټ ده کولای شول چې هغه اروپایي استعمارګر راقابو کړي، چې قلار او په تدریجي ډول یې د [سرطان وهلي] خلافت سیمې لاندې کړې وې[33].

د ترکیې د یو بل څېړونکي په اند د پان اسلامیزم د خپلولو یو بل لامل دا هم و، چې له ۱۸۷۸کال څخه پخوا په عثماني خلافت کې ډېرې نامسلمانان هم استوګن ول؛ خو د آرمینیا له وتلو سره په عثماني خلافت کې یوازې مسلمانان پاتې شول[34]. اوس سلطان اړ نه و، چې د نامسلمانانو لپاره داسې کومه تګلاره پلې نکړي، چې په سیاسي توګه هغوی راوپاروي.

د دې ترڅنګ د ترکیې یو بل تکړه څېړونکی، چې د پان اسلامیزم په اړه یې د اکسفورډ له پوهنتون څخه د خپلې څېړنې لپاره دکتورا اخستې ده، هم پر دې باوري دی، چې د سلطان عبدالحمید ثانی د پان اسلامیزم تګلاره یوه دفاعي تګلاره وه[35].

---

a pan-islamist in Istanbul: jamal ad-din Afghani and hamidian Islamism 1892-1897, Middle east technical university, p 17-55

[۳۳] Aytek Sever, a pan islamist in Istanbul…, p 16

[۳٤] Ibid, p 17-55

[۳۵] Azmi Ozcan, pan islamism

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ترکیې دا څېړونکی پروفیسور دکتور اعظمي اوزکان[36] وايي، چې دا افغان سید و، چې د لومړي ځل لپاره یې د پان اسلامیزم تحریک پرمخ واچاوه. په دې اړه دی د عثماني خلافت له آرشیفي کاغذونو څخه د سید د ۱۸۷٦-۷۷ کال یو لیک راوباسي، چې هغه مهال یې سلطان عبدالحمید ته وراستولی و، په ده لیک کې سید لیکي:

غواړم، د خپلو خدماتو او د خپلو سفرونو پر مټ مسلمانان د یوې چترۍ لاندې راټول کړم[37]

سلطان عبدالحمید ثاني په لومړي وار دې ته پر دې نظر وکتل، چې په اسلامي نړۍ کې به دی عثماني پلوۍ جذبات راوپاروي او داسې به په طبیعي توګه د روسانو پرخلاف یو ډال ثابت شي[38].

که څه هم نیکی کیدی[39] او نور پر دې باور دي، چې د سید د پان اسلامیزم تګلاره له ۱۸۸۱ کال څخه پیلېږي، په تېره بیا چې ده د الرد علی الدهرین ولیکله، او له دې لارې یې غوښتل، چې ځان سلطان عبدالحمید ته ورسوي[40] خو د دې برعکس، د دې څېړونکې څېړنه په ۱۹٦٦ کال کې ترسره شوې وه او د ښاغلي دکتور اعظمي اوزګان څېړنه په ۱۹۹۴ کال کې ترسره شوې ده، چې ده په لومړي ځل د ترکیې ډېرى ارشیفي کاغذونه پکې رابربنډ کړي دي، هغه چې وړاندې نیکی کیدی نه و لیدلي، او په دې اړه د سید د پورته لیک دا پورته خبره هم پکې ثبت ده، چې په ۱۸۷٦ کال یې سلطان ته راستولی و، او سید پکې سلطان له خپلې موخې خبر کړی و.

---

[٣٦] Azmi Özcan

[٣٧] Azmi Ozcan, pan Islamism…, p 59

[٣٨] Azmi Ozcan, pan Islamism…, p 59

[٣٩] Nikki R Keddie

[٤٠] Nikki R Keddie, the pan-islamic Appeal: Afghani and Abdul Hamid 2, middle eastern studies, Vol.3, No.1 (oct, 1966), pp: 46-47

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جمال الدین پان اسلامیزم او د سلطان عبدالحمید ثاني پان اسلامیزم:

د ترکیې د ایتیک سیفر[41] په اند د سلطان عبدالحیمد ثاني پان اسلامیزم دوه رولونه درلودل، لومړی رول یې دا و چې د خپل قلمرو لاندې مسلمانان پرې راټینګ کړي او دویم رول یې بیا دا و، چې د قلمرو څخه دباندې مسلمانان د اروپایي استعمارونو په تېره بیا د انګلیس پرخلاف وکاروي، او د پان اسلامیزم تګلارې پرمټ د انګلیس او اروپایي استعمارونو پرخلاف ترې د یو ډیپلوماتیکي فشار په توګه کار واخلي. ده یوازې غوښتل، چې د خپلې امپراتورۍ مسلمانان پرې راټول کړي، او له نورو مسلمانانو څخه یې د یو ډیپلوماتیکي اثاثې او فشار په توګه ګټه پورته کول غوښتل[42]. د ترکیې یو بل معاصر څېړونکی دکتور عزمي اوزکان هم پر همدې نظر دی، چې د سلطان پان اسلامیزم کومه انقلابي او تعرضي طرحه او تګلاره نه وه، بلکې یوه دفاعي تګلاره وه[43].

د ده برعکس د افغان جمال الدین د پان اسلامیزم تګلاره نه یوازې دا چې مسلمانانو ته یې د یووالي غږ ورکاوه، بلکې په دې اړه یې د استعمار پرخلاف یوې انقلابي مبارزې ته هم رابلل او ترغنګ یې ترې غوښتل، چې خپله په اسلامي نړۍ کې هم داسې رفارمونه پیاده کړای شي، چې مسلمانان بیا خپل پخواني عظمت او برم ته ورسوي.

په دې اړه محمود طرزی[44] او استاد حبیبي هم باوري دي، چې د سید

---

[41] Aytek Sever

[42] Aytek Sever, a Pan islamist in Istanbul: Jamal addin Afghani and Hamidian Islamism (1892-1897), Middle East Technical University, p. 55-57

[43] For details see Azmi Ozcan, pan Islamism, Ottoman Empire, Indian muslim and England 1877-1914, unpublished ph.d thesis, oxford university.

[44] د محمود طرزي د مقالې لپاره وګورئ، مقالات محمود طرزی، راټولونکی روان فرهادي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

جمال الدين مبارزه پر دوو مهمو څېړونو تکيه خوړله:

لومړی په اسلامي نړۍ کې د شاهانو او حکمرانـانو د کـورني استبداد سره مبارزه او دويم د امپرياليزم سره سـخته مبارزه، پـه تېـره بيـا د انګلـيس د اسـتعماري کــړو وړو او پــه ختيځــو هېوادونــو کــې د دوی د زور زيــاتۍ پرخلاف[45]

نـور څېړونکـي هـم لـه دې سره همغـږې دي، دوی وايـي، افغـاني سـيد د ترکيې سلطان عبدالحميد ثاني تـه دا مشـوره ورکـړه، چـې د مسـلمانانو يـو کنفيدرشين جوړ کړي او د مسلمانانو په هغو سيمو کې لا فعاله شي، چې د استعمار تر جوغ او استبداد لانـدې دي. خـو پـه حقيقـت کـې د سـلطان عبدالحميد ثاني تلوسه او پاملرنه يوازې خپل خلافت تـه وه او هغـه سـيمو ته، چې د خلافت تر قلمرو لاندې به راتللې. د ده بـرعکس افغـاني د يـوې داسـې تګـلارې پسـې ولاړ، چـې د نـړۍ بشـپړه مسـلمانانو تـه خپلـواکي ورکړي[46]

له پورته بحث څخه جوته شوه، چې سيد له پان اسـلاميزم څخـه موخـه دا وه، چې اسلام د تسبو د تار په شان ټول مسلمانان راټـول کـړي، يـانې ده اسـلام د وحـدانيت رمـز ګڼـه. د ده پـان اسـلاميزم ډيـر انقـلابي و، او نـه يوازې دا چې د ټولو مسلمانانو خپلواکي يې غوښـتله، بلکـې د سُـني-شـيعه تنازعه يې هم هسې بلله او غوښتل يې چې د دوی تـرمنځ مفاهمـت وشي. د ده برعکس سـلطان عبدالحميـد ثـاني لـه پـان اسـلاميزم څخـه د خپلـې امپراتـورۍ د ژغورلـو پـه توګـه ګټـه پورتـه کولـه، او غوښـتل يـې چـې د انګليسي استعمار پرخلاف ترې د ډيپلوماتيکي اثاثې او فشار په توګـه کـار

---

[45] پوهاند عبدالحی حبيبي، د مشروطيت غورځنګ په افغانستان کې، د عبدالقيوم حکيمزی ژباړه، د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه-جرمني، ۱۳۸۳، مخونه ۱۳۱

[46] Kenny, L.M. (1966). Al-Afghani on Types of Despotic Government. *Journal of the American Oriental Society*, 86 (1) , 19--27. American Oriental Society.

(c) ketabton.com: The Digital Library

واخلي.

سید جمال الدین؛ استعمار کښ انقلابي!

دا چې ولې افغان جمال الدین د انګلیس استعمار دومره ډېر مخالف و، د دې په اړه یو څه اشاره پورته د پان اسلامیزم په شالید کې شوې ده، هغه دا چې استعمار د اسلامي نړۍ ډیری زمکې لاندې کړې وې، او انګلیسي استعمار په هر ډګر کې اغیزې کړې وې، ځکه خو ده د دې استعمار پرخلاف مبارزه پیل کړه، او ده د انګلیس استعمار په دا ډول تعریف کړ:

انګلیس استعمار یو اژدها ده، چې شل ملیونه کسان یې تېر کړې دي، او د ګنګا او اندس اوبه یې څښلې دي، خو اوس یې هم ارمان پوره نه دی او د نړۍ حرص ته چمتو ده ترڅو د نیل او د آمو سیند اوبه هم استعمال کړي.[47]

د انګلیس استعمار د ده د دا ډول څرګندونو او پان اسلامیزم څخه ویره درلودله او دی یې د روسیې امپراتورۍ (تزار) ایجنټ باله، نیکی کیدی پخپل تاریخي کتاب کې، چې د سید پر یاسي ژوند یې لیکلی، په دې اړه له یوه سند څخه کار اخلي، مونږ دلته د هغه سند متن راوړو:

حاجي سید رومي [جمال الدین افغان] د ترکستان د روسیې حکومت یو پټ ایجنت دی، او اوسمهال د امیر تر ټولو زیات بانفوذه او مخکښ مشاور دی. د ده په اړه مشهوره ده، چې ده له طفلس څخه د شیروان او تبریز له لارې تر بخارا پورې سفرونه کړې دي او بیا هرات ته راغلی دی. په ۱۸۶۶ کال دی قندهار ته راغی، او هلته یې له امیر محمد اعظم خان

---

[47] Ahmad, Aziz (1960) "Sayyid Aḥmad Khān, Jamāl al-dīn al-Afghānī and Muslim India", *Studia Islamica*, 13:55-78

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره وکتل، او ورته یې یو څه پټ اسناد راوړل. له هغه مهاله دی له امیر سره دی.[48]

په بل اړخ کې کله چې افغان جمال الدین لندن ته ولاړ، هلته یې د ونستن چرچل له پلار سره وکتل، او هغه ته یې وویل: د روسیې د تزاریانو لخوا د خیوې نیول داسې مانا لري، چې په راتلونکیو څلویښتو کلونو کې به نه ایران وي، نه افغانستان او نه برتانوي هند! پکار ده د دوی پرخلاف یو شو!!

د سید جمال الدین د هغه مهال نړیوال سیاست هو بهو د اوسني پېر د سردار محمد داود خان په څېر و، چې د سړې جګړې د رقیبانو څخه یې ګټه پورته کول غوښتل، او هغه مهال سردار محمد داود خان د ټائیمز مجلې ژورنالېست ته ویلي و، زه غواړم چې امریکایي سیګار د شوروي په اورلګیت ولګوم! سید هم د هغه مهال د لویې لوبې له رقابت څخه ګټه پورته کول غوښتل او اړ و، چې یوه خوا د بلې خوا پر ضد استعمال کړي، او پای مسلمانانو ته خپلواکي ترلاسه کړي.

دا چې مونږ استعمار مشخص کړو، چې سید د فلانکي استعمار پرخلاف و او له بل سره جوړ، غلطه خبره ده. دی چې کله فرانسې ته ولاړ او هلته ورته فرانسویانو پناه ورکړه، نو هغوی هیله درلودله، چې هغوی به له ده څخه د انګلیس استعمار پرخلاف ګټه پورته کړي، خو چې کله یې د العروة الوثقی ژبه ولیدله او د ده فلسفه، نو د زړه له تله پوه شول، چې دا خوځنده انقلابي پخپله د استعمار له فلسفې سره کینه او بغض لري، او ژوند یې د دوی نابودۍ ته وقف کړی دی! پای دوی هم له سید څخه وېره محسوس کړه، او دی یې له خپل هېواد څخه بدر کړ.

اقبال او پان اسلامیزم:

علامه اقبال د پان اسلامیزم په اړه خپل نظر هغه مهال څرګند کړ، کله چې

---

[48] Cabul Precies, p. 46, mentioned Sayyid Jamal ad-Din by Keddie, pp 41-42

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی د انګلیس او هند ترمنځ د دویم ګردي کانفرانس لپاره لندن ته روان و او په لاره کې یې د بمبی له کرانیکل اخبار سره مرکه وکړه او پر پان اسلامیزم اصطلاح یې خبرې اترې وکړې او دا اصطلاح یې لا روښانه کړه. د ده په اند د پان اسلامیزم اصطلاح د لومړي ځل لپاره یو فرانسوي ژورنالیست وکاروله، چې اوس ترې نوم هیر دی، او دا په یو ډول د اروپایي استعمار پر پلویتوبه (یا دوی حق په جانب ګڼل و) و ، چې د لویدیزو هغې ویرې، اسلامي ګواښ، ته راجع وه. هوبهو لکه د اوسنۍ پېر هغې ویرې ته، چې هنتېنګتن د لومړي ځل لپاره پخپله مقاله، د تهذیبونو ټکرونه؟ او بیا په همدې نامه پخپل کتاب کې ورته اشاره کړې، چې د لویدیځ لپاره دوه خطرونه: اسلامي تهذیب او چین دی.

اقبال مخکې زیاتوی، وروسته دا اصطلاح په استانبول کې هغې طوطیې ته ورکړل شوه، چې پروفیسور براؤن یې تردید کړی دی. دا اصطلاح د اقبال له مخې پای د سید جمال الدین د اسلامي نړۍ د یو کولو خوځښت ته وکارول شوه، که څه هم اقبال دلته متذبذب دی، او وایي دا ویل چې سید به دا اصطلاح پخپله کارولي وي او کنه ډېر ستونزمن بریښي. خو اقبال وایي: په ریښتینواله توګه د افغاني دا مشوره، چې افغانستان، ایران او ترکیه دې د یو اروپایي یرغال په بڼه ائتلاف او یا یوځای شي، دې اتحاد دفاعي بڼه درلودله او افغاني په دې برخه کې پر ځای و[49].

یو مهال د اقبال په ژوند کې دا مشهوره کړای شوه، چې اقبال د پان اسلامیزم خپروونکی دی، نو په ځواب کې اقبال غبرګون وښود او د پان اسلامیزم خپرول یې پر هر مسلمان واجب وګڼل، دی وایي: زما د نظمونو په اړه ځینې خلکو دا مشهوره کړې ده او زه یې د پان اسلامیزم تحریک خپروونکی ګڼلی یم. زه د پان اسلامیت اقرار کوم او زما عقیده ده، چې

---

[49] داکتر غلام حسین ذوالفقار. اقبال اور سید جمال الدین افغانی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زمونږ قوم یو برملرلی راتلونکی لري او کوم مشن، چې د اسلام او زمونږ د قوم دی هغه به خامخا بشپړیږي... زه چې کله هم ډهلی ته راځم نو زما دا عادت دی، چې تل د حضرت نظام الدین اولیا پر مزار حاضري لګوم او هلته نورو قبرونو ته هم ورځم. ما په دې ورځو کې د یوه قبر پر شناخته دا ټکی ولید: «الملک الله» له دې سره د اسلام برم رابرسیره کېږي، چې هغه مهال په اسلامي دولت کې یې درلود. د کومو قومونو او د کوم مذهب، چې اصول دا وي، نو ناهیلي نده پکار او همدا هغه پان اسلامیزم دی، چې خپرول یې پر مونږ واجب دي او زه دا ډول خیالات په خپلو نظمونو کې څرګندوم[50].

افغان جمال الدین، علامه اقبال او پان اسلامیزم:

افغان سید جمال الدین د خپلو هلو ځلو لپاره اسلامي وینښتابې ته ډېر ارزښت ورکړ، د دې موخې لپاره ده نه یوازې دا چې اسلامي نړۍ مخاطبه کړه بلکې د ختیځ ټول قامونه یې هم د عام سیاسي انحطاط ته متوجه کړل او دوی ته یې د غرب پرخلاف د یو کیدلو ټینګار وکړ[51]. په بل اړخ کې اقبال هم، نه یوازې دا چې د خپلو شعرونو له لارې مسلمانان یوې نوې وینښتابې ته رابلل، بلکې ترځنګ یې «پس چه باید کرد اقوام مشرق» هم وویله.

د علامه اقبال او د افغاني په فکر کې ډېر ورته والی شتون درلود، په یو لحاظ اقبال د جمال سیاسي مرید و؛ ځکه اقبال د جمال د اسلامي اتحاد او د اسلامي نړۍ د وینښتابې نظریه سر ته ورسوله.

---

[50] اقبال. ۱۹۶۳. مقالات اقبال. مرتب عبدالواحد معینی، لاهور. ۱۴۴-۱۴۲مخونه

[51] وګورئ سید جمال الدین افغان اور اقبال د دکتور معین الدین عقیل لیکنه چې په صحیفه لاهور، اقبال نمبر، جولای ۱۹۷۷ کې خبره شوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شهید دوکتـور شریعتـي پـر دې بـاور لـري، چـې د سـید جمال او د اقبـال پیژندل فردي نه دي، بلکې د دوی پیژندل د یو مکتب او د یـوې اډیـالوژۍ په توګه دي، چې باید د هغه مهال شرائط پکې پـه نظـر کـې ونیـول شي[52]، دې نظر سره استاد هادي خسروشاهي، چې د ایران اسلامي انقلاب تکـړه لیکونکی دی، هم همغږی دی، دی وایي، د سید د ژوند په اړه بایـد د هغـه مهال سیاسي، اقتصادي، او نړیوال شرائط په نظر کې ونیسو او بیا د سید په اړه تبصرې وکاږو.

د سید جمال الدین د ادعا له مخې دارالاسلام د مغربي آفریقـا د اتلانتیـک سمندر له لمنو رانیـولې د چـین تـر خوشـاله او زرعـي زمکـو پـورې پـراخ و[53] اقبال هم ورته خبره خو د شعر په ژبه لري، دی وایي:

ایــک ہوں مسلم حرم کی پاسبانی کے لیے
نیل کے ساحل سے لے کر تا بخاک کا شغر[54]

سید چې د ملت خبره ورسره وه، سید چـې د پـان اسـلامیزم تحریـک یـې برپا کړی و، سـید پـه دې لار کـې تـر ټولـو وړانـدې غوښـتل، چـې لـومړی مسـلمانان یـو شي، نـوره د شـیعه او سُـني خـبره پرېـږدي، ځانونـه هغـو ښکېلاکګرو او تاړاکګرو ته چمتو کړي، چې تقریباً بشپړه اسلامي نړۍ یې د زبیښناک تر پروسې لاندې نیولې وه.

په همدې تکل پسې ده د ۱۸۹۴ کال شاوخوا په اسـتانبول کـې داسـې هلـې ځلې وکړې، چې د یـووالي نعـره بـه یـې زمزمـه کولـه. پـه دې تـرخ کـې ده

---

[۵۲] وګورئ دکتور شریعتي، ما و اقبال، مخ ۴۲

[۵۳] Hairi, Abdul-Hadi (1971) "Afghānī on the Decline of Islam", *Die Welt des Islams, New Series*, 13(1/2):121-125

[۵۴] اقبال، کلیات اقبال. ۲۶۴مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقریباً ٦٠٠لیکونه د اسلامي نړۍ ګوټ ګوټ ته ولېږدول لکه ایران، عربي نړۍ، او هندي علماو ته، او په غبرګون کې یې تر ٢٠٠لیکونه ترلاسه کړل. سید جمال الدین افغاني دې ټولنې ته د یوې وینا په لړ کې داسې څه وویل:

اسلام لکه یوه بیړۍ ده، چې د محمد ص تر لارښوونې لاندې روانه ده او سواره یې مسلمانان دي. نن ورځ دا بیړۍ په طوفانونو کې راایساره ده او له هره خوا ورته خطرونه متوجه دي. آیا د مسافرو لومړۍ دنده اوس دا ده چې بیړۍ له طوفانه وژغوري؟ او که د مخالفتونو لار خپله کړي او پای د کښتۍ ډوبولو ته لاره هواره کړي؟؟

ورته خبره اقبال هم لري، اقبال پخپل دې شعر کې فرقه یی تعصب هغه میوه ګڼي، چې انسان یې له جنته وکښ، دی د شعر په ژبه وایي:

شجر هی فرقه آرایي، تعصب هی ثمر اس کا

یه وه پهل هی جو جنت سې نکلواتا هی آدم کو[55]

سید وایي: نه به علي او نه به ابوبکر له دې سره موافق شي، چې د ده تر نومونو لاندې دې جګړې وشي[56] ځکه د ده په اند وېش او بېلېدل مسلمانان کمزوري کوي.

اقبال له دې وړاندې ځي، او وایي، آیا د فرقه یی تعصب پرته مونږ پرمخ تلای شو؟ دی وایي، چېرته فرقه یي وېش دی او چېرته نسلي وېش، آیا د نړۍ د پرمخ تللو همدا تګلاره ده:

فرقه بندي هی کهي اور کهي ذاتی هی

کیا زمین می پنپنې کې یهي باتی هی

٥٥

٥٦ Kiddie 1972 396

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مسلمانانو د ویش په اړه اقبال وایي، چې زمونږ له یووالی زمونږ عزت دی، او زمونږ په بېل والی زمونږ اسارت:

آبرو باقی تری ملت کی جمعیت سے تهی
جب یہ جمعیت گئي، دنیا میں رسوا تو ہوا[57]

اقبال پخپل یو بل شعر کې وایي:

یو تو سید بهي هو، مرزا بهي هو، افغان بهي هو
تم سبهي کچ هو بتاو کې مسلمان بهي هو؟

دکتور منصور عالم، چې د اقبالیاتو یو څېړونکی دی، د دې پورتني شعر په اړه وایي، اقبال د سید ټکی د ذات د استازیتوب لپاره استعمال کړی دی، ځکه په هندي نیمه وچه sub continent کې مسلمانانو له هندي اغیزو څخه اخستلای و. ده د مرزا ټکی د لوړ پوړو چارواکو لپاره استعمال کړ او افغان یې د قومونو، ژبې او قوم د استازیتوب لپاره استعمال کړ[58]. دی زیاتوي دا ټول توپیرونه نااسلامي دي. او کله چې اقبال دا پوښتنه کوي، بتاو مسلمان بهي هو؟ نو له دې څخه موخه یې هغه خلک دي، چې ځانونه پر نورو هممسلمانو ورونو برتر ګڼي[59]

اقبال په خپل یو بل شعر کې د مسلمانانو د یووالی په خاطر د دوی پام څلور ریښتینوالو ته راړوي، چې له امله یې آیا اوس هم ستونزمنه ده چې یو نشو؟ دغه څلور ریښتینوالي: یو خدای، یو قرآن، یو پیغبر، یوه کعبه ده. په جواب شکوه کې دی وایي:

---

[57] اقبال، کلیات اقبال، مخ ۱۹۰

[58] Dr. Mansoor Alam. Iqbal, Quran and Muslim Unity. tolueislam

[59] تېر ماخذ

(c) ketabton.com: The Digital Library

منفعت ایک ہے اس قوم کی نقــصان بھی ایک
ایک ہی سب کا نبی دین بھی ایمـــاں بھی ایک
حــــــرم پاک بھی اللہ بھی قـــران بھی ایک
کچھ بڑی بات تھی ہوتے جو مسلمان بھی ایک

په پورته شعر کې، اقبال د مسلمانانو ګټه تاوان يـو بـولي، او وايـي، کعبـه، نبي اخرالزمان، خدای، او قران ټول يو دی، خو مونږ ولې نه؟؟
اقبال په خپل يو بل شعر کې د اسلامي هېواد او د اسلامي امت جوړښت د وطن پولې نه بولي، بلکې پـه دې اړه د محمـد عـربي ثناخوان دی، چې د اسلامي ملت د جوړښت عنصر يې وطن نه دی ګرځولی:

نرالا سارے جہاں سے اس کو عرب کے معمار نے بنایا
بنا ہمارے حـــــصار ملت کی اتحاد وطن نہیں ہے[60]

اقبال پخپل يو بل شعر کې د اسلامي امت او غربي قام سره پرتلنـه کـوي، چې د غربي قام جوړښت پر وينې، ژبـې، او نسـل بانـدې جـوړ شـوی دی. ترڅنګ يې مسلمانانو ته مشوره او نصحيت کوي، چـې ځـان او خپـل ملـت له غربيانو سره مه پرتله کوئ، ځکه زمونږ د ملت جوړښت محمد عربي پـه يوه خاص ډول کړی دی، لکه څرنګه چې اقبال پورتـه هـم وايـي، زمـونږ د اتحاد حصار وطن نه دی، او دلته په دې لاندې شعر کې وايي، چـې زمـونږ د ملت جوړښت د مذهب پر بنسټ اينبودل شوی دی، او له همدې ځـواک څخه به پياوړی او ځواکمنه وي، دی وايي:

---

[60] اقبال، کليات اقبال، مخ ۱۳٦)

(c) ketabton.com: The Digital Library

اپنی ملت پر قیاس اقوام مغرب سے نہ کر
خاص ہے ترکیب میں قوم رسول ہاشمی
ان کی جمعیت کا ہے ملک و نسب پر انحصار
قوت مذہب سے مستحکم ہے جمعیت تری[61]

اقبال په خپل یو بل شعر کې وايي، چې د وینې او رنګ پر بنسټ د« نشنلیزم» او «ریسیزم» بوتان مات کړئ، او په یوه داسې ملت کې ځان راجذب کړئ، چې نور نو پکې څوک نه ایرانی پاتې شي، نه تورانی او نه افغانی:

بتان رنگ و خوں کو توڑ ملت میں گم ہوجا
نہ تورانی رہے باقی، نہ ایرانی، نہ افغانی[62]

افغان سید جمال الدین پخپله یوه مقاله، اسلام ولې کمزوری شو، کې لیکي:

که اوسمهال د مسلمانانو حالاتو ته نظر کړو او له پخواني حالاتو سره یې پرتله کړو او پرمختګ او تنزل یې معلوم کړو.. ، نو نني مسلمانان تقریباً شپږ سوه کروړه دي، یانې دوه زره چنده له هغو مسلمانانو ډېر دي، چې د هېوادونو په فتحو کې یې برخه درلودله او د اسلامي مملکت پولې یې چین ته رسولې وې... له بده مرغه د اوسنیو مسلمانانو اموال مسلوب دي، او داسې ورځ نشته چې پردي یې پر ځمکو یرغال رانه وړي. یا للمصیبة! دا څه حال دی؟ مصر، سوډان او هند انګریزانو قبضه کړی

---

[61] اقبال، کلیات اقبال، مخ ۲۴۸
[62] اقبال، کلیات اقبال، مخ ۲۷۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی، مراکش، تونس، او الجزائر د فرانسې تر تسلط لاندې دی، جاوه او نورې جزيرې هالند لاندې کړې دي.... آه دا څه ستره فاجعه ده! څه باید اوشي؟ له کومه ځایه یې پیل کړو؟ پرته له دې چې ووایو: ان الله لا یغیر ما بقوم حتی یغیروا ما بانفسهم[63].

ورته خبرې علامه اقبال هم پخپل شعر کې کړې دي:

لُرد مغرب آن سراپا مکر و فنّ　　اهـــل دیـــن را داد تعلـــیم وطـــن

او به فکر مرکز و تو در نفاق　　بگـذر از شـام و فلسـطین و عـراق

تو اگر داری تمیز خوب و زشت　　دل نبندی با کلوخ و سنگ و خشت

چیست دین؟ برخاستن از روی خاک　　تـا ز خـود آگـاه گـردد جـان پـاک

مـی نـگنجد آنـکه گفت اللّه هُو　　در حـــدود ایـــن نظـــام چارســـو

پَرّ گه از خاک و برخیزد ز خاک　　حیـف اگـر در خـاک میرد جان پـاک

گر چه آدم بر دمید از آب و گل　　رنگ و نم چون گل کشید از آب و گل

حیف اگر در آب و گل غلتد مدام　　حیــف اگــر برتــر نپـرّد زیــن مقـام

گفـت تـن: درشـو بـه خـاک رهگـذر　　گفت جان: پهنای عـــالم را نگر

جان نگنجد در جهات ای هوشمند!　　مرد حُرّ بیگانه از هر قید و بند

حُـر ز خـاک تیـره آیـد در خـروش　　زانکـه از بـازان نیایـد کـار مـوش[64]

---

[63] دکتر حکیمه دبیران، جمال سید جمال در آیینه شعر اقبال، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران-بهار و تابستان ۱۳۷۹، مخونه ۲۷۳- ۳۰۳

[64] اقبال، جاویدنامه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو ژباړه:

اوګـــوره شـــاطر تـــه د مغـــرب چـــې لـــوی عیـــار دی
جـال کښـې د وطـن ئـې راګیـر کـړی هـر دینـدار دی

هغـــه دی پـــه فکـــر د مرکـــز، تـــا کښـــې نفـــاق دی
لـرې کـړه دا خیـال چـې «دغـه شـام دغـه عـراق دی»

پـوه کـړه ځـان پـه دې کـه تـه تمیـز لـرې سـپیڅلی
تـــا پـــه خـــاورو ګټـــو پـــورې زړه ولـــې تړلـــی

دیـن څـه دی؟ خـو دا، چـې ځـان د خـاورو نـه بـالا کـړه
روح دې د دخپـل ځـان د معرفـت سره آشـنا کـړه

څـوک چـې الله هُـو وایـي هرګـز نـه حصـاریږي
غـه پـه دې څلـور ګوټـه دنیـا کښـې نـه ځـائیږي

خـاورو نـه پیـدا وانسـه، لـه خـاورو پـه هـوا شي
حیـف دی کـه سـپیڅلی روح پـه خـاورو کـې فنـا شي

څـــو کـــه ظـــاهر شـــوی دی آدم د آب و ګـــل نـــه
ګـل غونـدې کـه اخـلي رنـګ او نـم د آب و ګـل نـه

حیف دی چې دې تـل پـه آب و ګـل کښـې راحصار شي
ښـایي چـې لـه دې مقامـه پورتـه پـه رفتـار شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

تــن وائــی مــادی ئــې، د مــادي سره يــار اوســه
روح وايــي جهــان دې بــې كنــار، بــې كنــار اوســه

نــه ځــائيري روح پــه جهــاتونو كښــې هــوش منــده
حُــر خــو بيگانــه وي تــل لــه هــره قيــده بنــده

حُــر پــه تــورو خــاورو كــې ژونــدون كــولی نــه شي
خــاورې د منــرگ غونــدې بــازان لړلــی نــه شي[65]

اقبال له افغان جمال الدین نه دومره اغیزمن و، چې د اقبالیاتو د یو څیړونکي دکتور معین الدین عقیل په اند یې په جاویدنامه کې د اسلام د تصوراتي نظریه د سید جمال الدین افغان له لارې وړاندې کړه[66]. پورته یې دا شعر هم د سید جمال الدین په ژبه ویلای دی[67].

دا چې اقبال له سید نه څومره اغیزمن و، په لاندې برخه کې به یې ولولو.

((جمال)) د ((اقبال)) په فکر او شعر کې

سید؛ د وړو وړو جمال الدینو جوړونکی:

علامه اقبال د جواهر لعل نهرو د یو لیک په ځواب کې د سید جمال الدین په اړه ولیکل:

د مولانا سید جمال الدین افغان شخصیت څه بل ډول و، د قدرت کارونه

---

[65] د اقبال جاویدنامه (پښتو ژباړه) د امیر حمزه شنواري له قلمه. اقبال اکیډمي کراچی، پیښور پبلک آرټس، ۱۹٦۷، مخونه ٦٨-٦٧

[66] دکتور معین الدین عقیل. سید جمال الدین افغان اور اقبال. اقبال ریویو: جمال الدین نمبر.

[67] وګورئ په جاویدنامه کې د اقبال او د ده پیر رومي سره د جمال الدین افغانی او حلیم پاشا مرکه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم عجب دي، زمونږ د زماني پر مذهبي فکر او عمل تر ټولو زيات پرمختللي مسلمانان په افغانستان کې زيږيږي. جمال الدين د اسلامي نړۍ په ټولو ژبو پوهيده، په فصاحت او بلاغت کې ماهر و، د ده بې قراره روح به په اسلامي نړۍ کې له يوه سره، بل ته سفر کاوه او ده په ايران، مصر او ترکيه کې د لوړو وړتياوو خاوندان اغيزمن کړل. زمونږ د مهال ځينې ستر علما لکه مفتي عبده او د نوي کهول ځينې کسان، چې وروسته سياسي مشران شول لکه د مصر. زاغلول پاشا، د همده د شاګردانو له جملې څخه ول. سيد ډير کم وليکل خو ويې ويل ډير! او له دې لارې ده له هغو خلکو څخه چې ده ته نېژدې ول واړه واړه جمال الدين جوړ کړل.[68]

سيد؛ د اقبال د مهال ستر مجدد، ستر ختيځوال او ستر مسلمان:

اقبال د علامه جمال الدين افغاني په اړه پر خپل هغه خط کې چې د جواهر لعل نهرو د ليک په ځواب کې يې لېږدولی و، ليکي:

بيا هم زمونږ د مهال هيڅ چا هم دومره د اسلام په روح کې دومره ګرمي ونه زيږوله لکه څومره چې ده وزيږوله. د ده روح اوس هم د اسلام لپاره ناقلاره دی او څوک نه پوهيږي، چې انتها به يې پر کوم ځای وي.[69]

په همدې ليک کې اقبال وړاندې د سيد په اړه وايي:

زما په نېزد په اوسمهال کې که څوک د مجدد وړ دی، نو هغه يوازې سيد جمال الدين افغاني دی. د مصر، ايران، ترکيې، او د هند د مسلمانانو تاريخ به که څوک ليکي نو تر ټولو وړاندې به د عبدالوهاب نجدي او وروسته به د جمال الدين افغاني يادونه اړينه کوي. وروستی کس په اصل

---

[68] اقبال حرف اقبال مرتبه لطيف احمد شيروانی ثناء الله اينډ سنز لاهور ۱۹۵۵ مخونه ۱۴٦

[69] اقبال حرف اقبال مرتبه لطيف احمد شيروانی ثناء الله اينډ سنز لاهور ۱۹۵۵ مخونه ۱۴٦

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د مسلمانانو د وینښتابې بنسټ اینښودونکی دی[70]

علامه اقبال د سید جمال الدین پرتلنه لـه شـاه ولي الله سره کـوي، او د ده د علم او کمال په اړه لیکي:

مونږ مسلمانانو ته یو ستر کار راپېښ دی، پر مونږ فـرض ده، چې بې لـه تېره (ماضي) د تښتیدلو، مونږ پر اسلام د یوه نظام پـه اړه لـه سره فکـر او غـور وکـړو. دا غالباً شـاه ولي الله و، چې تـر ټولـو وړانـدې یـې د یـو روح وینښتابه محسوسـه کـړه، خـو د دې سـترې فریضـې حقیقـي ارزښـت او د وسعت کچه چې چاته معلومه وه، هغه سید جمال الـدین افغـاني و، چـې د اسلام په حیات ملي او حیات ذهني تاریخ کې تر ټولو ژور لیـدونکی و، او د انسـانانو او د دوی دعـاداتو او خصـائلو پـه اړه یـې ښـه تجربـه لرلـه. د ده «مطمع نظر» ډېر پراخ و او د ده لپاره دا څه ستونزمن کـار نـه و، چـې د ده ذات د تېر او د راتلونکي ترمنځ یوه ژوندۍ اړیکه جوړه شوې وای. که د ده زیارونه یوازې پر دې خبرې متمرکـز شـوي وای، چـې اسـلام پـه څـه ډول انسانانو تـه د عمـل او ایـمان تلقـین کـړی دی؟ د ده نوعیـت څـه دی؟ نـو اوس به مونږ مسلمانان پر خپلو پښو ډېر ټینګ ولاړ و[71]

((جمال)) د((اقبال)) په شعر کې:

د میر عبدالصمد خان په اند علامه اقبـال د سـید جـمال الـدین افغـانی ثنـا ویونکی و او ده به دی د مولانا رومي ترڅنګ خپل سیاسي لارښود ګڼـه[72].

اقبال په خپل کتاب جاویدنامه کې د جمال یادونه په څه دا ډول کوي:

عــــالمې در ســــینهء مــــا گــــم هنــــوز
عــــالمې در انتظــــار قــــم هنــــوز

۷۰

۷۱ اقبال، تشکیل جدید الهیات اسلامیه، اردو ترجمه، نذیر نیازی، بزم اقبال، لاهور، ۱۹۸٦، مخ ۱۴٦ د اکرام الله شاهد له کتاب څخه واخستل شو.

۷۲ میر عبدالصمد خان، اقبال و افغان، یونیورستی بک ایجنسی: خیبر بازار پیښور

(c) ketabton.com: The Digital Library

عــالمې بــې امتیــاز خــون و رنــگ
شـام او روشــن تــر از صـبح فرنـگ

لا یـــزال و اردتـــش نـــو بـــه نـــو
بـرگ و بـار محکماتـش نـو بـه نـو

بـــاطن او از تغیـــر بـــې غمـــې
ظـــاهر او انقـــلاب هـــر دمـــې

انـــدرون تســـت آن عـــالم نگـــر
مـــې دهـــم از محکـــمات او خـــبر[73]

د اقبال یو تخیلي سفر او له سید جمال الدین افغاني سره کتنه!

په جاوید نامه کې علامه اقبال د خپل هیرو رومي ترخنګ په یو فکري او روحاني سیاحت وتلی دی، او د تېر (ماضي) د مذهب، فلسفې، سیاسي لاربښودانو، او د ادبي خوځښتونو له داسې اتلانو سره یې په یوه داسې دره کې لیدلي، چې هلته په انساني تاریخ کې د بشر د پښو پل هېڅمهال هم نه دی رسیدلی او نه یې د پښو خپ اوریدل شوی دی[74]. دی هلته له

[73] اقبال، کلیات اقبال (جاویدنامه)، فارسی، خصوصی ایډیشن: اقبال اکیډمی پاکستان، لاهور، ۱۹۹۰. د میر عبدالصمد خان، اقبال و افغان، یونیورستی بک ایجنسی: خیبر بازار پېښور. څخه په منني واخستل شو.

[74] ماخوذ از "نقوشِ اقبال" دوسرا ایڈیشن- مطبوعہ مجلس تحقیقات و نشریاتِ اسلام،لکھنو-1972ء

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغان سید سره ګوري، او هلته د هغه په اقتداء کې دوه رکعته لمونځ کوي، چې دی یې ستر طاعت بولي. د دې ملاقات په اړه لاندې د اقبال د شعر پښتو، چې امیر حمزه بابا ژباړلې ده، ولولئ:

د جمال الدین افغاني او د سعید حلیم پاشا د روحونو زیارت

دا یــو مــوتې خــاوره وړانــدې لاړه پــه فضــا کښــې
تــګ پــه تــګ د خپلــې تجلــۍ پــه تماشــا کښــې

یــا خــو زه ګیــر شــوی یــم پــه دام د هســت و بــود
یــا زمــا پــه دام کښــې، راګیــر شــوی دی وجــود

څیــره پــه فلــک کښــې او دا چــاک بــه وي لــه مــا نــه
زه یــم لــه افلاکــو کــه افــلاک بــه وي زمــا نــه

یــا خــو دې فلــک زمــا ضــمیر دی راګیــر کــړی
یــا زمــا بېــدار ضــمیر فلــک دی را زېــر کــړی

پوه نه یم چې څه دي؟ څنګ دي؟ عقل مې حېران دی
زه یــم پــه جهــان کښــې کــه پــه مــا کښــې دا جهــان دی

لاړمــه روان شــومه پــه پــر شــوم بــل آســمان تــه
لاړم ور داخــل شــومه یــو بــل نــوي جهــان تــه

دې جهــان کښــې هــم غرونــه، دشــتونه، بحــر او بــر وو

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا زمـــونږ د خـــاورو لـــه دنیـــا دیرینـــه تـــر وو

داسـې یـو جهـان چـې د ابـرک نـه جـوړ پیـدا وو
لاس نـــه د آدم تـــر اوســـه پـــټ پـــاتې تنهـــا وو

نـــه وو پـــه تختـــه ئـــې د وجـــود لا څـــه نقشـــونه
نـــه وو څـوک چـې کـړی ئـې پـه فطـرت اعتراضـونه

مـا وئیـل رومـي (رح) تـه چـې دا څنګـه ښـه صـحرا ده
څـــه ښـــکلی پـــه غـــره کښـــې رواني ئـــې د دریـــا ده

ورک د دې دنیـــا نـــه چـــې د ژونـــد همـــه نشـــان دی
بیـــا راځـــي لـــه کومـــه، دغـــه غـــږ چـــې د آذان دی

وی راتـــه رومـــي (رح) چـــې «دا مقـــام د اولیـــاء دی
دا جهـــــان زمـــــونږه د دنیـــــا سره اشـــــنا دی

کـــــوم وخـــــت چـــــې آدم وو د جنتـــــه راوتلـــــی
پـــاتې وو دوه ورځـــې، دې عـــالم کښـــې غـــم ځپلـــی

دا بختـــــور ځـــــای دی، بختـــــور ئـــــې زائـــــران دي
واړه صــــاحبان د مقامـــــاتو دي پاکـــــان دي

پـــاک خلـــق راځـــي لکـــه فضـــیل او بـــو ســـعید

(c) ketabton.com: The Digital Library

واړه عارفـــــان لکــــه جنیـــــد او بایزیـــــد

پاځـه چې دا نمـونځ د جماعـت خـو پـه لاس راشي
دا سـوزو گـداز څـه یـو سـاعت خـو پـه لاس راشي»

ورغلـــو، کتـــل مـــو، دوه ســـړی وو پـــه قیـــام
تُـــرک ئـــې مقتـــدي وو، افغـــاني ئـــې وو امـــام

پـیر د روم چې تـل وي پـه حالـت کښې د حضـور
مـخ ئـې شـو روښـانه پـه ډېـر ذوق او پـه سرور

وی چـې «مشرـق داسـې دوه نـور نـه دي زیـرولي
نـوک ئـې د تـدبیر چـې زمـونږ غـوټې پرانسـتلي

دا جـــمال الـــدین دی چـــې ســـید دی د ســـاداتو
ژونـــد ئـــې د گفتـــار نـــه حاصـــل کـــړی کائنـــاتو

دا دویـــم د تُرکـــو دی ســـالار حلـــیم دردمنـــد دی
فکـــر د هغـــه د خپـــل مقـــام پـــه څېـــر بلنـــد دی

دوه رکعتـــه دوی سره کـــول عظـــیم طاعـــت دی
اوگنـــړی خـــو کـــار دی چـــې بـــدل ورلـــه جنـــت دی»

ښـه ښـکلی قـرأت د دې سـپین ږیـري بـلا نـوش

(c) ketabton.com: The Digital Library

وی ئـې چـې والـنجم او هغـه دشـت ورتـه خـاموش

دا رنگــې قــرأت وي چــې خليـل وربانــدې مســت شي
بيـا سـپيڅلی روح د جبرائيــل وربانــدې مســت شي

زړه پـــرې د ســـينو دننـــه مســـت شي نـــاقلار شي
شـــور د الاالله پـــرې لـــه قبرونـــو رابيـــدار شي

تــور لــوگي لــه هــم يــو اضــطراب د شـعلې ورکــړي
زړه لـــه خپلـــه ســـوزه د داؤد پـــه شـــان خـــبر کـــړي

هــر هغــه چــې غيــب وي لــه قرأتــه ئــې عيــان شي
واړه رابنـــــکاره تـــــرې حکمتونـــــه د قـــــرآن شي

پـــس لـــه نمونځـــه زه لـــه خپلـــه ځايـــه پاڅېدمـــه
ښـــکل مـــې کـــړل لاســـونه د هغـــه چـــې ورغلمـــه

وی ورتــه رومــي چــې «دا بخــری جهــان گــرد دی
پــټ د ده پــه زړه کښــې يــو جهــاد د ســوز او درد دی

ډوب دی پــه خــودي کښــې د خپــل ځــان پــه ننــداره دی
چـــا تـــه ئـــې خپـــل زړه ورکـــړی نـــه دی آزاده دی

کانـــدې پـــه لټـــون د کائنـــات کښـــې ډېـــر مښـــود

(c) ketabton.com: The Digital Library

څکـــه لـــه شـــوخۍ زه ورتـــه وایـــم زنـــده رود»[75]

پایله:

په دې مقاله کې مونږ ولوستل، چې د پـان اسـلامیزم اصـطلاح پـه لـومړي ځل په اروپايي مطبوعـاتو کـې وکـارول شـوه، د اقبـال او د نـورو مسلمانانو لیکوالانو په اند دا اصطلاح دوی اسلامي خطر ته راجع وبللـه، چـې غـربي لیکوالان هم ورسره موافق دي.

دا چې د پان اسلامیزم تحریک ولې په نولسمه پیړۍ کې سراعیت وکړ، د دې ترشا د هغه مهـال د اسـلامي نـړۍ جیـو-پـولیتیکي بدلونونـه ول، چـې اسلامي هېوادونه به پکې یو تر بله د اروپايي استعمار د غاړې غړونـدي تـه ولیدل، او خپله د مسلمانانو وروسته والی هم و.

دې طوفاني سیلاب ته دوه کسان ودریدل، یو د ترکیې سلطان عبدالحیمد ثاني او بل ستر سید جمال الدین افغان.

سلطان د سیاسي ګټو او د یو ډیپلوماتیک فشار لپاره پان اسلامیزم راخپل کړ او د رفارم برخې ته یې د شک په سترګه وکتل؛ خو په بل اړخ کې سـید د یـوې انقـلابي طرحـې سره رامختـه شـو، غوښـتل یـې چـې اروپـایي ښکیلاکګر او تاړاکګر له دې سـیمې څخـه وشـړي. د ده د پـان اسـلامیزم طرحه پراخه وه، یوازې د استعمار تـر شـړلو پـورې محـدوده نـه وه. د ده د پان اسلامیزم فلسفه په دې ټکو کې خلاصه کېدای شي: آزادي، رفارم، او یووالی!

هغه څه چې سید د خبرو اترو له لارې ویلي دي، هماغه اقبال د خپل شـعر له لارې ویلي دي، که څه هم اقبال په لومړي سر کې د اجتهـاد پـر خـلاف

[75] د اقبال جاویدنامه (پښتو ژباړه) د امیر حمزه شنواري له قلمه. اقبال اکیډمي کراچی، پیښور پبلک آرټس، ۱۹۶۷، مخونه ٦٦-٦٣

(c) ketabton.com: The Digital Library

و، خو وروسته یې تر ټولو زیات پلوی شو، او دا بیا پخپل ځای دا راښکاروي، چې دی هم د رفارم غوښتونکی و.

ده نشنلیزم له یو نوی خدای سره تشبیه کړ، چې مسلمانان یې په شرک کې اخته کړې دي[76] او مسلمانانو ته یې وویلې، چې د رنګ او نسل پر بنسټ توپیر پر مونږ حرام دی، ځکه مونږ ټول یو یو، د دې تر څنګ یې مسلمانانو ته دا نصحیت هم وکړ، چې له مرکز څخه جدایي مرګ ده[77] او له کله نه چې مونږ جدا شوي یو، له یوه بله لرې شوي یو، نو زمونږ عزت تللی دی، زمونږ عزت له جمعیت څخه دی، نه له جلا کېدلو څخه[78]. پای اقبال خپله پان اسلامیستي تګلاره او خپل وطن ټوله اسلامي نړۍ بللې[79] چې ګټه او تاوان یې یو دی[80] . افغان جمال الدین پر اقبال لاهوري ژوره اغیزه ښندلې ده، دی جمال ته ډېر ارادتمند لری او د رومي ترڅنګ یې خپل سیاسي پیر ګڼي.

---

[76] ان تازه خداو می سب سې بړا وطن هی

[77] قوموں کے لئے موت ہے مرکز سے جدائی

[78] آبرو باقی تری ملت کی جمعیت سے تھی
جب سے جمعیت گئی دنیا میں رسوا تو ہوا

[79] ایک ہو مسلم حرم کی پاسبانی کے لئے
نیل کے ساحل سے لے کر تا بخاک کاشغر

[80] منفعت ایک ہے اس قوم کی نقصان بھی ایک

(c) ketabton.com: The Digital Library

سید جمال الدین افغاني: ستر شخصیت او سپک تورونه

لیکوال

زاهد جلالي[1]

[1] - zahid.jalaly@gmail.com، زاهد جلالي د نړیوال اسلامي پوهنتون، اسلام آباد، د شرعیاتو او حقوقو له پوهنځي فارغ شوی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لړلیک

سید جمال الدین افغاني: ستر شخصیت او سپک تورونه
لنډیز
مقدمه
د افغاني لنډ ژوندلیک
افغاني د ځان په اړه څه وایي؟
د افغاني صراحت او صداقت
پر شیعه مذهب د افغاني ردونه
پر شیعه مذهب د افغاني ردونه
د نظریې پتهولو په اړه د افغاني رایه
د افغاني شاګردان څه وایي؟
د میرزا لطف الله کتاب
د ایرانیت دعوه او رد یې
افغاني او ماسونېزم
د الحاد تور
پای
مراجع

(c) ketabton.com: The Digital Library

لنډیز

علامه سید جمال الدین افغاني [۱۸۹۷-۱۸۳۸م] د ستر شخصیت او اوچتو افکارو له کبله د ځینو مغرضو تر سپکو تورونو لاندې راغلی. دغه مقاله کې د دغو تورونو د ردولو هڅه شوې. د سید جمال الدین له لنډ ژوند لیکه وروسته د خپل ځان په هکله د ده نظر لیکل شوی، چې دا تر ټولو معتبر سند دی. بیا د هغه تورونو د رد له پاره چې وایي افغاني اصلا ایرانی و او ځان یې افغاني معرفي کاوه، د افغاني د ربښتینولی په هکله د ده د ځینو معاصرینو نظرونه لیکل شوي. د دې له پاره چې پر ده د تشییع تور رد شي، د تشییع په اړه مو د ده نظر لیکلی او بیا د نظر پټولو په اړه د سید نظر لیکل شوی چې ښکاره شي چې آیا ربښتیا هم افغاني خپله نظریه پټاوه او که نظریې یې حقیقت تمثیلاوه؟ له دې وروسته د سید په هکله د ده د مشهورو شاګردانو نظرونه لیکل شوي. بیا د میرزا لطف الله د کتاب او شجرې په تړاو د افغان محققینو او اسلامي مفکرینو نظرونه لیکل شوي. له دې وروسته مو هغه دلایل څېړلي چې افغاني پرې ایراني او شیعه بولي. همدارنګه له ماسونیت سره د افغاني اړیکه، چې پر ده ډېره مهمه نیوکه ده او ډېرو دښمنانو ترې غلطه ګټه پورته کړې، څېړلې او حقیقت یې بیان شوی. ځینې خو سید افغاني آن ملحد ګڼي، که څه هم د دوی نظر عقلا د منلو وړ نه دی، خو بیا هم یو څه پرې لیکل شوي او عموما په ټوله مقاله کې د افغاني پر شخصیت لګېدلي تورونه څېړل شوي او رد شوي.

مقدمه

سید جمال الدین افغاني په نننۍ نړۍ کې د یوه اختلافي شخصیت په نامه پېژندل شوی. څوک یې ایراني بولي او څوک افغاني.. څوک سني و

(c) ketabton.com: The Digital Library

څوک شیعه.. څوک مسلمان او څوک آن ملحد! د افغاني د شخصيت متضرر کول او بدناموول طبيعي نه، بلکې قصدي دي. دا د معاصرې اسلامي ويښتابه او اسلامپالنې د دښمنانو هيله ده، څو خپلې "نوې استعماري" تمې په حقيقت بدلې کړي او مسلمانان لا هم ويده پاتې شي. عجيبه خو دا ده چې د دوی مغرضه دعوه ځينې متعصب يا ويده مسلمانان هم ترويجوي او غواړي د حقيقت جامه ورواغوندي!

د افغاني له شخصيته د دغو تورونو او وهمونو لرې کول ډېر اړين دي. که څه هم ډېری په دې باور دي چې د افغاني افغانيت يا ايرانيت ثابتول مهم نه دي، ځکه هغه اوس مړ شوی او د هغه د وطن ثابتول څه ګټه نه لري، خو دا پر ځای نه ده. ځکه سيد جمال الدين افغاني اوس يو فرد نه، بلکې يو تاريخ دی او د مصري مفکر "محمد جلال کشک" [۱۹۹۳-۱۹۲۹م] خبره، د تاريخ تفسير کې اختلاف يوازې تاريخي اختلاف نه دی، بلکې دغه اختلاف راتلونکی جوړوي. د افغاني رښتينې څېره ښکاره کول د هغه د شخصيت په مؤثريت کې ډېر مهم رول لري او په راتلونکي نسل کې يې د افکارو پلي کولو ته لار هواروي، خو که افغاني په نړۍ کې د يوه داسې شخصيت په نامه وپېژندل شي چې خپل حقيقت يې پټاوه او ظاهر و اصل يې سره فرق لاره، د ده
ستر شخصيت پر ځمکه غورځوي.

څوک چې افغاني ته ايراني وايي او په نورو تورونو يې متهموي، دا شخصي موضوع نه ده، بلکې دا خلک نه غواړي چې معاصره اسلامپالنه د افغاني پر ليکه و لاره روانه شي، ځکه چې افغاني له اسلامه هغه کلاسيک فهم نه لاره چې دغه "روڼ اندي" يې غواړي. افغاني لومړی شخصيت و چې د حضاري اسلام.. يعنې سياسي و جغرافيوي اسلام نظريه يې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورکړه.[۲] همدا لامل دی چې نن د سیاسي اسلام دښمنان د افغاني شخصیت په مخفي شخصیت، جاسوس، ایراني او نورو تورنو بدرنګوي.[۳]
دا سمه ده چې علامه افغاني باید د ستر اسلامي وطن په یوې تنګې سیمې پورې منحصر نه شي. هغه د ټولې اسلامي نړۍ او آن د ټول شرق ستڼه ده. له هغه سره د ټولو مسلمانانو غم و.
استعمار تل غوښتي چې مسلمانان په همدې تنګو اختلافاتو کې ګیر او خپل اهداف عملي کاندي، همدا ده چې سید جمال الدین به له مذهبي اختلافاتو کرکه کوله او غوښتل یې امت د اختلاف پر ځای وحدت ته سوق کړي. خو نن نړۍ بدله ده، دغه ستر شخصیت اوس یو تاریخ دی چې د راتلونکي لار جوړوي. د افغاني اصلیت ثابتول ډېر اړین دي، ځکه خو ځینو سترو مفکرینو دې اړخ ته ډېره ځیرنه کړې او ډېر څه یې پرې لیکلي.
د جاپاني "جیونیتشي هیرانو" خبره، افغاني آن یوازې د اسلامي نړۍ شخصیت نه و، بلکې د شرق و غرب اختلاف کې یې له ټولو شرقیانو او آن له هغو شرقیانو دفاع کوله چې په غیر اسلامي ادیانو باوري وو.[4] خو دا هم باید ښکاره وي، چې هغه افغاني؛ حنفي، سني مسلمان و او څه چې یې ویل، هماغسې و. دا د دغه ستر شخصیت د لوړتیا نښه ده، او که یې ایرانیت ومنو، د استاد محمد عماره [پیدایښت ۱۹۳۱م] خبره، دغه دعوه

---

[۲] - کشک، محمد جلال. ودخلت الخیل الازهر. قاهره، الزهراء للاعلام العربي، ۱۹۹۰، دریېم چاپ، ۴۹۹م مخ.

[۳] - ښه مثال یې عیسایي لیکوال لویس جریس دی. لویس ړوند غربپال شخصیت دی او دا چې افغاني د غربپالنې مخالف و او د سیاسي اسلام نظریه یې وړاندې کړې وه، دی یې هم د "الإیراني الغامض في مصر" تر سرلیک لاندې مقاله کې چې ۱۹۸۳ میلادي کال کې خپره شوې، ایرانی او شیعه یې بولي او په دې نظر دی چې افغاني خپل اصل و حقیقت له خلکو پټاوه!

[4] - هیرانو، جیونیتشي. تجدید الفکر الاسلامي في العالم الاسلامي الحدیث. مجله الدراسات العالم الاسلامي، ۲۰۱۱ مارچ، ۳۰م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغاني دروغځنوي او لاره يې مشکوکوي.

افغاني په خپله ويل چې افغان او د کونړ له ساداتو دي.[5] شاګردانو او نورو قريبانو يې هم دا خبره کوله او د افغاني تر غوږو هم رسېدلې وه چې شاګردان يې دی سني و افغان بولي او هغه يې مخالفت نه و کړی بلکې په خپله يې ويل چې افغانی دی او آن قسم يې خوړلی و چې ايرانی نه بلکې افغانی دی، خو له دې سره سره يې ځينې ايرانی شيعه او ځينې يې آن ملحد ګڼي! خو دغه ټولې ادعاوې تر وهمونو ډېر څه نه دي، ځکه د دوی ټولو دلايلو کې يو معقول دليل نه شي موندل کېدای، چې په دې څېړنه کې همدغو ټکو ته ځيرنه شوې او د دواړوو خواوو دلايل څېړل شوي.

د افغاني لنډ ژوندليک

محمد جمال الدين د صفدر[6] زوی دی، د نسب لړۍ مشهور عالم سيد علي ترمذي ته رسېږي. ترمذي د افغانستان په قندز کې زېږېدلی او بونير کې وفات او خښ شوی،[7] استاد حبيبي او مرحوم محمد امين خوږيانۍ وايي چې په کونړ کې په "پير بابا" مشهور دی او خلکو ته د لمر

---

[5] - د افغاني په خپل لاس ليکل شوي اسناد شته چې ځان يې د افغانستان د کونړ ولايت ته منسوب کړی. همدارنګه مرحوم رشتيا صاحب د سيد جمال الدين په هکله ليکلي کتاب کې ليکي چې افغاني په خپله ويل چې زه اړتيا نه لرم چې ځان کوم قوم ته منسوب کړم، زه افغان يم. وروسته دغه موضوع ښه شاربو.

[6] - امام محمد عبده، رشيد رضا، استاد محمد عماره او عموما مصريان د افغاني پلار سيد صفتر يادوي، خو ټولو افغان محققينو سيد صفدر ليکلی.

[7] - حبيبي، عبد الحي. نسب و زادګاه سيد جمال الدين افغاني. کابل، موسسه انتشارات بيهقي، ۱۳۵۵ش، ۲۷م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ښېر معلوم دی.[۸] او بیا یې نسب امام حسین بن علي رضي الله عنهما ته رسېږي. سید جمال الدین په ۱۸۳۸م کال کې د افغانستان د کونړ ولایت د اسعد آباد په نامه سیمه کې په یوه بانفوذه سیاسي کورنۍ کې زېږېدلی.[۹]

- دوست محمد خان [۱۸۶۳-۱۷۹۳م] د دوی له کورنۍ د خطر احساس کاوه، نو په اته کلنۍ کې یې له ټولې کورنۍ سره کابل ته انتقال کړل. په لږه موده کې یې تفسیر، حدیث، عقیده، فقه، فلسفه، اصول الفقه، ریاضي، فلکیات، طب او نور مروج علوم ولوستل.[۱۰]
- په لس کلنۍ کې له پلار سره ایران ته لاړ. پلار یې د قزوین مدرسه کې استاد و، دی هم په همدغه مدرسه کې شاګرد شو.[۱۱]
- په ۱۸۴۹م کې د عراق نجف ته لاړ او هلته یې علوم القرآن، حدیث، علم الکلام، فلسفه، منطق، اصول الفقه، ریاضي، فلکیات، طب او نور علوم ولوستل.[۱۲]-
- په ۱۸۵۴م کې د ریاضي او نورو اروپایي زده کړو له پاره هند ته لاړ. څه باندې یو کال د هند په بمبیي او کلکته کې واوسېده.
- بیا په ۱۸۵۷م کې له هنده حج ته لاړ او بیا عراق او ایران ته لاړ. له

---

[۸] - خوګیانی، محمد امین. حیات سید جمال الدین افغاني. کابل، مطبعه عمومي کابل، ۱۳۳۸ هجري، ٦م مخ.

[۹] - مخزومي، محمد باشا. د افغاني سید جمال الدین خاطرات. کوټه، صدیقي خپرندویه ټولنه، ۲۰۱۳م، دویم چاپ. ژباړه: محمدشاه ارشاد، د م- احساس زمند په زیار، ۳٦-۳۵م مخونه.

[۱۰] - تېر مصدر، ۳٦م مخ.

[۱۱] - عماره، الدکتور محمد. شخصیات لها تاریخ، قاهره، دار السلام، ۲۰۰۸م، ۱۷۲-۱۷۱م مخونه او نسب و زادګاه سید جمال الدین افغاني.

[۱۲] - شخصیات لها تاریخ ، ۱۷۲م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ایرانه وروسته بېرته خپل اصلي وطن افغانستان ته راوګرځېده.[۱۳]

- په افغانستان کې یې سیاسي فعالیتونه پیل کړل. دغه وخت کې انګرېزانو د افغانستان داخلي چارو کې لاسوهنه کوله او امیر دوست محمد خان یې د محمد اعظم خان [مړینه ۱۸۶۷م] په مقابل کې راپاراوه. افغاني د محمد اعظم خان ملاتړی شو[۱۴] او د هغه له لورې په مختلفو حکومتي منصبونو کې په دنده بوخت شو، چې آن د لومړي وزیر تر دندې ورسېده. امیر پر سید جمال الدین ډېر باور لاره او په ډېرو سترو موضوعاتو کې یې ورسره مشوره کوله.[۱۵]
- په ۱۸٦۸م کال کې امیر محمد اعظم خان ماته وخوړه، افغاني له ماتې وروسته هم کابل کې پاتې شو او امیر شېر علي خان [-۱۸۲۵ ۱۸۷۹م] د ده د کورنۍ له ډاره ورته څه ونه شو ویلای.[۱٦]
- په ۱۸٦۹م کې، د محمد اعظم خان له ماتې درې میاشتې وروسته د هند له لارې له افغانستانه واوته.[81] له دې وروسته د سید جمال الدین په ژوند کې نوې مرحله پیل شوه، دا مرحله د امت د ویښولو مرحله وه. له دې وروسته افغاني له یوه ملي شخصیته په اسلامي شخصیت بدل شو او د ټولې اسلامي نړۍ له پاره یې هڅې پیل کړې.[۱۷]
- په هند کې یې له علماو سره ناسته ولاړه کوله. د هند حکومت ورته د ډېرې پاتې کېدو اجازه ور نه کړه. افغاني هم له یوې میاشتې ډېر پاتې نه شو. بیا له هنده مصر ته لاړ، هلته څلوېښت ورځې پاتې شو او په ازهر کې

---

[۱۳] - شخصیات لها تاریخ، ۱۷۲م مخ.

[۱۴] - تېر مصدر، ۱۷۳م مخ.

[۱۵] - زیدان، جرجي. مشاهیر الشرق. مصر، ۱۹۲۲، درېیم چاپ، دویم جلد، ۵۴م مخ.

[۱٦] - شخصیات لها تاریخ، ۱۷۳م مخ. مشاهیر الشرق، ۵۵م مخ.

[81]- مشاهیر الشرق، ۵۵م مخ.

[۱۷] - شخصیات لها تاریخ، ۱۷۳م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې له شاګردانو سره ناسته ولاړه کوله، شاګردانو ډېر خوښاوه او ورځخه يې وغوښتل چې ځينې کتابونه ورته تدريس کړي. بيا آستانې ته لاړ. په آستانه کې په خلکو کې ډېر مشهور شو، هر څوک د ده پوهې او علم ته حيران وو، شپږ مياشتې نه وې تېرې چې مجلس معارف کې يې غړی کړ. خو د ځينو د سيسو له امله يې له آستانې وشاړه.[18]

- په ۱۸۷۱م کال کې له آستانې بېرته مصر ته لاړ. هلته په تدريس بوخت شو، په خپل جومات کې يې شاګردانو ته کتابونه ويل. خلک د ده له تدريسه ډېر متاثر شول او دی ډېر مشهور شو. خو دا چې افغاني د سياست علاقه من و، سياست ته ننوت. د پرديو د لاسوهنې مخالفت يې وکړ. په مصر کې له اته کاله پاتې کېدو وروسته له مصره هم وشړل شو.[19] په مصر کې د افغاني دغه مرحله ډېره مهمه ده. هلته يې له سترو شخصيتونو سره ليده کاته وکړل، د دوی له جملې شيخ محمد عبده [۱۸۴۹-۱۹۰۵م] و چې وروسته يې په فکري مبارزې کې شريک او مهم شاګرد شو. همدلته افغاني د فلسفې، کلام او منطق کتابونه شرحه کړل او ځينې اخبارونه يې هم تاسيس کړل.[20]
- په ۱۸۷۹م کې هند ته لاړ، د حيدر آباد په دکن کې مېشت شو او "حقيقت مذهب نيچيري[21]"[22] کتاب يې همالته په فارسي ژبه وليکه.[23] افغاني درې کاله هند کې د بندي په څېر اوسېده.

---

[18] - مشاهير الشرق، ۵۵م مخ.

[19] - تېر مصدر.

[20] - شخصيات لها تاريخ، ۱۷۵م مخ.

[21] - رزاقي، شاهد حسين. سيد جمال الدين افغاني. کابل، مستقل خپرندويه ټولنه، ۱۳۸۸ لمريز، ژباړن، عبد المالک همت، ۹۲م مخ.

[22] - دغه کتاب په "الرد على الدهريين" مشهور دی.

[23] - مشاهير الشرق، ۵۷م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- په ۱۸۸۲م کې چې انګرېزانو مصر اشغال کړ، افغاني ته یې د وتلو اجازه ورکړه. افغاني په کال ۱۸۸۳م کې پاریس ته لاړ. دغه وخت کې یې مشهور شاګرد محمد عبده بیروت ته تبعید شوی و. نو محمد عبده ته یې لیک واستاوه او ورڅخه یې وغوښتل چې پاریس ته لاړ شي. پاریس کې له محمد عبده سره یو ځای شو او د "عروه الوثقی" مشهوره جریده یې جوړه کړه. په دغه مجله کې افغاني د اسلامي نړۍ د ویښتابه هڅې کولې او انګرېز استعمارګر یې راټه، نو د انګرېزانو له سخت مخالفت سره مخ شو او له اتلسمې ګڼې وروسته بیا چاپ نه شوه. د مجلې لومړۍ ګڼه د ۱۸۸۴م د مارچ پر دیارلسمه نېټه خپره شوه او وروستۍ یې د همدغه کال د اکتوبر پر شپاړسمه نېټه خپره شوه.[۲۴]
- افغاني په اروپا کې تر ۱۸۸٦م کال پورې پاتې شو. دغه موده کې یې د پاریس په مختلفو جریدو کې لیکنې خپرې کړې او له مشهور فیلسوف ارنست رېنان [۱۸۹۲-۱۸۲۳م] سره د علم او ایمان پر موضوع فلسفي بحثونه وکړل. رینان د افغاني په ستاینه کې وویل چې داسې ګومان مې کاوه لکه ابن رشد [۱۱۹۸-۱۱۲٦م] او ابن سینا [۱۰۳۷-۹۸۰م] چې مخامخ وینم![۲۵]
- په ۱۸۸٦م کال کې د ایران پاچا ناصر الدین شاه [۱۸۹٦-۱۸۳۱م] ایران ته وروغوښت. ناصر الدین شاه د افغاني تود هرکلی وکړ او په لوړو منصبونو یې مقرر کړ. د افغاني شخصیت او کړنو خلک متاثر کړل، شاه له دې تاثره وډار شو او له سید جمال الدین سره یې وضعه سپېره کړه،

---

[۲۴] - عماره، الدکتور محمد. جمال الدین الافغاني، موقظ الشرق وفیلسوف الاسلام. قاهره، دار الشروق، ۱۹۸۸م، درېیم چاپ، ٦۹م مخ.

[۲۵] - جمال الدین الافغاني، موقظ الشرق وفیلسوف الاسلام، ۷۱م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغاني پوه شو، نو اجازه يې ترې واخيسته او د روسيې پر لور روان شو.[۲۶]

- په ۱۸۸۷م کال کې سيد جمال الدين روسيې ته لاړ.[۲۷] په روسيه کې يې له سترو شخصيتونو سره وکتل او د اسلامي نړۍ په هکله يې مختلفې مقالې خپرې کړې. د افغاني لوړ شخصيت او قوي جذابيت دلته هم ډېر خلک پرې ورټول کړل. ډېرو خلکو ترې ډېر څه زده کړل. د مثال په توګه مشهور تاتاري مجدد عالم رضا الدين بن فخر الدين [۱۹۳۶-۱۸۵۸م] ځان د افغاني مريد باله او ويل به يې چې افغاني په ډېرو حقايقو وپوهاوه.[۲۸]
- په ۱۸۸۹م کې پاريس ته د نندارتون د پرانستلو له پاره رهي شو. په ميونيخ کې يې له ناصر الدين شاه سره وکتل. هغه ايران ته وباله، ده له ګيلې سره بلنه ومنله.[۲۹] ايران ته له تلو مخکې يې روسيې ته لنډ سفر وکړ او په ۱۸۹۰م کې ايران ته ورسېد.[۳۰]
- ايران کې يې بيا له شاه سره اختلافات رامنځ ته شول. افغاني د تلو له پاره اجازه وغوښته خو شاه اجازه ورنه کړه. بيا هلته اووه مياشتې پاتې شو او د اوسېدو پر مهال يې ځينې مقالې هم وليکلې. په ۱۸۹۱م کې يې افغاني په ډېرې بې احترامۍ او سپکاوي له ايرانه وشاړه. د شړلو پر مهال يې لونګۍ پر ځمکه وغورځوله، په ډېر يخ او د مرض په حالت کې له ايرانه

---

[۲۶] - د افغاني سيد جمال الدين خاطرات، ۶۷-۶۶م مخونه.

[۲۷] - "ضمير بن ادهم اشهابي" روسيې ته د افغاني د سفر کال ۱۸۸۸م ښيي خو استاد محمد عماره په "موقظ الشرق و فيلسوف الاسلام" کې ۱۸۸۷م کال يادوي. دلته د استاد عماره تاريخ ليکل شوی، ځکه هغه د سيد جمال الدين د ژوند و آند متخصص دی او آن مياشت و ورځ هم ورسره ليکي.

[۲۸] - اشهابي، ضمير بن ادهم. الكلام عن اصل السيد جمال الدين الافغاني في بعض المراجع الروسيه.

http://www.iranoworld.ir/alafghani/texts/SJ_1_5_Shahabi.pdf

[۲۹] د افغاني سيد جمال الدين خاطرات، ۶۹م مخ.

[۳۰] - جمال الدين الافغاني، موقظ الشرق و فيلسوف الاسلام، ۷۴م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وشاړه.[۳۱]

- بیا لندن ته لاړ او هلته یې عموما استبداد او خصوصا د ایران حکومت سخت راټه. د ایران شاه له سلطان عبد الحمید [۱۸۴۲-۱۹۱۸م] څخه وغوښتل چې آستانې ته یې وغواړي، خو دوی یې له مقالو او تبلیغاتو په امان شي. همداسې وشول، سلطان عبد الحمید افغاني استانې ته وروغوښت. افغاني په ۱۸۹۲م کې آستانې ته لاړ او هلته د آزاد بندي په څېر اوسېده.[۳۲]
- د ۱۸۹٦م په وروستیو کې په سرطان مرض اخته شو. بالآخره د ۱۸۹۷م کال د مارچ په نهمه نېټه له دې فاني نړۍ د تل له پاره رهي شو.[۳۳]
- په ۱۹۴۴م کال کې افغان ډپلوماتانو له ترکي حکومت سره مذاکرات وکړل او له ځینو مخالفتونو سره یې ترکي حکومت پر دې قانع کړ چې د افغاني جسد له ترکیې افغانستان ته رانقل کړي. کله چې ترکانو ومنله، افغان حکومت د دغه ستر نابغه جسد په ډېر استقبال د کراچۍ له لارې کابل ته انتقال کړ. جسد چې به یې هر چېرته ورسېده، پر لار به زښت ډېر خلک د درنښت له پاره راوتلي وو او په څو ځایونو کې یې د جنازې لمونځ هم وشو. د افغانستان د وخت لومړی وزیر له خپلې کابینې سره د کابل پر دروازه ولاړ وو. جسد یې د کابل پوهنتون په محوطه کې د لومړي وزیر په لاس په داسې حال کې وسپارل شو د چې افغان حکومت واړه او غټ مسؤولین حاضر وو.[۳۴]

---

[۳۱] - تېر مصدر، ۷٦م مخ.

[۳۲] - تېر مصدر، ۷۸-۷۹م مخونه.

[۳۳] - مشاهیر الشرق، ۵۹م مخ.

[۳۴] - افغاني، سعید. د شرق نابغه. کابل، بیهقي کتاب خپرولو مؤسسه، ۱۳۵۵ش، ۲۲م مخ او نړیوال، رزاقي. علامه سید جمال الدین افغان د پوهې او آزادۍ علمبردار. کابل، بیهقي کتاب

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغاني د ځان په اړه څه وايي؟

سید جمال الدین افغاني تریخ او صریح سړی و، هېڅ کله یې دروغ نه ویل. هر چېرته یې حقیقت ښکاره کړی او ډېرو ځایونو کې د حقیقت ښکاره کول ورته زښت ډېر مشکلات هم زېږولی، آن زنداني کېدل یې او د ځینو له نظره د همدغه صراحت او حق ویلو له امله وژل شوی. خو ځینې خلک یا د اسلام دښمنۍ له امله یا د ساده ګۍ او یا د تعصب له مخې د افغاني صداقت او صراحت ردوي او سید جمال الدین ایراني بولي. په داسې حال کې چې افغاني په خپله صراحتا ویلې چې د افغانستان د کونړ ولایت د ساداتو دی. هغه ځان حنفي مذهبه سني باله. آن په خپل لاس لیکل شوي اسناد یې هم شته چې ځان یې د کونړ له ساداتو معرفي کاوه.
افغاني د ځان په هکله وايي: "شرق او شرقیانو ته مې وکتل، افغانستان لومړی ځای و چې زما توجه یې جلبه کړه، او دا لومړی ځای دی چې زما بدن یې پر خاورې لګېدلی، بیا هند و -چې عقل مې په کې مثقف شو-، بیا ایران د ګاونډیتوب او اړیکو له مخې..."[35] په دغه وینا کې افغاني ښکاره وايي چې د افغانستان دی او ایرانیان -چې پر افغاني دعوه کوي- خپل ګاونډیان ګڼي. افغاني بیخي ښکاره خبره کړې او هېڅ د شک و شبهې ځای یې نه دی پرې ایښی، خو له دې سره هم ځینې ځان -یا خلک- غلطوي!
د افغاني بل اعتراف یې شاګرد، محمد باشا مخزومي [۱۹۲۹-۱۸٦۸م] په خپل "د افغاني سید جمال الدین خاطرات" کتاب کې لیکلی. د مخزومي باشا دغه کتاب د افغاني په هکله یو ډېر مؤثق او معتبر مرجع دی چې د ده

خپرولو مؤسسه، ۱۳۸۵ش، ۴۴-۴۲م مخونه.

[35] - عماره، الدکتور محمد. جمال الدین الافغاني المفترى علیه. قاهره، دار الشروق، ۱۹۸۴م، ۱۳۰م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په هکله تقریبا په ټولو کتابونو کې ترې استفاده شوې. مخزومي باشا د کتاب په مقدمه کې لیکي:

"یوه ورځ مې ورته [افغاني ته] وویل چې ستا ځینې دوستان او هوا خواهان غواړي چې ستا سوانح نشر کړي او د اخبار والاوو په اصطلاح د خپل اخبار ستونونه پرې ښکلي کړي؛ نو دی موسکی شو او ویې ویل: (عیان بیان ته اړه نه لري او هغه څه ورته ووایه چې فلاني سړي زما په باره کې ویلي دي[36])..

بیا ما ورته وویل چې: (ستا په شان حکیم استاذ ته نه ښایي چې په هغه څه د خپل عصر په خلکو بخل وکړې چې نورو ته یې ګټه رسېږي او ده ته مضر نه اوسي.) ده راته وویل: (په دې کې به د هغه چا له پاره څه ګټه وي چې دا یادوي چې زه په ۱۲۵۴ هجري کال کې پیدا شوی یم او له نیمې پېړۍ نه زیات عمر مې تېر کړی او له خپلې خاورې (افغانستان) نه په وتلو مجبور کړای شوی یم او د خلکو اغراض او امیال لوبې راباندې کوي، او په دې هم مجبور کړای شوی یم چې د هند خاوره پرېږدم او له مصر نه وشړل شم او له استانې او د ځمکې له اکثرو پایتختو څخه واېستل شم. دغه احوال ټول هغه خاطرات دي چې ما نه خوشالوي او نه د قوم له پاره کومه فایده په کې شته)..."[37]

د افغاني په دغه ځواب کې مرحوم محمد باشا المخزومي د هغه دا قول چې ځان یې افغانستان ته منسوب کړی، رانقل کړی دی چې دا هم د ده پر افغانیت ډېر ښکاره او قوي دلیل دی.

همدارنګه مرحوم سید قاسم رشتیا [۱۹۹۸-۱۹۱۳م] د افغاني په اړه خپل کتاب کې د هغه وینا نقله کړې چې وایي؛ "زه اړتیا نه وینم چې ځان کوم

---

[36] - هغه چا ته اشاره ده چې له ده سره یې رخه لرله او منفي تبلیغات به یې ورپسې کول.

[37] - د افغاني سید جمال الدین خاطرات، ۳۳-۳۲م مخونه.

ملت ته منسوب کړم، زه افغان يم."[38] دا اعتراف هم د نورو په څېر ډېر سپين او واضح دی.

په "مجموعه اسناد و مدارک چاپ نشده سيد جمال الدين افغاني" کې د سيد جمال الدين په خپل لاس ليکل شوی ليک خپور شوی چې ليکلي يې دي چې د کابل اوسېدونکی افغان، سيد جمال الدين افغاني د کونړ له ساداتو.[39]

همدارنګه بل دليل چې د هر څېړونکي توجه جلبوي، د عروه الوثقی پر مشهورې مجلې د افغاني نوم ليکل دي. افغاني په خپله دغه مجله کې چې له پاريسه يې خپروله، پر لومړي مخ يې ليکلي "سيد جمال الدين الحسيني الافغاني"[40]. علامه افغاني په خپله د دغې مجلې مسؤول و او ښکاره ده چې د افغاني تخلص يې په خپلې لاربښوونې ليکل شوی.

کله چې د علامه سيد جمال الدين افغاني شاګرد برهان الدين بلخي دا آوازه واورېده چې خلک سيد جمال الدين، ايرانی بولي، نو د افغاني هغه خبره چې ده ته يې کړې وه، وويله. بلخي ليکي:

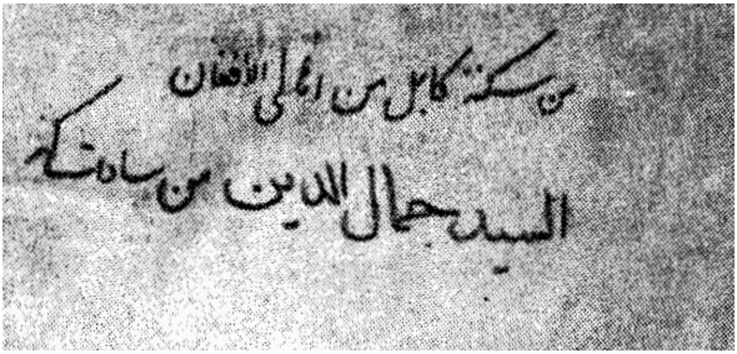

"نسب و زادګاه سيد جمال الدين افغاني" (اووم مخ) او د استاد فضل الرحمن فاضل صاحب په "بيدارګر عصر" (172م مخ) کې هم خپور شوی.

[40] - فاضل، فضل الرحمن. بيدارګر عصر. کابل، وزارت اطلاعات و فرهنګ، ۲۰۰۸م، ۲۴۲م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

علامه افغاني په خپل لاس ليکلي چې د افغانستان د کونړ دی

" په دې ورځو کې اورم چې ځيني خلک استاد (افغاني)، ايراني بولي، نو د دې له پاره د افغاني هغه مرکه چې له ما سره يې کړې وه، دقيقا يې نقلوم: (زه د کنړ له مشهورو ساداتو يم.. افغانستان کې زېږېدلی يم. شيخ جمال الدين چې بابي رئيس او ايرانی دی، چېرته چې زه تللی يم، هغه هم پټ تللی، همدا لامل دی چې ايرانيان يا خبر دي يا په ناخبرۍ ما شيخ جمال الدين ګڼي، چې دا مطلقا دروغ دي. زه ځان ښه پېژنم، دا دی قسم خورم چې زه اصلا ايرانی نه يم او افغان يم، ټول افغانان ما پېژني او دا خبره تصديقوي.)"[41]

سيد جمال الدين افغاني په ډېرو ليکونو چې خلکو ته يې استولي دي او مجلو کې چې يې ليکنې خپرې شوي، له نامه سره يې افغاني ليکل شوي.
استاد فضل الرحمن فاضل [پيداينښت ۱۳۳٦ش] ليکي چې په فرانسوي مطبوعاتو کې چې حسيني او افغاني سره نه ګډېدل، علامه جمال الدين به "افغاني" ته پر "حسيني" ترجيح ورکاوه.[42] څرنګه چې مخکې مو يادونه وکړه، علامه افغاني به په ليکونو کې هم خپل تخلص افغاني ليکه. د مثال په توګه مستر بلنت [۱۹۲۲-۱۸۴۰م] ته ليکل شوی ليک کې.[43]
کله چې د ايران شاه ناصر الدي ووژل شو او ايران له ترکيې غوښتل چې سيد جمال الدين ورتسليم کړي، ترکيې د دې له پاره ايران ته ور نه کړ

---

[41] - نسب و زادگاه سيد جمال الدين افغاني، ۱٦-۱۵م مخونه.

[42] - تېر مصدر، ۱٦۹م مخ.

[43] - دغه ليک د استاد فاضل د بيدارګر عصر پر ۱۹۳م مخ ليدلای شئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې دی ایرانی نه دی. افغاني په خپله ترکي شاعر عبد الحق حامد [۱۹۳۷-۱۸۵۱م] ته د سلطان عبد الحمید ستاینه کړې وه چې دی یې ایران ته نه و تسلیم کړی، ځکه چې دی ایرانی نه دی. افغاني ویلي وو: "ایراني حکومت څو وارې گومان کړی و چې زه ایرانی یم.. او ته پوهېږې چې زه ایرانی نه یم."[44] په تېرو مثالونو کې ښکاره شوه چې علامه سید جمال الدین افغاني به په خپله له خپل نامه سره د افغاني وروستاړی گډاوه او علنا یې ویلې چې د ایران نه بلکې د افغانستان دی. افغاني په شیعه مذاهبو نقد کړی او له سنیانو سره یې په اساسي اختلافاتو کې د سنیانو نظر ته ترجیح ورکړې چې دا یې هم د سنیت او افغانیت ښه دلیل دی. خو بیا هم ځینې له دغو حقایقو سترگې پټوي او دغو اسنادو ته ماشومانه، شرموونکې او خندوونکي توجیهات جوړوي.

دوی وایي چې علامه سید جمال الدین افغاني دغه اسنادو کې د منافقت له وجې له خپل نامه سره افغاني لیکل او خلکو ته یې ځان افغاني معرفي کاوه، په داسې حال کې چې دی افغاني نه و. دوی وایي چې دی د ایران د اسد آباد د سیمې و او د دې له پاره چې د اهل سنت په منځ کې محبوبیت پیدا کړي ځان یې افغاني باله!

د دې بې اساسې او وهمي دعوې په رد کې غواړم د سید خپل نظریات او ځانگړنې ولیکم، څو د دغه وهم و افترا حقیقت خلکو ته ښکاره شي:

د افغاني صراحت او صداقت

د علامه افغاني شاگردانو او هغه کسانو چې له ده سره یې لیدلي او ناسته ولاړه یې ورسره شوې، د ده په هکله وایي چې رښتینی سړی و او خپله خبره به یې سپینه او ښکاره کوله. مشهور لیکوال جرجي زیدان [-۱۸۶۱

[44] - فوزي، مصطفی. دعوه جمال الدین الافغاني. ریاض، دار الطیبه، ۱۹۸۳م، ۲۰۳م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۹۱۴م] لیکي چې افغاني آزاد ضمیره شخصیت و، سپینې خبرې به یې کولې او پاک نفسی سړی و.[45] د افغاني کوم صفات چې د هغه د صراحت په اړه جرجي زیدان لیکلي، مخزومي باشا کټ مټ همدغسې لیکلي. د افغاني ټول شاگردان په دې یوه خوله دي چې افغان تېز او صریح سړی و او خبره به یې نه پټوله.

جرجي زیدان د افغاني د هدف په اړه وایي چې که څوک د ده ژوند و کارنامې لنډې هم ولولي، پوهېږي چې د هغه هدف یوازې د یوه خلیفه په اداره کې د اسلام یووالی وو او په دې لاره کې یې هېڅ دنیوي تمه نه لرله.[46]

چرچیل [۱۸۹۵-۱۸۴۹م] هم له افغاني سره لیدلي وو. له افغاني سره له ملاقاته وروسته یې د ده د صفاتو په اړه ولفر بلنت ته ویلي وو: "شیخ جمال الدین رښتینی او صریح سړی و، چې خپله عقیده یې پرته له ملاحظې ویله".[47]

دا وو د افغاني د صراحت په اړه د دوو داسې کسانو نظر چې نه د افغاني په دین کې ورسره شریک وو او نه یې له فکر سره موافق وو. خو دوی د هغه په اړه حقیقت بیان کړی او ښکاره کړې یې ده چې افغاني هېڅ منافقت نه لاره، بلکې حقیقت یې سپین ویلې.

پر شیعه مذهب د افغاني ردونه

د افغاني د نظریاتو د برالا کولو په اړه ډېر مناسب مثال، د جعفري شیعه گانو او خصوصا د امامت په هکله د ده نظر دی. د جعفري شیعه گانو په هکله علامه افغاني وایي:

---

[45] - مشاهیر الشرق، ٦٠م مخ.

[46] - سید جمال الدین افغاني وافغانستان، ۹م مخ.

[47] - تېر مصدر، ۴م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

"[امامي شيعه ګان] يوازې پر دې چې د امام جعفر پيروان دي او د نبي کريم صلی الله عليه وسلم د کورنۍ په مينه کې غلو کوي او امام علي په نورو بهتر ګڼي له مسلمانۍ څخه وځي نه او نه ښايي چې موږ يې د اسلام له دايرې څخه خارج وګڼو".[48]

د جعفري يا امامي شيعه ګانو په اړه د سيد جمال الدين دغه نظر ښکاره کوي چې هغه په خپله د جعفري شيعه ګانو دغه درې ټکو سره نه دی موافق. د دغه متن له سياقه ښکاري چې افغاني په شيعه دغه درې باورونه نه خوښوي، يعنې هغه په جعفري مذهب کې ننوتل، د نبي عليه السلام له کورنۍ سره په مينه کې افراط او د علي کرم الله وجهه د فضيلت موضوعاتو کې نه دی موافق او غلطي يې ګڼي، خو تر دې حده يې نه رسوي چې شيعه ګان پرې له اسلامه وباسي او کافر يې کړي.

د امامت موضوع چې د جعفري شيعه ګانو او د اهل سنت تر منځ يوه اختلافي موضوع ده[49]، سيد جمال الدين يې په هکله وايي چې د خلافت په دغه ترتيب کې چې واقع شو، د امت خير و، ځکه چې د لنډ عمر خاوند مخکې شو او اسلام ته يې خدمت وکړ. که چېرته حضرت علي لومړی وای، نو نورو ته به د اسلام د خدمت زمينه نه وای مساعده شوې، خو چې په دغه ترتيب راغلل، ټولو ته د اسلام د خدمت زمينه مساعده شوه.[50]

د خلافت په اړه چې کوم نظر علامه افغاني ورکړی، دا په هېڅ صورت شيعه ګان نه خوښوي. شيعه ګان نه يوازې دا چې له دغه ترتيب سره موافق نه دي، بلکې د اسلام درې لومړي خليفه ګان ډېر بد ويني او سپک

---

[48] - د افغاني سيد جمال الدين خاطرات، ۱۸۴م مخ.

[49] - اهل سنه وايي راشد خلفا په هماغه ترتيب چې حاکمان شول، افضليت لري او همدا مناسب ترتيب و، خو شيعه وايي چې ابو بکر، عمر، او عثمان رضي الله عنهم د خلافت مستحقين نه وو، بلکې علي رضي الله عنه يې مستحق و او همدی بايد لومړی خليفه وای.

[50] - تېر مصدر، ۱۸۵م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې يادوي. که افغاني رښتيا هم ايراني شيعه وای، هېڅ کله به يې د خلافت په اړه داسې نظر نه وای ورکړی، ځکه د ده نظر کاملا د اهل سنت عقيده ده.

همدارنګه د معصوم امام نظر چې د شيعه ګانو په مذهب کې له داسې مهمو مسايلو شمېرل کېږي چې آن جعفري مذهب پرې ولاړ دی او له دې باوره پرته سړی شيعه کېدای نه شي، افغاني دغه نظريه هم ردوي او وايي چې د معصوم امام اړتيا نه شته. افغاني وايي "شريعت او ايمان کافي استاد دی، نو ځانګړي استاد ته چې معصوم امام دی، اړتيا نه شته."[51]

جعفري شيعه هېڅ کله نه وايي چې د معصوم امام اړتيا نه شته. دغه شيعه ګان دين له معصوم امامه پرته کامل نه ګڼي! او دا اهل سنت دي چې په دين کې د معصوم امام اړتيا نه ويني.

د نظريې پټولو په اړه د افغاني رايه

اوس د دې شبهې رد ته راځو چې ادعا کېږي چې افغاني حقايق مخفي کول او خپله اصلي څېره يې له خلکو پټوله. ګورو چې افغاني د پټولو او مخفي کولو په اړه څه نظر لري؟

د سيد جمال الدين افغاني مشهور شاګرد او د خاطراتو د کتاب ليکوال، مرحوم مخزومي د افغاني د نظرياتو د پټولو په اړه ليکي:

"د پردې خبره به يې ډېره پټه ساتله او له چا سره به يې نه برالا کوله او خپل خاص آراء او افکار به يې په جرات سره برالا کول او پټول به يې نه. داسې چې موږ به د ده دغې سجيې [خوی] حيران پاتې کېدو او تاويل به مو نشو ورته موندلای، ځکه چې د جمهورو په مذهب د حکيم او حکمت له

---

[51]- جمال الدين الافغاني، موقظ الشرق و فيلسوف الاسلام، 40م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوازمو څخه کتمان دی او چې له ده څخه به پوښتنه وشوه، ده به ویل: (زه په دې جهان کې داسې کار او داسې خبره نه ګورم چې کتمان او پټول به يې لازم وي مګر دا چې ښکاره کولو کې يې عیب او عار وي)..

هغه څوک چې ښه ګڼي چې هر څه چې وايي او یا ورته ویل کېږي پټ اوسي، له نفاق نه پرته د بل څه امید او هیله ورته کېدای نشي، نه باید هغه ته نارینه وویل شي او نه نارینه ته ورته وبلل شي او چا ته چې نارینتوب ښه ښکاري باید هر څه برالا کاندي...

بهترین څیز او ډېره ښه خبره چې ما د مروت په باب اورېدلې دا ده چې: (په پټه هغه کار مه کوه چې په برالا يې شرمېږې) ".[52]

د نظریاتو او حقایقو پټولو په اړه مو د افغاني سپین او ښکاره نظر ولوست. افغاني څومره صریح او ښکاره د حقایقو پټول غندي! ومولوستل چې افغاني د حقایقو پټولو ته له منافقته پرته بل نوم نه ورکوي او پټوونکی يې نارینه نه ګڼي. دا د افغاني د افغانیت او سنیت ډېره ښه نښه ده. ځکه چې جعفري شیعه ګان په تقیې[53] باور لري او افغاني په ښکاره تقیه ردوي او وايي چې په پټه هغه کار مه کوه چې په برالا يې شرمېږې.

د افغاني شاګردان څه وايي؟

د ځان په هکله د یوه شخص نظر تر بل هر چا موثق او باوري دی. ځکه دی تر نورو ځان ښه پېژني. خو هغسې شاګردان چې شپه و ورځ له استاد سره ګرځي او مریدي يې کوي، د هغوی نظر هم ډېر موثق او باوري وي. د افغاني په هلکه يې شاګردانو خپل نظرونه ورکړي. محمد عبده د ده ډېر صمیمي او ده ته نږدې شاګرد و. ډېر څه يې ترې زده کړي او ډېر کله به

---

[52] - د افغاني سید جمال الدین خاطرات، ۹۳-۹۲م مخونه.

[53] - تقیه یعنې د دیني او دنیایي ضرر د مخنیوي له پاره د خپلو عقایدو پټول. د امامي شیعه ګانو له نظره تقیه جواز لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورسره و. د افغاني د ژوند ډېره مهمه مرحله -د "عروه الوثقی" خپرولو- کې يې شاګرد محمد عبده ورسره مل و. کله چې د افغاني د ژوند په هکله پوښتنې رامنځ ته شوې. امام محمد عبده د علامه افغاني په هکله يوه ليکنه وکړه.

محمد عبده د افغاني د وطن او ځای په هکله ليکي:

"سيد جمال الدين د کونړ په اسعد آباد نومي کلي کې په ۱۲۴۵ هجري کال کې وزېږېد او له خپل پلار سره کابل ته راوستل شو او په اته کلنۍ کې يې په زده کړو پيل وکړ او پلار يې د ده روزنې ته خاصه پاملرنه درلوده؛ ځکه چې پلار ته يې ځرګنده شوې وه چې قوي فطرت، سرشاره ذکا او نوراني قريحه لري.."[54]

همدارنګه د علامه افغاني د فقهي مذهب په اړه محمد عبده ليکي:

"افغان سيد جمال الدين حنفي مذهبي او په صحيحو سنتو يې ټينګ ايمان او قوي عقيده لرله. که څه هم نوموړی په خپله عقيده کې د نورو په څېر مقلد سړی نه و، خو بيا يې هم د صوفيه ساداتو مذهب ته کلک ارادت درلود او تل يې غوښتل چې د خپل مذهب فرضونه په ښه توګه ادا او يوه شېبه هم ورڅخه غافله نه شي.. سيد جمال الدين د خپل مذهب په اصولو او فروعو عمل کاوه او له بلې خوا يې ديني عقيده دومره قوي وه، چې د هغه وخت بل هېڅ مسلمان وکړی د هغه درجې ته نه شي رسېدلی.. "[55]

د افغاني سيد جمال الدين حنفيت او افغانيت يا سنيت او افغانيت سره تړلی دي، ځکه چې د کونړ په دغه سيمه کې ټول حنفي مسلمانان دي او

---

[54] - د افغاني سيد جمال الدين خاطرات، ۳٦م مخ.

[55] - رافعي، عبد الرحمن. افغان سيد جمال الدين. پېښور، دانش خپرندويه ټولنه، ۲۰۰۷م، ژباړن: عبد المحمد مموزی، ٦۴-٦۳م مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ایران په همدان کې شیعه ګان اوسېږي، همدا ده چې ځینې ایرانیان هڅه کوي، افغانی، ایراني ثابت کړي، چې شیعه وبلل شي او یا یې شیعیت ثابت کړي چې ایرانی وبلل شي، خو شاګرد یې محمد عبده د ده د حنفیت په اړه سپینه خبره کړې.[56]

یو وار امام محمد عبده د عروه الوثقی په جمعیت کې د مذهب په هکله وپوښتل شو. محمد عبده یې ځواب کې وویل چې موږ اشعریان او ماتریدیان سنیان یو او په عباداتو کې د څلورو سني مذاهبو مقلدین یو.[57]

[56] - امام محمد عبده وایي چې حنفي مذهبی دی او استاد فضل الرحمن فاضل په "بیدارګر عصر" کې داسې اسناد وړاندې کړي چې د امام محمد عبده نظر تصدیقوي. د تفصیل له پاره دې د یاد کتاب ۱۴۱م مخ وکتل شي.

[57] - جمال الدین الافغاني، موقظ الشرق وفیلسوف الاسلام، 38م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه څنګه چې مو د امام محمد عبده نظر ولوست، په عقیده کې افغاني د

(c) ketabton.com: The Digital Library

اهل سنت په عقایدو باوري و او په عقیده کې ستر سني امامان ابو الحسن اشعري [۸۷۴-۹۳٦م] او ابو منصور ماتریدي [وفات 333 هجري] په درنښت یادوي. استاد فضل الرحمن فاضل په دې باور دی چې علامه افغاني په عقیدوي مذهب کې سني اشعري و. فاضل صاحب اووه دلایل لیکي چې سید جمال الدین اشعري و. خو کوم دلایل چې فاضل صاحب د علامه افغاني د اشعریت له پاره وړاندې کوي، تر ډېره دا دي چې افغاني امام اشعري ته په درناوي قایل و.[58] خو دا چې حنفیان ډېری په ماتریدي مذهب دي، نو کېدای شي د علامه افغاني مذهب هم ماتریدي وي او

ماتریدیان خو امام اشعري ته ډېر درنښت لري. د ماتریدیت د ادعا یو دلیل دا هم کېدای شي چې امام محمد عبده ویلي چې په موږ کې ماتریدیان هم شته.

---

[58] - د تفصیل له پاره دې د "بیدارگر عصر" له ۱۴۵م مخ نه نیولې تر ۱۵۰ پورې وکتل شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د علامه افغاني هغه تصوير چې خپل وطندار شاګرد، برهان الدين بلخي ته يې ډالۍ کړی و.

د فاضل صاحب يوازې دوه دليله د ده ادعا څواکمنوي، يو دا چې افغاني ليکي "وهو رای الاشعري ورای کثير من اصحابنا". په اسلامي مذاهبو کې، خصوصا حنفيان د اصحابنا کلمه د خپل مذهب علماوو ته استعمالوي، خو دلته يوه خبره شته، هغه دا چې افغاني امام اشعري او خپل اصحاب بېل يادوي، کېدای شي د ده له اصحابو موخه ماتريدي امامان وي. همدارنګه د فاضل صاحب اووم دليل کې امام اشعري او ماتريدي، دواړو ته افغاني صاحب د "مشايخنا" لفظ استعمال کړی، چې دلته هم دقيقا نه واضح کېږي چې افغاني ماتريدي دی او که اشعري. په هر حال، دوکتور محمد عماره خو وايي چې افغاني د يوه معين مذهب مقلد نه و. علامه افغاني به يا اشعري وي يا ماتريدي خو په دې ډېر دلايل شته چې ښکاره کوي چې افغاني شيعه مذهب ردوي او عقيده يې له اهل سنته

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرته کوم بل مذهب نه و.[59]

د افغاني په اړه يې بل مشهور شاګرد او د خاطراتو د کتاب ليکوال، محمد باشا المخزومي چې له علامه افغاني سره پنځه کال، له ۱۸۹۲ تر ۱۸۹۲ ميلادي کاله پورې ورسره مل و[60]، دی هم وايي چې د افغانستان له اسعد آباد څخه دی او په مذهب حنفي دی. د سيد جمال الدين مشهور افغان شاګرد، برهان الدين بلخي چې خپل مشهور عکس يې هم ده ته ډالۍ کړی، د افغاني په اړه ښکاره ويلي چې د ايرانيت دعوه يې دروغ ده، سيد جمال الدين ايرانی نه، افغان دی.[61]

استاد عبد الرحمن الرافعي [۱۹۶۶-۱۸۸۹م] د افغاني صاحب د افغانيت په اړه وايي: "او ځينو متشککينو او مغرضو کسانو ګومان کړی و چې افغاني ايرانی دی. په دغه ګومان دوی خلک مشکوکوي".[62]

اديب اسحاق [۱۸۸۵-۱۸۵۶م] او د افغاني نور نږدې شاګردان او معاصرين تقريبا ټول په دې يوه خوله دي چې سيد جمال الدين د افغانستان د کونړ دی او په مذهب حنفي، په عقيده کې هم سني مذاهبو ته منسوب دی.

د ميرزا لطف الله کتاب

په ۱۹۲۶ ميلادي کال کې په برلين کې د "شرح حال و آثار سيد جمال الدين اسد آبادي مشهور به آفغاني" په نامه کتاب چاپ شو. د کتاب ليکوال ميرزا لطف الله خان دی او دعا کوي چې د سيد جمال الدين افغاني خوريه دی. ليکوال د افغاني د کورنۍ هديره د ده د ايرانيت دليل

---

[59] - جمال الدين الافغاني، موقظ الشرق وفيلسوف الاسلام، 40 مخ.

[61] - نسب و زادګاه سيد جمال الدين الافغاني، ۱۵م مخ.

[62] - دعوه جمال الدين الافغاني، ۲۰۳م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښيي.
دغه کتاب د افغان محققینو او اسلامي مفکرینو له لورې رد شوی، ځکه ډېر تناقضات لري، چې ښکاره کوي چې د افغاني د نسب کومه شجره چې میرزا لطف الله وړاندې کوي، جعلي او د ده له لورې جوړه شوې ده.
افغان لیکوال دوکتور سعید افغاني [۱۹۸۵-۱۹۲۲م] د میرزا لطف الله دغه دعوه په سختو الفاظو کې رد کړې. سعید افغاني د میرزا لطف الله دعوه سسته، بې دلیله وینا، دروغ او ګمراهي بولي او وايي چې دغه ادعا هېڅ حقیقت نه لري.[63]
مصري مفکر استاد محمود ابو ریه [۱۹۵۷-۱۸۸۹م] د میرزا لطف الله دعوه چټیات او لېونتوب بللی، ابو ریه وايي چې د لطف الله خان کتاب آن په دې نه ارزي چې د قلم رنګ پرې مصرف شي، خو د دې له پاره پرې رد لیکي چې لېونتوب او چټیات یې رسوا شي.[64]
پوهاند عبد الحي حبیبي [۱۹۸۴-۱۹۱۰م] هم د علامه افغاني د نسب په اړه یو کتاب لیکلی او د میرزا لطف الله د کتاب تناقضات یې ایستلي او په ډېره سړه سینه یې د یاد کتاب غلطۍ په اثبات رسولي.
د علامه افغاني د نسب هغه شجره چې میرزا لطف الله وړاندې کړې، پوهاند حبیبي څېړلې او په څو سطرونو کې یې دوه تضاده لیدلي. علامه حبیبي لیکي:
"د ښاغلي میرزا په شجره کې په څو سطرونو کې دوه تضاده شته دي. لومړی دا چې وايي: هو سید صفدر، بن علي، بن میر رضي الدین محمد الحسیني شیخ الاسلام، بن میر زین الدین الحسیني القاضي، بن میر ظهیر الدین محمد الحسیني شیخ الاسلام، بن میر اصیل الدین محمد

[63] - د شرق نابغه، ۱۰م مخ.
[64] - تېر مصدر، ۱۱م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

الحسيني شيخ الاسلام.

په داسې حال کې چې دوه سطره وروسته ليکي: د سيد مور سکينه بېگم بنت مير شرف الدين الحسيني القاضي دی، چې له مير رضي الدين سره ورور و، او دواړه د مير اصيل الدين زامن دي.

په لومړۍ شجره کې مير رضي الدين د زين الدين زوی دی په داسې حال کې چې مير رضي او مير شرف دواړه ورونه د مير اصيل الدين زامن دي! دغه تضاد او دوه رنګي په خپله د شجرې صحت تر سوال لاندې راولي او ناسم والی يې ښکاره کوي"[65].

مرحوم عبد الحی حبيبي د ميرزا لطف الله د کتاب يو بلې غلطۍ ته هم ځير شوی. ميرزا لطف الله په خپل ياد کتاب کې څو وارې وايي چې ايران ته د علامه سيد جمال الدين په دوو سفرونو کې ورسره و، په داسې حال کې چې په خپله يوه ليک کې د علامه سيد جمال الدين د ليدلو هيله ښکاره کوي او تعجب کوي چې تر اوسه يې سيد جمال الدين نه دی ليدلی! حبيبي صاحب وايي چې ميرزا لطف الله د سيد جمال الدين د ايران په وروستي سفر کې ورسره ليدلي او تهران کې يې په تېرو دوو نورو سفرونو کې ورسره نه دي ليدلي.[66]

د ميرزا لطف الله د کتاب او د شجرې يوه بله ستره، نه جبيره کېدونکې او نه توجيه کېدونکې غلطي چې علامه حبيبي ورته ځير شوی، دا ده چې د سيد جمال الدين د پلار (سيد صفدر) او د نيکه (سيد علي) تر منځ ۲۵۰ کاله عمري فاصله ده. يعنې د ميرزا لطف الله په شجره کې د سيد علي له خپل زوی سيد صفدر څخه دوه نيم سوه کاله مخکې اوسېده! چې دا په

---

[65] - نسب و زادگاه سيد جمال الدين الافغاني، ۲۲-۲۱م مخونه.

[66] - تېر مصدر،۲۳-۲۲م مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپله د دغه کتاب او شجرې جعلي توب او فساد ښکاره کوي.[67] استاد فضل الرحمن فاضل هم دغه شجره تفصيلي څېړلې او بلا ډېرې غلطۍ يې په کې موندلي دي چې پر شجرې شته شکونه په يقين بدلوي.[68]

د ايرانيت دعوه او رد يې

کله چې افغاني د يوه ستر شخصيت په نامه وپېژندل شو او په ټوله نړۍ کې د ده د پوهې او ويښونې غږ خپور شو، ډېرو پرې دعوه وکړه. ايرانيانو چې په ډېرې بې شرمۍ يې له خپل هېواده شړلی و، هم په دې دعوه کې راګډ شول. د دوی دلايل که څه هم په علم و عقل برابر نه دي، خو د شبهې د له منځه وړلو په خاطر يې دلايل او رد يې ليکو:

۱. د افغاني ډېری دښمنان او د دوستۍ ځينې مدعيان وايي چې افغاني اصلا د افغانستان نه، د ايران د همدان د اسد آباد د کلي دی او د ده د کورنۍ غړي او بقايا تر اوسه هلته شته.

دوکتور محمد عماره د دغې ادعا په رد کې وايي چې کېدای شي د ده کورنۍ ايران ته کډه شوي وي، ځکه چې امير دوست محمد خان دغه کورنۍ له کونړه کابل ته انتقال کړه. بيا کېدای شي دوی د علامه افغاني په څېر کابل کې نه وي پاتې شوې او ايران ته نقل شوې وي. همدا لامل دی چې اوس هم دغه کورنۍ ځان په "جمالي" معرفي کوي.[69]

مرحوم استاد عبد الحي حبيبي هم د خپل تحقيق په پايله کې وايي چې اسناد ښکاره کوي چې د کونړ سادات د همدان له ساداتو سره د خپلولۍ

---

[67] - تېر مصدر، ۲۵م مخ.

[68] - د تفصيل له پاره دې د استاد فضل الرحمن فاضل "بيدارگر عصر"، ۱۸۶-۱۸۳ مخونه وکتل شي.

[69] - جمال الدين الافغاني، موقظ الشرق وفيلسوف الاسلام، ، ۲۲-۲۱م مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اړيکه لرله او ځينې خپلوان يې همالته اوسېدلي او همالته مړه شوي دي. استاد حبيبي هم د دوکتور محمد عماره په څېر نظر ورکړی او وايي چې د علامه افغاني کورنۍ له کونړه همدان ته هجرت کړی.[70]

۲. د دوی بل دليل چې علامه افغاني يې پرې پر ايرانيتوب متهم کړی، د سيد جمال الدين د پلار نوم دی. لکه څنګه چې مخکې مو يادونه وکړه، د پلار نوم يې سيد صفدر و. دوی وايي صفدر له دوو کلمو جوړ شوی، "صف" او "در". "صف" يعنې کتار او "در" په فارسي کې څېرې کوونکي ته وايي. صفدر يعنې کتار پرې کوونکی يا کتار څيرې کوونکی او دا صفت ايرانيانو حضرت علي کرم الله وجهه ته ورکړی. نو دا لقب له شيعه ګانو پرته بل څوک نه پېژني، نو د سيد جمال الدين کورنۍ شيعه ګان وو.[71]

استاد سعيد افغاني په خپل کتاب "د شرق نابغه" کې دغې دعوې ته ځواب ورکړی. هغه وايي چې د صفدر نوم يوازې په ايرانيانو منحصر نه دی، بلکې افغانانو کې هم دا نوم مروج دی. سعيد افغاني صاحب وايي چې له ده سره د صفدر په نامه چا کار کاوه او د کونړ په ساداتو کې د صفدر په نامه يو کس شته.[72]

د سعيد افغاني صاحب دغه نظر کې چې د صفدر نوم په افغانستان کې شته، ځينو مغرضينو شک کړی او ويلي چې يوازې سعيد افغاني دغه خبره کړې، خو دا د هغوی خپل مشکل دی چې له افغاني ټولنې نا خبره دي. څوک چې په افغانستان کې اوسېږي، پوهېږي چې د صفدر نوم څومره عام دی. زما اوس هم په ياد دي، د ښوونځي په دوره کې مو د يوه ټولګيوال د پلار نوم صفدر و.

---

[70] - نسب و زادګاه سيد جمال الدين افغاني، ۶۴م مخ.

[71] - جمال الدين الافغاني، موقظ الشرق وفيلسوف الاسلام، ۲۲م مخ.

[72] - دعوه جمال الدين الافغاني، ۲۰۷م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳. د افغاني د تشييع د مدعيانو بل دليل دا دی چې افغاني فلسفي علوم لوستي وو او په منطق او علم الکلام کې يې ډېره پوهه لرله. دوی داسې گومان کوي چې دغه علومو کې يوازې شيعه گان پوهېږي او اهل سنت به فقه، اصول، حديث، تفسير، ژبه او ادبيات لوستل![73] خو حقيقت داسې نه دی. افغاني په اهل سنت کې لومړی فيلسوف نه دی، بلکې په اهل سنت کې ډېر ستر فلسفيان تېر شوي. ابو حامد الغزالي، فخر الدين الرازي، ابن سينا، ابن رشد، فارابي او نور ستر فلسفيان ټول سنيان وو.

دوکتور محمد عماره دې شبهې ته په رد کې وايي چې په اسلامي نړۍ کې معتزله د علم کلام مؤسسين وو، په داسې حال کې چې دوی شيعه گان نه وو. عماره وايي چې عبد الرحمن الکواکبي [۱۸۵۴م-۱۹۰۲] د سيد جمال الدين معاصر دی، کواکبي په داسې حال کې چې سني و ، په ژوند کې يې وينو چې د زده کړې په پيل کې يې منطق، رياضي او نور ډېر هغه علوم لوستي وو چې سيد جمال الدين هم لوستي وو.[74]

۴. د دوی بل دليل دا دی چې افغاني دوه وارې ايران ته د شاه له لورې بلل شوی و او آن د لومړي وزارت د منلو بلنه هم ورکړل شوې وه.[75] دوی وايي چې سيد جمال الدين حتمي ايراني وو، که نه شاه ولې دومره ارزښت ورکاوه!

د دوی دغه دليل اصلا پر دوی دليل جوړوي. ځکه سيد جمال الدي دغه وخت کې ډېر مشهور و او د اسلامي نړۍ په سطحه شخصيت و، هر چا غوښتل د ده له پوهې او ذکاوته گټه پورته کړي. سلطان عبد الحميد هم دغسې ارزښت ورکاوه، دا خو د افغاني د ترکيت دليل نه شي جوړېدای.

---

[73] - جمال الدين الافغاني، موقظ الشرق وفيلسوف الاسلام، ۲۴م مخ.

[74] - تېر مصدر، ۲۵م مخ.

[75] - دعوه جمال الدين الافغاني، ۲۱۳م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو افغاني کلونه پخوا، هغه وخت کې زلمی و او دومره مشهور هم نه و، په افغانستان کې لومړی وزیر شو. له دې ښکاري چې افغاني د افغانستان د کونړ و.

۵. یو بل دلیل چې ځینې مغرضین یې د افغاني د ایرانیت له پاره کاروي دا دی چې افغاني ښه او روانه فصیحه عربي وینا کوله او د جرجي زیدان هغه خبره دلیل نیسي چې ویل یې چې په شرق کې د ده په څېر بل ویناوال نه شته. دوی وایي چې یو څوک چې په افغانستان کې اوسېدلی وي څنګه کولای شي چې په عربي ژبه دغسې برلاسی ولري او په عربي دومره ښه وینا وکړي؟![76]

د دوی دغه دلیل، له افغانانو او ایرانیانو سره د دوی نا آشنایي ښیي، ځکه افغانان عموما په ژبو کې ډېر ښه دي او په ځانګړې توګه عربي خو داسې وینا کولای شي چې عرب پرې نه پوهېږي چې افغان به وي. د دې په مقابل کې ایرانیان په فارسي لهجه عربي وایي چې له ورایه ښکاري چې ایرانیان دي. نو دا هېڅ پر ځای دلیل نه دی.

استاد فضل الرحمن فاضل وایي چې د افغاني له فارسي لیکلو ښکاري چې مورنۍ ژبه یې پښتو ده، ځکه پښتو ځیلې فارسي لیکي.[77]

٦. دوی وایي چې علامه افغاني په ایراني لهجه فارسي غږېده، نو ایراني و![78] د دې دعوې لومړی ځواب خو دا دی چې افغاني د ژبو په زده کړه کم نظیره برلاسی لاره، نو کېدای شي زده کړې یې وي. دویمه خبره دا ده چې افغاني خو په ډېر کوچنیتوب کې ایران ته تللی او هلته یې زده کړې هم کړي، نو ښکاره ده چې ماشومان ژبې او لهجې ژر زده کوي. درېیم رد

---

[76] - تېر مصدر، ۲۱۵م مخ.

[77] - بیدارګر عصر، ۱۵۵م مخ.

[78] - دعوه جمال الدین الافغاني، ۲۲۱م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د استاد فاضل نظر دی، لکه څنګه چې مخکې مو وویل، استاد فاضل وايي چې د افغاني په خپل فارسي کتاب کې يې پښتو ځېلې فارسي ليکلې چې ښکاري چې د افغاني مورنۍ ژبه پښتو ده، نه فارسي.

۷. د علامه سید جمال الدین د ایرانیت د دعوی پلویان دا دلیل هم یادوي چې د عروه الوثقی په ځینو لیکنو کې ځینې داسې کیسې او مثالونه یاد شوي چې یوازې په ایران او عراق کې استعمالېږي، نو سید جمال الدین، ایرانی دی![79]

دا دلیل معقول نه دی، ځکه افغاني په ایران او عراق کې ژوند کړی. افغاني نابغه و او د هر ځای خبرې او کیسې يې زده کړې دي، نو لیکنو کې به يې لیکلې وي. افغاني خو په فرانسې، روسيې او نورو هېوادونو کې هم وخت تېر کړی، که چېرته کومه روسي کیسه ولیکي، دا د دې دلیل کېدای شي چې افغاني روسی و؟!

بله دا چې د همدغه تور څښتن بل پرګراف کې لیکي چې محمد عبده هم د شیعه علماوو ځینې خبرې لیکلي.. خو دی په دې قانع دی چې محمد عبده ایرانی نه و. دا په خپله د دې دلیل دی چې ستر شخصیتونه چې چېرته واوسي د خلکو په عادتونو او رواجونو ژر پوهېږي او ځینې کیسې او مثالونه يې حتمي زده کوي. محمد عبده چې آن ایران ته تللی هم نه و، د ایراني پوهانو له کیسو او اقوالو خبر و، نو څوک دعوه کولای شي چې دی هم ایرانی و؟!

۸. د دوی د دعوې بل دلیل ځینې کاغذونه دي چې دوی يې اسناد او وثایق ګڼي او افغاني پرې ایرانی بولي. دوی دوه تذکرې خپرې کړې چې د جمال الدین په نامه وتلي. یوه په قاهره کې د ایران له قونسلګرۍ راوتلې او به په ویانا ښار کې، نو دوی وايي چې دغه تذکرې دی ایراني

---

[79] - تېر مصدر، ۲۱۵م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ثابتوي![80]

دوکتور محمد عماره دغه دعوه تفصيلي رد کړې. لومړی رد يې دا دی چې د قاهرې له قونسلګرۍ چې کومه تذکره وتلې، د "السيد المحترم جمال الدين" په نامه وتلې، جمال الدين نامي خو ډېر دي، څوک ويلای شي چې دا به سيد جمال الدين افغاني وي. دويمه خبره دا چې تذکره کې ليکل شوي چې اسلامبول ته روان دی او تاريخ يې ۱۲۸۸هجري دی. دوکتور عماره وايي چې په دغه تاريخ کې افغاني په مصر کې و، اسلامبول ته نه و تللی، نو يا خو دا تذکره د کوم بل چا ده او يا جعلي ده. د ويانا ښار په تذکره کې د سيد جمال الدين نوم "شيخ جمال الدين الحسيني" ليکل شوی. دوکتور محمد عماره وايي چې جمال الدين په خپل نامه کې سيد ليکه او شيخ يې نه دی ليکلی.[81]

د همدغې تذکرې په باب محمد عماره په "جمال الدين الافغاني المفترى عليه" کې يو بل ډېر جالب ټکي ته هم اشاره کوي. دوکتور عماره وايي چې ايرانيان او هغه څوک چې سيد ايرانی بولي، وايي چې ده خپل ايرانيت پټاوه، نو پوښتنه دا دی چې سيد جمال الدين د سني اسلام ستر مرکز استامبول ته روان و او خپله تذکره يې له ايرانه اخيسته او ځان يې ايرانی باله، په داسې حال کې چې د سيد او د سني اسلام مرکز تر منځ شديده جګړه هم وه![82] دا ډېره معقوله خبره ده او د سيد د ايرانيت د مدعيانو يو بل تناقض ښکاره کوي.

پورتني دلايل د سيد جمال الدين د ايرانيت د مدعيانو اساسي دلايل دي. نور ډېر کمزوري دلايل يې هم وړاندې کړي، چې د استاد محمود ابو ريه

---

[80] - جمال الدين الافغاني، موقظ الشرق وفيلسوف الاسلام، ۳۱-۳۰م مخونه.

[81] - تېر مصدر، ۳۳-۳۱م مخونه.

[82] - جمال الدين الافغاني المفترى عليه، ۱۳۸م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خبره آن په دې نه ارزي چې د قلم رنګ پرې مصرف شي او که د ټولو دلایل ځوابوو، کېدای شي د دغې لیکنې د بې ځایه اوږدوالي سبب شي.

افغاني او ماسونېزم[83]

سید جمال الدین افغاني ماسونیت ته ننوتلی و او آن تر ریاسته په کې رسېدلی و، چې د ده د شخصیت دغه برخه یې دښمنانو ته د تورنولو او بدنامولو ښه موقع په لاس ورکړې. د سید جمال الدین دښمنان چې موخه یې حق ته رسېدل نه، بلکې د ده د شخصیت متضرر کول او تور ښودل دي، د ماسونیت په موضوع کې هم، پرته له څېړنې او حقپالنې، دی بدناموي. که څېرته په ماسونیت کې د ده ننوتلو ته له یوه بل اړخه وګورو، د افغاني د دښمنانو او د ایرانیانو د ایرانیت او شیعیت دعوا په کې په خپله حل کېږي. دوی وایي چې افغاني خپل اصلي او حقیقي شخصیت پټاوه، دلته سوال دا دی چې که څېرته افغاني خپل اصلي حقیقت پټاوه، نو ماسونیت ته یې دننه کېدل ولې نه دي پټ کړي، بلکې ټولو ته معلوم دي او آن شاګردانو یې پرې اعتراف کړی؟!

د افغاني دښمنان په دغسې ډېرو تناقضاتو او تضادونو کې ګیر دي، چې ځوابولای یې نه شي، خو زموږ د بحث موضوع دا ده چې افغاني ولې ماسونیت ته دننه شوی و؟

د دې پوښتنې له ځوابه مخکې باید ووایو چې د افغاني تقریبا ټول شاګردان په دې اعتراف کوي چې افغاني ماسونیت ته دننه شوی و. محمد عبده، رشید رضا [۱۹۳۵-۱۸۶۵م]، ادیب اسحاق او نورو یې ماسونیت منلی. محمد باشا مخزومي یې په اړه تفصیلي لیکل کړي.

---

[83] - ماسونېزم مخفي تروریستي یهودي حرکت دی، خلک الحاد او فساد ته بلي او پر نړۍ د یهودو واکمني یې موخه ده، چې خپل پټ اهداف یې د آزادۍ، ورورګلوۍ، مساوات، انسانیت په ښکلی شعار کې پټ کړي. (الموسوعه المیسره في الادیان والمذاهب والاحزاب المعاصره)

(c) ketabton.com: The Digital Library

باشا مخزومي ليکي چې افغاني فطرتا سياست ته ميلان لاره او د سياست په باريکيو پوه و.. دغه وخت کې استعمارګرو لاسوهنې په ډېرېدو وې، نو د مصر حالت ته د تغيير په موخه ماسونېزم ته ورغی.. د افغاني لومړی نيوکه پر هغه چا وه چې ويل يې چې ماسونېزم له سياست سره کار نه لري.. دغه ډول خبرو افغاني غوسه کړ او ماسونيانو ته يې ډېرې توندې خبرې وکړې. افغاني وويل چې ما ګومان کاوه چې دغه ډله د آزادۍ، ورورلۍ، مساوات د رامنځ ته کولو او د ظلم د له منځه وړلو له پاره جوړه شوې[84] خو که له دوی سره دا ويره وي چې حکومت د دوی په مقابل کې راپورته نه شي او ويې نه نيسي، نو بيا دا ډله هېڅ کار نه شي کولای.[85]

سيد جمال الدين په دغه غونډه کې د ده او د ماسونيت په اړه سپيناوی کړی. هغه دا پوښتنه ځواب کړې چې ولې ماسونيت ته تللی و او ماسونيت يې څومره پېژانده. افغاني وويل:

"ما دا خبره دردوي چې زه په دې صفت چې د ماسونيانو د ډلې يو غړی يم د ماسونيت تعريف نه پېژنم او نه پوهېږم چې دا څه شی دی؟ او نه د هغه صورت زما په ذهن کې شته او نه يې يو صفت راته معلوم دی چې د هغه په وسيله سړی د دغې ډلې غړی کېدای او په کې داخلېدای شي.

لومړنی څيز چې زه يې واداره کړلم چې د احرار [ماسونېزم] و په ډله کې داخل شم، هغه دغه خطير عنوان و، چې په غټو تورو ليکل شوي و (حريت، مساوات، ورورګلوي) غرض يې: (د انساني ګټو تامين، د ظلم د ماڼيو ړنګول، او د مطلق عدل د مباديو ټينګول دي) او له دغو عباراتو څخه

---

[84] - له دې جملې ښکاري چې علامه افغاني ماسونېزم ته د دې له پاره ننوتلی و چې آزادي راولي او د ظلم مخه ونيسي، خو چې کله يې وليدل چې دا هسې شعارونه دي او حقيقت بل څه دی، نو ماسونېزم يې پرېښود.

[85] - د افغاني سيد جمال الدين خاطرات، ۵۱-۵۰م مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ما ته د ماسونیت تعریف او معنا څرگنده شوه او پوه شوم چې دا مبادي د کار همت، د نفس لوړتیا غواړي او دا ایجابوي چې له ظلم سره د مقاومت په لار کې د مرگ او بند پروا ونه کړي او هر څه آسانه وبولي".[82]

افغاني په دغه وینا کې برسېره کوي چې کله چې ماسونېزم ته ننوته، د ماسونېزم په تعریف هم نه و پوه او نه پوهېده چې څوک یې پر مخ بیایي او څه کوي. یوازینی شعار چې افغاني یې جلب کړی او ماسونېزم ته د ننوتلو لامل یې گرځېدلی، هغه د آزادۍ، ورورولۍ او مساوات شعار و چې افغاني د دغسې غورځنگ تږی و. افغاني غوښتل چې د ظلم و استعمار مخه ونیسي، خلک آزاد کړي او عدالت رامنځ ته کړي، خو چې ماسونیت کې یې ډار ولید او پوه شو چې دوی د دغو سترو اهدافو له پاره کار نه کوي، ماسونېزم یې پرېښود او ملي غورځنگ کې گډ شو.

استاد انور جندي [۱۹۱۷-۲۰۰۲م] وایي چې افغاني ځکه ماسونیت ته ننوتلی و چې د خپل دعوت ملگري په دغه حرکت کې سره راټول کړي، خو کله چې یې ولیدل چې هدف یې په کې نه تر سره کېږي، ماسونیت یې پرېښود او شرقي ملي غورځنگ یې پیل کړ.[83]

دوکتور محمد عماره وایي چې هغه مهال ماسونېزم ښه نوم درلود او د فرانسوي انقلاب شعارونه چې (آزادي، ورورگلوي او مساوات) وو، پورته کول او د اصلاح او بدلون په نامه پېژندل شوی و، دغه وخت کې د ماسونېزم خطر نه و درک شوی، کېدای شي همدا دلیل وي چې افغاني د خپلو اهدافو د تر لاسه کولو په موخه ورغی، خو کله چې یې له استعمار او مستبد حاکم نظام سره اړیکې ولیدې، دوی یې د خپل شعار پلي کولو ته وبلل، خو دوی ویل چې موږ په سیاست کې کار نه لرو، افغاني غوسه شو

---

[82]- تېر مصدر، ۵۱م مخ.

[83]- دعوه جمال الدین الافغاني، ۱٦۳م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او ډېرې ترخې خبرې یې ورته وکړې. له دې وروسته افغاني له ماسونیته واوت او شرقي ملي غورځنګ یې پیل کړ، چې په نتیجه کې یې عرابي انقلاب[84] رامنځ ته کړ.[85]

نو د مفکرینو او محققینو نظر دا دی چې علامه سید جمال الدین ماسونېزم ته د دې له پاره ننوتلی و چې خپل ستر هدف ته کار وکړي او دغه وسیله چې شعارونه یې د افغاني له داعیې سره تر ډېره موافق وو، افغاني یې جلب کړ، د خپل فکر د رشد او د خپلو همفکرانو د راغونډولو له پاره یې د استفادې ښه لار وبلله، خو چې ویې لیدل چې ماسونېزم له دغو اهدافو سره هېڅ کار نه لري، بلکې دغه شعارونه د خلکو د غولولو له پاره کاروي، ماسونېزم یې پرېښود.

د الحاد تور

د څېړنې پر مهال مې د "دعوه جمال الدین الافغاني" په نامه کتاب، چې په وهابي حاکمه ټولنه کې یې لوستلو ته یې ډېر خلک هڅول، هم وموند. دا کتاب په دې ډېر جالب دی چې لیکوال یې علامه افغاني نه خوښوي او غواړي بد یې معرفي کړي، په دغه هڅه کې په ځینو سختو تناقضاتو کې ننوځي. تناقضات یې زښت ډېر دي، خو د الحاد له موضوع سره چې ربط لري، هغه دا دی چې لیکوال لومړی هڅه کوي چې افغاني ایرانی شیعه معرفي کړي. د دې له پاره چې افغاني خلکو ته شیعه ثابت کړي، زښت ډېر داسې دلایل هم وایي چې د توجه وړ هم نه دي. وروسته هڅه کوي چې ماسوني یې معرفي او بیا آن د افغاني د الحاد دلایل هم وړاندې کوي، چې دا اصلا یو ستر تناقض دی.

---

[84]- عرابي انقلاب د احمد عرابي له خوا د ۱۸۸۲-۱۸۷۹م کالو کې د خدیو توفیق او استعمار پر ضد رامنځ ته شو.

[85]- جمال الدین الافغاني، موقظ الشرق وفیلسوف الاسلام، 58-59م مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې هر څوک پوهېږي چې تشيیع اسلامي مذهب دی، شیعه ګان خدای مني، د رسول الله رسالت مني او د اسلام په سترو عقايدو باور لري، کله چې يو څوک شيعه وي، هغه په همدې وخت کې څنګه ملحد کېدای شي؟! دلته يو ستر تناقض دی، ځکه شيعه خدای مني او ملحد نه خدای او نه دين! يو څوک يا بايد شيعه وي يا ملحد!

خو په دې هر معقول انسان پوهېږي چې دوی افغاني نه خوښوي، نو هر تور چې هر څوک يې پرې متهم کړي، دوی يې له تدقيقه پرته ترويجوي او غواړي خلکو ته يې د حقيقت په نامه وپېژني.

د ياد کتاب ليکوال ځان حقپال راپېژني او د علمي منهج ادعا هم لري. خو متاسفانه چې علمي منهج يې هېڅ نه دی مراعات کړی. يوه بنه بېلګه همدا د الحاد تور دی چې افغاني يې پرې متهم کړی. د ليکوال ستر دليل د حسن افندي تهمت دی!

د دې له پاره چې د دغه تور په حقيقت پوه شو، د حسن افندي او د افغاني د اختلاف کيسې ته سر ورښکاره کوو:

په ۱۸۷۱م کال کې، کله چې سيد جمال الدين په آستانه کې و، د ده پوهې او نبوغ ډېر خلک متاثر کړل، آن د سترو حکومتي کسانو په زړه کې يې ځای وموند. د هغه وخت شيخ الاسلام حسن افندي له افغاني سره سخته کينه په زړه کې رامنځ ته شوه، ځکه هغه وېرېده، چې سبا د ده ځای ونه نيسي، نو د افغاني د بدنامولو له پاره يې پلمه لټوله.

په همدغه وخت کې د "دار الفنون" مدير "تحسين افندي" له علامه افغاني وغوښتل چې صنعت ته د هڅونې په باب يو لکچر ورکړي. سيد معذرت وغوښت، ځکه چې پر ترکي ژبه يې پوره تسلط نه لاره، خو دا چې افندي شله شو، افغاني ومنله. کنفرانس ته ډېر ستر کسان رابلل شوي وو. د افغاني وينا د ټولو اوريدونکو په زړونو چنګ ولګاوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شیخ الاسلام حسن فهمي افندي د افغاني له پوهې وېرېده، هغه په دې ډار کې و چې ستره دنده یې افغاني اشغال نه کړي، نو غوښتل یې له افغاني سره د خلکو مینه کمه کړي، په دغه غونډه کې یې پر افغاني داسې نیوکې وکړې چې اصلا له یوه عالم سره نه ښایي او د کینې او غچ آثار په کې لیدل کېږي. افغاني غوښتل قضیه محکمې ته لاړه شي او دواړه خواوې خپل دلایل ووايي، خو داسې ونه شوه او کومه لانجه چې رامنځ ته شوې وه، حاکم غوښتل چې له منځه یې یوسي، نو له افغاني یې وغوښتل چې آستانه پرېږدي.[86]

د حسن افندي دغه تور او انتقام چې د خپلې څوکۍ د ساتلو له پاره یې پر افغاني لګولی و او هېڅ علمي اساس نه لري، د یاد کتاب ښاغلي لیکوال راخیستې او غواړي د افندي د تور په اساس افغاني ملحد ښکاره کړي! خو پر دې خبره هر عاقل پوهېږي چې افندي ولې دا کار وکړ او لیکوال یې ولې نقلوي او د دلیل په صفت یې کاروي!

څومره په زړه پورې تور! او څه عجیبه الحاد! همدغه افغاني چې دوی یې ملحد بولي، د اسلامي عقیدې په هکله علمي کتابونه لیکلي! د دوکتور عماره خبره، چې دغه خلک له دغو کتابونو خبر هم دي او که نه، د افغاني له لوستلو مخکې د دغه ستر شخصیت "متخصصین" شوي!

داسې کسان هم شته چې پوهېږي چې افغاني موحد و او د اسلام سرلوړي یې هیله وه، خو د خپل مصلحت له پاره د هغه د فکر مخه نیسي او په هر تور یې متهموي، دوی ته یې په الحاد متهمول هم کومه غټه خبره او ایماني مشکل نه جوړوي! ښه بېلګه یې مستبد حاکمان دي چې د افغاني د فکر له عامېدو په وېره کې دي، ځکه چې افغاني د ولسواکۍ ستر مدافع دی. د همدغو مستبدینو درباریان پرته حقپالنې او دقته، غواړي پر

[86]- د افغاني سید جمال الدین خاطرات، له ۴۵-۴۲م مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغاني هر لګېدلي تور ته د صحت جامه ورواغوندي!
د دغه تور په ځواب کې غواړم د افغاني په اړه د مسيحي ليکوال جرجي زيدان نظر راواخلم چې د افغاني اسلاميت او الحاد ورته هېڅ ارزښت نه لري. جرجي زيدان وايي:
"هر څوک چې د هغه د ژوند د کارنامو په اړه لږه مطالعه هم وکړي، پوهېږي چې هدف يې، د يوه خليفه تر مشرۍ لاندې د اسلامي نړۍ يو کول وو او په خپله دغه هڅه کې يې هېڅ دنيايي تمه نه لرله".[87]

پای

له پورتنۍ څېړنې دا پايله اخلو چې افغاني د استعمار خطر درک کړی و، همدا وه چې په مقابل کې يې کلک ولاړ و، پر ځان يې هر ډول مشکل تحمل کړ، خو د امت له پاره له هېڅ اصله تېر نه شو. د اسلامي امت يووالی او د سياسي اسلام خپرول او ورسره د امت اصلاح د افغاني ستره هيله وه، چې آن خپل ژوند يې په همدې لار کې ځار کړ او د جرجي زيدان خبره د همدغې هيلې له پاره يې آن واده هم ونه کړ او ساده ژوند ته يې ترجيح ورکړ! افغاني د امت په ستونزو پوه و او په خپل معقول نظر يې امت د ژغورنې ساحل ته رساوه، ځکه خو يې د سياسي اسلام دښمنان بد ويني او هغه څوک چې په تنګو اختلافاتو کې ګير دي، هغوی هم د افغاني افکار نه شي تحمل کولای، ځکه يې په ظالمانه تورونو متهموي. د مغرضينو تورونه مو هم وڅېړل او وموليدل چې بې اساسه او د مرض و غرض په نتيجه کې رامنځ ته شوي، چې نه علماً او نه عقلاً د منلو وړ دي.

---

[87]- سيد جمال الدين افغاني وافغانستان، ۹م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مراجع

- اشهابي، ضمير بن ادهم. *الکلام عن اصل السيد جمال الدين الافغاني في بعض المراجع الروسيه*.

http://www.iranoworld.ir/alafghani/texts/SJ_1_5_Shahabi.pdf

- افغاني، سعيد. د شرق نابغه. کابل، بيهقي کتاب خپرولو مؤسسه، ۱۳۵۵ش.
- جهمي، مانع بن حماد. *الموسوعه الميسره في الاديان والمذاهب والاحزاب المعاصره*. صيد الفوائد. ۱۷، مې، ۲۰۱۴ (د استفادې نېټه).

/http://www.saaid.net/feraq/mthahb

- حبيبي، عبد الحي. *نسب و زادگاه سيد جمال الدين افغاني*. کابل، موسسه انتشارات بيهقي، ۱۳۵۵ش.
- خوګياڼی، محمد امين. *حيات سيد جمال الدين افغاني*. کابل، مطبعه عمومي کابل، ۱۳۳۸ هجري.
- رزاقي، شاهد حسين. *سيد جمال الدين افغاني*. کابل، مستقل خپرندويه ټولنه، ۱۳۸۸ لمريز، ژباړن، عبد المالک همت.
- رشتيا، سيد قاسم. *سيد جمال الدين افغاني وافغانستان*. کابل، موسسه انتشارات بيهقي، ۱۳٦٦ش.
- رافعي، عبد الرحمن. *افغان سيد جمال الدين*. پېښور، دانش خپرندويه ټولنه، ۲۰۰۷م، ژباړن: عبد المحمد مموزی.
- زيدان، جرجي. *مشاهير الشرق*. مصر، ۱۹۲۲، درېيم چاپ، دويم جلد.
- عماره، الدکتور محمد. جمال الدين الافغاني المفترى عليه. قاهره، دار الشروق، ۱۹۸۴م.
- عماره، الدکتور محمد. *جمال الدين الافغاني، موقظ الشرق وفيلسوف الاسلام*، قاهره، دار الشروق، ۱۹۸۸م، درېيم چاپ.
- عماره، الدکتور محمد. *شخصيات لها تاريخ*، قاهره، دار السلام،

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۰۰۸م.

- فاضل، فضل الرحمن. *بیدارگر عصر*. کابل، وزارت اطلاعات و فرهنګ، ۲۰۰۸م.
- فوزي، مصطفی. *دعوة جمال الدین الأفغاني*، ریاض، دار الطیبه، ۱۹۸۳م.
- کشک، محمد جلال. *ودخلت الخیل الازهر*، قاهره، الزهراء للاعلام العربي، ۱۹۹۰، دربیم چاپ.
- مخزومي، محمد باشا. *د افغاني سید جمال الدین خاطرات*، کوټه، صدیقي خپرندویه ټولنه، ۲۰۱۳م، دویم چاپ. ژباړه: محمدشاه ارشاد، د م- احساس زمند په زیار.
- نړیوال، رزاقي. *علامه سید جمال الدین افغان د پوهې او آزادۍ علمبردار*. کابل، بیهقي کتاب خپرولو مؤسسه، ۱۳۸۵ش.

هیرانو، جیونیتشي. *تجدید الفکر الاسلامي في العالم الاسلامي الحدیث*، مجله الدراسات العالم الاسلامي، ۲۰۱۱ مارچ.

((نیچریه))

نخستین رسالهء چاپ شدهء سید جمال الدین افغانی

(c) ketabton.com: The Digital Library

نگارش : فضل الرحمن فاضل

(c) ketabton.com: The Digital Library

«نیچریه» از مشهورترین آثار باقی مانده از سید جمال الدین افغانی به شمار می رود که بعد از نگارش به زودی اقبال چاپ یافت و نسبت به همه آثار سید از شهرت ویژه ای برخوردار گردید و مورد توجه خاص پژوهشگران قرار گرفت .

این رساله که عنوان اصلی آن « حقیقت مذهب نیچری و بیان حال نیچریان» می باشد، سید آن را در پاسخ نامهء مولانا محمد واصل مدرس ریاضی مدرسهء أعزّه حیدر آباد دکن (هندوستان) نگاشته است.

مولانا محمد واصل طی نامهء مورخ 19 محرم الحرام سال 1298 هجری قمری یعنی 138 سال قبل از امروز از سید می پرسد: « در این روز ها از تمامی هندوستان...صدای نیچر نیچر به گوش می رسد، در هر بلده و قصبه ، معدودی چند ملقب به نیچری یافت می شوند...از اکثری از این گروه پرسیدم که حقیقت نیچر چیست؟... آیا این طریقه منافی دین است یا آنکه به هیچوجه مخالفتی با دین ندارد... لکن هیچ یک از ایشان جواب شافی و کافی از این سوالات من ندادند و لهذا ملتمسم که آن جناب حقیقت نیچر و نیچری را مفصلا از برای بنده بیان فرمایند.»ص 11

سید جمال الدین افغانی در پاسخ نامهء آقای محمد واصل رساله ای می نگارد و آن را چنین آغاز می کند:

« نیچر عبارت است از طبیعت و طریقه نیچریه، همان طریقه دهریه است که در قرن رابع و ثالث قبل از میلاد مسیح در یونانستان ظهور نموده بودند و مقصود اصلی این طایفه نیچریه، رفع ادیان و تاسیس إباحت و اشتراک است در میانهء همه مردم.» ص 12

سید می افزاید:

«بلاریب که دین مطلقا سلسله انتظام هیأت اجتماعیه است و بدون دین

(c) ketabton.com: The Digital Library

هرگز اساس مدنیت محکم نخواهد شد و اولین تعلیم این طایفه ، برانداختن ادیان است.» ص 12

سید جمال الدین افغانی خلاصه هدفش را که همانا خلاصه رسالهء نیچریه نیز است؛ در چند جمله عربی چنین بیان می دارد:

« الدین قوام الأمم و به فلاحها و فیه سعادتها و علیه ندارتها و النیشریة جرثومة الفساد و ارومة الأداد و منها خراب البلاد و بها هلاک العباد.»ص13

دین مایهء استواری امت ها است و وسیله ایست برای خوشبختی ایشان و بر آن است بزرگی و بی همتایی ملت ها ونیچریه مکروب فساد است و ریشه اختلافات و ویرانی شهر ها وسبب مرگ بندگان.

سید جمال الدین از جمله ء نیچریان هندی کسی را نام نمی برد، اگرچه گفته میشود که سید این کتاب را در برابر اندیشه های سید احمد خان موسس کالج اسلامی علیگر (علی گڑھ) نوشته است. اما در سراسر رساله نامی از او برده نشده است ؛ ولی در جایی از آن رساله ، با استفاده از ترکیب « مهذب الاخلاق» چنین اشارت شده است :

« و ممکن نیست شخصی نیچری بوده باشد با وجود این مهذب الاخلاق و صاحب امانت و صداقت و مروت و جوان مردی باشد !» ص 50

به گمان من - الله أعلم - سید به نحوی بر سید احمد خان می تازد، زیرا ارگان نشراتی یا لسان حال کالج اسلامی علیگر« تهذیب الاخلاق » نام دارد و سر سید احمد خان (1817-1898م) آن را در سال 1870 م تاسیس کرده است و در شش سال نخست نشراتی اش در آن بیش از دو صد مقاله نگاشته است. در همینجا بایست یادآور شوم که شاید میان سید جمال الدین و سر سید احمد خان که از سید 21 سال بزرگتر بود ، بحث و ملاقات صورت نگرفته باشد و سید از اهداف اساسی سید احمد خان که

(c) ketabton.com: The Digital Library

می خواست مسلمانان علوم جدید را بیاموزند ، از تمدن غرب آگاهی یابند با سلاح دانش بر ضد دشمن ، به مبارزه برخیزند ، آگاهی کامل نداشته است و دلیل دیگر می تواند این باشد که ثمرات آن تلاش های سر سید احمد خان در آن دوران، زیاد محسوس نبوده است . به هر ترتیب این بحث گسترده است و نباید حب سید جمال الدین افغانی ما را بر آن دارد که ابتکار ، فعالیت ها ، آثار به جامانده از سر سید احمد خان را دست کم گیریم . برای سر سید احمد همین کفایت می کند که پوهنتون اسلامی علی گڑھ ، تاسیس شده به وسیله او بیش از یک قرن در خدمت بشریت به ویژه مسلمانان شبه قارهٔ هند قرار دارد و صد ها هزار تن از ازبرکت آن دانش اندوخته اند.

افغانستان هم باید قدر سر سید احمد خان را داشته باشد با وجودی که شماری از هم میهنان ما در پوهنتون اسلامی علی گڑھ ، دانش اندوخته اند ، نوهٔ او سر راس مسعود همراه با علامه اقبال لاهوری و مولانا سید سلیمان ندوی در سال 1312 هجری شمسی به دعوت محمد نادر شاه به کابل سفر کردند تا نصاب تعلیمی نهاد های آموزشی افغانستان را تهیه دارند.

مطالعه رسالهٔ نیچریه به ما می رساند که سید از مکتب های فکری عصر خویش و تئوری های مکتب های سیاسی ان زمان مطالعه و آگاهی داشته است. در دورانی که سید رساله اش را می نگارد هنوز داروین (1809-1882م) زنده است و تئوری اش مشهور به داروینیزم ؛ مورد توجه دانشمندان آن زمان و از قراین بر می آید که سید کتاب « اصل انواع» داروین را که نخستین بار در سال 1859 از چاپ برامد و چندین بار تجدید چاپ شد ، مطالعه کرده باشد و یا حد اقل از محتویات آن آگاهی داشته است. از همینرو سید از کتاب داروین و نظریه او چنین یاد می کند:

(c) ketabton.com: The Digital Library

« وسید این طایفه داروین می باشد و او کتابی تالیف کرده در آن بیان می کند که اصل انسان میمون بود.» ص 17

سید در رد تئوری او با استهزاء می نگارد:« وبر حسب زعم این شخص ممکن است که بعد از مرور قرون و کرور دهور، پشه فیل گردد و فیل ها تدریجا پشه شود.!» ص 18

سید در این رساله اش از کمونیزم ، سوسیالیزم و نیهلیزم یادآوری می کند ؛ اما یادی از مارکس (1818- 1883م) که هنوز زنده است و از آثار و کتاب های باقی مانده از وی نمی کند.

سید جمال الدین علاوه بر اینکه بر مکتب های فکری اروپایی می تازد، باطنیان، اسماعلیان و بابی ها را گمراه شمرده ، اشتباهات شان را بیان می دارد و در آخر رساله اش نتیجه می گیرد که : « برخود واجب دانستم که رساله ای به انفرادها در این امر وضع کنم و در آن بیان کنم که آن مدینه فاضله که حکما به آرزوی آن جان سپردند، هرگز انسان را دستیاب نخواهد شد، مگر به دیانت اسلامیه » ص 63

زبان نیچریه:

اینجانب چند سال قبل که در مورد آثار سید و گوشه هایی از اندیشه های او کتابی به نام «بیدارگر عصر» تالیف کرده بودم، در آن یادآور شده بودم که نوشته های سید متاثر از زبان مادری اش پشتو و زبان درسی اش عربی است که آن را پشتو ځپلی و عربی ځپلی خوانده بودم که با مطالعه نیچریه، به آن به خوبی پی می بریم که فارسی موصوف هم متاثر از فارسی کابل است که بعد از تبعید از کنر ؛ در کابل اقامت گزیده و فارسی را در آن فراگرفته است البته با تاثیر زبان پشتو در آن .

در « بیدارگر عصر» ضمن مقایسه میان یک نوشته منسوب به سید جمال

(c) ketabton.com: The Digital Library

الدین و متن نیچریه چنین نوشته بودم :
به خاطر مقایسه میان سبک نبشته منسوب به سید (نامه به مراغه ای) و آنچه سید خود نگاشته است و در انتساب آن به سید جمال الدین شکی نیست ، رساله «نیچریه» را ورق می زنیم .همان رساله ای که در آن واژه های عربی به کثرت استعمال شده و سبک خاص سید را که زبان اصلی اش فارسی نیست بلکه زبان مادری اش پشتو یکی دیگر از زبان های رسمی افغانستان است ، آشکار می سازد و با بهره گیری از اصطلاح وضع شده توسط پوهاند مجاور احمد زیار، می توان گفت که فارسی وی «پشتو ځپلی (زپلی) و عربی ځپلی (زپلی)» است یعنی فارسی ای که از پشتو و یا عربی ،متاثر است .
به رسالهء نیچریه اثر سید رو می آوریم و با هم می خوانیم :
«... از این است که ارباب تاریخ ابتدا انحطاط سلطه مسلمانان را محاربه صلیب میگیرند و چنان لایق بود که آغاز ضعف مسلمانان و تفرق کلمه آنها را از شروع آن تعلیمات فاسده و آراء باطله بگیرند .
مخفی نماند بابیهایی که در این زمان اخیر در ایران یافت شدند و هزار ها خون عبادالله را بنا حق ریختند کوچک ابدال های همان نیچریه های الموت و چیله ها یعنی کچکول بردار های همان طبعیین گرد کوه میباشند و تعلیمات آنها نمونه تعلیمات باطنیه است پس باید منتظر شد که فی ما بعد چه تاثیر های دیگر از اقوال آنها در امت ایرانیه یافت خواهد شد .» [1]
در کتاب گرد آوری شده توسط استاد خسرو شاهی در پاورقی در شرح«چیله ها یعنی کچکول بردارها» چنین امده است :.
« چیله ها یعنی کچکول بردارها : کچکول بردارها شاید همان کشکول بردارها باشند ، و مراد سید، احتمالا بقیه السیف یا بازماندگان باطنیان

---

[1]- رساله نیچریه، اثر سید جمال الدین افغانی، صفحه 45

(c) ketabton.com: The Digital Library

باشند .» پاورقی صفحه 45 رساله نیچریه .

مطلب بالا را من به دو دلیل آوردم یکی بر سبیل تصادف از میان رساله نیچریه که در نگارش آن به قلم سید، جای شکی وجود ندارد ، انتخاب نمودم تا خواننده گان میان دو نبشته سید ، یکی نامه به حاج مستان مراغه ای و دیگر نبشته سید، در پاسخ مولوی محمد واصل هندوستانی، مقایسه نمایند تا ببینند که این دو نبشته از نگاه سبک با هم چقدر تفاوت دارد ! و دلیل انتخاب دیگر از متن نیچریه برای من این بود که سید ، نیچریه را در پاسخ نامه ای نگاشته است که آن بنده خدا، پرسش خود را در 22 دسمبر سال 1880 میلادی مطرح کرده است و پاسخ سید هم بایست در همان روزهای نزدیک باشد و نامه به سید مستان مراغه ای هم طوری که از تاریخ درج شده در پایان آن پیدا است 25 دسامبر سال 1881 میلادی می باشد ، بناء فاصله زمانی آن دو ،در حدود یکسال است و هر کسی که با خواندن و نبشتن سر و کار داشته باشد ، یقینا درک می کند که در اسلوب نگارش یک شخص، در مدت یکسال اینقدر تحول رونما نمی گردد و اینقدر تفاوت مشاهده نمی شود . زیرا نامه به سید مستان مراغه ای به اصطلاح برادران ایرانی، مال اواخر قرن 19 معلوم نمی شود.شاید 60 یا 70 سال قبل نگاشته شده باشد .

در مورد« چیله ها یعنی کچکول بردارها» استاد خسرو شاهی یا کدام برادر ایرانی که پاورقی نگاشته ، شاید از خوشی در جامه نمی گنجیده که مشاهده نموده است ،سید جمال خودش «چیله ها» را با آوردن «کچکول بردارها» توضیح یا شرح داده است بناء نیازی نیست تا آن را بار دیگر شرح دهند، اما دقیق این است که نمی توانند آنرا شرح دهند ، اگر من و یا یک نفر افغان دیگر ،این واژه را شرح ندهد[2] ، برای بیگانگان شرح آن

---

[2]- برای اینکه جمله بالا مبالغه آمیز به نظر نیاید، خواننده گان را به مطالعه بحثی تحت عنوان "

(c) ketabton.com: The Digital Library

دشوار است ، اما چون کچکول بردارها توسط سید شرح داده شده است ، در شرح آن ، پاورقی نویس ، می نگارد که شاید کشکول باشد . برای هیچ افغان واژه« شاید» در این مساله گنجایش ندارد همانقدر که آنان یقین دارند شیر سپید است به همان اندازه به یقین می دانند که کچکول ،کچکول است و کچکول ملنگ را همه کس دیده و برداشت درستی از آن

پرزیوان" که در پایان کتاب " تاریخ و زبان در افغاانستان" نوشتهٔ استاد نجیب مایل هروی، آمده است دعوت می نمایم، در کتاب یاد شده حدود 20 صفحه ، به شرح این جمله اختصاص یافته است که " مرد پشتو زبانی گفته است که زنی " پارسی وان" دارد" که جمله ای است نهایت واضح و روشن، آن مرد مرد پشتون گفته است که همسرش فارسی زبان است، نه پشتو زبان، دکتور محمود افشار در این ارتباط، نخست گمان برده است " پارسی وان" را ، راوی انگلیس " پرزیوان" شنیده و شاید معنای " برزیگر" یعنی دهقان باشد و باز احتمال داده است که ان مرد " پارسی دان" گفته باشد (با دال نه واو) آقای اسماعیل نواب صفا، نبشته است " پرزیوان" کسی است که شغل شاغل او کشاورزی و بزرگری است و آقای سید محیط طباطبائی در آغاز گمان برده است که ممکن است " پارسی وان" از دو جزء "پارسا" و " وان" ساخته شده باشد، یعنی زن حافظ عفت، تا اینکه استاد نجیب مایل هروی، به سراغ این بحث رفته و جان گپ و مفهوم اصلی را چنین بیان کرده است که:" پارسی وان" به معنی تاجک است و پارسی زبان نه پارسی دان، زیرا پارسی زبان بودن با پارسی دان بودن فرق دارد و پشتو زبان ها به پشتونی که فارسی میدان " پارسی وان" نمی گویند، آقای حسین داودی در اخرین اجتهاد گفته است : نقاطی که زبان شان فارسی است و دارای دو مذهب شیعه و سنی هستند، اصطلاحاً به مردم شیعه مذهب " پارسی وان" می گویند.

آقای احمد اقتدار هم در این بحث شامل شده و داستان سفرش را شرح داده است که در راه سفر از جوانی پرسید است که : " سرخسی هستی" او گفته است : " مو پرزیوانم" چوپان های دیگر گفتند : " اوغون" است یعنی افغانی است، اما خود او باز لب به سخن کشود و با پرخاشی آرام گفت : " پرزیوانم، عمری نه ام" و با ذکر این داستان به این نتیجه می رسد که " پرزیوان" یعنی شیعه مذهب، آرای وارد شده در این پینوشت ، به استثنای نظر دقیق و منطقی استاد نجیب مایل هروی که از افغانستان است، آرای دیگر مربوط به همزبانان ایرانی ما است، که عدم اگاهی شان را با وجود اهل تحقیق بودن در اصطلاحات فارسی میهن ما، آقتابی میکند.

آنچه در بالا درج گردید، فشرده نظریاتی است پیرامون توضیح واژه " پارسیوان" در کتاب " تاریخ و زبان در افغانستان" ، صفحات 167-189

(c) ketabton.com: The Digital Library

دارد ...

شرح دیگری که استاد خسرو شاهی یا برادر ایرانی دیگری نگاشته این است «مراد سید احتمالا بقیه السیف یا بازمنده گان باطنیان باشد » به این معنی که چیله ها یا کچکول بردارها ، بقیه السیف باطنیان اند .آنرا هم با واژه« احتمالا» بیان می دارند ، اما من میگویم که واژه «احتمال» هم در اینجا بی مورد است . مفهوم آنرا هر افغان مثل سید جمال الدین افغانی می داند، صد در صد، مثلی که سید جمال الدین از آن اراده کرده است .برای نزدیک ساختن این مفهوم برای برادران ایرانی ،عرض می دارم که در افغانستان یکی ملا است و دیگر چلی که دستیار ملا است و در خدمت ملا و نزد ملا هم درس می خواند ، بناء حرف سید به این معنی است که هر گاه ما اسماعیلیان یا باطنیان دژ « الموت» را ملا فرض کنیم یا ملنگ ،بابی های موجود در ایران مثل چلی های ایشان و یا کچکول برداران ایشان ،به حساب می رود ، در فهم و دانش ، در رتبه و حتی موقف اجتماعی و عمر .[88]

طوری که همزبانی قرن ها میان افغانستان و ایران با عث نشده است که واژه های مستعمل در افغانستان را پژوهشگران آثار سید ، حتی آنانی که

---

[88]- واژه چپله که اصل هندی دارد تا کنون هم در میان پشتون ها، به ویژه در آن سوی خط دیورند، کار برد فراوان دارد. به مثل های زیر توجه فرمایید:

ملا هم ناست و او چیله گان یی هم ، (ملاهم نشسته بود و چلی هایش نیز)

خپله هم راغلی و، او خبل چیله گان هم راوستلی ؤ (خودش هم آمده بود و چلی هیاش را هم آورده بود)

واژه چیله، مرادف واژۀ " چمچه" هم کار برد دارد. مثل:

" ته د ده دوره چیله کیژه مه " یا " ته د ده دو مره چمچه کیژه مه" (تو اینقدر فرمانبردار و قاش او مشو!)

در زبان اردو هم میگویند که:

" جیسی چیله، ویسی گرو" یعنی این شاگرد و همان استاد.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم نیم قرن در زمینه پژوهش کرده اند ،سال ها بعد ،مفاهیم آن را بدانند و در تفسرآن از واژه های «شاید» و«احتمالا »کار می گیرند ، چگونه سید که چند سال را به ادعای آن ها، در افغانستان سپری کرده است، آن واژه ها را به صورت درست ودقیق آن ، به کار می برد ، اگر ایرانی می بود حتما کشکول مشهور را به کار می برد و عوض چلی، طلبه .وطالبچه را .

(برای مطالعهء ادامهء این بحث به مقالهء اینجانب{ «ایرانی» نبودن سید جمال الدین در آیینهء نامه ها و آثار خودش}، که در سایت های انترنیتی و کتاب بیدارگر عصر آمده است، مراجعه شود.)

کلمات و واژه های دیگری هم وجود دارد که سید در آثار خویش به کار برده است ؛ اما همزبانان ایرانی ما ، متاسفانه آن را نفهمیده اند و مجبور شده اند که آن را مثل « چیله» شرح دهند و به اصطلاح اجتهاد کنند و باور داشته باشند که اگر درست بود دو اجر و اگر اشتباه کردند یک اجر!

سید می نویسد: « اکهوریان بعد از تعلیم و تعلم اگر یکی از اهل ملت خود را ببینند فی الحال باد قولنج کبریاء ایشان را چنان می گیرد که جمیع اعضاء و جوارح حتی جفون هم از حرکت باز می ایستد.»

همزبان ایرانی ما در شرح قولنج می نویسد : مرضی است معدی که بسیار دردناک می باشد.

شکی نیست که همه بیماری ها دردناک اند ؛ اما قولنج را معدی گفتن به این معنی است که هدف سید را نفهمیده اند. معدی یعنی مسری یا سرایت کننده؛ آیا قولنج از یک شخص به دیگری سرایت می کند !؟ و اگر آن را معدی یعنی مربوط به بیماری های معده هم اراده کرده باشند، خطا کرده اند و لاجرم ، صرف یک اجر را دریافت داشتند!!

یا اینکه «شکنبه» را در این گفته سید که : « هنوز قدم از شکنبه خود بیرون ننهاده اند» به « قالب» ترجمه کرده اند که دقیق نمی باشد ، هر

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغان معنای آنرا آن طوری که سید هم وطن شان اراده کرده است ، می دانند و درک می کنند.
مثال های دیگری هم از این قبیل فراوان است و ثابت می سازد که فارسی سید، فارسی افغانستان است.
یکی از نشانه های دیگر تاثیر زبان پشتو را بر زبان فارسی سید درنوشته هایش ، در ترکیب های عدد و معدود به خوبی می توانیم مشاهده کنیم.
در زبان فارسی و کسی که زبان مادری اش فارسی باشد اگر «عدد» بیش از یک باشد، یعنی جمع باشد، «معدود» را مفرد استعمال می کند، اما در زبان پشتو اگر عدد جمع باشد، معدود را نیز جمع استعمال می کنند و در زبان عربی عدد و معدود ، بحث و قاعده خاص خود را دارد. به این شرح کوتاه : در عددهای های یک و دو مطابقت و در اعداد 3- 10 معدود، مفرد و مجرور می باشد. با درنظرداشت تانیث و تذکیر معدود یعنی اگر معدود مذکر باشد عدد مؤنث می آید و اگر معدود مؤنث بود عدد مذکر می آید مثل اربعة رجال و ست قصص. و از 11- 99، معدود مفرد ومنصوب می آید بادرنظر داشت مطابقت وعدم مطابقت جزء اول و جزء دوم ترکیبی از حیث تانیث و تذکیر مثل احد عشر کوکبا. اثنتا عشرة عینا. اربعة عشر کتابا. خمس عشرة کراسة. و در عددهای صد وهزار معدود مفرد و مجرور می باشد. مثل : مائة عام و الف سنة . اما در زبان پشتو مثلا گفته می شود « اوه کتابونه» یعنی هفت کتاب. این تاثیر زبان مادری سید را در نبشتهء او در متن رسالهء «نیچریه» به وضوح مشاهده می کنیم.
مثلا سید می نویسد:
«... خون هزار ها بیگناهان را به دسیسه ها و حیله ریختند.» ص 36
«...وکرسی مجد و شرفش سرنگون گشته و در بادیهء وحشت چون سایر حیوانات با هزار آلام و اسقام در غایت خوف و بیم به سر خواهد

(c) ketabton.com: The Digital Library

برد.»

ویا می گوید:

« .. و همچنین مخفی نباشد که هزارها مصایب و هزارها بلایا و هزار ها رزایا و هزار ها آفات در هر زاویه ای از زوایای عالم کمین گرفته...»ص31

در جای دیگری در همین رساله نیچریه می نویسد:

..«.. و از آن بود که جماعتی از صعالیک فرنگ در قرن خامس به اراضی شامیه هجوم کرده صدها شهرها و قریه ها را خراب نمودند و خون هزاران را رایگان ریختند و قریب دو صد سال مسلمانان از دفع آن صعالیک عاجز ماندند.»

در اینجا همچنان دیده می شود که سید برخلاف ایرانیان که « دوصد» را « دویست» می نگارند، سید مثل اهالی کابل « دوصد» نبشته می کند.

چاپ نیچریه و ترجمه های آن :

گفتیم نیچریه را سید در پاسخ مولوی واصل در محرم الحرام 1298 هجری قمری برابر با دسمبر 1880 نگاشته است . این کتاب در همان سال 1298 قمری (1881م) البته چند ماه بعد از نگارش در همان حیدر آباد دکن ، زیر نظر شخص سید، نخستین بار در مطبعه سنگی به چاپ رسیده است . و به خاطر اهمیتی که داشته است و یا شهرتی که کسب کرده است باردیگر درهمان سال 1881 م یا 1298 ق به همت حاج محمد حسن تاجر کازرونی مجددا در بمبئی ، به چاپ رسیده است.

چاپ سوم آن نیز دوسال بعد ، به همت یک تن ایرانی دیگر به نام فخر الحاج و العمار الشیخ عبد الوهاب شیرازی در رجب المرجب سال 1300 هجری قمری در بمبئی ، در مطبعهء حسینی جدید، به نشر رسیده است.

(c) ketabton.com: The Digital Library

در آغاز آن به گونهء مقدمه ، آنچه را که مدیر روزنامه فرهنگ چاپ اصفهان در شماره 101 مورخ رجب المرجب سال 1298 ق نشر نموده، درج گردیده است.

مدیر روز نامه فرهنگ که چند ماه بعد از نشر رساله «نیچریه» یک نسخه آن را سید جمال الدین برای موصوف می فرستد ، او در روزنامه خویش می نگارد که قصد داشته است وی کتابی در خصوص تعلیمات باطله و آنچه منافی تمدن و مزیل اخلاق حسنه است ؛ بنگارد ، اما به واسطه گرفتاری ها به این هدف نرسیده است و با دریافت رساله سید در روزنامه خویش می نگارد که : « لیکن امروز هزار گونه سجدات شکرمی نمایم که در ایام حیات خود به وجود حکیمی دانشمند و سلیم الذوق آگاهی حاصل کردم که بدون کم و زیاد در اقصی بلاد هندوستان تمام عقاید این خاکسار را بیان کرده و به رشته تحریر دراورده است.....عالم تمدن را به وجود این حکیم دانشمند و وحید خردمند تبریک وتهنیت می گویم و بر خود فرض می دارم که این رساله او را باید فی الحقیقه کتاب مقدس شمرده در ذیل فرهنگ متدرجا به طبع رسانم.....مصنف این رساله فخر الحکماء المعاصرین فاضل یگانه و عالم فرزانه جمال الدین الحسینی است این رساله را در ماه محرم هذه السنه به طبع رسانیده با همین پسته اخیر، از حیدر آباد دکن هندوستان برای این بی مقدار به ارمغان فرستاده است.»

اما من تا هنوز نمی دانم که آیا مدیر روزنامه « فرهنگ» به وعده اش وفا کرده و «نیچریه» را به گونه پاورقی در روزنامه اش نشر کرده است و یا خیر؟ این امر به تحقیق بیشتر نیاز دارد.

چاپ چهارم متن فارسی نیچریه از روی چاپ بمبئی در سال 1303 خورشیدی یعنی 90 سال قبل در تهران در چاپخانه شرق به نشر رسیده

(c) ketabton.com: The Digital Library

است و چاپخانه دین و دانش در تبریز آنرا تحت عنوان نیچریه یا ناتورالیزم در سال 1328 هجری شمسی ، مجددا به نشر رسانده است و برخی از نویسندگان ایرانی آنرا بار بار با سایر آثار سید درمجموعه هایی به چاپ رسانده اند ازجمله آقای مرتضی مدرس چهاردهی که از پیروان اندیشه های سید است کتابی دارد به نام « آراء و معتقدات سید جمال الدین افغانی» که بنگاه نشراتی اقبال آن را در سال 1337 هجری شمسی در تهران به چاپ رسانده است ومدرس چهاردهی رساله نیچریه سید را در آن مجموعه از صفحات 23- 63 جای داده است. همچنان یکی از مخالفان اندیشه های سید که در مورد سید ، نظر نیک ندارد ، به نام علی اصغر حلبی رساله نیچریه را در ضمن کتابش « زندگی و سفرهای سید جمال الدین اسد آبادی» در سال 1356 شمسی به چاپ رسانده است . اما بعد از پیروزی انقلاب اسلامی ایران ، در آن سرزمین ، به ویژه از طرف علمای حوزه های فقهی ، توجه به سید بیشتر شده است و بر « اسد آّبادی» بودن وی تبلیغات بیشتر و گسترده ای صورت گرفته است . یکی از کسانی که بیش از نیم قرن به نشر آثار و افکار سید جمال الدین افغانی می پردازد استاد سید هادی خسرو شاهی می باشد که مجموعه آثار سید را در شش مجلد و در بیش از 3000 صفحه، در تهران و قاهره به نشر رسانده است . این مجموعه که به نام « الآثار الکاملة» مشهور است حاوی متن فارسی نیچریه و ترجمه عربی آن « الرد علی الدهریین» نیز می باشد.

سوگمندانه بایست یاد آور شد که در افغانستان عزیز ما آثار سید کمتر اقبال چاپ یافته و حتی در دوران جهاد هم به آثار او توجه صورت نگرفته است . ترجمه نیچریه به زبان پشتو ، برای نخستین بار توسط آقای میر سعید بریمن صورت گرفت و در سال 1344 هجری شمسی یعنی هشتاد و

(c) ketabton.com: The Digital Library

چهار سال سال بعد از چاپ نخست متن فارسی آن در هندوستان، و چهل و یک سال بعد از ایران ، در کابل اقبال نشر یافت و در سال 1355 هجری شمسی به مناسبت بزرگداشت از هشتادمین سالگرد وفات سید جمال الدین افغانی ، برای نخستین بار متن فارسی نیچریه (97 سال بعد از چاپ هند) در مجموعه ای به نام «گزیدهء آثار سید جمال الدین افغانی » به اهتمام دکتور سید مخدوم رهین ، به نشررسید . چون نیچریه ، به گونه مستقل به چاپ نرسیده بود ، کمتر کسی متوجه آن شد و حتی در همین سیمینار بزرگداشت ، متن «نیچریه » به زبان پشتو نیز به چاپ نرسید و صرف ترجمه غیر کاملی از « العروة الوثقی » به زبان های پشتو وفارسی نشر شد. شاید سیاست های حاکم آن دوران باعث شده باشد تا کتابی که بر ضد ماتریالزم و مادیگرایی است ، به گونه مستقل و قابل دید ، نشر نگردد.

اهمیت نیچریه در هندوستان آن زمان از این پدیدار می گردد که مولوی سید عبد الغفار شهباز عظیم آبادی البهاری به زودی کتاب سید را به زبان اردو ترجمه می کند و در سال 1883 م دوسال بعد از نشر آن به زبان فارسی ، ترجمه اردوی آن در مطبعه سنگی در شهر کلکته از چاپ می براید .

قابل یادآوری می داند که این مولانا سید عبد الغفار شهباز عظیم آبادی از جمله پیروان و دوستداران اندیشه سید جمال الدین افغانی است که سید را« حبر فهامه و فیلسوف علامه » می خواند و اندیشه های اورا به « ثاقبه» متصف می سازد و مجموعهء مقالات فارسی سید را که در نشرات هندوستان آن زمان قبلا به چاپ رسیده ، همه را در یک مجموعه به نام «مقالات جمالیه» در سال 1884 م در کلکته به نشر می رساند. تصادف نیک روزگار همین است که تاریخ نشر مقالات جمالیه 15 اگست سال

(c) ketabton.com: The Digital Library

1884 م است که بعد ها 63 سال بعد هندوستان در همین 15 اگست ، به نعمت آزادی دست می یابد.

نیچریه را بعد ها در سال 1349 هجری قمری (1309 ش) مولوی عبد الحنان نیز به نام « نیچریت» به زبان اردو ترجمه نموده و از طرف کتابخانه « آصفیه» در لا هور به چاپ رسانده است و مطبعه شعر وادب لاهور هم به نام «رد نیچریت» آن را طبع مجدد نموده و آقای مبارزالدین از دوستداران سید که نبشته های سید جمال الدین را به زبان اردو گرد آوری کرده است ، نیچریه را نیز در کتابش « مقالات جمال الدین افغانی» درج کرده است.

اما به نظر من مهمترین ترجمه رساله نیچریه همانا ترجمه عربی آن رساله توسط شاگرد مصری سید ، شیخ محمد عبده است.

سید بعد از ین که رساله نیچریه را در هندوستان به نشر می رساند یک نسخه آن را به شاگردش شیخ محمد عبده که ایام تبعید را در بیروت به سر می برد می فرستد.

در همین دوران عارف ابوتراب خادم سید نیز از جمله تبیعید شده گان به بیروت بود . با رسیدن و دریافت رساله نیچریه در بیروت ، شیخ محمد عبده تصمیم می گیرد تا به کمک ابوتراب عارف آنرا از زبان فارسی به زبان عربی ترجمه کند.

نیچریه تحت عنوان «الرد عالی الدهریین» در سال 1303 قمری1886 م یعنی 11 سال قبل از وفات سید جمال الدین در بیروت با مقدمهء مفصل شیخ محمد عبده که حاوی زندگینامهء سید جمال الدین افغانی نیز است ، به نشر می رسد و همه کسانی که زندگینامهء سید را تحریر کرده اند، از همین مقدمه استفاده کرده اند و این مقدمه مورد پذیرش سید نیز بوده است . شیخ محمد عبده در مقدمهء الرد علی الدهریین ، تحت عنوان «

(c) ketabton.com: The Digital Library

سیرة صاحب هذه الرسالة الشیخ جمال الدین الافغانی» سید را متولد قریه « اسعد آباد» خطه « کنر» می خواند. مقدمهء شیخ محمد عبده 12 صفحه را با خط ریز و در 280 سطر و در هر سطر حد اوسط 13 کلمه احتوا کرده است.. این رساله که به نام « الرد علی الدهرین» مشهور گردیده است عنوان اصلی آن طوری که شیخ محمد عبده آن را به چاپ رسانده چنین است : « رسالة فی إبطال مذهب الدهریین و بیان مفاسدهم و إثبات أن الدین أساس المدنیة و الکفر فساد العمران»

و درمعرفی آن چنین آمده است :

من تألیف حضرة الامام الشهیر الأستاذ السید جمال الدین الحسینی الأفغانی نفع الله بعلومه، نقلها من اللغة الفارسیة الی اللغة العربیة العلامة الأستاذ الشیخ محمد عبده أفندی المصری بمساعدة عارف افندی ابی تراب الأفغانی»

سپس محل چاپ و تاریخ آن چنین تسجیل شده است:

طبعت فی بیروت سنة 1303

در اینجا قابل یادآوری می داند که رسالهء نیچریه در ایامی به نشر رسیده و به محل تولد و تبار سید اشارت صورت گرفته است که او جدیدا استانبول را ترک گفته و از طریق بوشهر وارد ایران گردیده بود، یا مهمان ظل السلطان (فرزند ناصر الدین شاه قاجار و یکی از مدعیان سلطنت قاجاری در اصفهان) بود و یا در تهران با ناصر الدین شاه دیدار می کرد و یا هم در منزل الحاج حسن امین الضرب به سر می برد و آمادگی سفر مسکو را می گرفت.

متاسفانه این مقدمه مهم را کسانی که بعدا « الرد علی الدهریین» را از روی نسخهء شیخ محمد عبده یا چاپ بیروت تجدید چاپ کرده اند ، حذف نموده اند ، حتی در چاپ هایی که توسط عبد العلیم صالح در سال

(c) ketabton.com: The Digital Library

1312 ق در زمان حیات سید و بعد ها زیر نظر علامه سلجوقی در سال 1960 م و در سال 2002 م زیر نظر استاد خسرو شاهی در قاهره نشر شده، درهر سه چاپ و شاید چند چاپ دیگر این مقدمه ؛ با وجود اهمیت تاریخی آن و مهمتر از آن ؛ اهمیت و شخصیت نویسندهء آن حذف گردیده است . ومن آرزو دارم خداوند برای من توفیق عنایت فرمایاد تا « الرد علی الدهریین » را به اساس چاپ نخستین یا نسخهء شیخ محمد عبده در قاهره ، به چاپ برسانم و اگر ناشری بیابم آن را در بیروت نیز به چاپ خواهم رساند . إن شاء الله!

«الرد علی الدهریین» طوری که در بالا اشارت شد یک بار دیگرهم در حیات سید جمال الدین درسال 1312 ق یعنی دو سال قبل از وفات سید توسط عبد الحلیم صالح در قاهره به طبع رسیده است . در سال های 1902 ، 1925 ، 1935 و 1955 بارها تجدی چاپ شده است و یکی از چاپ های مشهور آن همان چاپی است که با مقدمه و تلاش علامه صلاح الدین سلجوقی در سال 1960 م و به کوشش دوستدار سید، استاد محمود ابوریه از طرف « دار الکرنک» اقبال چاپ یافته است.

نیچریه را محمد منیر یعقوب افندی زاده به ترکی ترجمه نموده و اکنون در پوهنتون استانبول در مجموعه « یولدوز» نسخهء خطی آن به الفبای عربی یا خط عثمانی موجود است و عزیز آق پناره تحت عنوان « طبیعتچی لیغی» آنرا به ترکی ترجمه نموده و در سال 1956 م در انقره به الفبای لاتینی ، نشر شده است.

نیچریه به مثابه اثر مهم علامه سید جمال الدین افغانی مورد توجه اروپایی ها هم بوده است گمان می رود که نخستین ترجمه انگلیسی نیچریه از روی متن ترجمهء عربی آن صورت گرفته باشد از همینرو به نام Refutation of the materialists مشهور شده است ؛ اما ترجمه دقیق آن

(c) ketabton.com: The Digital Library

از روی متن فارسی نیچریه ، توسط سید جمال الدین شناس مشهور امریکایی بانو نکی کدی *Nikki R. Keddie* تحت عنوان دقیق و اصلی آن یعنی the truth about neicheri sect and an explanation of Neicheris در مجموعه ای به نام نبشته های سیاسی و دینی سید جمال الدین که به نام « پاسخ اسلامی به امپریالیزم» یا An Islamic Response to Imperialism مشهور است، به زبان انگلیسی ترجمه گردیده است . این کتاب در سال 1968 م از طرف پوهنتون کالیفورنیا به چاپ رسیده است.

متن فرانسوی نیچریه هم در سال 1942 بیست و چند سال قبل از ترجمه پشتوی آن و سی و پنج سال قبل از اینکه در کابل به فارسی نشر شود ، در پاریس به زبان فرانسوی ترجمه ونشر گردیده است.

این مقاله را که می دانم کاستی هایی دارد در پهلوی مصروفیت های دیگر به خواهش برادر محترم آقای محمد حسین میاخیل نگاشتم ، خداکند مورد استفاده قرار گیرد.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مراجع :

1- نامه ها و اسناد سیاسی تاریخی (مجموعهء رسائل ومقالات) گرد آورنده : سید هادی خسرو شاهی . ناشر مکتبة الشروق الدولیة - چاپ قاهره 2002 م

2- الرد علی الدهریین چاپ 1303 قمری بیروت (نخستین چاپ ترجمه عربی)

3- الرد علی الدهریین چاپ 1312 ق در قاهره

4- الرد علی الدهریین چاپ 1960 م قاهره

5- بیدارگر عصر ، چاپ چهارم - جاکارتا 29 سرطان 1390 ش

6- متن فارسی نیچریه چاپ سال 1300 قمری در مطبعه حسینی جدید - بمبئی .

7- ASYYID AL-DIN AL-AFGHANI (AN ANNOTATED BIBLIOGRAPHY)

(تدوین کننده عبد الله البرت قدسی زاده چاپ پوهنتون لیدن - هالند 1970 م (بخش هایی از این کتاب را تحت عنوان کتابشناسی توصیفی سید جمال الدین ، اینجانب ترجمه کرده ام ؛ اما تا کنون چاپ نشده است.)

(c) ketabton.com: The Digital Library

سید جمال الدین افغاني او د ختیځ او لویدیځ مخامختیا

لیکوال: سید بهاو الدین مجروح

(c) ketabton.com: The Digital Library

سید جمال الدین افغاني: د معاصرې نړۍ یو اسرار امېزه، په زړه پورې او له معنی څخه ډکه څېره ده؛ اسرار امېزه له دې کبله، چې د هغه د ژوند ځینې مرحلې تر شک و تردید لاندې راځي او د البرت حوراني په وینا: ((هغه خپل ځان ته افغان وایه او دښمنان یې هغه ایرانی بولي.))

سربېره پر دې لا هم د هغه د ژوند او هڅو ځینې مهم اړخونه لکه څنګه، چې حتمي بریښي؛ په پوره توګه روښانه شوي نه دي.

په زړه پورې والی یې په دې کې دی، چې هغه د لرغونو فلاسفه وو لکه ابن سینا او ابن رشد او هم په نوې معنی د یو سیاسي متفکر او هم د یوه مجاهد او مبارز، ورځپاڼه لیکونکې او هنګامه غوښتونکې څېرې په توګه وځلېد.

خو هغه څه، چې په ځانګړي ډول د دغې څېرې اهمیت لا زیات کړ او هغه ته یې ځانګړې معنی وښښله، هغه د نړۍ د تاریخ له سترې پېښې یعنې د اسلامي ختیځ له تمدن سره د لویدیځ د تمدن مخامختیا او د تاریخ په ستر بهیر کې له فعالې ونډې اخستنې څخه عبارت و.

په دې پېښه کې د سید جمال الدین افغاني دریځ د یوه تمدن پر وړاندې د بل تمدن موضعګیري وه. هغه د یوه داسې ستر تاریخي بهیر استازیتوب وکړ، چې لا هم د تاریخ برخه نه دی ګرځېدلی او موږ نن په ډېر جدي او پېچلي ډول ورسره مخامخ یو.

د سید جمال الدین افغاني د شخصیت د معنی او مفهوم په اړه لږ فکر هم خامخا موږ دې ته هڅوي، چې د اوسنۍ نړۍ غټې فرهنګي او ټولنیزې ستونزې مطرح کړو.

که چېرې څوک هڅه وکړي، د دغه نړیوال شهرت علت او د دغې تاریخي څېرې عظمت او سترتوب د هغه د کم شمېر خورو ورو اثارو له مخې پیدا کړي، له یوې ژورې نهیلۍ سره به مخ شي او ډېر ژر به وپوهېږي، چې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

سيد جمال الدين شخصيت د هغه له اثارو غايب دی. دا ټکی لا د هغه څېره په زړه پورې کوي، که څه هم د هغه ډېر مهم او يوازينی اثر، هماغه د هغه ژوند او دوامداره هڅې وې.
د هغه افکار او نظريات د هغه د هڅو او مبارزو په نفس کې نغښتي او و نه توانېد، چې د هغه د ژوند له عملي جنبې څخه بېل او د يوې نظري طرحې په بڼه راڅرګند شي کېدای شي ووېل شي، چې پخپله سيد، د هغه شخصيت او مبارزې پخپل ذات کې يوه خوځنده ژوندۍ مفکوره وه.
دا، چې سيد جمال الدين افغاني په خپل ژوند کې څه ووېل او څه يې وکړل، زياتې خبرې شوي او ډېر اثار ليکل شوي دي، دې ټکو ته به لنډه اشاره بې ځايه وي.

د سيد شخصيت

د سيد شخصيت د يوه تاريخي متن نه تجزيه کېدونکی جز دی او زموږ په نظر د دغه شخصيت تاريخي معنی ډېر اهميت او ارزښت لري، له دې کبله په کلي ډول موږ دغه شخصيت د يوې مفکورې په حيث په نظر کې نيسو او هڅه کوو، د هغه تاريخي اړخونه له دوو زاويو ولټوو.

- د تاريخ په شاليد کې، د سيد د شخصيت معنی او موقعيت.
- د اوسنۍ نړۍ په تاريخي متن کې، د دغه شخصيت معنی او مفهوم.

په دې لټه کې به زموږه طريقه د تېرو او معاصرو تاريخي پېښو بيان نه وي، بلکې موږ به په لومړي قدم کې ځينې نظري اساسات مطرح کوو، خو که چېرته هغه د مسلماتو او بديهياتو په ډول و نه منو، کېدای شي هغه د کار د فرضيو په بڼه قبول کړو او د هغه په مرسته پخپل بحث پورې د اړوند تاريخ د مهم جريان په اړه ځينو پايلو ته ورسېږو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ د بحث څو مخکینۍ فرضیې د سید جمال الدین افغاني د شخصیت او تاریخي اړخونو په اړه، په لاندې ډول وي:

لومړی: تمدن او کلتور، په زمان کې یو متحول واقعیت دی.

دویم: یو عمده ټکی، چې یو کلتور او تمدن له بل کلتور او تمدن نه بېلوي، د هغو دوو کلتورونو او تمدنونو د نړۍ لیدونو له اختلاف څخه عبارت دی.

دریېم: نړۍ لید یعنې یوه هغه ذهني منظومه، چې له هغو پوښتنو او ځوابونو څخه جوړه ده، چې پر څو فکري او عقیدوي اصلونو او پرنسیپونو ولاړه او د یوې ټولنې یا اجتماع له خوا د اقتدار د سرچینې او د فکري او ټولنیز کردار، طرزپوهېدونه، احساس او ادراک، له نړۍ او ژوند څخه ټاکي.

څلورم: د یوه تمدن بدلونونه اساسا د هماغه تمدن د نړۍ لید بدلونونه وي.

پنځم: بدلون په دوه ډوله دی: تکاملي بدلون یا انقلابي بدلون، تکاملي بدلون په ټولیز ډول تدریجي دی او انقلابي بدلون چټک او ناڅاپي. تدریجي تکاملي بدلونونه کېدای شي انقلابي بدلونونه رامنځته کړي.

تکاملي بدلون هغه دی، چې د یوه تمدن د نړۍ لید اساسات او اصول نه اغېزمن کوي، بلکې یوازې د نړۍ لید په روشونو، شکلونو او برخو کې بدلونونه رامنځته کوي، چې د هغه له کبله د هماغه نړۍ لید ځینې اړخونه لا پسې بشپړ او غني کېږي او حتی نور اړخونه یې، چې د زمان له شرایطو سره همغاړي توب نه لري، له منځه ځي او د هغه ځای نور شکلونه نیسي.

انقلابي بدلون هغه دی، چې د یوه تمدن د نړۍ لید اصول او اساسات له منځه وړي او بل نړۍ لید یې ځایناستی کوي.

شپږم: تمدن د تاریخ یوه ستره پدیده ده، په تېره د معاصرې نړۍ د

(c) ketabton.com: The Digital Library

تمدن تاریخ غربي تمدن دی. د تکاملي او انقلابي بدلونونو یوازینی عامل د نړۍ په ټولو ټولنو کې یوازې د غربي تمدن شتون او د هغه نړۍ لید دي. هر څه د همدغه نړیوال واقعیت، د تناسب په بنسټ تعیین او تشخیصېږي.

ټولې مبارزې یا د هغه د مقاومت په لاره کې او یا له هغه سره د مقابلې یا د هغه د ځینو مفکورو د عملي کېدلو لپاره دي او یا د مدرنستانو او ریفورمستانو د متناقض پیش امد په بڼه دي، چې د هغه له یوه اړخ سره مقابله کوي او بله جنبه یې مني. نن ورځ به د ټولنیز او کلتوري بدلون هېڅ یو داسې واقعیت و نه مومو، چې له دې چوکاټ او جوړښت نه بهر پاتې شي.

اوس دغه پورته یادې څو مخکښنۍ قضیې په نظر کې نیسو او د هغه په رڼا کې هڅه کوو، د خپل بحث اړوندې ستونزې مطرح کړو:

کېدای شي ووایو، چې د تاریخ ډېره مهمه پدیده، څه زموږه د ختیځیانو له نظره او څه د نړۍ د تاریخ له نظره، هماغه د دوو تمدنونو یعنې د اسلامي ختیځ او عیسوي لویدیځ مخامختیا ده، دغه مخامختیاوې کېدلی شي په دوو سترو مرحلو ووېشو:

لومړۍ مرحله: په اوچت دریځ کې له لویدیځ سره، د اسلامي ختیځ د تمدن مخامختیا.

دویمه مرحله: په ټیټ دریځ کې د لویدیځ له تمدن سره د اسلامي ختیځ مخامختیا.

د سید جمال الدین افغاني څېره د ختیځ او لویدیځ د مخامختیا په دغه دوهمه مرحله کې ځانګړې معنی او ځلا لري.

په لومړۍ مرحله کې اسلامي دین، د هغه وخت په ختیځو ټولنو کې انقلابي بدلونونه رامنځته کړل او یو داسې نوی تمدن یې راووړ، چې له

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسان او جهان نه یې نوی پیغام او نوې مفکوره له ځانه سره لرله.

اسلامي نړۍ لید داسې یوه منظومه وه، چې پر نویو اصولو او اساساتو ولاړه وه او د ژوندانه ټول فردي او ټولنیز اړخونه، پوهنیز مسایل، د اخلاقو او سیاست مسایل، اقتصاد او حقوق یې احتوا کول. د ژوندانه معنی او هدف یې وټاکه، د قبیلوي ټولنې پر ضد د فرد اهمیت او مسوولیت او د اسلامي عقیدې په بنسټ، د قبیلې، قوم او نژاد نه لوړ، د امت اهمیت او د دولت جوړښت ثبت او تائید کړ.

له نورو تمدنونو سره د ارتقا په دې مرحله کې، د اسلامي تمدن مخامختیا او له لوېدیځې نړۍ سره د زوال او انحطاط په مرحله کې، د دغه تمدن مخامختیا په ټولیز ډول یو له بل سره اختلاف لري.

په لومړۍ مرحله کې اسلامي تمدن په لوړ دریځ کې و، د خپل پیغام له اهمیت او ارزښت نه په بشپړه توګه خبر او پر خپل فکري، سیاسي او نظامي ځواک ډاډه و.

په هغه وخت کې له تېرو تمدنونو یا د هغه وخت له موجودو تمدنونو سره د اسلامي تمدن مخامختیا داسې وه، چې څه شیان یې له نورو کلتورونو اخیستي وو، چې د اسلامي قدرت او زیاتې پراختیا او د هغه د نړۍ لید د تکامل سبب شي.

په هغه وخت کې اسلامي تمدن داسې یو ځواک درلود، چې و یې کولای شول، د بهرني کلتوري او فرهنګي عواملو د اغېزو په وړاندې له اختیار او انتخاب څخه کار واخلي او د هغه په مرسته، د یوناني عقلي علومو، له هندي او ایراني علومو او هنرونو څخه ګټې پورته کړي. ځان لا پسې بډای او یو ستر تمدن رامنځته کړي.

خو په دوهمه مرحله کې، چې اسلامي نړۍ د لوېدیځ د تمدن په وړاندې ودرېده؛ له سیاسي، ټولنیز او اقتصادي انحطاط سره مخ او په ټیټ

(c) ketabton.com: The Digital Library

موقعیت کې وه او د پردې فرهنګ د پخوانۍ دورې په وړاندې هغه د انتخاب ازادي او د مقاومت او مخامختیا ځواک یې نور نه و پاتې؛ اسلامي نړۍ دفاعي بڼه خپله او د اسلامي هېوادونو غربي کېدنه یوه نه انکارېدونکې پېښه راځرګنده شوه.

د لوېدیځ د تمدن په وړاندې په دغه شا ته تګ او دفاعي دریځ کې له لوېدیځ سره د مخامختیا مسئله د مخکېنۍ مرحلې د مسئلې په عکس وه او داسې مطرح کېده، چې په پروس ((لوېدیځ کېدلو)) کې به اسلامي هېوادونه څه ډول وکولای شي، چې خپل تېر سنتونه او اسلامي تعلیمات وساتي.

په لومړۍ مرحله کې، پخپله اسلامي نړۍ لید یو انقلابي نړۍ لید و او ټول هغه بهرني تاثیرات یې، چې منلي وو، تکاملي بدلونونه وو او د هغه د لا زیاتې بډاینې او ودې سبب شول.

په دویمه مرحله کې، اسلامي نړۍ لید د ثبات او استقرار حالت ته رسېدلي و او د بهرنیو اغېزو په وړاندې ودرېد، چې په نړۍ کې یې انقلابي بدلونونو ته لار پرانستې او په دې اړه یې د نړۍ لیدنو اصول او پرنسیپونه په شک او تردید کې اچولي دي.

ناسم پوهاوي

دلته لازمه ده، هغه مهم ناسم پوهاوي ته اشاره وکړو، چې د ځینو مسلمانو لیکوالو له خوا تر سره شوی او نن د مسلمانانو تر منځ دود شوی دی.

ځینو اسلامي متفکرینو د ختیځ او لویدیځ د مخامختیا د دویمې دورې مسئله د مخامختیا د لومړۍ دورې په بڼه مطرح کړه او ګومان یې وکړ (نن هم ډېر شمېر مسلمانان په همدې ګومان دي) لکه څنګه، چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

اسلامي تمدن د خپلې ودې او پراختيا په پيل کې له يوناني عقلي علومو استفاده وکړای شوه، نن هم پرته له دې، چې د اسلامي نړۍ اصول او اساسات له هغه نه متغيير شي، کولای شي د غربي علومو او ټکنالوژۍ په اړه دغه کار تر سره کړي.

دا چې زمونږ خبرې د سيد پر افکارو را څرخي او سيد د ختيځ او لوېديځ د مخامختيا د دوهمې دورې مهمه څېره ده نو مجبور يو، چې د دې دورې ځينو عمده تاريخي او فکري ځانګړنو ته، په لنډ ډول تم شو. که څه هم په داسې يو لنډ او کوټلي بحث کې، خامخا ځينې هغه ټکي، چې د ډېرې شرحې او تفصيل غوښتنه کوي، لږ څه مبهم پاتې شي.

د اسلامي ختيځ او لوېديځې نړۍ د مخامختيا دويمه دوره له عثماني دولت څخه پيل شوې، چې د نوموړي دولت له انحطاط سره سره يې دوام کړی او نن هم په يوه بله بڼه په جريان کې ده.

عثماني سترواکي د اسلام د دين لپاره د يوه سپر په توګه وه، چې د پرديو د يرغلونو په وړاندې يې هغه وساته او د اسلامي تمدن د قدرت او عظمت مهم عامل و، خو په عين حال کې د اسلامي نړۍ دغه سپر يا ډال د بهرني نفوذ په وړاندې د يوه خنډ په توګه کار وکړ او اسلامي نړۍ يې د ډېرې مودې لپاره له سترو اروپايي بدلونونو او پرمختګونو لرې او بې خبره وساتله.

په اسلامي نړۍ کې، د اروپا د نويو پرمختګونو او بدلونونو په لاره کې د دغو خنډونو د رامنځته کېدو يو له لويو عواملو څخه دا و، چې دولتي دستګاه او د عثماني امپراطورۍ واکمنو د اروپا نوي افکار او ټولنيزې فلسفې د خپل بشپړ سياسي اقتدار او د استبدادي دولت د نظام لپاره يو ستر خطر ګاڼه.

په پايله کې، کله چې عثماني دولت مخ په ځوړ شو، د لوېديځې نړۍ د

(c) ketabton.com: The Digital Library

نظامي او تخنیکي قدرت د تالندې او برېښنا په څېر د اسلامي هېوادونو پر سر راپرېوت، چې د هغې ناڅاپي صدمې له ګنګسیت نه لا تر اوسه هم اسلامي نړۍ په بشپړ ډول په هوښ نه ده راغلې.

په ۱۷ مه میلادي پېړۍ کې د عثماني دولت انحطاط، په ټولیزه توګه څرګند و، سلطان د ټول واک مرکز و خو له یوې خوا د دولت ناقصه او مخ په ځوړه اداري دستګاه د چارو د پرمختګ ګټورتوب راکماوه او له بلې خوا د شپاړسمې پېړۍ له پای نه وروسته هغه سلاطینو، چې د چارو واګې یې په لاس کې واخیستل، ډېری بې کفایته او کمزوري کسان وو او عثماني اردو هم ورو ورو خپل نظم او اقتدار له لاسه ورکړ.

همدارنګه په دغه وخت کې سترواکي له یوه ژور اقتصادي کړکېچ سره مخ و. د کړکېچ اساسي علت، چې د امپراطورۍ اداري کمزورتیا، هغه ته لا زیاته چټکتیا ور په برخه کړه، د لوېدیځ او ختیځ په لور د اروپا د نفوذ پراختیا وه. په هندوستان کې د اروپایي تجارتي مرکزونو استقرار، له بهرنۍ نړۍ سره د عثماني امپراطورۍ اړیکې ګډې وډې کړې؟

د امریکا کشفېدل او د مدیترانې هېوادونو ته د سرو زرو سېلابي بهیر، د امپراطورۍ پر اقتصادي وضعیت ډېر ژور اغېز وکړ او دننه دوو نورو پېښو، کورنی کړکېچ لا پسې زیات کړ.

یوه پېښه دا وه، چې محلي قدرتونو د مرکزي دولت له کمزورۍ نه ګټه پورته کړه، تر پخوا یې لا زیاته خپلواکي خپله کړه.

دویمه پېښه د وهابېزم بهیر و، چې د عثماني دولت شتون یې له شک او تردید سره مخامخ کاوه خو هغه ډېر مهم خطر، چې د عثماني امپراطورۍ شتون یې وګواښاوه، د هغه د واک په دننه کې نه، بلکې د هغه له سرحدونو د باندې سر را اوچت کړ. دغه خطر د اروپا علمي او تخنیکي انقلاب او د هغه مخ په زیاتېدونکې نظامي او اقتصادي قدرت و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د منځنيو پېړيو په پای او تر هغه وروسته بنسټيز ټولنيز او اقتصادي بدلونونه په اروپا کې رامنځته شول، چې د اسلامي تمدن په حوزه کې رامنځته نه شول.

د لوېديځې اروپا په ځينو هېوادونو کې په کليسا پورې تړلی د منځنيو پېړيو فيوډالي نظام مخ په ځوړ شو او يوه نوې تجارتي او صنعت پاله طبقه پياوړې شوه دغې بورژوازي طبقې، د سياسي قدرت او ټولنيز واک د تر لاسه کولو لپاره پر کليسا او عيسوي دين تکيه و نه کړه، بلکې د ساينس او تخنيک فلسفې ته يې مخه کړه.

له دين څخه د فلسفې بېلېدل د يوه نوي نړۍ ليد اساسات رامنځته کړل، چې د هغه په چوکاټ کې دولت وکولای شول له دين څخه جلا شي او نوې سياسي فلسفې را منځته شوې علوم د کليسا د اقتدار او واک له ساحې رابهر شول او د هغه د ودې او پراختيا په مخ نامحدودې لارې پرانيستل شوې. لنډه دا چې په اروپا کې له رنسانس څخه وروسته نوی نړۍ ليد ورو ورو د زاړه نړۍ ليد ځای ونيو.

په دې اړه له موږ سره د نا سم پوهاوي يو بل ټکی دا دی، چې د اسلامي نړۍ يو شمېر متفکرين، له رنسانس څخه وروسته اروپا، هماغه د منځنيو پېړيو عيسوي فيوډالي اروپا ګڼي او دا انګېري، چې اوس هم اسلامي نړۍ يوازې له عيسوي دين سره مخامخ ده.

عثماني دولت يعنې هغه قدرت، چې په شپاړسمه پېړۍ او حتی تر هغه څه موده وروسته هم کولای شوای اروپا تر خپلې ولکې لاندې راولي، د ويانا ښار وګوابني او له اروپايي قدرتونو سره مساويانه وجنګېږي، و نه شوی کړی، چې په نظامي هنر کې نوي اختراعات او اکتشافات وکاروي او په پای کې، د اتلسمې پېړۍ له نيمايي وروسته، عثماني دولت نور نو له اروپايي قدرتونو سره د مقابلې توان نه درلود او د اروپا تخنيکي اوعلمي

(c) ketabton.com: The Digital Library

اختراعاتو او کشفیاتو په اسلامي نړۍ کې کوم انعکاس و نه موند. مثلا د دغې دورې په عثماني ادبیاتو کې کوپرنیک ته د کومې نغوتې څرک نه مومو، اردو او بحري ځواک له نویو تخنیکي اکتشافاتو هېڅ ګټه پورته نه کړه او په پایله کې د اتلسمې پېړۍ په نیمایي کې د اسلامي امپراطورۍ انحطاط په ټولیز ډول روښانه او څرګند و.

د انحطاط د دورې لومړنیو لیکوالو د هغه وخت سلطان ته بلنه ورکړه، چې تېر عظمت او سترتوب بیا راژوندی کړي، خو دې ته هم ځیر وو، چې د تېرې زمانې د جوړښتونو په رغولو سره به مسئله نه حلېږي او سترواکي یو بل څیز ته اړتیا لري، چې هغه د دفاعي او نظامي قوې پیاوړتیا وه له اروپا سره یې د مقابلې لاره یوازې د نویو نظامي تخنیکونو په زده کولو کې ولټوله. هر هغه څه، چې په دغه دوره کې له اروپایي ژبو څخه په ریاضیاتو، جغرافیه، تاریخ او سیند پېژندنه کې وژباړل شول، یوازې د امپراطورۍ د نظامي حالت او د اردو د وضعې د ښه والي لپاره وو. د عسکري تعلیماتو ښوونځي د اروپایي تخنیکونو د زده کړې په خاطر پرانیستل شول.

تر دې نظامي اړیکې وروسته یو ډول سیاسي اړیکه د ژباړونکو او بیا د ځینو سفیرانو له خوا تر سره شوه، د دیپلوماتانو دغه نسل هم تر ډېره د مسئلې حل په نظامي فورمونو کې وکوت او فکر یې وکړ، چې سترواکي باید د نوي متمرکز دولت بڼه خپله کړي او د دې کار لپاره یې لاندې څو شرطونه اړین ګڼل.

- د یوې نوې اردو رامنځته کول.
- پر ټولو نیمه خپلواکو ولایتونو، د مرکزي اقتدار د بیا ټینګښت لپاره د دغې اردو کارونه.
- د قوانینو د یوه نوي سیستم تطبیق او د مساواتو پر اصل ولاړه اداره.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نولسمې پېړۍ په پیل کې د عثماني امپراطورۍ په اسلامي ټولنه کې د نوي فکر یو بهیر رامنځ ته شو، چې په وروسته کې یې اوږدمهاله اغېزې درلودې او نن هغه اغېزې په ډېر شدت سره جریان لري، چې د اجتماع د لوېدیځه کېدو په خاطر د اصلاحاتو له مفکورې څخه عبارت و. په دغه دوره کې، چې د تنظیماتو په نامه یاده شوه، د عسکري، طبي او اداري چارو نوې مدرسې جوړې شوې، عرفاني استازي اروپا ته ولېږل شول، یوه رسمي ورځپاڼه رامنځته شوه، اروپایي جامې معمولې شوې او نور...

یوازې د نولسمې پېړۍ له نیمایي وروسته، د ۱۸۸۰ په شاوخوا کې ځینې اسلامي لیکوال او متفکرین د خپلې نړۍ ځینې اساسي مسایل په تېره د سیاسي تیورۍ عمومي مسئله طرحه کړه او داسې پوښتنې یې مطرح کړلې.

ښه ټولنه کومه یوه ده؟

هغه معیار، چې د ریفورمونو او اصلاحاتو لارښود وي، څه به وي؟

آیا دغه معیار د اسلامي قوانینو له اساساتو څخه استخراجېدلی شي او یا دا چې اړ یو د نوې اروپا تعلیماتو او نظریاتو ته رجوع وکړو؟

آیا د عمل او نظر له لیده د دغو دواړو تر منځ کوم تناقض وجود نه لري؟

د دغه بهیر لومړی نسل په یوه نسبتا ارامه فضا کې ژوند کاوه. له یوې خوا د اسلام او عیسویت تر منځه مجادله ارامه شوې وه او له بل پلوه اروپا د استعماري عصر د یوه سیاسي او ټولنیز خطر په ټوګه لا نوره هم ځلېدلې وه له دې کبله د دې دورې متفکرین تر ډېره د هغه عصر د اروپا د لیبرالي ډیموکراسۍ د اصولو، علومو او فنونو د مثبتو اړخونو لېواله شول او داسې ستونزې یې مطرح کړلې، چې وروسته یې د اسلامي نړۍ فکر بوخت وساته او د مسلمانانو د تفکر یو جز شو، مثلا ویې ویل، چې د محمدي

(c) ketabton.com: The Digital Library

امت په منځ کې ملي جمعيتونه شتون لري، د دولت موخه په دې او هغه نړۍ کې د خلکو هوساينه ده او د خلکو هوساينه د تمدن په رامنځته کولو کې نغښتې، چې د دولت وروستۍ موخه ده. د هغه عصر اروپا په تېره فرانسه يې د تمدن د معيار په توګه ومنله او بالاخره د اروپا د قدرت او عظمت رمز يې د عقلي علومو په پرمختګ کې وليده.

د دغه مسايلو په مطرح کولو سره يوازې يو کم شمېر کولای شول وپوهېږي، چې په دې ټکو کې ستونزې او تناقضات وجود لري، چې زيات غور او دقت غواړي. د بېلګې په توګه د الهي وحې اصل د انساني عقل له هغې ادعا سره، چې ځان يوازنی صحيح اساس ګڼي، څه ډول پخلا کېدلای شي؟ آيا هغه شريعت، چې پر الهي علم ولاړ دی، له نويو حقوقو سره، چې د غير الهي علم په اساساتو ولاړ دی او يا څه ډول کېدلی شي، چې د ديني وحدت وفاداري له ملي اتحاد سره ګډ کړل شي.

دا د مخ په ځوړ اسلامي ختيځ او مخ په ارتقا لوېديځ د مخامختيا دوهمه مرحله هم کېدلای شي په دوو برخو ووېشل شي. يوه برخه يې کېدای شي د غولېدو مرحله او بله برخه يې د مقاومت او مبارزې مرحله و نومول شي.

رښتيا هم د دوهمې مرحلې د پيل په دوره کې د اسلامي نړۍ ليکوال او متفکرين د لوېديځ د عدالت او مساواتو د آيډيال لېواله شول او هغه ځای يې د عقلي علومو او تمدن زېږنده وګاڼه او دا يې وانګېرل، چې لوېديځه دنيا يوازينۍ ښه ښوونکې ده او که چېرې اسلامي ټولنې د هغه شاګردي خپله کړي او د هغه علوم او فنون زده کړي، د هغه ټولنيزې او سياسي فلسفي اصولو ته پخپلو ټولنو کې د عمل جامه ور واغوندي، نو په دې توګه به هم اسلامي نړۍ له پرځېدو او انحطاط څخه وژغورل شي او هم به لوېديځ ليبرال او منور قدرتونه د اسلامي هېوادونو ملاتړ وکړي او پخپله به

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مسلمانانو له سره د منفي قدرتونو شر لرې کړای شي.
خو د ۱۸۸۲-۱۸۷۵ کلونو په ترڅ کې لوېدیځ خپله نوې څېره ښکاره کړه. اسلامي نړۍ په دې دوره کې په دې وپوهېده، چې اروپایي ملکونه په هر وخت کې، چې هیله یې ولري او اراده وکړي، کولای شي د ختیځو هېوادونو زړه ته ننوزي او هغه تر خپل فرمان لاندې راولي. په ۱۸۸۱ کې د فرانسې له خوا د تونس او په ۱۸۸۲ کې د انګلستان له خوا د مصر نیول، د اسلامي نړۍ لپاره یو ستر تاریخي درس و. د دغو پېښو له کبله په اسلامي نړۍ کې فکري بهیر هم بله بڼه غوره کړه او هغه مهم ټکي، چې له ټولو نه زیات پام ځانته جلب کړ، دا و، چې د اروپا واک او تسلط هغه ستر خطر دی، چې اسلامي امت ګواښوي. د اسلامي تمدن د انحطاط د احساس پخوانۍ مسئله پخپل حال باقي پاتې وه او هغه نوې ستونزې، چې پرې ورزیاتې شوې دا وې، چې څه ډول د لوېدیځې نړۍ د بې ساري ځواک او قدرت په وړاندې مقاومت وکړل شي؟ څه ډول ژوندي پاتې شي؟ د ختیځ او لوېدیځ د مخامتیا مسئله د غولېدنې او فکري او نظري اړیکې له مرحلې څخه تېره او د ژوند او مرګ په حیاتي ستونزو بدله او ثابته شوه، چې دغه د مرګ د خطر اساسي عامل له اسلامي تمدن نه بهر ورته متوجه دی، نه له دننې.
په ټولیز ډول د ختیځ او لوېدیځ د مخامختیا په مرحلو کې د مسلمانانو فکري دریځ د مولانا جلال الدین بلخي هغه مشهور داستان رایادوي، چې وایي: څو تنه په تیاره کې له یوه فیل سره مخامخ شول او د هغه د بدن پر ټولو غړو یې لاس تېر کړ او د خپلې محدودې مشاهدې په اساس یې فیل په بېلابېلو بڼو تعریف کړ. لوېدیځه نړۍ هغه دیو پیکره ماموت و، چې مسلمانان د تاریخ په تیارو کې له یوه اړخ سره یې مخ شول او هغه اړخ یې، چې درک کړی و، هغه یې واقعیت وګاڼه. یوه وویل: لویدیځه نړۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

يعني عيسوي دين، چې د اروپايي هېوادونو په نظامي ځواک پياوړې شوې ده، بل وويل: لوېديځ يعنې د ساينسي او لوېديځو علومو روزنځای، بل وويل: لوېديځ يعنې د ډيموکراسۍ ټاټوبی، بل وويل: لوېديځ يعنې د فرهنګ او ادبياتو لکه ورځپاڼې، رومان، ډرامې او تاريخ ليکنې د نويو بڼو د انکشاف ټاټوبی، بل وويل: لوېديځ يعنې د ډيموکراسۍ، ښې سياسي ټولنې، عدالت، مساوات او بشري حقونو سيمه او د خلکو په وړاندې د مسؤولو دولتونو ځای. بل وويل: لوېديځ يعنې اخلاقي فساد، د عيش او خوشګذرانۍ ځای، د ماديت پرستۍ نړۍ، له بشري حسن نه پردی او بالاخره هغه بل وويل: لوېديځ يعنې ځان غوښتی او خود پرسته ځواک، د استعمار او استثمار د واکمنۍ او باداری قدرت.

د سيد جمال الدين افغاني څېره د تاريخ په همدې مرحله کې ظهور کوي، چې په هغه کې لوېديځې دنيا د واک استعماري منګولې بهر ايستلې دي او د سترو اروپايي هېوادونو صنعتي انقلاب او اقتصادي انکشاف يې د ختيځو ملکونو د سياسي او نظامي تسلط پر لوري ور سيخ کړی وو. سيد له يوه پلوه د اسلامي ټولنو له مخ پر ځوړ حالت پوره خبر و او له بل پلوه يې پر اسلامي سيمو د تسلط لپاره د اروپايي قدرتونو د خطر فشار احساساوه. هغه ومونده، چې اسلامي نړۍ د مرګ او ژوند د عاجلې مسئلې په وړاندې ولاړه ده او د هغه عاجله حل لاره يې د سياست په ميدان کې په علمي مبارزه کې وليده.

له يوه پلوه د سيد کرکتري خصوصيات، چې اساسا يو بهر ځاری او طبيعتا په باندنۍ نړۍ کې د فعاليت او عمل لېوال و او له بل لوري د هغه وخت عاجله اړتيا سيد جمال الدين افغاني ته د لوېديځ د استعماري ځواکونو په وړاندې عملي کړنو ته د اوږدو فکرونو دا وخت ور نه کړ، چې د مسايلو منظمه نظري طرحه تر لاسه لاندې ونيسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله، چې سید د ((نیچریه)) په مشهوره رساله کې، د هغه عصر د عقلي تجربي علومو د مسایلو په اړه استدلال کوي، یو ذهني جوړښت او استدلالي کلامي سبک منعکسوي، چې د تېرو پېړیو پر اسلامي علماوو پورې یې تړاو درلود. د یوه داسې جدلي نظري ذهني جوړښت په شتون کې، چې کله سید د نولسمې پېړۍ له اروپایي نړۍ سره اشنا کېږي،د هغه نبوغ له کبله، چې درلوده یې، د هغه عمده مسایل په مدرنه بڼه پېژني.

مثلا هغه خپلو مصري شاګردانو ته په نارسمي تعلیماتو کې، له ۱۸۷۱ څخه وروسته، په دې عمده ټکر ټینګار کوي، هغه ستر خطر، چې اسلامي نړۍ ګواښوي د اروپایي قدرتونو لاسوهنه ده او د دې خطر په وړاندې د مقاومت مؤثره لاره په دریو څیزونو کې ده: ملي وحدت ته اړتیا، په یو ستر چوکاټ کې د اسلامي ملتونو د وحدت اړتیا او بالاخره هغو اساسي قوانینو ته اړتیا، چې د وخت د خپلواکه واکمنو قدرت وګواښوي.

دویمه مفکوره یعنې د اسلامي نړۍ اتحاد یا پان اسلامیزم، د سید جمال الدین افغاني د مبارزو او مجادلو یو له مهمو هدفونو څخه و خو کله، چې د هغه نورو مبارزو په تېره په هندوستان کې د هغه فعالیتونو ته نظر وکړو، ګورو چې هلته یې د هندو او مسلمان تر منځ د ملي وحدت تبلیغ کاوه او ملیت یې د ادیانو او مذاهبو تر اختلافونو پورته ګاڼه. له دې ډول چال چلند څخه داسې معلومېږي، چې پان اسلامېزم د سید جمال الدین افغاني یوازینی ستراتیژیک هدف نه و، بلکې هغه یې یو له موثرو وسایلو څخه انګېره او غوښتل یې د هغه په مرسته اسلامي هېوادونه ویښ او د لوېدیځ د واک په وړاندې د هغوی د مقاومت ځواکونه پیاوړي کړي.

خو هغه د خپل پروګرام له نورو ټکو سره د پان اسلامېزم د مفکورې د پخلاینې او نه جوړښت ستونزې په نظر کې و نه نیولې، که څه هم د اسلامي نړۍ د اتحاد دا مفکوره تېر ته د بیا ستنېدو په لاره کې یوه هڅه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وه. د هغه د پروګرام دوې نورې مفکورې يعنې د ملي هويتونو تثبيت او سياسي تشکيلات د نوي عصر مفکورې وې، چې سيد يو عمر د هغه په لاره کې مبارزه وکړه، پر دې سربېره سيد جمال الدين افغاني د نولسمې پېړۍ د اروپا په تېره د فرانسې د افکارو تر اغېز لاندې، د ګيزو له اثارو سره اشنا شو او د تمدن مفهوم يې د هغه عصر له نويو محتوياتو سره خپل کړ او د لومړي ځل لپاره يې اسلام د يوازيني دين په توګه په نظر کې و نه نيوه، بلکې د اسلامي تمدن په توګه يې مطرح کړ. سيد جمال الدين افغاني د ((تمدن)) د مفهوم نوې محتوا يعنې د ترقۍ مفهوم ځان ته راکاږه. ګيزو ((ترقي)) په دوو اړخونو کې ليده:

١ - د ټولو خلکو د ورځ تر ورځې د هوساينې په لاره کې ټولنيزه پراختيا.

٢ - د فکري، ذهني او اخلاقي استعدادونو له نظره فردي پراختيا.

د ګيزو په نظر دواړه ډوله پراختيا په انساني قدرت کې قرار لري او ويل يې، چې انسان پخپله کولای شي د خپل فکر، احساس او ذهني او اخلاقي ځواک په مرسته پر نړۍ واک وچلوي او په فردي او اجتماعي چارو کې يې دغه د واک چلولو عامل انساني عقل او اراده ګڼل.

د فرانسې د نولسمې پېړۍ دغې مفکورې، سيد جمال الدين افغاني هغه وخت د اسلامي تمدن ساحې ته راکاږه، چې اسلامي تمدن د همدغو خصوصياتو لرونکی و. که څه هم د دغه تمدن د اعتلا په عصر کې د پراختيا ټول اړين عوامل موجود وو، يعنې پر تعقل باورمنه ټولنه او فردي پراختيا، خو په راتلونکو زمانو کې اسلامي ټولنې دغه خصوصيات له لاسه ورکړل. هغه په دې باور و، چې د اروپا د نويو عقلي علومو زده کړه او د ملي وحدت په بيا ټينګښت سره به اسلامي تمدن وکولای شي، چې خپل پخوانی عظمت او سترتوب بيا تر لاسه کړي، خو سيد جمال الدين افغاني بيا هم لکه د نورو تېرو متفکرينو په څېر د اسلامي نړۍ د انحطاط علتونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

په سیاسي او نظامي عواملو کې لټاوه او له دې کبله یې سیاسي مسایلو ته ډېره توجه وکړه.

دا چې د هغه فکر د سیاست نړۍ ته واوښت، د هغه وخت سلاطین او د اسلامي هېوادونو مستبد زمامداران یې د خپلو عقایدو د پلي کولو په لاره کې ستر خنډ ولیدل، د هغوی په وړاندې یې په مبارزې لاس پورې کړ. د بدو واکمنانو په وړاندې مجادله او د ښو زمامدارانو لټه د سید جمال الدین افغاني له اشوبه ډک ژوند برخلیک جوړاوه. هغه د افلاطون په څېر ښه زمامداران لټول، چې د هغه نظریاتو ته د عمل جامه ورواغوندي، خو په دې غټ توپیر، چې افلاطون د خپل جمهوریت منظمه او فکري سیاسي، نظامي طرحه له ځانه سره لرله او سید د خپلو مبارزو کومه منظمه او منسجمه فکري طرحه نه لرله، هغه لکه فاریابي د فیلسوف او زمامدار تر منځ اتحاد په نظر کې درلوده او د خپل ژوند په اوږدو کې د دغه فاضله مدینې په لټه کې له ماتو سره مخ شو. د سید او زمامدار تر منځ ناسم پوهاوی له دې ځایه راولاړېده، چې واکمن غوښتل د خپل سیاسي اقتدار د پیاوړي کېدو لپاره د هغه له روحاني نفوذ نه ګټه پورته کړي، په داسې حال کې چې سید غوښتل د اسلامي ملتونو د وحدت په لاره کې د لوېدیځ د تسلط په وړاندې د مبارزې لپاره واکمن استخدام کړي.

سید د خپلو ورځنیو مبارزو او عاجلو علمي هڅو په اوږدو کې، سره له دې چې د سیاست نړۍ ته ځیر و، دا وخت ونه مونده، چې لاندې دوو یادو اساسي ټکو ته توجه وکړي:

۱ - د اروپا د هغه عصر سیاسي فلسفو ته توجه او د سیاسي قدرت د اساساتو د مسئلې طرحه او د ختیځ د نړۍ لید په ژورو کې د واکمنانو د استبداد او مطلق العنانیت د ریښو لټه.

۲- دې ټکي ته توجه، چې د اسلامي هېوادونو واکمنانو او د هغه وخت

(c) ketabton.com: The Digital Library

استعماري قدرتونو پر ختيځو ټولنو د خپل واک د ټينګښت لپاره مشترکه وجه درلوده او پر يوه عنصر يې اتکا کوله، چې دغه عنصر د عوامو خلکو له جهل او ناداني او د هغوی له مادي او معنوي فقر څخه عبارت و.

د سيد مبارزې او د وطنپالنې هويت موندنه

که څه هم سيد جمال الدين افغاني د سياسي فلسفې اساسات له سره طرحه نه کړل او پخپلو هڅو کې د خلکو له غورځنګونو او د لوېديځې نړۍ له تاريخي پېښو او د هغه له ونډې په تېره د هغه په ټولنيزو او سياسي انقلابونو کې، د اسلامي نړۍ لپاره کوم الهام وا نه خيست، خو سره له دې هم له مستبدو ختيځو واکمنانو سره د هغه د اوږدو مبارزو له کبله د مشروطه غوښتنې او وطنپالنې بهيرونو په غير مستقيم ډول په اسلامي هېوادونو کې هويت وموند او په تېره په لوېديځو ملکونو کې د رفورميسم او مدرنيسم د بهير اساسات رامنځته شول.

په ټوليز ډول ويل کېدای شي، چې: څه پخپله د لوېديځې نړۍ په بې سابقه تحولاتو کې او څه له اسلامي ختيځ سره د هغه تمدن د مخامختيا تر ټولو مهم ټکی د دين او فلسفې له مخامختيا څخه عبارت و.

د سيد جمال الدين افغاني په عصر کې د دين او فلسفې ټکر هغه حادثه ده، چې د ختيځ او لوېديځ د مخامخېدنې په ساحه کې تر ټولو عمده مسئله وه او نن هم په هماغه اهميت پاتې ده: سيد دغه عمده مسئله په هغه ځواب ليک کې، چې د فرانسوي فيلسوف ((رنان)) په رد کې يې، په پاريس کې خپور کړی و، په څرګنده او روښانه توګه طرحه کوي.

د دغې مقالې د فرانسوي متن په يوه برخه کې، سيد داسې وايي: ((دينونه، چې په هر نامه يادېږي، ټول له يو بل سره ورته والی لري. د دغو اديانو او فلسفې تر منځ هېڅ ډول تفاهم او د پخلاينې هېڅ ډول امکانات نشته. دين انسان هڅوي، چې ايمان او عقيده ومني، په داسې حال کې،

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې فلسفه هغه له دغې عقيدې او ايمان څخه يا په بشپړ ډول او يا تر يوه بريده ازادوي، کله چې هم دين غلبه وکړي، فلسفه له منځه وړي او د قضيې معکوسه بڼه هغه وخت رادبره کېږي، چې فلسفه مطلق واک په لاس کې واخلي. تر هغه وخت پورې، چې انسان موجود وي، په دين او فلسفه کې او د عقيدې او ازاد تفکر تر منځ مجادله به پای ته و نه رسېږي، خو دا اندېښنه شته، چې په دې سخته مجادله کې به بريالیتوب د ازاد تفکر په برخه نه وي، که څه هم عوام تعقل نه خوښوي او د هغه تعليمات هم يوازې يو کم شمېر خواص تر لاسه کوي او همدارنگه له دې کبله، چې که څه هم علم ډېر ښکلی وي، بيا هم په بشپړ ډول انسان نه ارضا کوي، په داسې حال کې، چې انسان د آيډيال تږی دی او خوښوي يې، چې په اسرار امېزو او لرې سيمو کې يې بنسټ کېږدي، چې فلاسفه او علما د هغه له درکه او په هغه کې له تجسس نه عاجز دي.

د متن شننه

پورته متن ځينې مثبت او منفي ټکي لري، چې له دواړو اړخونو مهم، په زړه پورې او با ارزښته دی، د دغه متن لومړی ټکی، چې د متن د پيل ټکی هم دي، دا دي، چې په هغه عصر کې د ختيځ او لوېديځ د مخامختيا تر ټولو مهمه مسئله او د نننی عصر عمده مسئله په داسې اخلاقي جرئت او وضاحت سره مطرح کوي. ځکه نن هم موږ له همدې مسئلې سره مخامخ يو او د خپلو عمده مسايلو په طرحه کولو کې همداسې وضاحت، څرگندتيا او اخلاقي جرئت ته اړ يو.

دويم مهم ټکی د متن په وروستي نغوته کې، د انسان د ديني او عقيده يي لېوالتيا په موجوديت کې نغښتی. سيد جمال الدين افغاني پخپل دې قضاوت سره د نولسمې پېړۍ د سطحي عقل پالنې او ساينس پالنې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

فکري جریانونو پر ضد دربړي او داسې یوه مسئله مطرح کوي، چې په شلمه پېړۍ کې یې تازه مفهوم خپل کړی، ځکه شلمه پېړۍ د سطحي عقل پالنې او ساینس ګرایۍ ساده روحیه محکومه کړې ده او هغه له علمي ارزښت او ژوروالي څخه خالي ګڼي او نني انساني علوم د داسې یو تمایل شتون د یوې پدیدې په توګه تاییدوي. ارواپوهنه د هغه د عاطفي او تحت الشعوري ریښو په ژورو کې او بشر پېژندنه د هغه د فرهنګي ټولنیزو او انساني مقصدونو په څېړنو بوخته ده.

پورته متن دوه د بحث وړ ټکي هم لري:

لومړی دا چې:

کله، چې سید جمال الدین افغاني په ډېر ډاډ، د ازاد تفکر د شاته تګ خبره کوي، په دې اړه د هغه حکم پر هغه ډول قضاوت ولاړ دی. چې د پخوانیو پېړیو پر ذهني جوړښت پورې اړوند دی، ځکه زموږ د تېرو پېړیو متفکرینو، چې ټولنه په دوو طبقو وېشله: د ثبات پالنې پر اصل ولاړ د خواصو طبقه او د عوامو طبقه؛ دا وېش د نه تفسیرولو وړ ګاڼه.

که د خواصو او عوامو د دوو ثابتو طبقو دغه فرضیه ومنو، بې له شکه د عقیدې په وړاندې د ازاد تفکر د ماتې په اړه به د سید قضاوت صحت ولري او که د دې مقالې د لومړۍ فرضیې د اساساتو له مخې د فرد او ټولنې په اړه د بدلون او انکشاف مفهوم ومنو او د تعلیم او تربیې عصري تعمیم په نظر کې ونیسو، په دې توګه به د خواصو او عوامو ثابت مفاهیم خپل قاطع ارزښت له لاسه ورکړي او د عقیدې او ازاد تفکر د مجادلې مسئله په بل ډول طرحه کېږي.

دویم دا چې:

د انسان د میتافزیکي تمایلاتو د فهم او شرحې په اړه د علماوو او فلاسفه وو نیمګړتیا او نارسایي هم د غور وړ ده، که چېرته علم او فلسفه په

(c) ketabton.com: The Digital Library

افلاطوني او ارسطويي معنی او له هغوی نه په پیروۍ د لرغونو اسلامي حکماوو په معنی په نظر کې ونیسو، په دې صورت کې بیا هم د سید د حکم په اړه کوم شک او تردید په ځای نه پاتې کېږي، خو که چېرته د فلسفې او نویو علومو انقلاب او د هغه انکشاف په نظر کې ونیسو او عملا دا وګورو او مشاهده کړو، چې علوم څه ځېږنې تر سره او څه پایلې تر لاسه کوي، په دې صورت کې به دا را څرګندېږي، چې لا هم د لایتناهي په لور د علم او فلسفې لار پرانستې وه.

په لنډه توګه ویلای شو، چې د حضرت سید جمال الدین افغاني نبوغ د لرغونیانو په سبک، سره له ذهني جوړښته وکولای شول، د خپل پېر ډېرې مدرنې مهمې ستونزې، د ختیځ او لوېدیځ د مخامختیا په ساحه کې منعکس کړي او د حل په لاره کې یې یو عمر هڅه او مبارزه وکړي او د ننني مبارزو اساسات طرح کړي. هغه دا ومونده، چې د نړۍ د تاریخ ستره پدیده د لوېدیځ تمدن شتون دی او له هغې سره د مخامختیا مخنیوی ناشونی دی، خو په دې مخامختیا کې کومه لاره کېدای شي، غوره شي، چې د هغه په مرسته موږ ختیځیان هم د خپل ژوند فردي او ټولنیز شرایط ښه کړو او هم خپل انساني هویت او د خپل ژوند او ټولنې معنا له لاسه ور نه کړو او دا لاره، چې د سید جمال الدین افغاني د مبارزو له اساسي موخو څخه و او نن هم تر ټولو سمه لاره ځلېږي، هماغه د ملي هویت تثبیت دی او د دې لپاره، چې هم ملي هویت تثبیت شي او هم د لوېدیځ تمدن د انکشاف په لاره پلی شي، د سید په فکر د هغه یو له ابتدایي او اساسي شرایطو څخه په ملي ژبو کې د علومو او فنونو لېږد دی او دا مهمه عصري دنده لا هم زموږ مخې ته پرته ده. ځینې اسلامي هېوادونو تر یوه بریده په دې لاره کې مهم ګامونه اوچت کړي خو پخپل هېواد کې مو لکه څنګه، چې لازمه ده لا هم په منظم ډول په دې مهم ملي کار باندې پیل نه دی کړی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر سید وروسته د هغه د فکري بهیر دوام

تر سید جمال الدین افغاني وروسته، د هغه ستر شخصیت فکري بهیر، محمد عبده او پیروانو یې پر مخ یووړ، خو عبده له سید جمال الدین افغاني سره پر یو مهم ټکي د نظر اختلاف درلود، چې زموږ د بحث لپاره ارزښتمن دی او دې ټکي ته مو یو څه نغوتې هم وکړې، عبده په دې باور و، چې د لوېدیځ له تمدن سره د صحیح او بریالي مخامخېدنې لپاره یوازې ساینسي مبترزې او عملي هڅې کافي نه دي، بلکې تر ټولو مهمه د دې برخورد نظري طرح او د فکري اساساتو تثبیت دی. هغه خپل اصلاحي او رفورمي پروګرام په څلورو لاندې ټکو ودراوه.

۱ له فاسدو تاثیراتو او عادتونو څخه د اسلام د دین تصفیه کول.

۲ د اروپایي نفوذ او د عیسویانو د بریدونو په وړاندې له اسلام څخه دفاع.

۳ د عالي تعلیماتو رفورم.

۴ د نویو افکارو په رڼا کې د اسلام د دوکتورینو بیا طرحه کول.

دغه پروګرام د مصر د رفورمیسم په بهیر کې په تېره د تعلیماتو په ساحه کې مهمې اغېزې را منځته کړې خو د نني عصر او افکارو په رڼا کې د اسلام د ټولنیزو او سیاسي دوکتورینو اساسي طرحه، هغه پروګرام دی، چې د مشهور شخصیت علامه اقبال لاهوري د ادعا او هڅو باوجود لا هم عملي شوی نه دی.

علامه اقبال داسې یو شخصیت و، چې دا ادعا یې درلوده او تمه هم کېده، چې وکولای شي د لومړي ځل لپاره د معاصرې نړۍ د افکارو په رڼا کې، د اسلامي دوکتورینو اصول طرحه کړي، ځکه هغه ترسید په ښه توګه له لوېدیځې نړۍ سره اشنا شوی او هلته یې د فلسفې زده کړې کړې وې او هم له نږدې څخه له اسلامي تمدن سره اشنا و، خو نوموړی د دغو مساعدو شرایطو په موجودیت کې د داسې فکري تناقضاتو په دام کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښکېل شو، چې د بشر دوستۍ نازک افکار یې د ((د انسان د قدرت اراده برتینه پایله)) له بې رحمانه نظریې سره ګډ کړل، صوفیانو ته یې بد وویل خو هغه لاره یې، چې ګومان یې کاوه د اسلامي تفکر د تجدید او نوي کولو لپاره موندلې، هماغه د متصوفینو لاره وه، چې د اسلام سترو صوفیانو، تر هغه د مخه له هغه نه ډېره ښه بیان کړې وه.

لکه چې کب وایي: ((هغه د صوفیانو اختلافات خوښ نه کړل خو د صوفیانو نړۍ لید یې د اسلامي نړۍ د ننیو ستونزو د حل لپاره یوه حل لاره وګڼله)) او له بل لوري علامه اقبال له هغه اسلام نه غړېږي، چې د هغه د شاعرانه تخیل او تفکر زېږنده دی او د اسلام له تاریخي او واقعي دین سره تطابق نه لري.

په دې ډول تر سید کلونه وروسته، علامه اقبال له لوېدیځې نړۍ او اسلامي عالم سره له ښې بلدتیا سره سره، کله چې :

- له اسلامي دین نه عندي یا شخصي تعبیر وړاندې کوي.
- د اسلامي نړیوالې فکري مسئلې طرحه د متصوفینو د نړۍ لید په چوکاټ کې ځایوي.
- د ملیت مفکوره او د ملي هویت تثبیت د هغه په واقعي او عصري معنی په نظر کې نه نیسي.

له دې کبله د سید د فکر او دریځ په پرتله درې قدمه شا ته ردي او روانېږي. د ننۍ نړۍ د افکارو په رڼا کې د اسلامي دوکتورینونو د اصولو او پرنسیپونو د بیا طرحې دغه مسئله، چې د سید جمال الدین افغاني د مبارزو محورو او محمد عبده هغه مطرح کړله او علامه اقبال نه یوازې دا چې حل نه کړه، بلکې لا پسې مغشوشه کړله، نن هم په هماغه قوت او حتی په حاده بڼه مطرح ده او ژور فکر ته اړتیا لري.

د ختیځ پوهانو له خوا د لوېدیځ پېژندنې د لومړي کانګرس په اړه یو

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړاندیز

زما په ګومان د سید د شخصیت غوره نمانځنه په دې کې نه ده، چې ووایو په کوم ملک کې زېږېدلی او یا نه دی زېږېدلی، ځکه هره پوښتنه او هر ډول ځواب، چې ورته ورکړل شي، د هغو ستونزو په حل کې به، چې سید جمال الدین افغاني عملا طرحه کړې دي، هېڅ ډول اغېز رامنځته نه کړي.

فکر کوم، چې د هغه شخصیت غوره نمانځنه په دې کې ده، هغه ستونزې، چې سید تشخیص کړې وې او یو عمر یې د هغه د حل په لاره کې هڅې وکړې، ډېر زحمتونه او مشقتونه یې په کې وګالل او لا هم په پېچلې بڼه پر خپل ځای پاتې دي، بیا طرحه کړو او د حل لپاره یې پر خپل ځان لږ ذهني زحمت ومنو.

هغه پوښتنه دا ده، چې دا نن موږ ختیځیان په عمومي ډول او اسلامي نړۍ په خاص ډول، د لوېدیځ په اړه څه فکر کوو؟

ساده پوښتنه ډېره نه ده شرحه او توضیح غواړي. زموږ مخکېنۍ خبرې پر دې شرحې او توضیح، یوه مقدمه وه. موږ په دې لنډ بحث کې هڅه کوو، چې د دغو مهمو رامنځته شویو ستونزو ځینو جوړوونکو توکو ته، لنډه نغوته وکړم. له ننني لوېدیځې نړۍ سره زموږ مخامختیا، د سید جمال الدین افغاني د دریځ په اوږدو کې قرار لري، ځکه د ننیو ستونزو او څرګندې طرحې یو له مهمو ټکو څخه دا دی، چې په اسلامي هېوادونو کې د سید افکار او د هغه د افکارو اغېزې په پوره خبرتیا سره تحلیل شي. (مثلاً په مصر کې د شیخ محمد عبده او د هغه د پیروانو افکار، په ایران کې د مشروطه غوښتنې په غورځنګ کې د هغه د افکارو اغېزه، په افغانستان کې د محمود طرزي، ورپسې د محی الدین انیس او ځینو نورو لیکوالو، فکري جریان، چې لا هم ژوندي دي، له نږدې نه مطالعه شي.))

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو دا باید په نظر کې ولرو، چې دا د ننني ستونزو د رامنځته کېدلو یو ډېر اساسي ټکی دی، چې نه د ننني ختیځې نړۍ او نه هم اسلامي نړۍ د سید د پېر هماغه واقعیت دی او نه لوېدیځه دنیا د نولسمې پېړۍ دنیا ده، نو ځکه زموږه ننني ستونزې په هماغه بڼه او ساده ګۍ نه دي پاتې، بلکې لا پېچلې شوې دي.

لومړی د لوېدیځ په اړه:

کېدای شي وویل شي، چې په هیروشیمیا کې د اتوم بم له چولو وروسته، هغه ستر صنعتي او تخنیکي انقلاب، چې په جریان کې دی؛ په هغه خاوره کې یوه نوې تاریخي دوره راپیل شوې، چې مخکېنۍ دورې په تېره نولسمه پېړۍ په کې لکه د یوه ماقبل تاریخ دورې په څېر راڅرګندېږي.
مخکې اشاره وشوه، چې د نولسمې پېړۍ اصلاح غوښتونکې او ساده دله د مسلمانانو رفورمستانو دا تصور کاوه، چې که چېرته ختیځ هېوادونه پخپل مالي او ټولنیز ژوند کې د لوېدیځ تمدن ارزښتونه ومني، په هغه صورت کې به دغه هېوادونه د لوېدیځې نړۍ د پرمختللو هېوادونو په کتار کې وشمېرل شي او لوېدیځ روڼ اندي لیبرال او عدالت پروره څواکونه به له دې نه ملاتړ کوي، نن د داسې خوبونو وخت تېر شوی دی.
دوه خونړي نړیوال جنګونه او د ذروي وسلې تلپاتې خطر هغه اعتماد او ډاډ، چې لوېدیځې نړۍ او ځینو بشري ټولنو د لوېدیځ پر تمدن او ارزښتونو درلوده، له منځه وړی، هم لوېدیځه نړۍ د خپلو کلتوري او معنوي ارزښتونو په اړه د شک او تردید ښکار شوې او هم نورو نړیوالو د لوېدیځ تمدن د ارزښتونو په اړه خپل اعتماد له لاسه ورکړی او دا پوښتنه رامنځته شوې، یو تمدن چې له خپلو معنوي او فرهنګي ارزښتونو سره د خپل تمدن له بربادۍ نه د ځان په وړاندې دفاع و نه کړي، په خپله حوزه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د هغه له پالونکو ملتونو سره به څه مرسته وکولای شي، او بله پوښتنه دا چې: دغه تمدن، چې د بشر د تاریخ د بدلون ستر امکانات په خپل واک کې لري او هم د ویجاړتیا ډېر وحشتناکه وسایل جوړوي، باید د هغه د ارزښتونو په پرنسیپ او نړۍ لید کې اساسي عیب موجود وي. باید د دې خوږې او رنګینې مېوې په منځ کې وژونکي چینجي پټ وي، دا چینجي باید وپېژندل شي؛ د نولسمې پېړۍ په څېر د لوېدیځ او ختیځ واقعیت هم خپله معنی له لاسه ورکړې او اوس پخپله د لوېدیځې نړۍ تمدن د ختیځ او لوېدیځ په بلاکونو وېشل شوی، چې د اقتصادي او ټولنیزو نظامونو د متضادو ایډیالوژیو او له بېل سبک ژوندانه سره د مخامختیا په حال کې دي او د دغې مخامختیا ډګر نور هغه کوچنۍ اروپا نه ده، بلکې ټوله ځمکه ده، چې د اسلامي ختیځ او عیسوي لوېدیځ د مخامختیا مسئله په کې زړه، کوچنۍ او بې معنا ښکاري.

خو سره له دې هم د لوېدیځ د واقعیت بله جنبه دا ده، چې د دغو بلاکونو تر منځ د ټولو ایډیالوژیکي اختلافونو او تضادونو سرچینه فکري او شعوري ده. هغه څه، چې دغه دواړه سره رانږدې کوي، د هغوی د ژوندانه بنه، د فکر بڼه او د فهم بڼه ټاکي، چې دا د هغوی نړیوال ثروت، قدرت او ځواک دی، یوه واحده اقتصادي او ورته زېربنا ده، چې له هغه صنعت نه عبارت دی، چې په ډېر پرمختللي ساینس او ټکنالوژۍ ولاړ دی. د دغه لوېدیځ متناقضه واقعیت په وړاندې د خپلې نړۍ واقعیت څرنګه پېژندلی او درک کولای شو، که چېرته هغه ختیځ او هغه لوېدیځ ته بې له چون و چرا څخه د تړلتیا دریځ او له هغوی نه ړنده پیروي یوې خوا ته پرېږدو، یوازې دوې لارې پاتې کېږي.

یا دا چې: د ختیځ او لوېدیځ زوړ تضاد هېر شي، نني ختیځ او لوېدیځ بلاکونه د یوه واقعیت په توګه ومنل شي او هغه ټولنې، چې نه په هغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پورې تړلي دي او نه په دې پورې، د دریېمې نړۍ په نامه ونوموو او دریېمه نړۍ د همدې معیار په بنسټ د خپلو ټولنو په منځ کې، خپل ښې اړخ له کین اړخ نه تمیز او تشخیص کړي، یا دا چې پر ساینس او ټکنالوژۍ د ولاړ صنعتي اقتصاد د زېربنا، چې د سترو لوېدیځو هېوادونو د بډایتوب او ځواکمنتوب اساسي عامل دی، معیار وګرځوو، کېدای شي هغه ختیځ او هغه لوېدیځ یو واحد واقعیت وګڼو، چې په دې صورت کې د ختیځ او لوېدیځ زوړ تضاد یو ځل بیا نوې معنا خپلوي، خو په دواړو صورتونو کې پایله یوه ده، څه د زاړه ختیځ او لوېدیځ د تضاد په صورت کې او یا د دریېمې نړۍ د نني واقعیت په صورت کې موږ مجبوره یو په ټولیزه توګه له لوېدیځ سره او یا د هغه له دووو متضادو اړخونو سره د جلا فکر او نظر له لحاظه مخامخ شو.

له فکري او نظري لحاظه مو له یوه اړخه وویل، چې زموږ اقتصادي او ټولنیز ټکر او مخامختیا له ډېر وخته (له ۱۵۰ کلونو زیات) جریان لري، خو تر اوسه په دې نه یو توانېدلي، چې د هغه فکري او نظري اساسات ځانته څرګند او روښانه کړو.

دوهم د ختیځ په اړه:

کېدای شي وویل شي، چې د دې سیمې په ټولنو کې له یوې خوا د ټولنیز او اقتصادي واقعیت او له بل لوري د فکري او ذهني واقعیت تر منځ ژوره بې توازني رامنځته شوې ده، په دې مانا چې فکري او ذهني واقعیت د اقتصادي او ټولنیز واقعیت په تناسب ډېر شا ته پاتې دی او د دې دواړو واقعیتونو تر منځ واټن ورځ تر ورځې زیاتېږي او دا له دې کبله و چې لوېدیځ د سیلاب په څېر د ختیځو ټولنو په منځ کې نفوذ وکړ. ټولنیز، اقتصادي، سیاسي او کلتوري جوړښتونه یې بې له کوم مقاومت څخه تر

(c) ketabton.com: The Digital Library

اغېز لاندې ونيول، خو د نړۍ ليد او هغو متضادو فکري اساساتو د ټکر ستونزې، چې د تصادم په حال کې دي، مطرح نه شوې او ختيځ متفکرينو د خپل نړۍ ليد د پرنسيپ او د هغه د اصولو په اړه د دغو نړۍ ليدونو د مخامختيا په رڼا کې کومې جدي شننې او تفکر ته توجه و نه کړه، له دې کبله فکري نظري ستونزې په خپل حال پاتې دي.

پورته ياده بې توازني، کېدای شي په لاندې دوو مثالونو کې لږ تر لږه روښانه کړو.

زموږ بزګر له نويو کرنيزو ماشين الاتو څخه کار اخلي خو د ماشين حرکت د ده په نظر يوه معجزه ده او د بدو سترګو په وړاندې دم او دعا ته مخه کوي او دې ته نه دي ځير، چې د هغه خپل ذهني جوړښت په هغه نړۍ ليد ولاړ دی، چې علمي اختراع او د ماشين توليد ناممکنه کوي. که نه له ډېر پخوا نه ده بايد پخپله دغه ماشين جوړ کړی وای دغه مخترع او توليدوونکي ته به محتاجه نه وای او د مسئلې پېچلتيا دلته ده، چې له پرمختللو تخنيکي الاتو څخه کار اخيستل، ټولنه تر پخوا لا زياته د ماشين د مخترع او توليدوونکي مريئ ګرځوي.

همدارنګه زموږ اداري مامور په اداري چوکاټ کې په نوي سبک په کار بوخت دي، خو نه د سياسي فلسفې له فکري اساساتو او نه يې له عقلي پرنسيپونو خبر دی او نه د لرغوني شرقي ادارې د سبک له طرز سره د هغه توپير په نظر کې نيسي، له دې کبله په يو بې روحه بيروکراته موجود بدلېږي.

لنډه دا چې اقتصادي او ټولنيزو بدلونونو د يوې طبيعي پېښې يا حادثې په څېر جريان موندلی او د دغو بدلونونو په پيل او يا جريان کې کومې ارادې او روښانه شعوري طرحې ونډه نه درلوده. له دې کبله ټولنيزې او اقتصادي پديدې خپل اجتناب ناپذيره طبيعي تګلوری لنډوي، خو دا چې فکري

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخامختیا ته د اړتیا احساس نه دی شوی، دغه واقعیت شا ته پاتې او ورځ تر ورځې شا ته ځي او فکري او نظري مسایلو ته په داسې نه پاملرنې سره، دغسې ټولنې پخپل لاس د لوېدیځ د مرییتوب ځنځیر له خپلې غاړې تاووي او لا یې ټینګوي، دې ته ځیر نه دي، چې یوازې فکري انقلاب او ذهني انکشاف انسان ته دا وړتیا وربښي، چې حقیقي ازادۍ ته د رسېدو په لاره کې له تخنیکي او اقتصادي وسایلو څخه کار واخلي.

کوم بل ټکی، چې د ختیځ په اړه کېدای شي وویل شي، دا دی چې د شلمې پېړۍ یو له مهمو پدیدو څخه ملي واقعیت دی. په استعماري مبارزو او د استعماري قدرتونو له شا ته تګ وروسته، ملي هویتونه په درېیمه نړۍ کې تر پخوا لا زیات تثبیت شوي دي، په سیمه ییزه او نړیواله کچه د ټولنو د ټولنیز او سیاسي ژوند په برخلیک کې یې اساسي ونډه په غاړه اخیستې، حتا هغه نظامیان، چې ځان ته انترناسیونالستان وایي او ځان تر ملیت پورته ګڼي، عملا د ملي واقعیت په دام کې ګېر پاتې دي.

سید جمال الدین افغاني د دغې مدرنې مفکورې ارزښت په وضاحت سره وموند، خو تر ننه پورې مو د هغه په اړه عملي بحث نه دی کړی او دهغه فکري او نظري بنسټ اېښودنه مو نه ده کړې، له همدې ځایه ده، چې احساساتي او عاطفي اړخ یې له فکري او عقلي پلوه ډېر قوي دی او له دې کبله د وخت دغه ستر واقعیت کله د سیمې د توکمي یا دیني عقایدو او یا په لرغوني سبک د ستروا‌کیو د بیارغون په هڅه کې مغشوش کېږي او د هغه مترقي ماهیت او د ولسي نهضت ځانګړتیا له منځه ځي.

زموږ ننی ټولنیز ژوند په دوه ډوله، بهیرونو کې د خوځښت په حال کې دی، یو یې د ملي هویت د تثبیت په لاره کې هڅه ده او بل یې لوېدیځ کېدو ته لېوالتیا ده، دا دویم یې هم د شلمې پېړۍ یو له بې ساري پدیدو

(c) ketabton.com: The Digital Library

څخه دی. د لوېديځ د تمدن له حوزې بهر په ټولو ټولنو کې ټول اقتصادي، ټولنيز، فرهنګي او سياسي تغييرات او بدلونونه يوازې او يوازې يو لوری لري او بس ټول د لوېديځ کېدو په لور تګ کوي، خو دغه د لوېديځ کېدو هدف که څېلو وروستيو پايلو ته راکارل شي يو ځانته متناقض هدف دی، په پای کې لوېديځ کېدل له ځانه پردي کېدل دي، څپل فردي او ټولنيز هويت له لاسه ورکول دي، له دې ځايه ختيځه ټولنه او وګړي له ځانه د پردي کېدو دغه حرکت يا د ملي هويت د مفکورې او يا د ديني عقيدې په واسطه جبيره کوي، خو د دغو دواړو جبيره يې عکس العملونو عيب او کمزوري په دې کې ده، چې غير شعوري او له عقلي اساساتو خالي دي.

د لوېديځوالو د برترۍ او قدرت ستر رمز په دې کې دی، چې د تفکر او تعقل ځواک دی، چې لوېديځ يې دځمکې پر سر مطلق بادار او حاکم ګرځولی دی، دا که د نړۍ اسلامي ملتونه په څپل فردي او ټولنيز ژوند کې له لوېديځ نه پيروي کوي، د هغوی د ساينس او ټکنالوژۍ له نتايجو څخه کار اخلي خو په څنګ کې يې د انتقادي عقل او ازاد تفکر ځواک نه روزي، د دې نيمګړتيا پايله مريېتوب او غلامي ده، په دې مانا، د دې پر ځای چې د لوېديځې نړۍ ټولنيز او فرهنګي او د تخنيکي وسايلو بنې او يا اشکال زموږ تر واک او ادارې لاندې وي، موږ به د هغه تر فرمان لاندې يو او پخپل دې مريېتوب سره به د نړۍ د دغه بادار برترۍ لا پسې پياوړې کوو او تر پخوا لا زيات به له ځانه د پرديتوب په لاره پلې کېږو.

تقريبا په وروستيو پنځوسو کلونو کې د اسلامي ختيځ په هېوادونو کې يوه بله مهمه پديده، په لوېديځ سبک د ښوونې او روزنې وده او پراختيا ده نن يو زيات شمېر ختيځوالو يا د څپلو هېوادونو په نويو مدرسو کې او يا په لوېديځو ملکونو کې په عالي مدرسو کې لوېديځ علوم او فنون زده کړي

(c) ketabton.com: The Digital Library

دي او د لوېديځ فرهنګ او تمدن په اړه نسبتا ژور او دقيق معلومات لري، خو د ختيځو ملکونو د نويو مدرسو د تامل وړ خصوصيت دا دی، چې په هېڅ يو هېواد کې دا هڅه نه ده شوې، چې د نوي، او زړو تعليماتو تر منځ پل رامنځته او يا کومه اړيکه ټينګه شي، يا دا چې هغه زړې مدرسې اوس هم ژوندۍ دي او له نويو مدرسو سره له کومې اړيکې پرته، د خپل دور په يوه تړلې او محدوده حلقه کې ژوند کوي او يا هغه مدرسې له منځه تللي دي او نويو مدرسو له زړو تعليماتو سره له کومې تړلتيا پرته بې له کومې سابقې او ريښې په ختيځ کلتور او تمدن کې په کار پيل کړی او څو نسلونه يې روزلي دي، دغه پاشلتيا او جلايي د نويو تعليم تر لاسه کوونکو په روزنه کې دوې منفي پايلې را منځته کړې دي:

۱ : دا چې دغه تعليم تر لاسه کوونکې په بشپړه توګه د لوېديځ سبک د تعليماتو تر اغېز لاندې راغلل، ډېر ځله د لوېديځ په وړاندې انتقادي روحيه نه لري.

۲ : دا چې و يې نه شوای کړای، لکه څنګه، چې اړينه وه پر خپل فرهنګ، تمدن او ژبې تسلط پيدا کړي، د خپل کلتور او ژبې په وده او پرمختګ کې يې خلاق او نوښتيزه برخه نه ده اخيستې.

دغه د لوېديځ سبک په تعليماتو روزل شوي لومړي نسلونه تر ډېره بې ثمره ونو ته ورته دي.

د دغې پديدې تر څنګ، زموږ د لرغوني ختيځ د مدرسو په سبک يو ډول پو او اديب لا هم ژوندی دی، که څه هم نننی فرهنګي او تعليمي چاپېريال به په قوي احتمال داسې ډول پوه او دانشمند په راتلونکې کې و نه روزي، خو حقيقت دا دي، چې همدا ډول دانشمند و، چې تر اوسه يې د خپل فرهنګ او ژبې په وده او بشپړتيا کې خلاقه او فعاله ونډه اخيستې، زموږ نني ادبيات، ژبه او تاريخ د هغه په لاس جوړ شوي، له هغه استعداد او نبوغ سره يې، چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

درلوده تر ډېره بریده له نویو علمي تخنیکونو او طریقو څخه یې ګټه اخیستې، خو دا چې پر لوېدیځ فرهنګ، ژبې او علومو یې بشپړ تسلط نه درلود، د هغه علمي او کلتوري ونده په غوښتي او ناغوښتي بڼه محدوده پاتې ده او د هغه متناقض دریځ د همدې محدودیت پایله ده، په دې مانا، چې هغه پخپله علمي انتقادي روحیه کې د (یک بام و دو هوا) له پرنسیپ نه کار اخلي، یانې د لوېدیځ په وړاندې انتقادي دریځ لري، خو د ورته انتقادي تفکر معیارونه د ځان په اړه نه کاروي.

دا دوه ډوله روڼ اندي یانې نوي تعلیم یافته او زوړ دانشمند یو بل پر ضد دي، نوي تعلیم یافته د لوېدیځې نړۍ په اړه په یو څه پوهېږي، خو د هغه په وړاندې له انتقادي روحیې کار نه اخلي، له خپل فرهنګ او کلتور نه بشپړ معلومات نه لري خو د هغه په وړاندې انتقادي دریځ غوره کوي، برعکس د زاړه سبک پوه له لوېدیځې نړۍ نه بشپړ معلومات نه لري، د هغه په وړاندې له انتقادي روحیې کار اخلي، پر خپلې ژبې او فرهنګ تسلط لري، خو د هغه په وړاندې انتقادي روحیه نه لري.

پورته ذکر شوي خصوصیات ډېر عمومي وو او د کلیت هېڅ کومه جنبه نه لري، ځکه له نېکه مرغه نن په ختیځو ملکونو او اسلامي هېوادونو کې یو زیات شمېر د نوي او زاړه سبک پوهان وجود لري، چې هم صاحبدله دي او هم صاحبنظره، هم له خپلو اوسنیو او پخوانیو ستونزو خبر دي او هم ستر نړیوال مسایل د خپلو سترګو په وړاندې وېږ مومي او د خپل کلتور او ټولنې او د انسان او نړۍ په اړه اندېښنې او اضطرابونه ورسره مله دي، هم پر ځان او هم پر نورو علمي انتقادونه لري، چې له دې کبله د ختیځې نړۍ او اسلامي نړۍ د داسې یو زیات شمېر صاحبدله او صاحب نظره پوهانو شتون ما ته دا جرئت رابښي، چې د خپلو دغو خبرو اصلي مرام بیان او یو وړاندیز وکړم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړاندیز:

موږ د اوسني ختیځ خلک تر بل هر وخت زیات له لوېدیځ تمدن سره یوې ژورې او پراخې فکري او نظري محاسبې، تصفیې او یو علمي انتقادي چلند ته اړ یو.

داسې صحیح علمي چلند به د ګڼو مهمو علمي پایلو په جمله کې یوه اساسي پایله ولري، موږ به د هغه په لړ کې وکولای شوو خپله ټولنه او تمدن او خپل ټولنیز او فرهنګي هویت په دقیقه او څرګنده توګه درک کړو او دا به یو ډېر ستر خدمت وي، چې موږ یې د خپلې نړۍ د فرهنګ او اجتماع لپاره تر سره کړو. ختیځه نړۍ اوس اوس ډېر شمېر داسې پوهان لري، چې کولای شي په ښه توګه د دغه کار له باره ووځي.

لوېدیځو پوهانو د ختیځې نړۍ په اړه زیاتې مطالعې او څېړنې کړې دي، کابو له اتیا کلونو را پدېخوا یو نړیوال کانګرس، د ختیځ پېژندنې د کانګرس په نامه تر وروستیو کلونو د نړۍ په سترو ښارونو کې جلسې جوړولې او ما، چې د دغه کانګرس په څو جلسو کې ګډون کړی دی، تل مې روحي او ذهني نارامي احساس کړې ده، د دغې نارامۍ د احساسولو علت په دې کې و، چې لیدل مې ډېری ختیځ پېژندونکو ختیځ د لرغونو اثارو د موزیم، د بشر پېژندنې د لابراتوار او د مړو او زړو ژبو د اشکالو د ساتنځای او د فرهنګي او ټولنیزو جوړښتونو په څېر په نظر کې نیول او ختیځ انسانان یې بس هسې د پوهنې د موضوع او یو بېځایه شي په توګه مطالعه کول او د دغه بې روحه شي په اړه یې نظرونه ورکړي او قضاوتونه کړي دي، حکمونه یې صادر کړي او اوس هغه وخت رارسېدلی، چې ختیځوال بس هسې د پوهنې موضوع نه وي، بلکې پخپله د پوهنې فاعل شي او نور نو یوازې د یوه څیز په توګه مطالعه نه شي، بلکې پخپله د یوه شخص په توګه ځان مطرح کړي او د تفکر په ساحه کې د ځان او جهان

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اړه رغنده ونډه تر سره کړي. د هغه څه په اړه، چې لوېديځوالو د نړۍ په اړه ويلي او وايي،د هغه څه په اړه، چې د ختيځ او ختيځوالو په اړه يې ويلي او وايي، بلاخره خپل نظر ووايي، په قضاوت دې لاس پورې کړي او حکم دې صادر کړي. د يوه عقلي او فکري شخصيت په توګه دې د انسانيت او علم په نړۍ کې قدم واخلي، ځکه نو لازمه ده، چې د لومړي ځل لپاره د اسلامي نړۍ او د ختيځ پوهان او متفکرين سره راټول شي او د (لوېديځ پېژندنې کانګرس) لومړنی علمي مجلس دې جوړ کړي او په هغه کې دې دغه موضوعات:

- د ختيځ او لوېديځ د فلسفې مخامختيا او د نړۍ ليدونو د ټکر ستونزې.
- د ختيځو نړۍ ليدونو په وړاندې لوېديځې فلسفې.
- غربي ساينس او ټکنالوژي، د ختيځ او نړۍ لپاره د هغه اساسات، مانا او ارزښت.
- د لوېديځ ټولنيز، سياسي او فرهنګي جوړښتونه او د نړۍ او ختيځ لپاره د هغه ارزښت او مانا.
- انتروپولوژي او ټولنيز علوم، د لوېديځ او زموږ لپاره د هغه مانا او مفهوم.
- ختيځ پېژندنه او په لوېديځ تمدن کې د هغه نقش، د ختيځ د تمدنونو په پېژندنه کې د هغه مانا او ارزښت.
- لوېديځ کلتور او ادبيات، په ختيځو ادبياتو کې د هغه مانا او اغېزې.
- او ګڼ نور موضوعات مطالعه او تحليل کوي.

د داسې يوې غونډې د جوړولو لپاره به هر ختيځ هېواد په تېره اسلامي هېواد به ښه وي، خو زما په نظر د داسې يوې سترې علمي او فرهنګي غونډې د لومړنۍ جلسې لپاره مناسب ځای او محل به افغانستان وي. هغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

هېواد، چې د اسیا زړه دی، هغه هېواد، چې د سترو تاریخي او کلتوري بهیرونو مرکز، د اتصال کړۍ او د تګ او راتګ څلور لاری و. زردښت له همدغه ځای نه نړۍ ته پیغام ولېږه، بودېزم له خپلو فکري او هنري ارزښتونو سره همدلته وده او پراختیا وموندده او له دې ځای نه یې مرکزي اسیا ته لاره وکړه. یوناني تمدن همدلته له ختیځ او ختیځې روحیې سره خلاق چلند تر سره کړ. کوشاني تمدن په همدې خاوره کې وځلېد او اسلامي تمدن په همدې ځمکه کې د هنر او ادبیاتو شاهکارونه رامنځته کړل او بلاخره همدغه هېواد و، چې د لوېدیځ د استعماري قدرت په وړاندې مقاومتونه او مبارزې وکړې او نن همدغه هېواد، چې د سید جمال الدین افغاني ټاټوبی دی، باید له لوېدیځ تمدن سره د ختیځې نړۍ د علمي او فکري مخامختیا زمینه برابره کړي.

زموږ ځوان جمهوري نظام، چې نوی او ستر تاریخي رسالت په غاړه اخیستی او د مرکزي اسیا د تمدنونو په بنسټ ایښودنې او وده کې زموږ د هېواد کلتوري او فرهنګي غوښ او پرېکنده نقش په نظر کې لري. باور لرم، چې د لوېدیځ پېژندنې د لومړي کانګرس ستر ویاړ زموږ د هېواد په برخه کړي او له دې نوي علمي او فرهنګي جریان سره به دغه لرغوني هېواد ته نوی فرهنګي ژوند وبښي.

نوټ:

که دغه مفکوره د سید جمال الدین افغاني د شخصیت د نمانځنې د نړیوال سیمینار د غړو د خوښې وړ وګرځېده، په دې صورت کې وړاندیز کوم، چې د افغاني او دوستو مملکتونو د پوهانو له جملې څخه دې د پورته مفکورې د علمي او نظري طرحې په خواوشا کې، د ډېر غور لپاره، یوه کمېټه جوړه شي، چې په دې برخه کې لازم تصویبونه تر سره شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

يادداښت:

په خواشينۍ سره، د مقالې په اصل کې انگليسي ماخذ او لاتين نومونه له ټايپ نه پاتې شوي او موږ و نه شو کولای، چې دغه نيمگړتيا جبران کړو.

سيد جمال الدين افغاني

جمال الدين د سيد صفدر زوی و. په ۱۲۵۴ ق ۱۸۳۸ ميلادي کال د کونړ په اسعد اباد کې وزېږېد.

د سيد جمال الدين افغاني کورنۍ د کونړ په اسعداباد کې اوسېدله خو د امير دوست محمد خان په وخت کې د ځينو ستونزو له مخې د هغه په امر د سيد پلار له کورنۍ سره کابل ته راغی او هلته مېشت شو.

سيد جمال الدين افغاني په اووه کلنۍ کې په خپل کور کې د دوديزو علومو په زده کړه پيل وکړ. دی ډېر هوښيار و او په لږ وخت کې يې د نړۍ د وخت دوديز علوم ټول زده کړل، ان چې استادانو يې هم له نبوغ او فکر څخه گټه اخيستله.

افغان سيد په اتلس کلنۍ کې صرف، نحوه، معاني، بيان، نوی او زوړ تاريخ، تفسير، حديث، فقه، اصول، عقايد، کلام، منطق، رياضي، هندسه او طب ختم کړل. ده له ډېرې ځيرکۍ او قوي ذهن سره پراخه مطالعه هم کوله او په هره برخه کې يې د خلکو د وينښتيا او هوساينې له پاره يو نوی نظر او پيغام وړاندې کړی، چې دا د ده د نبوغ ښه بېلگه او د فکري ځواک څرگنده نښه گڼل کېږي. ده د خپلې بې ساري پوهې په برکت د نړۍ ډېر هېوادونه وېښ او د ژوند په رښتينې مانا پوه کړل.

کابل ته تر تگ مخکې يې په کونړ که له سيد فقير شاه بادشاه څخه ديني او عربي علوم زده کول او په کابل کې يې بيا د گذري په جومات کې له لويو پوهانو څخه لوست کاوه. د وخت په تېرېدو سره يې پر دې زده کړو قناعت و نه کړ او د پوهې مينې تر هنده ورساوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سید جمال الدین افغاني په ۱۸۸۵ میلادي کال کې د پان اسلامیزم غورځنګ په جوړولو بریالی شو. د علامه نظریه او مبارزه په دوو اصولو (اسلامیت) او (افغانیت) ولاړه وه.

سید لومړی هند ته لاړ، خو انګریزانو له هغه ځایه وایست. بیا مصر او ورپسې ترکیې ته لاړ. په ترکیه کې یې د هغه هېواد د صدراعظم په غوښتنه د پوهنې او معارف د وزارت د مجلس غړی و ټاکل شو. سید له ترکیې څخه مصر ته لاړ او هلته یې نهه کاله د الازهر په اسلامي مدرسه کې د استاد په توګه دنده تر سره کړه. په ۱۸۷۹ میلادي کال کې له هغه ځایه وتلو ته مجبور شو او بېرته هند ته روان شو. خو انګرېزانو ډېر ژر مجبوره کړ، چې له هنده څخه هم ووځي. له هغه ځایه لندن ته لاړ او هلته یې د (ضیاالخافقین) په نامه یو اخبار پیل کړ او له هغه ځایه فرانسې ته لاړ او هلته یې هم د عروة الوثقی په نامه د یوه اخبار خپرول پیل کړل. اخبار یې د فرانسې حکومت بند کړ او هغه و، چې له هغه ځایه څخه ترکیې ته لاړ.

په ۱۳۱۴ هجري قمري (۱۸۹۷) میلادي کال د مارچ په اتمه نېټه د سرطان د ناروغۍ له امله وفات شو او په ترکیه کې ښخ شو، چې وروسته بیا په ۱۳۲۳ هجري لمریز (۱۹۴۴) میلادي کال کې د ده تابوت، د ترکیې د حکومت په موافقه کابل ته راوړل شو او د کابل پوهنتون په زړه کې په شاندارو مراسمو سره خاورو ته وسپارل شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سید جمال الدین افغاني لنډه پیژندنه

زمونږ ګران هېواد د ستر آریانا ټاټوبی دی چې د ۱۹ پېړۍ په لومړیو او نیمائي کې د ښکېلاکګرو په تېریو سره یې خپل تاریخي او لرغونی لوړوالی له لاسه ورکړی و ښکېلاکګرو په خپل ټول قوت سره د اسیائي او افریقائي هېوادونو د ستوني مرۍ په لاس ټینګه نیولې وه.

لیکوال: عبدالمنان ساپی

(c) ketabton.com: The Digital Library

زمونږ.گران هېواد د ستر آريانا ټاټوبی دی، چې د ۱۹ پېړۍ په لومړيو او نيمائي کې د ښکېلاکگرو په تېريو سره يې خپل تاريخي او لرغونی لوړوالی له لاسه ورکړی و ښکېلاکگرو په خپل ټول قوت سره د اسيائي او افريقائي هېوادونو د ستوني مرۍ په لاس ټينگه نيولې وه.

فرانسه په الجزائر کې روسيه په منځنۍ اسيا قفقاز هېوادونو کې او انگرېزانو د هندوستان په لويه وچه او څه نا څه په افغانستان باندې حکومت کاوۀ.

په ځانگړې توگه ختيځ چې د لوړ تمدن او ابدي زيرمو گودام و د لويديځې نړۍ لپاره خورا په زړۀ پورې غنيمت بلل کېدۀ د وخت ظالمانو باچاهانو خپل د ژوند برياوې او لرليد د خلکو په ډېره بېوسی کې خورا ښه ليده. د تاريخ پدې تورتمي پېر کې چې د نړۍ پدې سيمه کې د آزادۍ لمر بيخي د ښکېلاکگرو هېوادونو له خوا په توره پرده پوښل شوی و، پدې حساس او بد تاريخي پېر کې په ختيځ کې د تورې تيارې زړۀ وچاودېدۀ او د آزادۍ او د انسانيت ستوری وځليد چې د دې ستوري په رڼا کې د دې سيمې خلکو وشوکولای چې د خپل روښانه راتلونکي لپاره لار ومومي او د ا ستوری د افغانستان په ختيځ سيمې دکونړ په چغسرای (اسعدآباد) کې د سيد جمال الدين افغان(رح) د زېږدنې نېکمرغه اواز چې په گاونډ او منطقه کې وځلېد د افغانستان او سيمې لپاره يې د ځان سره خورا ځلېدونکې رڼا راوړه چې پدې وخت کې زمونږ گران هېواد د نورو گاونډيو هېوادونو سره په يو ډول ټولنيزو ،ستمونو ، رنځونو، کړاونو، لوږې ،او د ډول ډول ظلمونو او ناخوالو ناتارونوپه توفانونوکې راايسارو.

افغان سيد (رح) د دې پېچلې او تورتمي ټولنيز سياسي چاپېريال ته سعادت او نېکمرغۍ د راتلولپاره پخپله نه ستړې کېدونکې هلو ځلو باندې پيل وکړ او هغه څه ته ډېر ځير شو چې د نورو له نظره غورځېدلی و ،افغان

(c) ketabton.com: The Digital Library

سید(رح) د خپل پلار نه زدکړه وکړه او ډېر ژر یې په دیني علومو کې بریاوی ترلاسه کړی او د ډیری قوي حافظې او استعداد څښتن شو، نو د یو په بل پسې د علومو په پووړیو وروخوت چې په افغانستان کې دننه او بهر یې علوم زده کړل او ډیر ژر د دنیا د عالمانو ترڅنګ ودرېدۀ .

افغانستا ن او سرحدي سیمه (قبائل) د ۱۹ پېړۍ د شروع څخه بیا تر د افغان سید(رح) د وخت پورې د علومو او د فنونو مرکز بلل کېدۀ.

د نړۍ خلکو به د حکمت او فلسفې د علومو د زدکړې لپاره په ځانګړې توګه د اسلامي نړۍ نه به دلته خلک راتلل او په خاص ډول په سیمه او ګاونډ کې نوموړې سیمه د فلسفې او منطق او د کلام د علومو لپاره خاص او عام مرکز ګڼل کېده، چې په نوموړې سیمه کې دا اشخاص اوسېدل:

میر زاهد میروي، ملامحب الله بهاري، قاضي مبارک کندهاری، مولوي حبیب الله، د پشد قاضي کونړی، پېښوری لوی حافظ، او ستر مجاهد مُلا نجم الدین، هډې صیب، د بنست مُلا او فېروز ملا چې دا ټول په همدې سیمه کې رالوی شوي و چې وروستني پنځه یې د سید جمال الدین افغان(رح) د پېر شخصیتونه دي په دغه وخت کې د مسلمانانو اعمال دومره خراب شوی وو، چې اصلاح کول یې څه اسانه کارنه وو، خو د علامه سیدجمال الدین افغان د زیاتو کوښښونو او نه ستړی کیدونکو هلو ځلو په نتیجه کې یو څه اصلاحات رامنځ ته شول. نوموړی په دې عقیده و چې باید یو نوی نظام رامنځ ته شي،او نوی نسل په اسلامي عقایدو وروزل شي تر څو یوه اسلامي او په خپلو پخو ولاړه اداره رامنځ ته شي.

علامه سید جمال الدین افغاني د سید صفدرزوی په ۱۲۵٤ هجري سپوږمیز کال د شعبان په میاشت کې چې د ۱۸۳۹ زېږیز سره برابر دی د کنړ ولایت په اسعدآباد کې په یوه د یندوسته کورنۍ کې زېږېدلی دی، دی د اسلامي نوښت بنسټګر او یو سیاسي فعال غړی وه چې د اسلامي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملتپالنې يو مخور پلوی و. سيد جمال الدين افغاني په ۱۸۸۵ زېږيز کال کې د پان اسلاميزم غورځنگ په جوړولو بريالی شو ، د علامه نظر په او مبارزه په دوه اصولو (اسلاميت) او (افغانيت) بنا شوې وه. د سيد جمال الدين افغاني کورنۍ د کونړ په اسعد آباد کې اوسېدله خو د امير دوست محمد خان په وخت کې د ځينو اړتيا وو له مخې د هغه په امر د سيد پلار له کورنۍ سره کابل ته راغی او هلته مېشت شو ().

د سيدجمال الدين افغان د نسب سلسله سيدعلي ترمذي ته رسيږي، چې په ۹۹۱ ه ق کې وفات شوی او په بونير کې يې زيارت دی، سيد علي ترمذي د خپل وخت مشهور او روحانې شخصيت و چې د هند د گورگاني سلطنت په دربار کې مقرب او معزز سړی وو او په خلکو کې د پوره پيژندگلوي او نفوذ خاوند و. پښتانه يې له ډير اخلاص او محبت نه ((پيربابا)) بولې .

د پير بابا اولاده د هيواد په ختيځو ولاياتو لکه ننگرهار، کنړ، لغمان او همدارنگه په کابل او د هيواد په ځينو نورو سيمو کې ميشت ده، مگر دوی هر چيرې چې اوسي ځانونه ((دکنړ))سيدان بولي او په همدې باندې شهرت لري په دې اړه مې د يوه پاچا سره چې خپل نوم يې گل سيدوو د زړه خواله کړې، دی چې دلته ورته اشاره کوم .

نوموړی سړی وای: چې د پاچايانو اصلي ټاټوبی د کونړ ولايت د پشد علاقه ده چې د مرکزی کونړ نه لږ کوز د ننگرهار په طرف واقع ده. د سيد جمال الدين افغان دپلار نوم سيد صفدر وو،نو ځکه دغه سيمه د «صفدر گټ »په نوم ياده شوېده، چې بيا وروسته د يوڅه وخت نه د لهجې دتغير په اساس ورته « صدر گټ »وويل شو، دغه سړی وای چې پاچايان (سيدان) د وخت په تيريدو سره ددغه سيمې څخه نورو سيمو لکه سرکانو، سلام پور، باراباط،کنړخاص او پيچ دری ته وکوچېدل او هلته

(c) ketabton.com: The Digital Library

میشت شول .د دغه کورنیو ځینې کسان اوس هم شته چې ما ورسره ولیدل لکه دپیچ درې دوتلی په کلی کې «سیدجمال پاچا »په سرکاڼو کې «وکیل پاچا »په باراباط کې «داود پاچا »دوی ځانونه دامام حسن او حسین (رض) اولاده بولی خلک ددوی ډیرعزت کوي او دعزت په سترگه ورته گوري.

زده کړې

سید جمال الدین افغان په اووه کلنۍ کې په خپل کور کې د دودیزو پوهنو په زده کړه پیل وکړ .دی ډېر ځیرك او هوښیار و، د فکر پراخي یې دومره وه، چې په لږ وخت کې یې د دود سره سم ټولي زده کړې ترسره کړې آن چې استادانو یې هم له نبوغ او فکر څخه گټې اخیستلې .افغان سید پر اتلس کلنۍ کې صرف، نحوه، معانی، بیان، نوی او زوړ تاریخ، تفسیر، حدیث، فقه، اصول، عقاید، کلام، منظق، ریاضی، هندسه او طب ختم کړل.

ده له ډېر ځراکت او قوی ذهن سره پراخه مطالعه هم کوله او په هره برخه کې یې د خلگو د ویښتیا او هوساینې له پاره یو نوی نظر او پېغام ډگر ته راایستی چې دا د ده د نبوغ ښه بیلگه او د ذهن د پیاوړتیا څرگنده نښه گڼل کیږي، چې د خپلې بیسارې پوهې په برکت یې کور، کلی، هیواد او د نړۍ ډېر هیوادونه ویښ او د ژوند په رستینې مانا پوه کړل او د هغوی بیده وجود ته یې د ویښتیا په روح دازادۍاواستقلال مفکوره ورکړه، دکابل تر تگ مخکې یې په کونړ کې د سید فقیر بادشاه څخه دینې او عربي پوهنی زده کړې وکړې او په کابل کې یې بیا د گدای گذرې په مسجد کې له لویو پوهانو څخه لوست کاوه.

د وخت په تیرېدو سره یې پردې زده کړو قناعت ونکړه او د پوهې مینې تر هنده ورساوه .د پوهې او زده کړې په لار کې یې د هیڅ ډول ستونزو او

(c) ketabton.com: The Digital Library

خندېونو پروا نه کوله .سید افغان په هند کې یو کال او څو میاشتې تیرې کړې .پر تېره زده کړه یې نوې پوهه د نوو اصولو سره زیاته کړه یعنې سید مخکې په عربي، فارسي او ترکي علوم لوستلي وو او په همدې ژبو غږیده په هند کې یې انګلېسي او اردو هم زده کړه .سید چې پخوا یې فلسفه د عربي پوهنو سره یوځای ویلې وه دا وخت یې په هند کې د نوي فلسفې په کارولو سره چې له اروپا څخه یې څرك رارسېدلی وزده کړه.

په سید جمال الدین کښې د کوچنیوالي څخه د ښه استعداد او نبوغ نښې نښانې څرګندې وې ځکه نو پلاریې دی لومړی د کامې د شیر ګړ د حضرتانو په دیني مدرسه کې شامل کړ بیا پلار د ځان سره کابل ته بوت، هلته یې له مشهورو استادانو څخه دیني علوم ، ریاضي، طب ، منطق او فلسفې کتابونه ولوستل او د دې تر څنګ یې نظامې زده کړه هم و کړه . په لږه موده کې ډېرعالمان ده ته د تدریس کولو څخه عاجز شول .په زلمي توب کې یې هند ته سفر و کړ او هلته یې د دیني او نورو عصري علومو زده کړې بشپړې کړې .بیا حجاز ته ولاړ ، یو کال د عربو په ملکونو کې و ګرځېده.

کله چي سید جمال الدین افغان په دغو سفرونو کي پر زده کړه سربېره د شاو خوا سیمو د سیاسي ، اجتماعي او اقتصادي حالت ډېره ژوره مطالعه و کړه نو دا فکر ور سره پیدا شو چي څرنګه خپل هیواد، ټول اسلامي هیوادونه او نوره نړۍ د انګریزانو د استعماري بند، اثر او نفوذ څخه خلاصه کړي، نو یې عملي هلی ځلی شروع کړې.

پدې وخت کې امیر محمد اعظم خان د امیر دوست محمد خان زوی د افغانستان پاچا وو ، سید جمال الدین د نوموړي پاچا د نیژدې مشاورینو او د دربار د مخورو څخه وو . د امیر محمد اعظم خان د پاچاهۍ دوره ډېره لنډه وه او بیرته امیر شیرعلي خان د دوهم ځل د پاره پاچا شو امیر

(c) ketabton.com: The Digital Library

شیرعلي خان له خپل ورور (محمد اعظم خان)سره د نیژدې تعلقاتو ، یا د انګرېزیانو په اشاره او یا د سید جمال الدین څخه خپلي واکمنۍ ته د خطر په نسبت دی د خپل هیواد پرېښودو ته اړ کړ ، سید له هیواد څخه تر وتلو وختي لا خپل ټول پلانونه او پرمخ تللي پلانونه، د وخت امیرته وسپارل او له هیوادڅخه ووت.

لومړی هند ته ولاړ ، خو انګرېزیانو د هغه ځایه څخه و ایست او له هغه ځایه مصر او بیا ترکیې ته ولاړ ، په ترکیه کې د هغه هیواد د صدراعظم په غوښتنه د پوهنې او معارف د وزارت د مجلس غړی و ټاکل شو ، سید د ترکیې څخه مصر ته ولاړ او هلته یې نهه کاله د الازهر په اسلامي مدرسه کې د استاد په توګه دنده تر سره کړه، په ۱۸۷۹ میلادي کال کې له هغه ځایه وتلو ته مجبور شو، هند ته ولاړ .ډېر ژر انګرېزانو مجبوره کړ ، چې له هنده څخه هم ووزي، له هغه ځایه لندن ته ولاړ او هلته یې د (ضیاالخافقین)په نامه یو اخبار پیل کړ او له هغه ځایه فرانسې ته ولاړ او هلته یې هم یو اخبار پیل کړ. اخبار یې د فرانسې حکومت بند کړ ، هغه و، چې له هغه ځایه ترکیې ته ولاړ په ۱۳۱٤ هجري سپوږمیز (۱۸۹۷) میلادي کال د سرطان د ناروغۍ له امله وفات شو او په ترکیه کې دفن شو، چې وروسته بیا ۱۳۲۳ هجري لمریز (۱۹٤٤) میلادي کال کې د ده تابوت د ترکیې د حکومت په موافقه کابل ته راوړ شو او د کابل پوهنتون په احاطه کې په شاندارو مراسمو سره خاورو ته وسپارل شو .

سید افغان له هنده مکې شریفي ته ولاړ، حج یې وکړ او د عربو خوی، کړه وړه اودودونه یې ولیدل او ډېره ګټه یې ورته وکړه، ترحج وروسته بیرته افغانستان ته راغی، چې دا مهال لوی پوه او نابغه ځنې جوړ شوی و،کله چې بیرته هیواد ته راستون شو نو د وخت حکومت دده د ځراکت او پوهې له امله ورته د حکومت په حاکمه درجه کې اوچت او لوړ مقام ورکړ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

سید افغان دا مهال اووه ویشت کلن و او د وزارت تر چوکۍ رسېدلی و، د محمد اعظم په زړه کې یې خورا ځای نیولی و او تل به یې مشوره ورسره کوله، سید افغان ده ته په هره برخه کې د نوی فلسفې له مخې پوهه ورکړې وه، ده هم د واك پر مهال دده لار ښوونې منلې.

کله چې امیر شیر علي خان، محمد اعظم خان ته ماته ورکړه نو سید افغان ته یې بلنه ورکړه، خو هغه ونه منله، د محمد اعظم په ماته یې اراده له لاسه ورکړه او د امیر شیر علي خان سره یې هم مرسته ونه کړه، دا مهال سید د خپل ځان له پاره وضعه سمه ونه ګڼله ځکه یې بهر ته د تګ هوډ وکړ، د دې له پاره چې خپل هیواد او خلکو ته یې خدمت کړی وي نو امیر شیر علي خان ته ورغی او د رخصتېدو پر مهال یې هغه ته دهیواد د پرمختګ په نیت ځیني مواد وړاندې کړل لکه په کابل کې د یوې جریدې خپرول، د افغانستان د سیاسي خپلواکي اخیستلو اعلان، د کابینې جوړونه، د عسکرو منظمول، د ملي ژبي پښتو پالل او بډایول، د ښوونځیو جوړول، سړکونه جوړول د پستې او مخابرې وسایل برابرول او نور...

دارنګه د سید په باره کې وایي چې: ده محمد افضل خان ته پوره درس ورکړې و، که چیرې افضل خان باچا شوی وای نو به سید افغان د خاورې د آبادۍ، خپلواکۍ د ګټلو په لار کې او د خلکو د هوسا ژوند له پاره نه ستړي کېدونکي خدمتونه کړي وای، تر دې وروسته سید افغان له خپلې خاورې په ژوند ولاړ او تر مړینې وروسته پس له ډېره وخته تش تابوت اوهډوکي ګران هیواد ته په خورا درنښت راوړل شول او د کابل پوهنتون په منځ کې ښخ شو، چې په هیواد د کورنیو ورانوونکو جګړو په ترڅ کې نه یوازې داچې ژوندي انسانان مو بې ګناه په خاورو ومنډل شول بلکې له مړو اومزارونو سره هم دښمنۍ وپالل شوې، چې په دې ترڅ کې د سید افغان قبر هم دا ډول وران او په بې شمېره مرمیو سوری، سوری شو، چې ته به

(c) ketabton.com: The Digital Library

وايې د ډېر منظم پلان له مخې دا کار شوی وي، زموږ د څارویو، انسانانو او د دين غليمانو يوازې په دې زړه نه سړېده، چې نن او سبا ته مو اور واچوي بلکې د پرون د وياړونو پر تندي يې هم داغونه راکښېښول...
که څه هم د سيد افغان د ژوند اړخونه په څو پاڼو او کتابونو کې نشي ځايدلی او د هغه د وياړلي ژوند په اړه کتابونه ليکل په کار دي، چې د ده د ژوند او اثارو په برخه کې معلومات بشپړ شي، خو دلته د دغه ستر انسان په اړه يو څو ټکي روښانوو، سيد جمال الدين افغان د ختيځې نړۍ ستر عالم، لوی سياست پوه، مبارز او انقلابي شخصيت و، دی نه يوازې پوه او مفکر و بلکې له پوهې او مفکورې سره عمل هم ملگری کړی و، ځکه نو د عمل او مبارزې د لارې اتل او مخکښ گڼل کيږي، د ده د عمل له پاره بايد دا و وايو چې د ده پيغامونه او نظريې دي، چې هر وخت او هره ورځ يې په بيلا، بيلو هيوادونو او خپلو تأليفاتو کي ځای کړي دي، د ده دا پيغامونه يوازې د يوې ورځې او يوه تن له پاره نه وو بلکې هغه مهال د هغو قومونو او هيوادونو د ويښولو له پاره لوی درس و، چې د استعمار تر تسلط لاندې وو او خورا ښه بېلگه يې د(عروة الوثقی) مجله ده، ده د نړۍ پر مخ مسلمانان چې د اروپا له خوا تر ښکېلاك او تيري لاندې وو د يوه لاس گوتي گڼلې او د دغه ښکېلاکي واکمنۍ د ختمولو له پاره يې دوی يو والي او ورورۍ ته رابلل چې ځانونه خپلواك او هيوادونه يې له ښکېلاکه وژغورل شي او پردې ونه توانيږي چې د دوی پر مادي او مانيزو شتمنيو خېټه واچوي.
ستر سيد د ښکېلاك د ناوړې پاليسۍ ورکولو له پاره په هر هيواد کې هر قوم ته خپلې سوي، سوي نارې په ډېر ځراکت اوزړورتيا سره وهلې او دايې لويه هيله وه چې د ښکېلاك تور ټغرله دغو هيوادونو څخه ټول کړل شي، ده غوښتل چې دا هيوادونه د مفکورې او عمل له لارې راويښ کړي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پردي دښمن پر وړاندې کلك او استعماري نقشې يې وراني کړې او په پای کې وکولای شي، چې د استعمار تور ځنځير د تل له پاره له خپلې غاړې وباسي، همدارنګه سيد افغان تبعيض او تفرقه نه منله، هغه ټول انسانان يوشان ګڼل، د تور، سپين اوژيړ ترمنځ يې فرق نه کولو او ټولو ته يې احترام درلوده.

د ده دالوړه مفکوره هر ځای په هر هيواد کې جوته شوې ده، يعنې دی چې به هرځای ته ولاړ ځان يې د هغه ځای او د هغه ځای د خلکو ګاڼه، هند ته چې ولاړ، هندوانو، د هند مسلمانانو او نورو توکمونو ته يې د مبارزې مفکوره ورکړه او ځان يې د دوی يو غړی ګاڼه خو، چې هند ځان د اروپا له ښکېلاکه خپواك کړي مصر او ايران ته چې ولاړ، هلته د هغوی په درد دردمن و او د ښکېلاك د ورکې لارې يې ورښولې، ترکيې ته چې ولاړ، هلته د ترکانو وروڼو په غم کي ځان کړ باله، دی چې به هرځای ته تللو، هلته به يې د هغه ځای له پوهانو اومخورو سره کتل او هغوی به يې خپلواك او سرلوړي ژوند ته هڅول چې خپل ولس د ښکېلاك ختمولو لپاره پوه او ويښ کړي.

د سيد افغان مفکوره تردې هم لوړه وه، ځکه هغه انسان د انسان په نوم پېژندلو، چې بايد د نړۍ پر مخ خپلواك ژوند وکړي، د نړۍ مخ سيد افغان ته د يوه کور حيثيت درلود او نړيوال يې د يوې کورنۍ غړي بلل موږ په پوره باور سره ويلای شو چې دی له يوې بيوزلې کورنۍ څخه راپورته شو او په خپله پوهه يې کور، کلی، هيواد، ختيځ او لويديځ روښانه کړ، د ده شخصيت ډېر اوچت و، د ده په باب پوره او بشپړه ليکنه البته زمونږ د توان خبره نه ده او نه هم مونږ د ده د يادونې حق ادا کولای شو، د ده د ستر تاريخي او نړيوال شخصيت يادونه لکه څنګه چې د ده له شان سره لازمه ده موږ نه شو کولای د ده په اړه چې هرڅه ويل شوي او ليکل شوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

دي بيا هم لږ دي، ښايي او لازمه ده، چې د وخت چارواکي زموږ دغه ستر افغان ته پام واړوي په اړه يې ملي او نړيوالو سيمنارونو او سرتاسري غونډو ته لار هواره کړي، چې له يوې خوا د ده ستر انسان حق اداء شي ا و له بله پلوه زموږ ځوان نسل د هغه له بيساري ستر شخصيت سره ښه ډېر آشنا شوی وي، چې افغان ځوان نسل وکولای شي د ستر سيد افغان د پوهې تفکر او لوړ ارمان په رڼا کې ځانته د ژغورنې يوه روڼه لار پيدا کړي او د روانو بدبختيو له شکنجې افغان ځوان نسل وکولاې شي د ستر سيد افغان د پوهې تفکر او لوړ ارمان په رڼا کې ځان ته د ژغورنې يوه روڼه لار پيدا کړي او د روانو بدبختيو له تورو تاريکيو څخه ځان راوباسي.

د ستر سيد افغان شخصيت د نورو په نظر کې: ډېرو بهرنيو پوهانو د سيد افغان د لوړ پوهنيز شخصيت په اړه ډيرې ژورې او علمي نظريې څرگندې کړي دي، چې په دې لنډه مقاله کې يې بشپړ بيان نشو راوړلای، خو بيا به هم د څو تنو نظر په لنډ ډول راواخلو چارلزايدمز ليکي: د دې نامتو عالم کارنامې او کار روايي د يوه ځانگړي هيواد د سمون له پاره نه وې بلکې د ټولو اسلامي هيوادونو لپاره وې زموږ د دې خبرې ثبوت د هغه څرگند اوجوت نظر دی، چې د گران هيواد افغانستان، مصر، ترکيې، ايران او هندوستان په اړه يو شان وي، ده په هر هيواد کې د وينا او تبلغ په پايله کې يو غږ پيدا کړی وو او بيده خلگ يې د خپلو حقونو د ترلاسه کولو لپاره راويښول.

د لرغوني او تاريخي افغانستان نامتو پوه او سيد هرې خوا ته چې تللی دی، د تلو سره سم يې هلته ذهني انقلاب راوستی او د ده د دغه خوځښت او شور پايله وه، چې د ختيځو هيوادونو خلک د خپلو حقوقو د ترلاسه کولو لپاره راويښ شول...

د امريکا يو پوه وايي: سيد جمال الدين افغان د لوړې فلسفې خاوند، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

فصاحت او بلاغت پر ډګر تر هر چا دمخه و، لوی سیاست پوه او د کلکو دلایلو څښتن و، ډېر زړه ور او د همت بیلګه ګڼل کېده، په خبرو کې یې زیاته اغېزه وه، په خپل وخت کې د نړۍ په خلکو کې د دومره عزت خاوند و، چې لږ سیالان یې درلوده، ډېره پخه اوعلمي تجربه یې درلوده.

لنډه دا چې د سید د پورته ذکر شویو مراتبو سره د نړۍ اته ژبې زده وې او په همدغو ژبو یې په بین المللي سویه د خپل سیاسي اوعلمي فعالیت ارابه چلوله، د هغه ډېرې ژبې زده وې مګر دوه ژبې سرې نه وو او د ژبې لاندې یې بله ژبه هم نه وه، د توحید، وحدت او اتحاد په لار کې یې غوښتل چې ټول شرق دې یولاس ، یو موټی ، یوزړه، یوه خوله او یوه ژبه شي، په ډېرو ژبو د هغه ډېر اثار او تالیفات وو او که تالیفات یې ډېر نه وي هم څه فرق نه کوي ځکه چې د نړۍ د یو مشهور لیکوال په وینا: ((سید د کتاب تالیف ته اوزګارنه وو ځکه چې د اقوامو او ملتونو په تالیف بوخت وو، نو هغه څوک چې د ټول جهان په ترکیب مشغول وي که مونږ د هغه نه د څو جملو ترکیب غواړو ښه نه کو، څوک چې په دنیا کې حق قایموی له هغه نه هیڅکله د زیات قایم د ترکیب پوښتنه مه کوئ.))

د سیدجمال الدین افغان په ژبو برلاسي:

ژبپوهان وایې: ژبه دپوهولو راپوهولو وسیله ده، په ریښتیا چې ژبه دښه تفاهم ښه وسیله ده او د نړۍ خلک اکثر د همدغه تفاهم دپاره یو د بل ژبه زده کوي د همدې تفاهم لپاره افغان سید هم دنړۍ اته ژبې زده کړې وې، چې د دې نه مخکې یې هم ذکر شو خو د ښه وضاحت په خاطر دلته یې هم ذکر کول وړ ګڼم چې په لاندې ژبو سید لیکل، لوستل او خبرې کولای شوې.

۱ -پښتو: پښتو ژبه د افغان سید جمال الدین خپله مورنې ژبه وه ،سید

(c) ketabton.com: The Digital Library

پخپله په کونړ کې زیږیدلی وو.مور او پلارېې پښتانه وو، چې مور یې د یوسفزو دکورنۍ وه او پلار یې سید وو.په کونړ کې پښتوژبه رواج لری نوپه دې خاطر په پښتو ژبه یې پوره تسلط درلوده، په دې ټول پوهیږی چې سید یو پښتون وو او طبعی خبره ده چې پښتون وونو حتما یې پښتو زده وه .

۲ -فارسی :دری ژبه چې پخواورته فارسی ویل کیده دافغانستان یوه داسې ژبه ده چې هم زمونږ یوشمیر خلک پری عږیږی اوهم دپیړیو په ترخ کې زمونږ دهیواد لیکوالو ،پوهانو ،مولفانو او شاعرانو ورته په پراخه پیمانه خدمت کړیدی او دغه اثار زمونږ دکلتوري غناء مهمه برخه تشکیلوی، د سیدجمال الدین په وخت د دولت او دربار ژبه وه، په ایران او نورو شرقي هیوادونو کې یې عمومیت، علمي او ادبي لوړ مقام درلود، نو ځکه سیدجمال الدین افغان د خپلو اثارو او افکارو د خپرولو او تعمیم لپاره په فارسي ژبه ډیر اثار لیکلي دي.

د ایران مشهور لیکوال تقی زادا په «کاوه »نومې مجله کې لیکلې دی : د سید فارسی ایرانې نه ده . دامطلب د نورو علماو لخواهم تایید شویدی، لکه چې هندي پوه قاضي محمد عبدالغفار هم لیکې : سید دلیکنې او وینا فارسی دایران فارسی نه ده.

د سیدجمال الدین هغه اثار چې په فارسی ژبه لیکل شوي او مونږ ته معلوم دي په دې ډول دي:

۱ -الردعلی الدهریین: دا کتاب په ۱۸۸۰م کال په دکن حیدراباد کې د دکن د علمې مدرسې د یو استاد مولوي محمد واصل دلیکلې پوښتنې په ځواب کې لیکل شوې او د لمړی ځل لپار هملته چاپ شوی دی.دغه اثر وروسته په اوردو ، عربي او پښتو ژبه ترجمه شویدې .په ۱۳۴۴هـ ش کال د میرسعید بریمن لخوا په پښتو ترجمه او د افغانستان د اطلاعاتو اوکلتو

(c) ketabton.com: The Digital Library

وزارت لخواد (نیچریه) په نامه چاپ شویدی.

۲ -په حیدراباد دکن کې د سید د اوسیدو په کلونو کې ښايې د ده په مشوره او تشویق دوه اخبارونه لمړی (معلیم شفیق)په ۱۸۸۰ م کال کې د مولوی محب حسین په مدیریت او بل (المعلم) په ۱۸۸۱ م کال کې دمولوی محمد سجاد میرزا په مدیریت تأسیس شویدی، په دغه اخبارونو کې د سیدجمال الدین ډیرې مقالې په فارسي او اوردو ژبو خپرې شویدي، چې د ځینو عنوانونه يې په د ډول دي:

۱ -فکر فلسفهء وحدت وجنسیت ۲- تعلیم وتربیت.۳ -اسباب حقیقت سعادت وشقاوت انسان.۴- فواید جریده۵- فواید فلسفه ٦ -شرح حال اگهوریان.

۳ -مقالات جمالیه : دا د یوکتاب په صورت د سیدجمال الدین افغان د فارسي اواوردو مقالو مجموعه ده، چې دمحمد عبدالغفور شهبارزالبهاری لخوا راټولې او په ۱۸۸۴ م کال په کلکته کې چاپ شویدی .

۴ -د سید لیکونه: د سیدجمال الدین زیات شمیر لیکونه په فارسي، عربي اوښايي په نورو ژبوموجود وي، چې یو شمیر يې په (مجموعه اسناد و مدارک چاپ نشده درباره سیدجمال الدین) کې چاپ شویدي.

۳ -عربي: عربي د ټولو اسلامي هیوادونو لپاره دینې ژبه ده.ځکه چې داسلام د دین ټول مقدس نصوص ، د هغو شرحه او تفاسیر دهغو نه راوتلي علوم او د هغو د زده کړې لپاره ژبې او ادبي پوهنې په عربي ژبه کې دي.

سید جمال الدین افغان د خپلې زدکړی لویه برخه په عربي ژبه کې کړی وه، تفسیر، فقه، حدیث، دفقی اوصول، کلام، تصوف، منطق، حکمت، صرف، نحو، ژبنې او ادبي علوم يې په عربي ژبه کې لوستلې دی.سید د عربي ژبې او ادب سمې زدکړې ته ډیره توجه درلوده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سید په عربي هیوادونو کې ډیرګرځیدلې او اوسیدلې دی هلته یې ټولنې او اخبارونه تأسیس کړیدي، لیکنې او ویناګانې یې کړي دي شاګردانو ته یې درسونه ورکړیدي دولتې او ولسې مشرانو سره یې روابط ساتلي او مذاکرې یې ورسره کړیدي، په دې ټولو فغالیتونو کې یې په ژبه اوقلم دعربي ژبې نه کار اخیستی دی، سید په ۱۲۷۳ ه ق کې حجاز (سعودی عربستان) ته تللی او هلته یو کال اوسیدلی او په ټولو سیمو کې ګرځیدلی دی په مکه مغظمه کې یې دام القری ټولنه او په دغه نامه مجله تاسیس کړیده .
بل ځل یې بیا په ۱۲۸٦ ه ق کال مکې د تللو تکل وکړو او اول قاهری او بیا اسلامبول ته ولاړ اوهلته پاتې شو چې تقریبا څلوښت ورځې هلته پاتې شو، په دې موده کې دالازهر دپوهنتون د استادانو سره اشنا شو، د دغه پوهنتون یو شمیر سریه والو شاګردانو د سید سره علاقه وښودله او ترې ویې غوښتل چې د(شرح اظهار) دکتاب تدریس ورته وکړي، سید د هغو هیله ومنله او څو ورځې یې ورته په شرح اظهارکې درس وویلو.
د دی نه دا معلومه شوه، چې سید جمال الدین په عربي ژبه پوره حاکمیت درلوده، لیکل، لوستل او وینا یې په پوره ډول زده وو،ځکه په یوه بله ژبه درس ورکول پوره حاکمیت ته ضرورت لري، که یو سړی په یوه ژبه پوره مسلط نه وي په هغه ژبه تدریس نه شي کولای، نو د دې نه د سید په عربي ژبه د مسلطیت پوره اثبات کیږی.
۴ -اوردو: د پیړیو په ترڅ کې د افغانستان او هندوستان ترمنځ ګډ کلتوري روابط موجود و، د سیدجمال الدین په وخت استعمار هندوستان لاندې کړی و او د افغانستان لاندې کولو پسې هلې ځلې کیدلې.د استعمار په مقابل د دواړو هیوادونو ستونځې سره نږدې او ورته وې، د دواړو هیوادونو ترمنځ شریکې پولې موجودې وې، نو ځکه سیدجمال الدین هند ته په ډیر اهمیت کتل او څلور سفرونه یې هند ته کړي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ۱۸۵٦ م کال د سید لمړی سفر هند ته و،څو میاشتې یې په بمبیي او کلکته کې تیرې کړې.د نویو پوهنو تحصیل یې وکړ،په ۱۸٦۵ م کال کې د دوهم ځل لپار هند ته ولاړ او څومیاشتې یې تیرې کړې، په ۱۸٦۸ م کال کې د دریم ځل لپاره هند ته ولاړ خلکو یې ښه هرکلی وکړ، په ۱۸۷۹ م کال کې د څلورم ځل لپاره د مصرنه هند ته تللی دی او تر ۱۸۸۳ م کال پورې په حیدراباد دکن کې اوسیدلی دی، د هند په نورو ښارونو لکه کلکته، بمبیي او نورو کې گرځیدلی دی او د هند د خلکو د ازادی او یووالی لپاره یې سیاسي کار او فعالیت، علمې او ادبې خدمت کړیدی.

سید جمال الدین غوندې ذکي او نابعه څه چې یوعادي افغان شاگرد هم کولای شې چې د دومره مودی د تیریدو په ترځ کې د هند کومه ژبه زده کړي، سید په دومره موده کې په سیاسې فعالیتونو بوخت وو د خلکو سره یې روابط درلودل ، جریدې په نشررسولي دي ،ویناگانې یې کړیدې د اسلامي ملت د یووالو او وحدت کوښښونه یې کړیدي ،د دې ټولو خبرو نه دامعلومیږي چې سید په اوردو ژبه ښه پوهیده ځکه یې هلته د هماغه ځای د خلکو سره وخت تیرکړیدی او د هغوی د یوالي کوښښ کړیدی او د استعمار په ضد یې راپاڅولي دي .

۵ -ترکي : سید جمال الدین افغان دوه ځله ترکیې ته تللی دی اوهلته اوسیدلی دی په دوهم سفر هم هلته وفات شوی اوخښ شویدی، چې وروسته د محمد ظاهرشاه په وخت کې کابل یې تابوت راوړل شو او دکابل پوهنتون په انگړ کې دفن شو.

سید لمړی پلا په ۱۸۷۰ م کال استامبول ته ولاړ هلته یې ښه هرکلی وشو او د معارف د انجمن غړی وټاکل شو.

د معارف او تحصیل طرز ته یې تغیر ورکړ، د علمي ټولنو او عامو خلکو لپاره یې مؤثرې ویناگانې کولې، په اباصوفیه کې یې هم ویناگانې

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوتقريرونه اورول د دغه تقريرونو له امله يې شهرت زيات شو، او د ځای ارتجاعي خلکو حسد يې وپارو تر هغه وخته، چې ترکيه ترک کړي، د ده ويناګانې په ترکي ژبه وې که څه هم ده ديوې وينا دکولو نه په دې وجه معزرت وغوښته چې ترکي ژبه يې ضعيفه ده، مګر همدا ضعيفه ژبه يې دومره قوی وه، چې خلکو به يې ويناګانو ته سحر القلوب ويلو.

په ۱۸۹۲ م کال کې سيد ترکي ته د دوهم ځل لپاره د لندن څخه ولاړ ، دا ځل د سلطان عبدالحميد په غوښتنه تللی وو، چې ښه هرکلی يې وشو او په مجلله ماڼۍ کې ځای ورکړل شو، ژوند يې ښه آرامه و د دربار او درباريانو سره يې ليدنې کتنې روانې وې ، او د استعمار په مقابل کې د اسلامې هيوادونو د يووالي او نږدي والي په باره کې خبرې کولې، د ترکيې د ليکوالو او اديبانو سره د سيد ارتباط موجود و، په هغو کې يې شاګردان او اخلاصمندان و، محمد امين د ترکيې يو لوی شاعر وايي: ((ماخپل وطني شعرونه د سيد جمال الدين په توصيه ويلي دي)).

په دې توګه مونږ ګورو چې د سيد فکر او نظر د ترکيې د ليکوالو، شاعرانو او اديبانو په ايجاداتو اغيزه لري او د دی لپارې نه د ترکيې ژبې د ادب د ملي انقلابي محتوا په پرمختګ کې د سيد مقام څرګند دی ، ترکي پوهان وايي: په عثماني ترکي ژبه سيد ښه پوهيده(۱)

٦ -فرانسوي: په ۱۸۸۳م کال کې سيدجمال الدين افغان فرانسې ته تللی و، درې کاله او څو مياشتې هلته اوسيدلی دی، هلته يې په عربي ژبه (عروة الوثقی) هم چلولې ده او د فرانسې د ليکوالو، پوهانو او منورينو سره يې تماسونه موجود و او د هغو سره يې مفاهمې، مذاکرې او مناظرې لرلې، د فرانسې جرايدو ته يې هم په انګريزي او فرانسوي ژبو مقالې ورکړي دي، داسې معلوميږي چې فرانسوي ژبه يې د فرانسې د اوسيدو په وخت زده کړې وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

موسيو بلنت ليکي:

د ۱۸۸۵ م کال د جولای د ۲۱ مې په سهار سيد جمال الدين افغان او رودولف چرچل زما په کور کې سره وکتل دواړو په فرانسوي ژبه خبرې کولې...

وايي چې: سيد فرانسوي ژبه په دريو مياشتو کې زده کړې ده...

۷ -انگريزيي: سيد جمال الدين مبارزه د ټولو استعماري طاقتونو سره وه، او بيا په خاص ډول د انگريزي استعماري دولت سره هغه لا په وړوکتوب کې په خپل وطن باندې دانگريزانو د استعمارگرو قواو يرغلونه او ناتارونه ليدلي و او کيدای شي چې د يو روحي عکس العمل اوعقيدې په توگه د سيدجمال الدين افغان د ضد استعماري او ضد انگليسي د ده د وړوکتوب د زمانې له حادثاتو نه را اخيستل شوی وي.

په هر صورت د دښمن په ژبه پوهيدل خصوصا ديو مبارز دپاره ضروري خبره ده، په تيره بيا په داسې حالت کې چې انگريزانو د افغانانو په ضد سپکې او غلطې خبرې هم خپرولې او که د هغه وخت ټولو شرايطو ته ځير شو نو ويلای شو چې:

سيد (تتمة البيان فى تاريخ الافغان)هم د انگريزانو د ناوړه خپرونو د تاثيراتو د ليرې کولو لپاره ليکلي دي.

په انگريزی ژبه د سيد د کار په باره کې دومره روايات موجود دي چې په فرانسه او لندن کې يې په انگريزي ژبه مقالې خپرې شويدي، په لندن کې يې (ضياالحافقين)هم په عربي اوانگريزي ژبه خپريده ،

چې په هره گڼه کې يې لږترلږه د سيد يوه مقاله خپريده.

۸ -روسي: سيد دوه ځله روسيې ته سفر کړی دی، په ۱۸۸۷ م کې د مسکو فسکي ويده موستي (د مسکو خبرونه) د اخبار د مدير کاتکوف په بلنه مسکو ته ولاړ، سيدجمال الدين افغان په عروة الوثقى کې داسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

مضامین خپاره کړي و، چې د هغو لخه داثابتیږي چې د سید نظر روسیې ته ښه و، غوښتل یې، چې د انگلیس په ضد د روسیې همکاري شرقي هیوادونو ته واړوي، همدارنگه په دغه مضامینو کې یې په مکرر ډول د افغانستان او ایران نه غوښتي دي، چې اول دې په خپلو کې سره نژدې او یو موټي و اوسي او بیا دې د انگریز د استعمار په مقابل کې د روسیې سره اړیکې جوړې کړي.

کاتکوف، چې اخبار لیکونکی او د سیاسي چارو کارپوه و، په دغه خبرو پوهیده، مگر کاتکوف په هماغه ورځو کې مړشو او سیدجمال الدین افغان بی ریباره پیترزبورگ ته ولاړ هلته یې هرکلی او عزت او د پوهانو او لیکوالو سره پیژندگلوي وشوه او د هغه ښار په جرایدو کې یې د شرق او غرب په سیاسي مسایلو مقالې خپرې شوې.

سید جمال الدین افغان څه د پاسه دوه کاله په روسیه کې اوسیدلی دی او د هغه ځای د مسلمانانو سره یې هم لیدنې کتنې شویدي، چې د هغو څخه مشهور پوه موسی جارالله تاتاري دی دروسیې د څار سره یوې مذاکرې په ترڅ کې کومه ورځ د کارگرانو او بزگرانو په حق کې د سید کومه خبره د څار په دماغ بده ولگیدله اوسید بې د کومې سیاسي اساسې نتیجې نه د روسیې نه په عزت رخصت کړی شو.

داسې روایات موجود دي، چې د سیدجمال الدین افغان په شپږ ورځو کې روسی ژبه زده کړیده دا به مبالغه وی، مگر سید غوندی فعال او زیارکښ متجسس زیرک اوذکي انسان چاره نه لري، چې د روسیې په دغومره موده اوسیدو کې دې د روسیې ژبه دکفایت په اندازه نه وي زده کړی.

د سن پیترز بورگ (نوی عصر) د اخبار د ۱۸۸۷ م کال داگست د ۱۸ نیټې په گڼه کې د افغانانو او انگلیسانو د مناسباتو په باره کې د سید سره مصاحبه او د همدغه اخبار د اگست د ۲۰ نیټې د گڼې په اول مخ کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

پخپله د سید یوه مقاله په روسي ژبه (دافغانانو نوی پیښه) تر عنوان لاندې خپره شویده، په دغه اخبارکې د انگلیسانو او روسانو د روابطو په باره کې هم د سید سره مصاحبه خپره شوېده، چې بیا د مسکو فسکایه ویدو موستي د اخبار د ۱۸۸۷ م د اگست د ۱۸ ۲۲٦ مه گڼه کې اقتباس شویده ده ،د همدغه وروستي اخبار د ۱۸۸۷ م د جولای د اولې نیټې په گڼه کې (په مسکو کې افغاني شیخ) تر عنوان لاند ې د سیدجمال الدین افغان په باره کې سرمقاله خپره شویده.

علامه سید جمال الدین افغان ، او د ایراني فرهنگیانو ناسمې څرگندونې که دنړۍ په تاریخ کې د جبراو اختیار د فلسفې په پرتم، څېړنه کیږي، نو په بشپړوالي کې یې د افغان علامه سیدجمال الدین له دریځ سترگې نه شي پټیدای، هغه سړی، چې په نولسمه پېړۍ کې یې په آسیا او نیمه اروپا کې فکري بغاوتونه د اور ترلیکې سره کړل، یواځې د کونړي سید صفدر زوی علامه جمال الدین و، خو که د دې ستر افغاني واقیعت پاس د ایران د کلتوري زېښناک سرلاري چنگېز پهلوان او خسرو خورشید دا بې پایه هستي خپله گڼي نو د منطقي غبرگون اړه پېښیږي، دالیکنه د ځواب په همداسې یوه مدللۀ ترټنه راټوله ده.

۱- هغه اثار ،چې سید پکې ایراني گڼل شوی دی

دتهران پوهنتون د ختیځ پېژندنې یا خاوره شناسۍ استاد ډاکتر چنگېز پهلوان د دکتورا لپاره د خپل تېزس (جنبش های فکري شرق) کې داسې لیکي : جمال الدین اسعدابادي، که از قبایل بکتاش ایران بود، برای چندین دهه به جایگرداران، تضاد طبقاتي و استبداد امپریالستي وقت مبارزه نمود وبانبوغ وزکاوت که داشت به امیران افغاني از فوقیت خاص برخوردار بود، تا حدې که درکابینه شیرعلي خان به سمت وزیر امور خارجه

(c) ketabton.com: The Digital Library

رسید و درفیصله های حکومت وقت افغاني تاثیر فراوان داشت، این اولین نمونه تاریخ است که موقف یک روشنفکر ایراني ازمرزهای ایران عبورکرده وبه یک شخصیت فرامرزي مبدل میشه.
او د ایران د ارشاد او فرهنگ وزارت مخکنی مرستیال پروفېسور خسرو خورشید د (مشاهیر آسیا) په کتاب کې د سید ویاړونه د ایراني فرهنگ د ویړولی کم مثاله نمونې بولي (پېشینه فرهنگي ایران از پیشینه غني و وسیع برخورداراست، وقتېکه فیلسوف بزرگ جهان اسلام ، جمال الدین اسعد ابادي در وصیت نامه خود بر نشر و طبع یک اخبار مجلل به نام شمس النهار تاکید مې کند، این خود بازگو کننده این واقعت است که دامنه تاریخي فرهنگ ایران به روشنگري اراسته شده۲) همداراز کریم رادپور په تاریخ آسیا، نوري ستایش په فلاسفه مسلمان او یونس نجفي سخنهای از بزرگان کې افغان علامه سید جمال الدین ایرانی گڼلی دی، د دوی په اند دا د ایراني کلتور د ویړولی نښه ده، چې د سید په ځېر ستې لري، خوله دې ناخبر، تاریخ د هېڅ ډول درواغو د پټولو حوصله نه لري او د دوی دې خبرولپاره هېڅ علمي او منطقي بنسټ نشته.

۲ - هغه اثار چې د ایرانیانو درواغ تش خېژوي

د ایران دکلتوري زېبښاک استازو د ناسمو څرگندونو د درواغ خېژولو لپاره تر ټولو نوموال اثر پخپله د سید (الحادي للمسائل نفایس) دی، د کتاب د خپریدو نېټه، چې کره جوته نه ده، په ټنډه یې د سید په قلم داسې لیکل شوي دي: (من سکنۀ کابل، من اهالي افغان،السید جمال الدین ، من سادات کنر۳).

یعنې په کابل کې او سیدونکی، له افغان توکمه ،د کنړ د ساداتو له ټبره، سیدجمال الدین.

همدارنگه د ادبیاتو ترکي اکاډیمېسن عثمان نجد د Jamal u (din in)

(c) ketabton.com: The Digital Library

turkeyیا سیدجمال الدین په ترکیه کې ، نومي اثر کې د ده د ټبریز تړاو په اړه داسې لیکي(کله ، چې په نړۍ کې د استبداد او مطلقیت په وړاندې د مبارزې خبرې کیږي، نو د سید جمال الدین افغان هڅې پکې تر ټولو لوړ قیمت لري، څوګ، چې د کنړ سادات و٤).

او د امریکې د جورج واشنګټن پوهنتون د منځنۍ او ختیځې آسیا د څېړنو د انسټیټیوټ مشر ډاکټر مایکل روبرټسن په هغه کتاب کې چې: (Jamal u din and Islamic Nationalism)نومیږي د سید د ټبر او ټاټوبي په هکله داسې لیکي:(د افغانانو په باب ویل کیږي ،چې ژر زده کونکي او ذکي خلک دي، خو جمال الدین تر دې قاعدې هم پورته و، ځکه خو په خورا کمکي عمر کې د نړۍ په لویو ژبو غږیدونکی و، نوموړی د کنړ په یوه روحاني کورنۍ کې پیداو، چې افغانان یې د نوم اخیستو مخکې د سید کلمه راوړي د اویړ ټبر د افغاستان د نورو سیمو په څېر په کنړ کې هم خوره ده٥).موږ دسید دټبر او ټاټوبي په تړاو د بهرنیو لیکوالو خبرې د ثبوت په نیت ځکه راوړي، چې دا قضیه اصلاً په افغانستان کې د پوښتنې وړنه ده او که ایرانیان په درواغجنو ادعاوو کریدهېټ ورکوي تېروتي دي.

ایرانیان ولې زموږ تاریخي ویاړونه خپل ګڼي؟

که په نړۍ کې عدالت په ځواکمن او کم ځواکي نه وای وېشل شوای، نو نن به د ایران د کلتوري زېښناک استازو زموږ په ټبر او تاریخ د خپلولۍ لپاره سترګې نه سپینولای، کله ، چې په اوس کې خبره د ژبې لپاره د کچ ده، کله چې فرهنګي مخکې تګ په اقتصادي ټیکاو پورې تړلی او کله چې مدنیت د سولې زېږنده دی نو ایران یواځې ځان د مخکني اریانا میراث خور بولي، د دې سیمې د ژبنۍ، ادبي تاریخي او بلاخره سیاسي ولکې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپلولو هڅه کوي، خو دلته هم په خلکو ميندې لنگې دي او تاريخ نه مري سيدجمال الدين ، ابوعلي سينا، مولانا او طرزي افغانان وو، دي او وي به... په ليکنه کې له راغلو خبرو ښکاري، چې که سيد جمال الدين نابغه و هم افغان و، که روښان اندی و هم افغان و او که سياستوال او نړۍ پېژندلی و هم په همدې نوم همدې يې پېژندلی و، دا چې ايرانيان يې خپل بولي واقعت نه لري او په دې خو هرڅوک پوهيږي، چې موږسړي دهرچا خپل وي.

رسنۍ د څه له پاره

مطبوعات په "مشروطيت "او "ولسواکۍ "کې د څلورمې قوې حيثيت لري چې د "اجرايه" "مقننه "او "قضائيه "قوو کړه وړه څاري او نظارت پرې کوي.

په نړۍ کې مطبوعات او رسنۍ اوږد عمر لري او د همدې هدف په لاره کې گټور، زړور او گړندي گامونه اوچت کړي دي. زموږ په هېواد کې هم مطبوعات د علامه سيد جمال الدين افغان د اصلاحاتو د کوټلي او ژور پلان او پروگرام له مخې رامنځ ته شول او ده پټېيلې وه چې اسلامي هيوادونه له کورنۍ زورواکۍ او استبداد او بهرني ښکېلاك او زبېښناك څخه د همدې رسنيو له لارې خپلواك، هوسا او بسيا کړي، چې په اوږده موده کې همداسې وشول او له افغانستان نه تر ايران، مصر، ترکيې اوهندوستان پورې يې په مستقيم او غير مستقيم ډول د رسنيو له لارې د ازادۍ تخم وکاره.

په افغانستان کې امير شيرعلي خان د علامه سيد جمال الدين افغان دې پلان ته په داسې حساس وخت کې د عمل جامه ور واغوسته چې افغانستان د دوو لويو ښکيلاکي ځواکونو روس او انگرېز د ښکېلاکي

(c) ketabton.com: The Digital Library

پلانونو له مخې تر دوه اړخيز تهديد لاندې ؤ، شمس النهار همدا وخت نشر شو خو په ۱۸۷۸ميلادي کال پر افغانستان باندې د انگريزانو دوهم تېري د هيواد ازادي هم له منځه يوړه او د اخبار د خپريدو مخه يې هم ونيوله.

د امير عبدالرحمن خان ترمړينې وروسته چې په افغانستان کې د نسبي سياسي تنفس زمينه برابره شوه بيا هم د مبارزې علمبردار سراج الاخبار افغانستان ؤ، چې د مولوي عبدالرووف کندهاري او د ده هوډمنو او مبارزو ملگرو له خوا نشر شو، انگريز نه شو زغملای نو له هماغه لومړنۍ گڼې څخه يې په خوله لاس ورکېښود د اخبار له بندېدو سره همدې روڼ اندو د مشروطيت د غورځنگ ډېره کېښوده، حکومت د دې ډلې مشران او گڼ غړي په توپ والوزول، او يو شمېر يې په سياڅاوو کې بنديان کړل.

تر دې وروسته هم د هېواد د آزادۍ بيرغ د علامه محمود طرزي "سراج الاخبارافغانيه "راپورته کړ، د حی علی الفلاح "چيغه يې اوچته کړه او له کورني استبداد او بهرني ښکيلاك سره د مبارزې کاروان يې هدف ته ورساوه او په ۱۹۱۹ کال کې د افغانستان د خپلواکۍ له تر لاسه کېدلو وروسته د مشروطيت حکومت هم پيل شو.

د رسنيو دنده د خپلواکۍ په ترلاسه کولو سر ته نه رسېږي ځکه د هېواد د آبادۍ او پرمختگ له پاره د درې گونو قواوو د څارنې دنده هم ورترغاړه ده، په اماني دوره کې رسنيو پراختيا وکړه، له يوې خپرونې نه ۲۳ خپرونو ته ورسېدې او له مرکز نه ولاياتو ته وغځيدې او هم لومړی ځل راډيو د خپلو څپو وزرې د هېواد پر فضا وغوړولې، آزادو خپرونو په ځانگړې توگه " انيس "او نسيم سحر "په جرأ ت او واز کومي د دولت پر چارو او پاليسيو نيوکې وکړې او دولت يې د سالمو اصلاحاتو کونو ته راوباله.

زاړه دښمن انگرېز له شانه د افغانستان پر ځوان حکومت گوزار وکړ، خو

(c) ketabton.com: The Digital Library

نړۍ او تور کورنی اړدوړ پېښ شو، ورپسې په نادري دوره کې د محمد هاشم خان د صدارت تر پایه د رسنیو د آزادۍ غږ غلی شو، خو روڼ اندو او مبارزو ژورنالستانو د زندانونو تیارې ومنلې او د زولنو او زنځیرونو حلقې یې ښکل کړې.

د شاه محمود خان د دورې امتحاني ډیموکراسۍ ته هم روڼ اندو هر کلی ووایه، د جریدو له لارې یې خپل غږونه راپورته کړل او د ملي شورا په تالار کې یې ملي ځوږ پورته کړ، دا هڅې د ډیموکراسۍ په لسیزه کې هم تکرار شوې او رسنیو تر خپله وسه خپله دنده تر سره کړه.

د کمونیستۍ په یو ګوندي او استبدادي نظام کې چې د هر ډول رسنیو مخه نیول شوې د ورځپاڼو پر ځای شپې لیکونو غږونه راپورته کړل، چې ګڼ لیکونکي یې د خونړي پولیګون خوراك شول. له پردي ښکیلاك او زورواکۍ سره مبارزه له هېواده بهر د ټوپك ترڅنګ په قلم هم روانه پاتې شوه او په سلهاوو رسنۍ راووتې او د قلمي او فکري مبارزې میدان یې تود کړ او تر ۱۳۸۰ کال پورې د رسنیو د مبارزی کاروان راورسېد. په همدې کال د بن د سیاسي طرحې له مخې رسنیو یو ځل بیا په پوره زور او شور د کمیت او کیفیت خپل کار پیل کړ او دا دي اوس د درې ګونو قواوو ترڅنګ محسوس او ملموس فعالیت لري.

اوس رسنیو د نوعیت، کیفیت او کمیت له اړخه زیاته وده کړې او د حروفي خپرونو ترڅنګ، غږیزې، انځوریزې او دوه اړخیزې(نټرنیټ) رسنۍ هم رامنځته شوې او د کارساحه او اغېز یې تر پخوا ډېر پراخ شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ستر سيد يو قول

اې لويه خداي! زموږ له سترګو د وهم پردې پورته کړې چې حقايق هغسي ووينو لکه څنګه چې دي او په دې توګه له بد مرغۍ او ګمراهۍ وژغورل شو، لويه خدايه! ته وهم ټپ کړې ځکه کله، کله وهم د بېرو هنداره شي او ډاروونکي څېرې پکښې ليدل کيږي او کله، کله بيا بې حقيقته خوشالي سرې ته ځلوي، وهم په هر حال د حقيقت حجاب دی او پر ليمو باندي يوه پرده غوړوي، وهم د ارادې واکمن دی او پر عزم باندي غالب له ده شرزيږي او خير کښتي، نو ځکه وهم د شر بابيلونکي او د خبر شړونکی دی، وهم کمواکه غښتلی ښيي، نژدې ليري ايسوي، د امن ځای له خطره ډك څرګندوي او د پنا ځای د مرګ خوله ښکاره کوي، وهم وهمېدلي له ځانه بې خبره کوي او له صحيح حسه يې ليري بياي موجود يې په خيال کي معدوم راځي او معدوم يې موجود وهمېدلی په يوه بې حقيقته دنياګي اوسي او په يوه داسي عالم کي ځان ګڼي چي ليدل يې ناشوني دي، وهمېدلي په دغه خيالي عالم کي د مېرګي نيولي په څير لوځي يوځي کوي هيڅ نه پوهيږي، چي څه کوم؟ څوك ولاړه؟ څوك راغله؟ څه راکړه شوه څه راځخه يو وړل شوه؟ وهم يو ناولی روح دی، چې د انساني نفس هغه مهال په پېڅه کيږي، چې هغه د ناپوهۍ او ناخبرۍ په ترايو کې ګوډ، ړوند کيږي او له ويرې هيسته هڅه کوي حقايق چې پټ شي نو وهم ټيګيږي او ارادې تر خپل واك لاندي کوي، وهمېدلي د ګمراهۍ چول ته غورځوي، پر ناليدلو او کږو وږو لارو يې سر کوي، څو بيخي د مقصد لوری حتی ورك کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سید ځخه پاتې اثار

د سید افکار او اثار د دنیا په مختلفو خپرونو کې موجود دی او پرلپسی کار او څیړنې ته اړتیا لري خو هغه چی اوس یې تصور کیږي دا دی، چې افغان سید د سیاسي ستونزو او تبعیدي او بی امانه مبارزو له امله دیر لږوخت وموند چې مستقل اثار دحانه په یاد پریږدي سید د یاد شویو ستونزو سره سره بیا هم لاندیني اثار لیکلي دي:

۱ -د "عروةالوثقی "په مهالنۍ کې لیکنې

۲ -د ارنست رنان د خطابې په رد کې لیکنه

۳ -د وخت واکمنو، او روڼ آندیو ته لیکونه

۴ -د "ضیاءالخافقین "په مهالنۍ کې لیکنې

۵ -تتمة البیان فی تاریخ الافغان

٦ -ردالدهرین

۷ -دتعلیم او تربیې په باب خطابه

۸ -چرا اسلام ضعیف شد؟

۹ -فوایدالجریده

۱۰ -د وخت اجنسیت فلسفه او دلغاتو د وخت حقیقت

۱۱ -د فلسفي ګټې

۱۲ -د حقیقت اشیا رساله

۱۳ -درلذایذ نفسیه انسان

۱۴ -له فرانسوي فلیسوف ارنست رنان سره دسیه

۱۵ -رساله نیچریه

۱٦ -د انسان د سعادت او شقاوت اسباب.

د علامه سېد افغاني سفرونه

۱- د هند سفر

(c) ketabton.com: The Digital Library

علامه سېد د خپلو افکارو، نظریاتو څېړنې او تبلیغ لپاره په ځوانه ځوانۍ د هند په لور وخوځېد .او پدې لار کې په نه ستړې کېدونکي تلاش لاس پورې کړ، او له هېڅ ډول کوښښ او سعي یې سرفه ونه کړ.

علامه سېد په ۱۸۵٦ز کال د هند په لور وخوځیده، ترڅو د انګریزي ښکېلاکګر ځواک پر وړاندې د خپلواکۍ د غورځنګ فکري مشري په غاړه واخلي. علامه سېد لومړنی بهرنی سفر د هند په لوري و او تر هغه ځای پورې، چې د سېد د ځوانۍ اړیکې وی، نو دې سفر ته یو تجربوي او څېړنیز سفر ویلای شو.ده غوښتل ترڅو د هند له رواني سیاسي او ټولنیزې وضعې څخه ځان خبر کړي، نو په دې اړه یې د هند له پوهانو، مشرانو او سیاسي وتلو څېرو سره لیدنې کتنې پېل کړې.د هغوې له افکارو څخه یې ځان خبر کړ، او د ښوونیز نظام په اړه یې د هغوي کړه وړه له نظره تېر کړه، علامه سېد دا تریخ واقعیت هم درك کړ، چې په هند کې واك او چارې د مسلمانانو له لاسونو څخه په ټولییز ډول وتلې دي، نو له دې امله د هغه مخالفت او کینه د انګرېزانو پر وړاندې له هر چا زیاته وه او د مسلمانانو څخه یې غوښتنه دا وه چې خپلې اړیکې له پرنګیانو سره وشلوي .علامه سېد په هند کې څه کم یو کال تېر کړ، او بیا د حج مبارکې فریضې اداکولو لپاره د حجاز په لور وخوځېد.

۲- حجاز ته سفر

علامه سېد په هند کې له یو کال تېرولو څخه وروسته د حجاز په لوري وخوځېد ترڅو په ځوانه ځوانۍ کې د حج سپېڅلې فریضه ادا کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳- بیت المقدس ته سفر

علامه سېد د حج د فریضې له ادا کولو څخه وروسته د بیت المقدس په لورې وخوځېد.

د سیدجماالدین سیاسي حرکتونو ته یوه لنډه کتنه د ۱۸۷٦م کال په شاه وخوا کې په سیمه کې یو لړ سیاسي او ټولنیز فعالیتونه د ډموکراټیکو معیارونو په بنسټ را منځته شو، چې په دې لړ کې د ترکیې په هیواد کې دولتي چارې پارلمان ته وسپارل شوې او مدحت پاچاه غو ښتل، چې خپل هیواد د انګلستان د شاهي مشروطه پر سیستم جوړ کړي او په حکومتي معزلو کې خلکو ته هم ونډه ورکړي. او همدغسي په ایران کې هم د مشروطه شاهي غښتلي حرکتونه را پیل شو او په مصر،الجزایر کې هم ملي حرکتونه د استعمار پر ضد را منځته شول، په افغانستان کي هم د هغه اصلاحي پروګرام او نظر له مخې، چې سید جماالدین پرې ایښی و یو لړ ډموکراټیک اصلاحات وشو د بیلګې په توګه: کابینه جوړه شوه، شمس النهار جریده خپره شوه، عسکري نظم او عسکري نومونه کینښودل شو، لومړنی حربي ښونځی پرانیستل شو او داسې نور د قدر وړ کارونه په سیمه او هیواد کې دننه وشو، چې د دې ټولو په رآس کې د سید جماالدین افغان ونډه له ورایه څرګنده ده.

د سید فعالیتونه د یوې خوانه په سیاسې توګه د سیاسې اشخاصو د لیدلو کتلو، خبرو اترو او لیکلو رالیکلو په توګه و، د بلې خوانه د علمي مرکزونو، پوهنتونونو او مدرسو د شاګردانو او اوستاذانو سره دعلمي تماسونو، مذاکرو، مناظرو او د فکرونو د تبادلې په ډول و په هرځاې کې د شاګردانو او ځوانانو حلقې به ترې چاپیرې وې. د علمي سیاسي معلوماتو او نظریاتو نه به یې استفادې کولې. سید که له یوې خوانه د عامو خلکو او ولسونو د پوهولو او تنویر لپاره په جلسو او محفلونو کې او یاد مسجدونو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ممبرونو له پاسه خطابې،کنفرانسونه او ليکلي اخبارونه يې هم تأسيسول او چلول او د اخبارو نو د چلولو او د ليکوالۍ د فن لپاره يې شاګردان هم روزل.

په اصلاحې پروګرام کې، چې سيدجمال الدين افغان د افغانستان دولت ته وړاندی کړی و، د جريدې تأسيس هم شامل و او د امير شيرعلي خان په وخت کې افغانستان د لمړي ځل لپاره د شمس النهار جريده تاسيس کړه، وايې چې په ۱۸۷۸ م کال د اميرشيرعلي خان په زمانه کې په افغانستان کې يو بل اخبار هم جاری شو، چې نوم يې(کابل) و، سيد هر چيرې چې به ولاړ هلته يې د ليکوالۍ لپاره کوښښونه کول لکه ترکيه، مصر او هند کې يې د ليکوالۍ کورسونه جوړول او بې شميره شاګردان يې روزلي دي او په هر ځای کې يې يوه جريده په نشر رسولی ده.

سيد داتلس کالو په عمر شرعي او عقلي علوم، رياضي، طب او تشريح پای ته ورسول (د جارج کونتي) په قول د زلمي توب په وخت کې په عسکري مسلک پورې تړلي فنون زده کړه، او بيا د حج لپاره حجاز ته ولاړ او يو کال د عـربو په ښارونو کې وګرځيده په۱۸۷۵م کې مکې شريفي ته ولاړ، خوبيرته افغانستان ته راغی او د اميردوست محمد خان په دربار کې منتظم مقرر شو، او امير به په ځينو مهمو مجلسونو کې هغه د ځانه سره ملګری کاوه، بيا چې امير دوست محمدخان وفات شو، دی د سردار محمد عظم خان مشاور وزير پاتې شو .

داسي هم ويل کيږي، چې د شمس النهار تر مخه يې يوه جريده دکابل په نوم د محمد افضل خان د پاچهۍ په وخت کې تأسيس کړه او د ښوونې او روزنې اصلاحي پروګرام يې هم محمد اعظم خان ته وسپاره، خو نوموړې جريده ممکن د جنګونو او بدو شرايطو په اساس له منځه تللې وي ځکه مونږ په افغانستان کې لومړی په لاس کې جريده شمس النهار لرو او

(c) ketabton.com: The Digital Library

بس.

سید د خپلو سیا سي هلو ځلو په لړ کې پر تر کیې، ایران او افغانستان بر سیره په مصر، هند کې هم د خپلې استو ګنې په لړ کې د استعمار په مقابل کې پوره هلې ځلی کړي دي او هغه یې د استعمار ضد مبارزو ته هڅولی دی، سید په پاریس کې یوه مجله د شیخ محمد عبده په مشرۍ په عربي ژبه خپروله، هغه د دې مجلې د مرام په باب داسي لیکي : (څومره چې د دې جریدې له وسه کیږي، د شرقیانو له پاره به خدمت وکړي او هغه اړتیاوې به څرګندې کړي، چې د نیمګړتیا له کبله یې خلک بیوزلي کیږي او داسي لارې به خلکو ته وښایي، چې د هغه په وسیله به با یللی شیان بیرته په لاس را وړي ترڅو آینده یې سمه شي). سید هند ته هم د سیاسي سفرونو په موخه تللی ؤ، چې د هند سیاسي او ټولنیزه وضع یې د نژدې ولیده انګریزانو، چې د سید سیاسي او اجتماعي غورځنګ نه شو زغملای نو یې د هند څخه د وتلو ګواښ ورته وکړ، هغه وخت، چې د هند څخه وتی نه و خلکو ته یې د یوې وینا په ترځ کې داسې وویل: ای خلکو سره له دې چې دولت ستاسو خلک او ستاسو زامنو ته کار ورکوي، ستاسو امنیت ساتي، وسله یې په لاس کې ده؛ خو ! ستاسې استقلال او ثروت لوټوي. د انګریزانو ټول شمیر تر لسو زرو ډیر نه دی، خو که تاسې په سلګونه ملیونه غوماشي هم ووسئ او د دولت په غوږ کې وبونیږۍ، دغه اواز به د دوی لوی صدراعظم (ګلادستن)غوږ ته ورسیږي د سید دغه وینا خلک وژړول، سید په قهر شو او وې ویل : ژړا د ښځو کار دی. هغه ملت چې د خپل استقلال لپاره پر دښمن یرغل وکړي او مرګ استقبال کړي هغه ملت وینښ او با قي پاتی کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سید جمالدین افغان په مصرکې

سید د مصر د الازهر پوهنتون کې د ابن سینا د فلسفې تدریس کاوه، هغه وخت مرتجعینو دغه فلسفه نه خوښوله او بد یې ورته ویل د بل پلوه په مصر کې سید په دې هم متهم شوی ؤ، چې د اسماعلیه پاچاه پر ضد یې کودتا کوله، همدغسې د ده دغورځنګ ۳۵۰ نورغړي هم په دغه لیست کې شامل و، نوموړی غورځنګ چې د سید په مشرۍ جوړ شوی ؤ، د مصر آزادي یې غوښتله په دې وخت کې انګریزانو غوښتل، چې پر سوډان باندې حمله وکړي او محمد احمدسوډاني یې تر فشار لاندې را وستلی ؤ، سید او ملګرو یې، چې د انګریزانو مخالفت او ممانعت کاوه. لیکن انګریزانو سید ته د سوډان د پاچهي وړاندیز وکړ، د انګریزانو صدراعظم لارډسالسبري سید ته وویل: چي موږ داعزم کړی دی، چې تا د سوډان پاچا کړو، سید جمالدین په ځواب کې ورته وویل: دا چې دغه دنده ماته را کوی، ډیر د حیرت او تعجب ځای دی.

محترمه لارډه اجازه راکړه، چي ستاسو څخه وپو ښتم، چې ایا تاسو د سوډان مالک یاست، چې هغه ته یو پاچا واستوئ ؟؟. مصر د مصریانو او سوډان د هغه یوه برخه ده .خلیفه چې اوس حقدار ګڼل کیږي ، په خپل ځان کې دومره قدرت لري، چې د فساد او فتنې اور مړ کړي، محترم لارډ!کوم اصلاحات، چې په سوډان کې غواړي هغه څله په ایرلینډ کې نه عملي کوې. چې د خپلې آزادۍ له پاره د هیڅ ربړ، زحمت او فداکارۍ څخه مخ نه ګرځوي، مصري مؤرخ محمود قاسم د سید جمالدین د فلسفې نظریو څیړونکی په خپل کتاب (جماالادین افغاني حیاته وفلسفه) کې لیکي: جمالدین افغانی دناشر کانکوف په بلنه په ۱۸۸٦م کې روسیې ته وبلل شو.او په روسیه کې هم ډیري لیکنې پاتې دي، چې نامتو مقالې یې عبارت دي له: د روسیې سره د انګریزانو اړیکې، په افغانستان کې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

روانو پېښو علتونه، د افغاني حالاتو په باب څېړنې (ماسکوپاڼې ۱۸۸۷م کال اگسټ .)

سید په روسیه کې نژدې درې کاله تیر کړه او په یوه کال کې روسي ژبه په ډېر ښه ډول زده کړه، هغه یوکال په ماسکو ، ۱۸میاشتي په پترسبورگ ، کیف ، قفقاز کې تیرې کړې. سید په روسیه کې د ډیرو مهمو خلکو سره لیدنه کتنه وکړه ، لکه : د باند نیو چارو وزیر گیرس، د آسیا د چارو اداري رئیس زېنیوف، جنرال زیختور، جنرال چیف سره، خو هغه وخت چې دریم الکساندر د روسیې امپراطور د سید په نظریاتو او د منځني ختیځ په باب د هغه په سیاسي تحلیل او خطابو وپوهیده او په دې هم وپوهیده، چې سید د روسیې د مسلمانانو په منځ کې پوره اعتبار لري، نو یې سید قصر ته وروغوښت او سید د انگریزانو او ایران د باچا په باب خپل شکایتونه ورته واضیح کړه ، او د انگریزانو په باب یې د هغه استعماري سیاست په سیمه کې څرگند کړ، خو د ایران په باب یې په هغه دولت کې د مشروطه غوښتنه وکړه؛ که څه هم د روسیې امپرا طور د انگریزانو په باب ورسره هم نظره ؤ، خو د ایران په باب یې نظر بیل ؤ؛ دا ځکه، چې الکسا ندر ویل چې هیڅ یو پاچاه نه غواړي چې خپل واک دې د خلکو په لاس ورکړي او ځان دې کمزوری کړي، خو په دې باب د سید نظر داؤ ؛ چې په دې کار د ایران پاچاه نورهم قوي کیږي او میلینونه ولسونه یې وشاه ته دریږي او یو قوي دولت د خلکو په ملاتړ ترلا سه کوي.

په پای کې سید د روسیې د دریم الکساندر څخه وغوښتل چې د روسیې د مسلمانانو د وضعې ښه کولو ته توجه وکړي .او هغو ته په خپله ژبه د درس او تعلیم زمینه برابره کړي، خپرونې ورته ازادې کړي،په خپله ملي ژبه اخبارونه او مجلې خپرې کړي. د دې څخه ورسته د روسیې واکمن سید په دې باندې وپوهاوه، چې د ده پاته کیدل د روسیې په خاوره کې یو

(c) ketabton.com: The Digital Library

نامناسب او نا مطلوب کار دی.نو ځکه سید مجبور شو، چې د روسیې څخه ووځي.

د سیدجمالالدین افغان نامتو پلویان په روسیه کې جاراله بیکوف، عبدالرشید ابرهیموف او نور ګڼل کیږي. د المؤید د (۱۹۱۳م) کال لومړۍ ګڼه د موسا بیکوف له قوله دغه وینا د سید را نقلوي: (زه د لودیځ هنر، تخنیک او پوهې ته ډیر درناوی لرم).

مړینه

کله چې سید ترکیې ته ولاړ په تر کیه کې د یوې سختې ناروغۍ سره لاس او ګریوان شو، چې په دې باب محمود طرزي د سراج الاخبار د شپږم کال په پنځمه ګڼه د ۱۲۹۵هـ ش د میزان پر ۲۱ نیټه د سید جمالالدین افغان د وفات په باب داسې کاږي: چې د ستوني په یوه برخه کې چپ غوړته نژدې تر ژبې لاندې د سرطان خطرناکه او دردناکه مرغړۍ ورپیداشو، چې په لومړي سر کې ډیر خطرناکه نه بریښیده خو په ورسته کې دومره دردونکی شو، چې هر چا د سید په لیدو سره د هغه درد تصور کولای شو.سید د خپل درد په باب ډاکټرانو ته هم څه نه ویل خو په ورسته کې چې دردبیخي ډیر شو او ډاکټرانو وکته هغه یې کشف کړ، چې د سرطان خطرناکه ناروغي ده، پس له هغه چې د علامه سید جمالالدین افغان دوستانو، محصلینو اوزده کونکو هغه ته د عملیاتو صلاح او مشوره ورکړه نوسید هم دې ته تیار شو چې عملیات وکړي، عملیات دوه ساعته دوام وکړه او لومړنی عملیات په پیروزۍ سره سرته ورسیدل، ټول دوستان یې خوښ شول او په دې عملیاتو کې ۱۲غاښونه اویوه برخه د خولې ورڅخه لیرې کړل شوه. یوه اونۍ وروسته روغ شو او خپل دربار ته راستون شو، خو دبده مرغه پس له یوې اونۍ بیرته هغه ناروغي پرې

(c) ketabton.com: The Digital Library

راوګرځیده او تکلیفونه او کړاونه یې نور هم ډیر شول، مجبوره شو، چې بل عملیات ته ځان اماده کړي، خو څرنګه چې د سرطان ریښې ډیرې عمیقې وې نو په دغه پلا عملیاتو کې د نیمي ژبې دوهمه برخه ځیني غوڅه کړه او نتیجه دا شوه چې درې څلور ورځې ورسته دا لوړ نړیوال شخصیت د پنځوسو کلو په عمر په حق ورسید او د دې فاني نړۍ څخه یې سترګې د ابد لپاره پټې شوې (خوځیني په دې نظر دي چې سید ته یې زهر ورکړل او شهید یې کړ، روح دې یې ښاد وي پر ۹ د مارچ یې په ۱۸۹۷م کې د مشایخو په هدیره کې خاوروته وسپاره، څرنګه چې پر افغانانو خپل پوهان ګران دي نو یې د هغه مړی ۴۷ کاله وروسته په ۱۳۲۳ش کال خپلې خاورې ته راوړ او د کابل پوهنتون په انګړکې خاوروته وسپارل شو او هغه سیمه یې ټوله د ده په نوم ونوموله (جمال مېنه).

همدغسې د سید جماالدین پر قبر ډیرو نورو پوهانو او عالمانو ویرنې ویلي دي، چې د دې جملې څخه موږ د ګل پاچاه الفت د ویرنې یادونه کو، استاد الفت په خپل کلام او خوږه ژبه د لوی استاد سید جمالدین افغان په باب داسې لیکي:

ویرنه

پښتون سیده د شرق نامداره
د دین او علم د کور سرداره

رهـــــــــبر د علم او معنا شوې
ږ نــــدو دپاره د لاس امسا شوې

(c) ketabton.com: The Digital Library

راوړه دنـــیا ته تا پیغامونه
نوي فکرونه ښه ښه خویونه

ستا په ښودنه ویښ انسانان شول
مشهور دنیا کې ستا شاګردان شول

روښان فکرونه ستا په بیان شول
ستا لـــه مشـــعله رڼا شو زړونه
ډ ک له حکمت نه ستا تعلیمونه

ته له دنیا کې وګـــــرځیدلې
په شرق او غرب کې ته ځلیدلې
چـــې په منبر به ودریـــد لـــې

له هر چاه پورته به ښکاریدلې
لـــه تا سره وو ډ یـــرتـــا ثیرونه
ور ته حیران وو ډیر عـا لمونه

دنیا ر ڼا شوه ستا لـــــه تنویره
ستا له تحریره ستا له ضمیره
و ښورول تا غافـل فـکرونه
څومره خواږه وه ستا بیانونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

علامه افغاني د يوه سياسي مفکر په توګه

خودی آموخت سید شرقیان را
خـــود آگه بود و دانا و فرهمند
به مـا بنمود راه خــود شناسی
بــه هــم آواره‌گان را داد پیوند

علامه حبیبی

ذاکر جلالي

(c) ketabton.com: The Digital Library

سیدجمال‌الدین افغان په نولسمه پېړۍ کې په اسلامي نړۍ کې د سیاسي اصلاحاتو او دیني متفاوت تفسیر هڅې کړې دي، چې له ده وروسته په تېره د شلمې پېړۍ پر مهال چې په اسلامي نړۍ کې چا د اسلامي حرکت غږ کړی او د اسلامي نړۍ د سیاسي اصلاحاتو هڅې یې کړي؛ په یو ډول نه یو ډول د علامه افغاني له افکارو او نظریاتو څخه اغېزمن شوي دي. افغاني له همدې امله په شلمې او یووشتمې پېړیو کې د اسلامي حرکتونو او عامو مسلمانانو ترمنځ ځانګړی ځای لري. په ۱۹۲۴م کال کې د خلافت له سقوط وروسته په مصر کې د حسن البنا شهید په مشرۍ د لومړني معاصر اسلامي خوځښت "اخوان المسلمین" بنسټ ډېره کېښودل شوه او له هغه وروسته چې په ترکیه، هند نیمه وچه، شمالي افریقا او نورې اسلامي نړۍ کې کوم خوځښتونه راپورته شوي، لږ تر لږه د مسلمانانو په یووالي یا د علامه له فلسفې سره سم په پان اسلامیزم کې خو هرو مرو اغېزمن دي. حتا نن هم چې ځیني اسلامي خوځښتونه مبارزه کوي او د اسلامي هېوادونو ترمنځ شته سیاسي پولې نه مني هم کېدای شي لږ تر لږه په دې برخه کې یې د علامه افغاني له فکره متاثره وبولو.

پر اسلامي یووالي سربېره، علامه په داسې پیر کې ژوند کړی و چې اروپا پېړۍ وړاندې په اتلسمه پېړۍ کې د کلیسا له ملاتړه په ګټه پورته کولو سره استبدادي شاهي نظامونه نړولي وو او د استبدادي واکمنۍ ځای یې ډیموکراتیک جمهوریت ته پرې ایښی و. داسې جمهوري نظامونه چې د خلکو له لورې ټاکل کېدل او استبدادي فکر یې د تل لپاره تر خاورو لاندې کړی و. اروپایانو نه یوازې دا چې په سیاسي برخه کې بدلونونه راوړل، بلکې د فکر او لید اساس یې د خرافاتو او د پاپانو د بې بنسټه ویناوو پر ځای پر عقل/ریشنلېزم او پوهې/ساینس ودراوه او دین یې له عقل او پوهې سره په ټکر کې وباله. اروپا د منځنیو پېړیو له نادودو وروسته د

(c) ketabton.com: The Digital Library

نړۍ ټولو ادیانو ته د اسلام په ګډون هماغه د کلیسایي عیسویت نظر خپل کړ. په ټوله کې اروپا د منځنیو پېړیو له تور تمونو او د پاپانو له یوغ څخه ځانونو ته د سیاسي، دیني، فکري او فرهنګي اصلاحاتو له لارې نجات ورکړ او د یوې نوې متمدنې او پرمختللې اروپا د بنسټ ډبره یې کېښوده. کله چې د علامه افغاني افکار مطالعه کوو، دې ټکي ته متوجې کېږو، چې سید د اروپا له اصلاحاتو او پرمختګونو څخه متاثره و؛ خو دا یو وچ تاثر او ړوند تقلید نه و، بلکې سید له بل هر څه مخکې اول خپل دین او بیا یې خپله ټولنه پېژندلې وه او له دې وروسته یې بیا د خپل ځانګړي دیني درک او د ټولنې د اړتیاوو په پام کې نیولو سره د حل لارو خبره کوله.
سید هم غوښتل چې اسلامي نړۍ باید هم د داخلي استبدادي نظامونو پر ضد او هم د استعمار پر خلاف مبارزه وکړي او د یوه خپلواک او له خپلې خوښې سره د سم نظام د بنسټ ډبره کېږدي. سره له دې سید په اسلامي نړۍ کې د فکري ودې او فرهنګي رشد ارمانجن و. نن چې په اسلامي نړۍ کې مصر تر نورو اسلامي هېوادونو په فرهنګي لحاظ ډېر غني دی یو لامل یې په مصر کې د سید لس کلن فرهنګي انقلاب ګڼلی شو. لکه څنګه چې په افغانستان کې محمود طرزي د ژورنالیزم پلار باله شي، دغسې سید په مصر کې د نوي ژورنالیزم باني ګڼل کېږي.
دلته یوازې د سید پر سیاسي هڅو او افکارو بحث کوو؛ ځکه یې د دیني احیا او افکارو له برخې تېرېږو:

اسلامي یووالی یا پان اسلامېزم

سید جمال‌الدین افغاني به چې کله مسلمانان لیدل چې د کورني او بهرني استبداد تر یوغ لاندې ژوند کوي، ډېر به حساس شو. د سید د ژوند پر مهال هم اسلامي نړۍ -لکه د اوس په څېر- په ګڼو هېوادونو وېشلې وه او د اسلامي خلافت د ټوټې په ګډون په ټوله اسلامي نړۍ کې د یوه اختناق

(c) ketabton.com: The Digital Library

او استبداد وضعیت واکمن و. اسلامي نړۍ سره له دې چې په خپلو کې ډېر مشترکات لري؛ خو لا هم نه شي کولای چې د اروپايي ټولنې په څېر د يوې نسبتاً ټينګې اتحاديې څښتنه شي. د سيد د ژوند پر مهال په کوردننه د مسلمانانو د سياسي مشارکت له حق څخه په بشپړ ډول نتېه کېده. که به د خپلواکۍ غوښتنې کوم غږ پورته شو، په ابتدايي حالت کې به خاموشه کړای شو. دا د سيد افکار او نظريات وو چې د مسلمانانو لپاره يې د سياسي ويښتيا او شعور هڅې وکړې، ليکل يې وکړل او د يوه نوي سياسي ويښتابه روح يې ورپو کړ.

سيد افغاني ګڼو اسلامي هېوادونو ته سفرونه وکړل او د ټولو حال او څورونکې وضعيت يې له نژدې وليد. سيد هر چېرته د پوهاوي پر خورېدا او د ويښتيا پر ارزښت ټينګار کاوه. سيد په سياسي، اجتماعي او فرهنګي ډګرونو کې د مسلمانانو د مشارکت پلوی و. ده غوښتل مسلمانان ويښ او له فرهنګي او سياسي تحولاتو له ارزښته يې باخبره کړي. افغاني د مسلمانانو د نجات لپاره د اسلامي يووالي، پان اسلاميزم يا "اتحاد بين المسلمين" نظريه وړاندې کړه او له هغې راهيسې پان اسلاميز د سيد له نامه سره تړل شوې نظريه شوه. سيد د خپلواکۍ له ټينګو ملاتړو څخه و تر څو مسلمانان وکولای شي بې له کومې وېرې خپلې موخې او اهداف په ګوته کړي. سيد د هند له مسلمانانو څخه غوښتل چې د پان اسلاميزم تر شعار لاندې د استعماري انګرېز پر ضد پاڅون وکړي او خپله ازادي ترلاسه کړي. اصلاً سيد پان اسلاميزم يا د مسلمانانو يووالی د مسلمانانو د ټولو ستونزو حل لار ګڼله.

که څه هم اسلام په خپله پر اسلامي يووالي باور لري او د مسلمانانو د عقيدې برخه د امت يووالی دی؛ خو دا چې ولې دا نظريه د سيد له نامه سره د پان اسلاميزم په نامه تړل کېږي، لامل يې دا دی چې سيد د

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړني مسلمان مفکر په توګه د مسلمانانو د اتحاد هېر شوی اصل یو ځل بیا راژوندی کړ او د ستونزو د حل لار په توګه یې وګاڼه.

افغاني او په مصر کې نویتوب (ماډرنېزم)

اروپا له پنځلسمې-شپاړسمې پېړۍ وروسته ماډرنېزم ته له دین نه د تېښتې او بشپړ عقل ته د پناه وروړلو په موخه یو خوځښت پیل کړ. کله چې اروپایان په منځنیو پېړیو کې د کلیسا پاپانو د دین په نامه وځپل او له خپلې خوښې سره سم یې پر هغوی خپل واک وچلاوه؛ نو له دین سره یې عقده پیدا شوه او دین ته یې داسې تعریف وکړ چې له عقل او علم سره به په ټکر کې وي. اروپایان د دې پر ځای چې پوه شوي وای چې هغه څه چې پر دوی تپل شوي وو د دین په نامه د کلیسا د پاپانو خپلې خبرې وې، مګر اسلام بیا داسې کومه دوره په خپل تاریخ کې نه لري. په اسلامي نړۍ کې نویتوب یا ماډرنېزم بیا د اروپا له هغه سره تفاوت لري. په اسلامي نړۍ کې ماډرنېزم په دې معنا چې د خلکو د وروسته پاتې والي لاملونه په ګوته کړي او د دین، عقل، علم او روانې زمانې ترمنځ له دین نه د یوه پرمختللي فهم نه په ګټه پورته کولو سره د یوې پرمختللې ټولنې بنسټ کېږدي.

سید افغاني هغه څوک و چې په نولسمه پېړۍ کې یې په مصر- کې د ماډرنېزم زړي وکرل او بیا یې نژدې شاګرد محمد عبده د خپل استاد (سید) کرل شوی نیال وپاله. افغاني په ۱۸۷۱م کال کې مصر ته سفر وکړ او هلته د لسو کلونو لپاره پاتې شو او د عصر-یتوب نظریې لپاره یې په فرهنګي ډګر کې عملي کار پیل کړ. د مصر د ماډرنېزم بحث پر دې ولاړ و چې د اسلام او نوې زمانې او نوو غوښتنو ترمنځ یوه همغږي منځ ته راوړي. عبده د خپل استاد (سید) په څېر په دې باور و چې اسلام –د

(c) ketabton.com: The Digital Library

اروپایانو د باور پر خلاف- له نوې پوهې او نوو پرمختګونو سره په ټکر کې نه دی. دوی پر دې باور وو چې دواړه بنسټیز حقیقتونه سره همغږي دي. اسلام نه یوازې دا چې د علم پر ضد نه دی، بلکې د علم د پرمختګ او ودې مرستندوی دی.

په اتلسمه پېړۍ کې -د نن په څېر- ډېر مسلمانان د غرب د پرمختګ او ترقۍ ړانده مقلدین شول او ګومان یې وکړ چې د لوېدیځ هراړخیز تقلید کولای شي موږ هم د هغوی په څېر مترقي کړي؛ مګر ځینو سنتي علماوو بیا د غرب د پرمختګ ترقي په یو مخیز ډول رد کړه؛ خو علامه افغاني بیا په دې دواړو کټګوریو کې رانغی، بلکې منځنۍ لار یې خپله کړه. سید نه د لوېدیځ ړوند پلیونی شو او نه یې هم د غرب پرمختګونه رد کړل، بلکې د غرب له نوې ټکنالوژۍ څخه یې دفاع وکړه او پر مسلمانانو یې لازمه وګڼله چې د هغوی ټکنالوژي ترلاسه کړي او د خپلې ترقۍ کاروان پر روان کړي.

د استعمار پر ضد مبارزه

لکه څنګه چې مخکې یادونه وشوه سید په یوه وخت کې هم د داخلي استبداد پر ضد او هم د بهرني استعمار پر خلاف مسلمانان پاڅون او ازادۍ ته رابلل. سید په ختیځ کې د ویښتیا له سرلارو څخه ګڼل کېږي. سید د غربي استعمار پر ضد د اسلامي یووالي له ټینګو پلویانو څخه و. د علامه په باور د مسلمانانو اتحاد کولای شوای چې د لوېدیځ استعمار مخه ونیسي. د استعمار پر ضد د سید سیاسي مبارزه بې له ویرې او ډار څخه وه؛ بلکې استعماري بریتانیې تر بل هر حکومت څخه د سید افکار د ځان پر زیان ګڼل؛ ځکه بریتانویانو د سید له افکارو سره سم د مسلمانانو یووالی د ځان په ګټه نه باله. سید هم پر همدې باور و چې یوازې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

مسلمانانو يو ټينګ يووالی کولای شي د ټولو استعماري حکومتونو د ظلم او ناتار مخه ونيسي. سيد چې د اسلامي يووالي غږ پورته کاوه د استعمار پر ضد يې د يوه قوي ديوال منځ ته راتګ هدف و.

د سيد د افکارو اهميت

د سيد د افکارو اهميت په دې کې دی چې په اسلامي نړۍ کې لومړنی مفکر دی چې په نولسمه پيړۍ کې يې د اسلام داسې نمايندګي کړې ده او اسلام يې لوېديځوالو ته داسې ورښودلی چې اسلام له نوي ساينس او ټکنالوژۍ سره او نه هم له عقلانيت/ريشنلېزم سره کوم ټکر نه لري، بلکې د همدغو ارزښتونو د پاللو او پرمخ وړلو پلوی دی. اروپايان چې د کليسا د محرف دين له واکمنۍ څخه ډېر ځورول شوي وو، ګومان يې کاوه چې اسلام به هم د اروپايي محرف عيسويت په څېر وي. سيد ثابته کړه چې اسلام له هغه کليسايي عيسويت سره په بشپړ ټکر کې دی.
بله خبره چې سيد بيا هم په کې مخکښ دی، د اسلام او نوو پرمختګونو ترمنځ د همغږۍ ټينګول وو. دا هغه څه دي چې سيد ډېر پخوا درک کړي وو او د دغو بحثونو پر اهميت ښه پوهېده. داسې بحثونه چې که په رښتيني ډول اسلامي نړۍ خپل کړي او هضم کړي وای، د سيد له وفات څخه پيړۍ وروسته به يې امت د نن په پرتله متفاوت وضعيت درلود.

ضميمه

د علامه افغاني د افکارو او مبارزې په باب د افغانستان ستر ليکوال او مورخ ارواښاد پوهاند حبيبي يو ډېر جامع او هر اړخيز شعر ويلی چې د سيد مبارزه او هڅې په کې په ډېر لوړ انداز خلاصه شوي دي. د دې لپاره چې د سيد په باب د علامه حبيبي شعر هم دلته د دې ليکنې پلمه په دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولګه کې خوندي شي، دا شعر د لیکنې په پای کې کټ مټ نقلوو:

مبادی ثلاثهٔ سید

وحدت اسلامی

نمی‌دانم چگویم مرد حق را نوایش زندگانی ها به ما داد
"امام عصر" خوانم زانکه از نو به وحدت شرقیان‌را خوش صلا داد
دم گرمش چو انفاس مسیحا بدل گرمی و شور افزود جان‌را
به وحدت خواند مسلم را کزان‌رو فزاید ربط و الفت شرقیان‌را
چراغ مهر و وحدت کرد روشن زاستانبول تا هند و سمرقند
فزود از وی همانا رونق شرق نهال نفرت و کین را ز بین کند

جنگ با استعمار مغرب

خودی آموخت سید شرقیان‌را خود آگه بود و دانا و فرهمند
به ما بنمود راه خود شناسی به هم آواره‌گان را داد پیوند
به جنگ غربیان ما را صلا داد ز ضربش واژگون شد قصر افرنگ
نوایش گرم‌تر از نای رومی به شور آورد شرقی را پی جنگ
همو افزود رونق بزم ما را ز چهره زشت مغرب پرده بگشود
چو تیغ مرد سودانی بتابید باو جاهِد قُم افتلُ به فرمود
گلادستون ز ضرب کاری وی به خاک ذلت آمد اوفتاده
به جان ما فزود آن گرمی را که زاید در دل از دیرینه باده
به بزم ما سرود آن کهنه دستان دمی ما را بخود، باز آشنا کرد
برآمد مردِ حق از خاک کونر به کاخ غرب آشوبی به پا کرد

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنگ با استبداد

ملوکی را گزند جاودانی ازو شد خوارتر آئین بیداد
به شاه و مستبد دایم ستیزید همی گفتی ملوکی واژگون باد!
حمید و ناصر از وی لرزه بر تن هر انکو مستبد بدخوارتر شد
صدایش همچو رعد خانمانسوز به جان ظالمان همچون شرر شد
تو ای باد صبا از ما سلامی ببر بر خاک پاک سید حر
بگو از ما که ای سردار سادات! همی پندت بگوش ماست چون دُر

یادښت: په پورته مقاله کې له لاندې کتابونو استفاده شوې ده:

1- Political Philosophy (Muslims), Prof. Bakhtiar, Sawabi Univeristy,

2- Muslim Political Thought, Muhammad Aslam Chuodry

۳ - پیام عصر، د علامه حبیبي د اشعارو ټولګه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

راځئ سیدجمالدین افغان وپېژنو!

عبدالجمیل ممتاز

۱۳۹۳- ۲ – ۱۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ختیځ ویښوونکی، د ختیځ فیلسوف، اصلاح کوونکی، د استعمار ضد مبارز، په اسلام کې د نوي رسانس پلار او ..... لقبونه دي، چې په نړیواله کچه سید جمالدین افغان ته ورکړل شوي دي.

دا سمه ده چې سید افغان د افغانستان بچی و، خو افکارو او هڅو یې نړیواله بڼه درلودله، د استبداد پر ضد یې ګام پورته کړی او د ټولو مسلمانانو د راویښولو لپاره یې خپل هیواد پریښی، تر څو هغوی ته د بیداری او اصلاح پیغام ورسوي.

ترکیې، عربستان، عراق، روسیې، هند، مصر، ایران، فرانسې او ... هیوادونو ته د سید افغان سفرونه له تر ټولو مهمو هغو څخه حسابیږي. په هغو هیوادونو کې یې ژور تاثیرات پریښي دي، ګڼ شمېر شاګردان یې روزلي او خپل افکار یې په لویه کچه ترویج کړي دي.

شیخ محمد عبده یو له هغو شخصیتونو څخه دی، چې د سید شاګرد او نږدې ملګری یې پاتې شوی، هغه یې په اړه داسې وایي: پلار مې راته داسې ژوند ډالی کړ، چې په هغه کې زه د خپلو دوو ورونو علي او محروس سره شریک یم، خو سید جمالدین بیا داسې ژوند راته بخښلی، چې په هغه کې زه د محمد(ص)، ابراهیم(ع)، موسی(ع)، عیسی(ع) او.... سره شریک یم.

همدارنګه کله چې فرانسوي فیلسوف ارنسټ رنان (۱۸۲۳ - ۱۸۹۲ م) له هغه سره مخ شو، نو وروسته یې بیا په اړه وویل: د هغه د فکر ازادي، لوی طبیعت او اغېزمن اخلاق، زموږ د خبرو اترو پر وخت زه داسې متقاعد کړم، لکه ابن سینا، ابن رشد او یا یو له هغو نامتو پوهانو څخه چې پنځه پېړۍ یې د انساني روح میراث عرضه کړ، بیا را ژوندی شوی دی.

خو افسوس چې دا ویښوونکی ستوری، مستبدانو او بخیلانو ونشوی زغملی، ډېر ژر یې د مرموزې دسیسې ښکار وګرځاوه او د یوې مشکوکې ناروغۍ له امله د ترکیې هیواد په استانبول کې یې له دنیا نه خدای پاماني

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړله، چې ټول عمر يې له (۱۲۱۷ ل - ۱۲۷۵ ل) پورې و. وروسته بيا په ۱۳۲۳ ل کال کې د هغه جسد له استانبول څخه کابل ته را وړل شو او د کابل پوهنتون په انګړ کې خاورو ته وسپارل شو.

سيد جماالدين افغان په هيواد کې دننه زښت زيات بنيادي خدمتونه تر سره کړي دي. لکه: د سياسي استقلال اعلان، په دربار کې د چارو اصلاح، له پردۍ ژبې څخه افغاني ژبې ته د هيواد نظامي او ملکي لقبونو او نومونو را اړول، د شمس النهار په نوم د ورځپاڼې خپرول (په لومړي ځل په افغانستان کې خپره شوه)، د (تتمه البيان فی التاريخ افغان) کتاب تاليف او نشر، د وزيرانو کابينه جوړول، د روغتون تاسيسول، د نظامي او حربي ښوونځيو رامنځته کول، د حيواني کلينيکونو جوړول، د پسته خانې او کاروانسرايونو رامنځته کول، د تګ راتګ پر لويو لارو باندې د مسافر خانو ودانول او ملي ژبې (پښتو) ته د ټولو پام را اړول او ....

خو سره د دغو خدمتونو چې هغه د خپل هېواد افغانستان لپاره تر سره کړي دي، ځينې کسان يې بيا هم افغانی نه بولي، بې اساسه دلايل وړاندې کوي او د تشو ادعاوو له مخې يې خپل ګڼي.

راځئ سيد جماالدين افغان وپېژنو! که څه هم دا موضوع ډېره شاربل شوې او خورا بحثونه ورباندې شوي، خو بې ځايه به نه وي، چې پر همدغو بحثونو باندې لږ نور څه هم ور زيات کړو او په يوه مقاله کې يې راغونډ کړو.

د سيد جماالدين افغان پر هويت باندې ولې ځينې خلک شک کوي؟ يا به يې په بربنډ ډول داسې ووايم: ولې د دغه افغان هويت د ځينو مغرضو کسانو لخوا پر ايران پورې منسوبيږي؟

زه خو وايم، چې د سيد افغان هويت تر نورو روښانه دی، په هېڅ ډول نشي مبهم ګڼل کيدی، خو دا چې ځينې متعصب کسان يا ډلې، د قومي يا

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژبني وياړونو حرص اخستي او پر بل ملت باندې يې دا نه لوريږي، چې دغسې شخصيتونه ولري او ورباندې وياړ وکړي، د بې بنسټه او کمزورو دلايلو له مخې داسې ادعاوې کوي، چې پرته له دوی نه نور هيچا ته هم د منلو وړ نه دي.

سيد جمال الدين په اصل کې څوک دی؟

که څوک غواړي چې هغه وپيژني، نو هغه د افکارو او نظرياتو له مخې بشپړ نشي پېژندلی. ځکه د هغه هڅې يوازې د افغانستان لپاره محدودې نه وې، بلکې د ټولې اسلامي نړۍ لپاره يې د راتلونکي په شان حيثيت درلود او په دې لټه کې و، چې اسلامي ملت ته په نړۍ کې ستر حيثيت ور په برخه شي او هغه مسلمانان چې لا هم غفلت او ناپوهۍ په خوب ويده ساتلي ول، هغوی را ويښ کړي.

راځئ د هغه هويت د هغه له اثارو، ويناوو او کورنيو نښانو څخه معلوم کړو! چې په ډېره اسانه توګه او له کوم سر خوږي پرته کولی شو د هغه د پېژندنې پايلې ته ورسيږو.

په نړۍ کې هيڅ داسې انسان نشته، چې په يوه ځانګړې سيمه کې دنيا ته نه وي راغلی او په يو ځانګړي قام يا کورنۍ پورې تړاو ونلري. هغه هم بيا داسې يو څوک چې د ژوند زياته برخه يې د خپل هېواد او ملت د هوساينې، بيدارۍ او پرمختګ لپاره لګولې وي.

لومړی به دې خبرې ته راشو چې: ايرانيان د کومو رواياتو او ادعاوو له مخې سيد جماالدين په ايران پورې منسوبوي؟

هغوی وايي: سيد جماالدين په ايران کې د همدان په اسد اباد کې زيږېدلی، همهلته ځوانۍ ته رسيدلی، په نجف کې يې زده کړې کړي، د شيخ انصاري شاګرد پاتې شوی او د هغه په دستور يې د مسلمانانو د را

(c) ketabton.com: The Digital Library

وینښولو لپاره هند ته سفر کړی، چې په دغه ترخ کې افغانستان ته هم تللی دی. همدارنګه هغوی زیاتوي: هغه مصر، عراق، عربستان او نورو اسلامي هیوادونو ته د دې لپاره تللی، چې هلته مسلمانان سره متحد کړي او د خپلو مسوولیتونو پر وړاندې یې وپوهوي. تر څنګ یې یو بل ټکي ته هم اشاره کړې، چې سید څکه خپل ځان افغان نومولی و، چې د هغه په هڅو او فعالیتونو کې د ایراني هویت له امله خنډونه رامنځته کېدل، نو ځکه یې ځانته د افغاني لقب غوره وباله.

هیڅوک د چا خوله نشي ورپټولی، هر څوک به هر څه وای. خو دا د دې معنا نه لري، چې چا څه وویل، بس همغه حقیقت یا واقعیت دی. هره وینا یا ادعا باید پر منطقي او معقول استناد ولاړه وي او ربښتیني شواهد ولري. داسې خو نشي کیدی، چې یو څوک سپین ته تور ووایي او د هغه له دې خبرې سره سم هغه تور شي.

د ایرانیانو پورتنۍ ادعاوې او روایتونه یې په هر صورت، خو د افغاني لقب په اړه یې چې کوم دلیل وړاندې کړی، ډېر د خندا وړ او نهایت کمزوری او بې اساسه دلیل دی.

وګورئ! د سید افغان مبارزه کوم جاسوسي فعالیت نه و، چې ګواکې ده د هغه هېواد (ایران) لپاره جاسوسي کوله او ددې په خاطر چې خپلو پټو اهدافو ته ورسیږي، ځان یې په پردي نوم نړیوالو ته ور وپېژاند. بیخي بې ځایه او ډېره ټیټه ادعا ده چې کوي یې. ولې یې ځان افغان نوماوه؟ کولی یې شوی چې هیڅ دا لقب د ځان لپاره غوره نکړي، آخر دغه لقب ته اړتیا څه وه؟ آیا په هغه وخت کې د افغانستان مناسبات له نورو هیوادونو سره د ایران په پرتله غوره ول؟ ولې یې په هغو نورو هیوادونو پورې ځان نه منسوباوه، چې د دوی په وینا هلته یې عمر ډېر تېر کړی؟ په داسې حال کې چې دوی پخپله وایي چې د سفرونو په لړ کې یې افغانستان ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم يو ګذر کړی دی. نو آيا د دوي دا دواړه ادعاوې په ښکاره توګه يوه بله نه ردوي؟

ايرانيان د سيد په اړه اسناد ځيني اسناد هم وړاندې کوي، چې له مخې يې سيد ايرانی بولي. تر ټولو مهم سند د (شرح حال و اثار سيد جماالدين) په کتاب کې د ميرزا لطف الله خان يوه ليکنه ده، هغه خپل ځان د سيد جماالدين خوريی معرفي کوي او وايي چې هغه د همدان د اسد اباد دی. همدارنګه ميرزا د سيد ځيني تصويرونه چې ايرانيانو سره يې اخستي، ځينې ليکونه يې چې څو تنو ايرانيانو ته استولي او په همدان کې د هغو ساداتو چې د سيد جمال نيکونه يې ګڼي، د هغوی د قبرونو لوحې د حجت په توګه وړاندې کوي او له مخې يې ښه په زغرده سيدجماالدين د ځان ګڼي.

عجيب دلايل دي! نه به څوک د چا سره عکسونه اخلي او نه به هم څوک چا ته ليکونه استوي، کنه نو هويت به يې داسې وي لکه د سيد جماالدين افغان. سمه ده چې هغه به هلته عکسونه اخستي وي، ليکونه به يې استولي وي، خو دا د دې معنا نه ورکوي چې ګواکې په اساس يې سيد ايرانی شو. نه! سيد افغان يوه نړېواله څېره وه، افکار يې يوازې پر افغانستان پورې محدود نه ول، بلکې د نړۍ ډېرو هيوادونو ته تللی او هلته يې زيات وخت تير کړی دی، کيدی شي چې نورو هېوادونو کې يې هم دغسې نښې نښانې پاتې وي، نو آيا هغوی به هم را ولاړيږي او ادعا به کوي چې ګواکې سيد د هغوی دی؟

د ساداتو د قبرونو لوحې يا هم ځان د سيد جمال الدين خوری بلل او د ناصرالدين شاه قاجار په وخت کې د هغه د ايرانی ګذرنامې صادريدل، دا ټول داسې دلايل دي، چې نه واقعيت لري او نه هم دومره پوخ اساس لري، چې په مرسته يې ايرانيان دا ثابته کړی شي، چې سيد جمال د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ایران دی.

لومړی دا چې د ګذرنامې په هکله زه سم نه یم پوهېدلی، یعني څه؟

همدا چې د هغه د ایرانیتوب حکایت کوي؟ عجیبه ده، له ایرانیانو پرته نور هیڅوک هم دغسې څه نه مني. په داسې حال کې چې د سید افغان زیاتره اثار د هغه د افغانیت حکایت کوي، خو بیا هم دوی دغې یوې ګذرنامې ته ترجیح ورکړې او د نورو ټولو نړیوالو مورخینو شواهد او مدارک ردوي. آیا د یوې ګذرنامې په اساس د یو انسان ټول حقیقي هویت او ژوند دروغ ثابتېدلی شي؟ نه، هیڅکله نه.

بله خبره دا ده چې که له عقیدوي اړخه ورته وګورو او په ټوکه یې هم وانړوو، نو ښاغلی میرزا لطف الله خان پخپله ادعا کې دروغجن نه دی، ځکه د هغه مور د ده پخپل حساب باندې د سید افغان خور کیږي او دا خو طبیعي ده، چې ټول مسلمانان سره خوېندې ورونه دي او هغه ده چې میرزا صاحب په نره خان د سید افغان خوری ګڼلی شي. که داسې یې هم څوک نه مني، نو دا خواب د پوښتنې په ډول هم وړاندې کیدلی شي. هغه دا چې که افغانان دا ادعا وکړي، چې سید جمالدین د میرزا لطف الله خان ماما دی، نو له کوم دلیل پرته میرزا د افغانستان دی. آیا د هغوی تر ادعا به دغه ادعا پیاوړې او منطقي نه وي؟ په داسې حال کې چې د سید پاتې کورنۍ په افغانستان کې ده او که ځیني غړي یې په بهر کې هم دي، نو ټول یې ځانونه د افغانستان ګڼي.

دغه راز هغوی د ساداتو د قبرونو لوحې یادوي او وایي، چې د سید افغان نیکونه په ایران کې ښخ دي.

عجیب قضاوت دی، دا ښه ده، چې سید په ترکیه کې وفات شو، هلته د لنډې مودې لپاره خاورو ته وسپارل شو او بیا وروسته په ۱۲۸۴ ل کال کې د هغه جسد کابل ته را انتقال شو. کنه که په ایران کې دفن شوی وای،

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیا نو خدای خبر کـه افغانـانو تـه د هغـه پـه اړه د خـبرو کولـو حـق هـم چـا ورکړی وای.

د حیرانۍ ځای همدا دی، چې نه سادات دومره وړه کورنۍ ده او نه هـم پـه یوې سیمې یا هېواد پورې محدوده پاتې شوې ده. په زیـاتو هېوادونـو کـې سادات استوګن دي، دا نو په دې مفهوم نه ده، چې ګواکې سادات یـوازې په ایران کې دي او چې په بل ځای کې وي، نو هغـوی ټـول د ایرانیـو هغـو لمسیان دي.

په رښتیا هم د سید افغان د نیکونو قبرونه هلته دي کنه؟ په دې اړه نـامتو مورخ عبدالحی حبیبي په ډېر واضح ډول دغه موضوع روښانه کړېده. هـغ پخپل کتاب (نسب و زادګـاه سـید جماالـدین الافغـاني) کـې پـه دې اړونـد خورا پراخ تحقیق کړی او دا یې څرګنده کړې چـې د سـید جمـال پلرونـه د همدان له ساداتو سره د خپلوۍ اړیکې درلودې. هغه پخپـل دغـه اثـر کـې داسې وایي:

د سید جمال الدین د پلار سید صـفدر او د هغـه د تربرونـو (د سـید نظیـف زامنو) تر منځ د فیوډالي سیالیو له امله اختلافات پیدا کیږي، چې په پایلـه کې د سید نظیف زامن ورباندې غالبیږي او سید صـفدر دې تـه اړ کیـږي، چې د کـونړ بطـن (پشـد) پریـږدي او د کـوز کـونړ پـه جنوبي برخـه کـې د شېرګر (اسد اباد) په نـوم کـلي کـې د صـفدري پـه نـوم یـوه کـلا ودانـوي. شېرګر او صفدري چې له جلال اباد سره ۵۰ کیلو متره واټن لري، تر اوسـه پورې هم په همدغو نومونو یادیږي.

د سید صفدر پلار سید علي له دې امله په همداني شهرت درلود، چې هغه زیات وخت په همدان کې تېر کړی و، خو اوس د کونړ پـه (دونهـي پشـد) کې دفن دی او خلک یې د شاه همدان زیارت بولي.

سید محمود پاچا د سید صـفدر تربـور او د وزیـر اکبرخـان زوم و، چـې پـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه وخت کې د کونړ مطلق واکمن شو، سید صفدر د دې لپاره چې له درباري دسیسو څخه په امن کې پاتې شي، خپلې کورنۍ سره د حج په نیت مشهد ته لاړ او له همغه ځایه یې د همدان په اسداباد کې د قاضي میرشرف الدین حسیني کورنۍ سره څکه خپښي او خپلوي وکړه، چې پلار یې له وړاندې نه ورسره اشنایي درلوده.

دا چې د سید ورو مسیح الله، طیبه بیگم، مریم او نور خپلوان یې په همدان کې پاتې شول، نو هلته د قبرونو د لوحو خبره چې کیږي، هغه د همدغو خویندو او ورور اولادونه دي، چې موږ د تېر تاریخ په اوږدو کې دغسې په سلگونو افغانۍ او ایرانۍ مهاجرې کورنۍ ښودلی شو.

حبیبي صاحب په دې اړه زیاتوي: د سید جمالدین نیکه سید علي چې د حرمین زیارت ته روان و او لاره یې پر همدان ورسپره وه، نو یوه موده هلته پاتې کیږي او د همداني اسداباد، ساداتو سره اشنا کیږي. بیا چې کله سید علي بېرته کونړ ته راستنیږي، په همداني یا د همدان شاه په لقبونو شهرت مومي.

استاد حبیبي وایي: شېرگر د سید جمالدین افغان زیږنځای دی، خو دا چې سید خپلو عربي، ترکي، غربي او ایراني شاگردانو ته ویل چې: (زما زیږنځای په افغانستان کې د کونړ اسد اباد دی)، نو مراد یې همدغه شېرگر و، چې دري ژبو هم اسداباد یاد کړی دی او تر اوسه یې هم همغه پښتو نوم لا پاتې دی. څکه چې په دغو ټولو سیمو (کونړ او کامه) کې خلک په پښتو ژبه خبرې کوي او اسد اباد هم د پښتو شېرگر ژباړه ده.

جناب حبیبي د سید د خوري په اړه هم داسې وایي: د ایران معاصر نامتو محقق علامه محمد قزویني هم دا خبره کوي، چې دغه ادعاگانې له سره د منلو وړ نه دي، چې د اسداباد یو تن چې ځان د سید خوری بولي او څوکاله وړاندې یې په دې اړه یوه رساله هم خپره کړې او د هغه د کورنۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

غږي يې، د ده پر باور چې اوس هم د همدان په اسداباد کې دي، يو- يو ياد کړي دي.

ښه نو، له دې سره - سره افغانان نور کوم شواهد او مدارک لري؟ چې له مخې يې په خپله ادعا کې رښتيني وي؟

هو، تر ټولو مهم مدرک پخپله د سيد له خولې اقرار دی، چې پخپلو اثارو کې يې ځان افغانی بللی دی. لکه، په عروة الوثقی کې يې ليکلي دي: (الافغان و هی اول ارض مس جسمی ترابها). همدارنگه غلام حسين موسوي پخپل کتاب کې د هغه له خولې داسې وايي: (اني اخطرت لترک بلادی الافغان مظطربة بها الاهواء والاغراض).

يو بل مهم ثبوت يې دا دی، چې له ايران پرته نور ټول هيوادونه هغه د افغاني په نوم پېژني او هويت ته يې د افغاني په حيث قايل دي. په ځانگړې توگه ترکيې، عربي هيوادونو او لوی هند د افغاني په نوم ياد کړی او د افغانستان بچی يې بللی دی. همدا راز د نورو هيوادونو مورخينو او پخپله ځينو ايرانيانو (مدرسي چهاردهی، ابراهيم صفايي، شيخ عباس قمي، سيد محمد علي استانه او ...) هم سيد د سيد صفدر زوی او د افغانستان له يوې غټې کورنۍ څخه بللی دی.

شيخ محمد عبده د سيد افغان په ژوند ليک کې ليکي: (سيد د کونړ په اسد آباد کې (۱۲۵۴ هـ ق) دنيا ته راغلی دی.

همدغه خبره ګڼ نور کسان هم کوي: عبدالقادر مغربي، مصري ليکوال جرجي زيدان، محمد فريد وجدي، د سيد افغان شاگرد اديب اسحاق، د تفسير المنار ليکوال سيد محمد رشيد، محمد پاشا مخزومي، سيد حسين شيرازي، ډاکټر عثمان امين او ...

دغه شان د (مقام جمالدين افغاني) په کتاب کې چې د هندي ليکوالانو مقالې پکې راټولې شوي، سيد جمالدين يې د افغانستان گڼلی او

(c) ketabton.com: The Digital Library

امریکايي استهوارډ لوټروب هم د خپلو دلايلو په ذکر کولو سره هغه افغان بللی او ويلي يې دي چې د کنړ په اسد آباد کې زيږيدلی دی.ذ

نورې ټولې خبرې او دلايل پر خپل ځای! لکه څنګه چې مو د دغه بحث په لومړي سر کې د سيد افغان بنيادي خدمتونو ته اشاره وکړه، چې په افغانستان کې يې تر سره کړي دي، نو په روښانه توګه د هغه دا خدمتونه د دې ګواهي ورکوي، چې هغه له افغانستان پرته د بل هيڅ ځای نشي-کيدی. دا په دې معنا چې پردی سړی هيڅ وخت دومره خدمتونه يو پردي هيواد ته نه کوي او نه هم د دې چانس ورکول کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سيدجمال الدين افغان ستاينه

ليکوال: سيد اصغر هاشمي

(c) ketabton.com: The Digital Library

میندې راوړي ډېر زامن ډېر اولادونه
یو یا دوه یې افلاطون یا سکندر شي
د خلقت له کارخانې نه کله کله
په جهان پیدا یو بل شانې بشر- شي

د منځپانګیز او محتواییز جوړښت له مخې د استاد الفت شعري کلیات ډېرې په زړه پورې ستاینې لري، چې د سیدجماالدین افغان په ستاینې کې یې دوې تهیدیه ډوله شعرونه ویلي دي.
د استاد الفت د ستاینو مهمه ځانګړنه دا ده، چې د ممدوح یادونه د تملق په ډول نه کوي او د هغه چا ستاینه کوي، چې په حقیقت کې د ستاینې وړ وي.
که چېرې د یو کس مدح او ستاینه د هغه د علم، پوهې، شاعرۍ، لیکوالي، ښو اخلاقو او خدمتونو په نظر کې نیولو سره وشي او هغه په ښه نوم یاد شي، دې ته ستاینه وایي.
پښتو ادب کې د ستاینې او مدحې تحریري او لیکل شوې لاس ته راغلې بېلګه په لرغونې دوره کې د ښکارندوی غوري ستاینه او مدحه ده.
دغه ستاینه د قصیدې په فورم کې ویل شوې ده او په پښتو ادبیاتو کې لومړنۍ ستاینه او دویمه تحریري او لیکل شوې قصیده ده.
ښکارندوی غوري د سلطان غیاث الدین غوري او سلطان شهاب الدین غوري په ستاینه کې خپله قصیده لیکلې ده.
د یوې خبرې یادونه ضروري ده، چې د نړۍ په ادبیاتو او پښتو ادبیاتو کې له تحریري ادبیاتونه د شفاهي او ولسي ادبیاتو تاریخچه او شالید پخوانی دی، د محتوا او منځپانګې له مخې که موږ هر ډول تحریري او لیکل

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوي شعرونه لرو، له دې څخه دمخه د ولسي شعرونو ډېرې داسې بېلګې لرو، چې د امکان تر حده به یې تاریخ پخوانی وي.

پښتو ادب کې ډېرې ستاینې او مدحې د ټپو او لنډیو پـه شـفاهي او ولسي-ژانر کې شته، چې ډېر امکان لري، تر ښکارندوی غوري پخـوا ویـل شـوي وي، خو د تحقیق او څېړنې د مېتودولوژي د اساساتو پر بنـا بایـد د څېړنـې بحث له لاس ته راغلو هغـو مـوادو ځینـې پیـل شي، چـې لیکـوال، د لیکلـو وخت او لاس ته راغلي منظومه او منثوره بېلګه څرګنده وي.

د استاد الفت ستاینې دومره پـه زړه پـورې دي، چـې د هـر ممـدوح د ژونـد ټول انځور په یوې لنډې ستاینې کې ځای کړې او د سـړي زړه نـه کېـږي، چې د هره سـتاینې څـو انتخـابي بیتونـه راوړي، ځکـه د ټـولې سـتاینې پـه راوړلو هغه ممدوح ډېر ښه پېژندل کېږي.

استاد د نابغه سید جمال الدین افغان ډېره په زړه پـورې سـتاینه کـړې ده، چې په کلیاتو کې یې سارى نه لیدل کېـږي او زمـا پـه پوهـه پـه لرغـونې او دویمې دورې کې د کس (شخص) په ستاینه کې یوله بې جـوړې سـتاینې ځینې دی، چې څو بیتونه یې دا دي:

بې حسابه څاڅکي توی په بحر و بر شي
لـــه لکونـــو کرووړونـــو یـــو ګـــوهر شي

رنګ په رنګ ګلان پیدا شي غرو رغو کې
پـه کـې یـو نـیم د لیلـی پیکـي تـه ورشي

مرغلـــرې ډېـــرې وځـــي لـــه دریابـــه
ځینـې ځینـې ښـکلو پېغلـو تـه زیـور شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ستاينې په څو وروستيو بيتونو کې داسې وايي:

د خلقــت لــه کارخـــانې نـــه کلـــه
پــه جهـان پيــدا يــو بــل شـانې بشرــ شي

چــې رنهــا يـــې پــه ملکونـــو کـــې خپرېــږي
ټــول عـــالم لـــره څرګنـــده لکـــه لمـــر شي

د کـــونړ د لـــوړو غرونـــو پـــه لمـــن کـــې
نابغـــه فرزنـــد پيـــدا د ســـيد صـــفدر شي

پښتنه مـور هسې زوی واخلي پـه غېږ کې
چــې د دهـــر او جهـــان نـــامي پسرـــ شي

ډېر پوهان ورته سر ټيټ پـه شـاګردۍ کـړي
ډېر شاهان يـې پـه تعظيم مخـې تـه ورشي

همېشـــه يـــې قـــدر کېـــږي پـــه عـــالم کـــې
څوک چې لوی پـه علـم و فضـل او هـنر شي

هسې نـوم هسې نشـان يـې شي پـه برخـه
چــې لـوی فخـر د ملـت او خپـل ټـبر شي

استاد ګل پاچـا الفت چې د چا ستاينه کـړې ده، د هغـه پـه اړه يـې پـوره معلومات او مطالعه درلوده، دده پورته راغلې ستاينه پـه دې دلالت کـوي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې دې سید جمال الدین افغان ډېر ښه پېژنده.

استاد ګل پاچا الفت د سید جمال الدین افغان په باب یوه بله ستاینه هم لري، چې په کلیاتو کې د (پښتون سیده) په نامه داسې راغلې ده:

پښـتون سـیده، د شرق نامـداره
د دیـــن او علـــم، د کـــور سرداره

تللـی وې چېـرې، د څـه لپـاره
د چـا لـه غمـه وې نـاقراره

تـوره تیـاره وه، مـړه اولسـونه
راپـاڅول تـا، ویـده قومونـه

دنیـا رڼـا شـوه، سـتا لـه تنـویره
جهـان خـبر دی، سـتا لـه تـاثیره

حق سر اوچت کړ، ستا له تقدیره
ستا له تحریـره، سـتا لـه ضـمیره

وښـورول تـا، غافـل فکرونـه
څـومره خـواږه و، سـتا بیانونـه

استاد الفت پـه علـم او ادب مـین و او ډېـرې سـتاینې یـې د هغـو عالمانو، شاعرانو، لیکوالانو او پېژندل شوو او تلپاتې څېرو او اشخاصـو پـه اړه دي، چې خپل ولس او نړۍ ته یې خدمتونه کړي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د استاد الفت د ستاینو کامیابي په دې کې ده، چې د هر کس د ژوند په نظر کې نیولو سره دده یادونه یې کړې ده او لوستونکی او اورېدونکی دا فکر کوي، چې استاد دده هر شخص په باب پوره معلومات درلود. رښتیا هم استاد الفت د ډېرې ښې مطالعې څښتن دی.

د استاد الفت ستاینې په پښتو ادب تاریخ کې بې جوړې او بې سارې ستاینې دي، دی د ځینو درباري شاعرانو په ډول ستاینې نه دې کړي، د دې ستاینې پرځای او پښتو ژبې کې د ستایلو وړ دي.

ماخذونه

1. هاشمي،سیداصغر،پښتوژبې ادبي سرلاري، ګودرخپرندویه ټولنه، جلال اباد،۱۳۹۰ ل کال .
2. حبیبي،پوهاندعبدالحی،دپښتوادبیاتوتاریخ،لومړی اودویم ټوک، دانش خپرندویه ټولنه، پېښور۱۳۸۴ ل کال .
3. هاشمي،سیداصغر، د پښتو نظم تاریخ(لومړی او دویمه دوره)، مومند خپرندویه ټولنه، جلال اباد، ۱۳۹۳ ل کال.

شهرت، ننګیال، د الفت مرغلرې، دانش خپرندویه ټولنه، پېښور، ۱۳۸۷ ل کال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شرق د نابغه ملیت او آندونه!

شیخ الاسلام شهید الحاج سیدعلامه جمال الدین حسیني افغاني رحمة الله وعلیه،

لیکوال: عبدالغفار جبیر

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر داسې ستر شخصیت باندې لیکل زما په شان د حقیر کار نه دی، دا ځکه چې د شرق پردې ځلانده ستوري باید سترپوهان او سترې هستۍ لیکنې وکړي، خو بیا هم د مخلصو ملګرو د امر د اطاعت له کبله پردې ستر انسان باندې یو څو کرښې اضافه کوم.

سیدعلامه جمال الدین افغاني رحمة الله علیه د اسلامي نړۍ رغښت، نوښت، د اسلامي نړۍ وحدت، د آزادۍ ولولې او د اسلامي امت سمبالښت ستره ارزو وه، دی تکړه سیلاني، مدبر، عالم، فصیح، چارپوه، هوښیار، ځیرک، ذهین، د اسلامي فکر او بصیرت څښتن ؤ، ده تل کوښښ کاوه چې ټول هغه شوم پلانونه، چې د اسلامي نړۍ پر خلاف جوړیدل هغه رنګ کړي، دی تل د هیواد پالنې او اسلامي ولولو څخه برخمن ؤ، هغه تل د عیسایي اروپا، انګریزي ښکیلاک او امپرالیزم په خلاف تر مرګه پورې نه ستړې کیدونکي هلې ځلې وکړې، هغه د اسلامي نړۍ د اوسنۍ ویښتیا ستر بنسټ ایښودونکی او امام دی، د لاتهراپ استاډرډ په وینا، جمال الدین افغان لومړی مسلمان ؤ، چې د لودیځ د نیواک راتلونکي خطرونه یې په ښه توګه سره محسوس کړه، او خپل پاتـه عمریې پردغې خطرې باندې د اسلامي نړۍ په پوهولو لګیا وه، او انګریزان ځنې ډاریدل،ایډورډجي براؤن، د ده په هلکه وایي: علامه د اسلامي هیوادونو د ویښتیا لپاره ډیر سترکارونه وکړه او د لودیځو هیوادونو د ښکیلاک پرضد یې د یو بل د یووالي بلنه ورکړه، هانس کهان د ده په هکله وایي: علامه افغاني ان د هغه مخالفینو د ده سترتوب مانه، هغه یو اغیزمن ویناکوونکی، علمي پانګه، سم اند او مذهبي سپڅلتیا لرله، له همدې کبله هغه د نوي ختیځ تر ټولو لومړی بلبنده وال جوړکی.

حضرت مولاناپیرذوالفقاراحمد نقشبندی صاحب په خپل کتاب (خطبات فقیر، ټوک۲ پاڼه ۱٦۱) کې د علامه و جهاد ته اشاره کړې ده او دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

لیکي: کله چې په افغانستان کې د جهاد خبره راغله نو سیدجمال الدین افغاني رحمة الله علیه تر ټولو لومړی داګام پورته کړ دا ځکه، چې دی شیخ د طریقت ؤ.

سید جمال الدین افغاني رحمة الله علیه اصلي ملیت:

درونډ ورور زاهد جلالی صاحب هم پردې موضوع ښکلې مقاله (ستر شخصیت اوسپک تورونه) لیکلې، زه غواړم، چې پردې موضوع یو څه نوره رڼا هم واچوم، هغه له دې کبله، چې ایرانیانو ډیرکتابونه، مجلې، مقالې، جریدې او ویب پاڼې په دې هکله مهیا کړي، چې سیدعلامه جمال الدین افغانی رحمة الله علیه ایرانی دی او افغانی نه دی.

د ده پر افغانیت خپله د علامه سیدجمال الدین افغانی رحمة الله علیه خپله ویناوې او لیکنې شته، د ده د تکړه او مخورو شاګردانو تائید شته او نړیوال هم ورسره په یوه خوله دي.

۱: علامه سیدجمال الدین افغاني د خپل ځان په هکله وایي:

د علامه افغاني یوه تکړه شاګرد برهان الدین قلیج خان د خپل نامتو استاذ په هکله لیکی: یو ځل ما وحضرت استادته وویل، چې: ځینې خلک تا ایرانی ګڼي؛ د دې سبب څه دی؟

نو هغه وفرمایل چې: زه د کنړ د سیدانو له مشهوري کورنۍ څخه یم او په ۱۲۵۴ کې په افغانستان کې زیږدلی یم، د شیخ جمال الدین په نامه یو بابي مبلغ د ایران اوسیدونکی ؤ اوکوم ځای ته، چې زه تللی یم هغه هم تللی ؤ له دې امله ځیني وګړي په غلطه ماشیخ جمال الدین ایرانی ګڼي مګر دا ګومان ډیر ناوړه، نه منونکی او سر تر پایه ناسم اوګرسره درواغ دي زه هیڅ کله ایرانی نه یم بلکې افغان یم اوټول افغانان ما ډیر ښه پیژني.

۲: علامه سیدجمال الدین افغاني پخپله په عروة الوثقی جریده کی داسی

(c) ketabton.com: The Digital Library

وايي:

الافغان و هي اول ارض مس جسمي ترابها

ژباړه: دا(افغانستان) لومړۍ هغه ځمکه ده، چې زماوجود، دې خاورې مسحه کړی دی.

۳: غلام حسین موسوي پخپل کتاب کې لیکي، چې : سیدجمال الدین افغاني ویل:

اني اخطرت لترك بلادي الافغان مضطربة بها الاهواء و الاغراض.

ژباړه: زه مجبوره شوم ، چې خپل افغان وطن په داسې حال کې پریږدم چې په دې وطن باندې شخصي اغراضو او تمایلاتو لوبې کولې.

۴: علامه سیدجمال الدین افغاني پخپل کتاب (تتمة البیان فی تاریخ الافغان) کې لیکي، چې زه د افغانستان یم او افغان یم.

د علامه شاگردان، ملگري اونور... د ده په هکله څه وایي؟

۵: خپله ایرانیان دا مني، چې هغه افغان ؤ، په دې کې مدرسي چهاردهي، ابراهیم صفایي، شیخ عباس قمي، سید محمد علي آستانه او نور ایرانیان علامه د سیدصفدر ځوی او افغاني بولي.

٦: مفتي محمدعبده د سیدجمال الدین افغاني ځانگړی ملگری او ډیر پیاوړی شاگرد ؤ هغه د علامه افغاني فارسی رساله (حقیقت مذهب نیچري ونیچریان) وعربي ته ژباړلې او په سریزه کې یې لیکي: سیدجمال الدین افغاني د افغانانو د هیواد په یوه مخوره کورنۍ پورې اړه لري.

۷: د علامه افغاني او محمد عبده نامتو شاگرد سید رشید رضا مصري د(المنار) چلونکی پخپل تالیف (تاریخ الاسلام)کې لیکلي دي: سیدجمال الدین افغاني د اسعدآباد په نامه د کنړ د سیمې په یوه کوچني کلي کې پیداشوی دی.

۸: د علامه یو بل پیاوړی شاگرد امیرشکیب ارسلان په خپل کتاب

(c) ketabton.com: The Digital Library

(الحاضرالعالم الاسلامی) کې پردې موضوع اوږدې خبرې کړې دي اولیکی: سیدجمال الدین افغاني د افغانانوپه هیوادکې دکنړپه سیمه کې پیداشوی دی.

۹: نامتومصري ادیب جرجي زیدان په (مشاهیرالشرق) کې لیکي: سیدجمال الدین افغاني د اسعدآبادپه نامه په یوه کلي کې، چې دکنړ د اړوندو کلیو څخه دی پیداشوی دی.

۱۰: یو بل مصري ادیب عبدالرحمن رافعي په خپل تالیف (تاریخ حرکت قومي) کې لیکي: سیدجمال الدین افغاني د اسعدآباد په نامه په یوه کلي کې پیداشوی دی، د اکلی دکابل دکنړ په سیمه کې پروت دی.

۱۱: همدارنګه ابراهیم مصطفی الوکیلي په خپل کتاب (مفاخرالاجیال) کې لیکي:

سیدجمال الدین د اسعدآباد په قریه کې، چې د کنړ یوه سیمه ده پیداشوی دی.

۱۲: د علامه افغاني د لیکنو د مجموعې (عروة الوثقی) اوډونکی مصطفی عبدالرزاق د کتاب په سریزه کې پردې مسألې ژورې خبرې کړې دي اولیکي: سمه خبره داده، چې سیدجمال الدین افغاني افغان دی اوهمداخبره علامه هم کړې ده.

۱۳: ولفرډبلنټ د سیدجمال الدین افغاني مخلص دوست اوملګری ؤ او د علامه افغاني په هلو ځلو کې یې کارنده برخه اخیستې وه هغه په خپلوکتابونو(History of the British occupation of Egypt) او نورو کتابونو کې لیکلي دي، چې سیدافغاني دی او په افغانستان کې پیداشوی دی.

۱۴: هانس کهان د(History of Nationalism in the East) کې لیکي:

خپله سیدویلي دي، چې زه په ۱۸۳۸ میلادي کال کې په افغانستان کې پیداشوی یم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۵: چارلس ایډمزد(Islam and Modernism in Egypt) کې لیکلي دي:
سیدعلامه افغاني دافغانستان د اسعدآباد په نامه په یوه کلي کې پیداشوی دی.
۱٦: د افغاني د افغانیتوب لپاره همدابس ده، چې دی په خپله هرځای افغاني ؤ، هم په ترکیه کې، هم په مصرکې، هم په فرانسه کې، هم په روسیه کې، هم په ایران کې اوهم هرځای...
۱۷: سید علامه افغاني یو مهر د مربع په شکل سره درلودی، چې پرخپلو ټولو لیکنو باندې یې واهه د دې مهرپه هکله په آریانا دایرة المعارف کې لیکلي دي:
په ۱۸٦۵ میلادي کال کې سیدله مشهده وځي او تهران ته ځي اوله همدې وخت نه یې ادبي علمي رسالې په خپل قلم رانقلوي اوپرې لیکي: ((جمال الدین الحسینی الاستنبولی الافغانی الکابلی)) اوخپل مربع مهر ورباندې لګوي.
که ودې مهرته وکتل شي نو د ده په هغه وخت کې نسبت د ایران څخه استانبول لاورته قدرمن ؤ، دا ځکه چې په هغه وخت کې استانبول د اسلام مرکزؤ، ده خپل ځان کابلی په دې باله چې کابل مشهوره ؤ اوکنړ داسی شهرت نه درلودی او بل د اچې کنړو کابل ته نژدې ؤ، او افغاني ځان په دې بولي، چې افغان دی، نوکه چیرې دی ایرانی وای نوپکار داوه، چې د افغاني پرځای یی ایرانی لیکلي وای.
۱۸: کله چې دعلامه سیدافغاني په ژوندکې ده داګنګوسې واوریدلې چې خلک وده ته ایرانی وایي نوله دې مودې راهیسې یې کابلی اواستانبولی لیری کړ اوتل یی دخپل نامه سره افغانی لیکه.
۱۹: د علامه سیدجمال الدین افغاني رحمة الله علیه ملیت او جنسیت لاهغه وخت ښه په بین المللي دول سره معلوم شو، چې کله په (۱۹۴۴)

(c) ketabton.com: The Digital Library

میلادي کال کې دده جسد د ترکیې څخه دافغانستان و مرکز کابل ته راوړل شو او هلته د کابل نړیوال پوهنتون ترڅنګ د علي اباد په منطقه کې خښ کړل شو. هلته ولې ایران دعوه نه کوله؟ داځکه، چې ایران پوهیدی،چې هغه افغاني دی.

۲۰: شارل آدمس په خپل کتاب (الاسلام والتجدید) کې لیکي:

سیدجمال الدین د افغانستان کابل ته نژدې په اسعدآبادکې پیداشوی دی.

سید علامه جمال الدین افغاني رحمة الله علیه تل کوښښ کاوه، چې اسلامي امت دغربي عیسایي ښکیلاک په مقابل کې یوموټی کړي اونه ودې ته توجه نه ورکول چې داخوک دی؟ دکوم ځای دی؟ سید چې د هرځای دی دا د هغه په شخصیت اوسترتوب کې کوم تغیر او توپیر نه راولي د هغه خپله وینا ده:

((هیچ احتیاج به این ندارم که خودرابه یک ملتي نسبت دهم هرملک ملک ماست که ملک خدای مااست))

هغه داسلام پرنړۍ والو بنسټونو قایل ؤ، هغه د ټولې اسلامي نړۍ لارښوونه کوله هغه د مسلمانانو دویښتیا، سیاسي ازادۍ اود دین دپیاوړتیالپاره هلې ځلې کولې.

علامه سیدافغاني رحمة الله علیه د ژورنالیزم په ډګر کې د اسلام دفاع کوله.

علامه سیدافغاني داسلام ضد فکري او وسلواله جګړه نشوای زغملای او تل یې کوښښ کاوه، چې کله به سیدهرځای ولاړی نو هلته به یې اخبارونه او جریدې چاپولې، ټولنې به یې جوړولې، ډلې به یې جوړولې، ګوندونه به یې تأسیس کول، په دې هلوځلوکې یې هرځای د جریدو اواخبارونوبنسټ کښیښود، افغاني تل غوښتل، چې تل اسلامي امت په فکري اسلامي روزنې سره سمبال کړي، دوی ویښ کړي،او د ښکیلاک

(c) ketabton.com: The Digital Library

په مقابل کې يې يوموټی کړي، دی داخبارو په هکله وايي:

((اخبار ليکل هغه بې ساری هنر دی چې موضوع يی د خلکو اخلاقي او ملی حال احوال او غايه يی د ولس د اخلاقوسمون، د خپل اوان دټولو ولسونو نيکمرغي، آرامي اوهوساينه ده.))

۱: دارالخلافه تهران، ۱۲۸۲ ق ، په ايران کې يې يوه رساله (آه از سوز دل من که عالم راميسوزند وآتش به جهان درمی زند جمالدين الحسين افغانی)وليکل.

۲: په حيدر آباد کې يې د(معلم شفيق) په نامه يوه مجله خپره کړه، چې وروسته دامجله دانګريزانو له لوري بنده کړل شوه .

۳:علامه شپږ مياشتی وروسته بيا په(سيدالاخبار، مفرح القلوب) په جريدو کې ليکنې خپرولې، او د ده مقالې د((مقالات جماليه)) په نامه خپرې شوې، د نيچريه رساله يی هم دلته وليکله.

۴: سيد چی کله لندن ته ولاړی هلته يی دلندن په (نحله) مجلی کی مقالې خپرې کړې.

۵: له دې څخه وروسته يی په پاريس کې (ابونظاره مجله او البصير مجله) کې مقالې خپرولې.

٦: د جماد الاولی په ۱۵ نيټه په پاريس کې د(عروة الوثقی) جريده لومړۍ ګڼه چاپ کړه، په دغه وخت کې يې (تتمة البيان فی تاريخ الافغان) هم بشپړکړ.

۷: په لندن کې يې په (ميرزاملکم) کې په ورځپاڼه کې خپلې مقالې خپرې کړې.

۸: په ۱۳۰۹ ق کې يې په لندن کې يوه مجله د(ضياء الخالقين) په نامه په عربي او انګليسی ژبو سره خپره کړه.

۹: په ۱۸۷۵ ميلادي کال کې د (الاهرام) اخبار په مصر کې خپورکړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۰: د(مصر) پـه نامـه اووه ورځنـی اخبار د ده يـو شـاګرد پيـل کـړ، چـې د سيداو محمدعبده ليکنې ئې پکښې خپرولې.
۱۱: په ۱۸۷۸ ميلادي کال کې يې د(التجاره) په نامه ورځپاڼه راو ويستله.
۱۲: په ۱۸۷۹ مـيلادي کـال کـې ئـې يـوه جريـده د(مصرالفتاة) پـه نامـه د علامه په امر په خپريد و پيل وکړ.
۱۳: په ۱۸۷۵ ميلادي کال کې علامه دوې نورې جريدې (محروسه اومـرأة الشرق) راويستلې.
۱۴: د افغاني يوشاګرد په ۱۸۷۷ ميلادي کال کې (ابونظاره) پـه نامـه اخبـار خپور کړ چې د سيد افکار يې منعکسول.
۱۵: د علامه مقـالې او ليکنـې پـه ټولـه نـړۍ کـې خپرېـدلې د پـاريس يـوه معتـبره جريـده (ديبـا) کـې د علامـه ليکنـې او د فيلسـوف رينـان او علامـه ترمنځ بحث په بشپړ ډول سره خپور شو.
۱٦: کلـه چـې ماسـکوته ولاړی د علامـه ليکنـې د ماسـکو مشـهور اخبار(ماسکوګزټ) کې خپرېدلې.
۱۷: کله چې علامه په لندن کـې ۇ هلتـه د ده او د ده د شـاګردانو د جريـدو څخه عـلاوه د ده مقـالې او ليکنـې د لنـدن پـه مشـهور اخبـار(قـانون) کـې خپرېدلې.
شـيخ الاسـلام علامـه افغـاني رحمـة الله عليـه دا نړيـوالې اسـلامي ټـولنې تأسيس کړې:
۱: ده په هندکي دعروه ډله تأسيس کړه.
۲: سيدپه ۱۸۷۹ ميلادي کال کې د (حزب القومی) يو ګوند جوړ کړ چې دا په مصرکې لومړی سياسي ډله ده.
۳: په مصر کې د (حيـات الـوطنی) ټـولنې بنسـټ کښېښـود، چـې د محفـل وطني په نامه سره ئې شهرت موندی دې ټولنې په لړو خت کې تأسـيس

(c) ketabton.com: The Digital Library

او کړنې:
د دې ټولنې غړو په یوه میاشت کې (۱۰۰۰۰) تومنه پانګه ټوله کړه، (۵۰۰) لوړ پوړو چارواکو خپل سامانونه وپلورل او بیه یې د دې ټولنې و خیریه څانګې ته ورکړه، دې ټولنې د(۵۰۰) اړوکسانو اړتیاوې ئې پوره کړې،(۷۵) بې وزلوکسانو ته ئې د سوداګرۍ پانګه ورکړه، (۱۵۰۰) ناروغان یې تداوي کړل، (۲۰۶) فقیرانو سره اړینې مرستې وشوې، (۲۵۰۰) زنا کارانو، شرابخورو او بې پتوکسانو د دې ټولنې په برکت سره توبه ویستله، په (۴۰) غونډو کې د یهود او نصاراؤ سره مناظرې او بحثونه وشول او هغوی یې د اسلام په حقانیت باندې قانع کړل، (۱۲۰) سوالونه یې له دوی وپوښتل خو دوی (یهودواونصاراؤ) ئې ځوابونه نه درلودل، (۱۲۵) تنو یهودو اونصاراو اسلام قبول کړ،(۱۸۰) کسه داسې کسان وو، چې د انګریزانو سره ئې کارکاوه د هغو د دفترونو څخه راووتل.
۴: په ۱۸۵۷ میلادی کال کې وحجاز ته ولاړی اوهلته ئې د (ام القری) په نامه سره یوه نړیواله اسلامي ټولنه جوړه کړه ترڅو د نړۍ ټوله مسلمانان تریوه منشور لاندې راولي.
۵: سیدعلامه جمال الدین افغاني رحمة الله علیه یوه نړیواله ټولنه (جمعیة العروة الوثقی) جوړه کړه، په دې ټولنه کې د ترکیې، شام، مصر، تونس، الجزایر، مراکش، ایران، هندوستان او ځینې نورو هیوادونو وګړو برخه درلوده، د دې ټولنې مالي مرسته د حیدرآباد، مصر او تونس څخه وه،له دې څخه وروسته یې دعروة الوثقی په نامه جریده هم پیل کړه.
علامه افغاني رحمة الله علیه د اصلاحاتو بنسټ ایښودنکی
سید علامه جمال الدین افغاني رحمة الله علیه هغه مهال چې په ګران هیواد افغانستان کې وزیر او مشاورؤ او په دولت کې یې واک درلودی، د دې اصلاحاتو بنسټ یې کېښېښود:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱: سـیدعلامه جـمال الـدین افغـانی رحمـة الله علیـه پـه ګـران هیـواد افغانستان کې د ژورنـالېزم بنسـټ ایښـودونکی دی، سـید د امیرشـیرعلی خـان څخـه د اخبـار رایسـتلو اجـازه واخیسـتله او دا لـومړی ځـل ؤ، چـې د (شمس النهار) مجله یې راویستله او هغه ئې په ټوله هیواد کې خپروله.

۲: سیدعلامه جمال الدین افغـاني رحمـة الله علیـه پـه ګـران هیـواد کـې د مفـت تعلـیم بنسـټ کښیښـود، د زده کـړې د پرمختیـا لپـاره ئـې دولتـي ښـوونځي پرانسـتل، چـې مخکـې نـه وې او د تعلـیم پـه خپرولـو کـې ئـې ځانګړې پاملرنه وکړه.

۳: د امیر دربار او ټول د فترونه یی سم اومنظم کړل.

۴: د افغانستان فوځ ئې پر نوو بنسټونو باندې منظم کړ.

٦: د پوځي (حربي) ښوونځیو بنسټ اوخښته ئې کښیښوده.

۷: د مشرانو او وزیرانو مجلس یې جوړ او تأسیس کړ.

۹: و بهرنیو هیوادونو ته ئې خپل سفیران او استاذي ولیږل.

۱۰: د بهرنیو هیوادنو سره ئې د سوداګرۍ بنسټ کښیښود.

۱۱: د نوو اصولو سره سـم ئـې د پوسـت او مواصـلاتي لارې چـارې سـمې کړې.

۱۲: د عامو خلکو لپاره ئې روغتونونه پرانستل.

۱۳: د شیرپور په نامه ئې نوی ښار ودان کړ.

۱۴: د وزیرانو کابینه یې جوړه کړه.

۱۵: منظم فوځ ئې جوړکړ.

۱٦: ملي ژبه ئې پښتو وټاکله .

۱۷: ملکي او عسکري نومونه ئې په پښتوکړل.

۱۸: پر لویولارو ئې مسافرخانې جوړې کړې.

د علامه علمي ځیرکتیا

(c) ketabton.com: The Digital Library

د علامه د پوهې، زکاوت، حافظې، ذهانت په هکله زښته ډیرو کسانو لیکنې کړي دي، او د هر یوه لیکنه پرخپل ځای ده، دا ځکه علامه د اسلامي امت یوځلانده ستوری ؤ.

۱: کله چې د ازهر و پوهنتون ته ورغی نو د ازهر شاګردانو ورځخه وغوښتل چې (شرح اظهار) ورته درس کړي.

۲: د مصر نامتو عیسایی د سیدعلامه جمال الدین افغاني سره په بحث کې دومری اغیزمن شو، چې اسلام یې قبول کړ.

۳: په ترکیه کې ترکان د علامه تر داسی اغیزو لاندې راغلل چې ترکانو ورته (سحرالقلوب) وایه.

۴: سید د ترکیې په پوهنتون (دارالفنون) کې استاذ وټاکل شو.

۵ : علامه د ازهر د پوهنتون په نصاب کې د ابوعلی ابن سیناکتابونه ورګډکړل اوپه خپله ئې د دې کتابونوتدریس په غاړه واخیستل.

٦: علامه په ۱۸ کلنی کې ادب، بلاغت، تاریخ، فقه، تفسیر، حدیث، تصوف،منطق، کلام،الهیات،فلسفه، ریاضی، طبعیات، هیئت، طبابت او نورو علومو کې بشپړ معلومات درلودل. د دې علوموځخه وروسته یې وساینس ته مخه کړه پرهغه باندې هم برلاسی شو.علامه چې به کله په هرفن کې خبرې کولې چا دا ګمان نشوای کولای چې دا فن ده لوستی دی اوکه د دې فن واضع علامه دی.

۷: علامه افغاني وکولای شوای چې د ټولې نړۍ مسلمانان یې سره منظم کړل، او ټول امت اسلامي یې د غربي ښکیلاک او غربي امپرالیزم په خلاف سره متحدکوله، اغیزې ئې د اسلامي هیوادونو ځخه نیولې ترټولې نړۍ پوری ورسیدلې، علامه په کفري نړۍ کې داسې خلک اغیزمن کړل، چې د ده د عزت ساتلو په موخه یې ځانونه قرباني کوله. همدا د ده اغیزې دي، چې مصریان ورته په سلام، ترکان ورته احترام، ایرانیان ورته په

(c) ketabton.com: The Digital Library

درنه سترګه ګوري اوایرانی یې بولي حال دا چې علامه افغاني رحمة الله علیه افغان دی.

۸: علامه سیدجمال الدین افغاني رحمة الله علیه په، پښتو، دری، فارسي، عربي، ترکي، اردو، فرانسوي، انګلیسي، روسي اوالماني ژبو سره داسې خبرې کولې، چې چا نه پیژانده چې دا د ده مورنۍ ژبه ده اوکه یې زده کړېده.

۹: د ده د خاطراتو لیکوال محمدباشاه المخزومی د ده په هکله وایی:

که زه ووایم چې خدای جل جلاله له انبیاؤ څخه پرته بل هیچاته دومره قوي ذهن، وسیع عقل، نافذبصیرت ورکړی نه ؤ لکه چې ده ته یې ورکړی ؤ مبالغه به نه وي.

۱۰: فرانسوي ژبه یې په درې میاشتو کې زده کړه.

۱۱: ترکي ژبه ئې په څواونیو کې زده کړه.

د علامه شهادت او د ژوند اخیري شیبې

د علامه وروستی لیک چې د ناظم الاسلام کرماني په کتاب (تاریخ بیداری ایران) کې یې راوړی دی:

زه دا مهال دا لیک خپل یوه ګران دوست ته په داسې حال کې لیکم چې په بندکې یم او د خپلو دوستانو له لیدو څخه بې برخې یم، نه د ژغورنې په انتظار یم ، نه د ژوند په هیله، نه له نیولو څخه خفه یم او نه له مړینې څخه بیره لرم، زما له نیولو او وژلو څخه مې خوانه ده بده، زما ځان زما د همنوع لپاره بندي دی او زه د ملت د ژوندلپاره وژل کیږم.

علامه په دې لیک کې وایې: چې زه بندي یم، او نظربند نه یم، او بل دا چې وده ته د ده په ژوندکې مرګوني ګوابنونه شوې و، علامه رحمة الله علیه په دې پوهیدې چې زه به وژل کیژم، پرده داسې سخت بندیزونه ولیګدل چې هیڅوک هم نشوای ورتللای او د ده ملاقات بندکړل شو،

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسې کسان ورتللای شوای چې نړیوال شهرت به یې درلودی او هغه به هم چارواکو په دې پرېښودل چې وښيي چې علامه صرف څه نظر بند دی او په بندکی نه دی.

د ناصرالدين قاجار د وژلو څخه وروسته سلطان عبدالحمید حواس بایللی وه، پرعلامه یې بندیزونه سخت کړل او علامه د جاسوسانو تر سختې څارنې لاندې ونيول شو، په همدغه بنديخانه کې وعلامه ته په زهرو لړل شوي مسواکان راوړل شول د تحفې په بڼه سره، دا چې علامه د ادنی سنت عملی کوونکی هم ؤ نو ځکه ډيرخوښ شو، علامه د دې مسواکانو د استعمال څخه وروسته د خولې په سرطان اخته شو، د ده معالج ډاکتر جميل پاشا د هغه شپږ غاښونه وکښل، درې ځلي ئې عمليات وشول، خو ناروغې ئې نوره هم زياته شوه،علامه د سلطان څخه وغوښتل چې د درملو لپاره و ويانا ته ولاړشم خو سلطان اجازه ورنکړه، او علامه له دې وروسته ډير تکليفونه وګالل او اخرلاعلاجه شو او په ۱۸۹۷ ميلادی کال کې د مارچ په نهمه علامه افغاني له دې فاني نړۍ سترګې پټې کړې او شهيد شو.اناالله و انا اله راجعون. د مړينې پر مهال د ده عمر(۵۸) کاله ؤ.

مصطفی عبدالرزاق د علامه د شهادت په هکله وايې:

حسب جمال الدن من عظمة و مجدانه فی تاريخ الشرق الحديث اول داع الی الحرية واول شهيد فی سبيل الحرية

ژباړه: د سيدجمال الدين عظمت، مجد او لويي دپاره داکفايت کوي چې دی د شرق په نوري تاريخ کې د ازادۍ او خپلواکۍ له امله اول بلونکی او دازادۍ په لاره کې اول شهيد دی.

ولفرډبلنټ دعلامه سره د ده د بند په وخت کې کتلي وه او د هغه حالت يې ليدلی ؤ هغه په سپينو ټکو کې ليکلي دي، زما زړه ته لويدلی دی چې شيخ جمال الدين افغاني مرګونی ناروغي په زهرو وه، داځکه چې په دربار کې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه دښمنان بیخي ډېر وه،او سلطان عبدالحمید ته د هغه شتون کړاو ګرځېدلی ؤ، د ولفربلنټ د دې څرګندونو سره ابوسعید العربی او نور د علامه شاګردان او دوستان هم غبرګ دي. ترکان بیا د دې څخه ځان ایسته کوي او پړه یې د ایران پرحکومت اچوي.

بسم الله آفندي چې اوس مهال د ترکیې په یوه پوهنتون کې د تاریخ استاذ دی، ما د علامه د شهادت په هکله ورڅخه وپوښتل، ده راته وویل چې د ترکیې رسمي وینا هم هغه ده چې خپره شوې ده،یعنې علامه د خولې د سرطان له کبله مړ شو، ما ورڅخه وپوښتل چې دا سرطان د زهرو له کبله ؤ اویوه توطئیه نه وه؟ راته یې وویل چې زما د څېړنو پایلې همداسې دي، خو که هر دولت د ترکیې د رسمي دریځ پرته بل څه ولیکي کیدای شي ترکیه ورڅخه خفه شي، نو همدا وجه ده چې کوم کتابونه چې په مصر، ایران، افغانستان او نورو هیوادونو کې چاپ شوي دي په هغو کې د شهادت خبره نشته.

امت مسلمه ته د علامه توصیه

د علامه هره خبره د ژوند د سمون یوه مرغلره وه، تل یې په داسې دینداری ، خواخوږی او د زړه له کوګله خبرې کولې چې تل به د ده خبرو په اورېدونکو باندې به په مستقیم ډول سره اغیزه کوله، مخاطب به یې ځانته متوجه کړ، د هغه په باطني حجرو کې به یې انقلاب راوستی، هغه به ئې د اسلام په حقانیت باندې خبرکړ،که به هغه کومې اندیښنې درلودې نوهغه به یې ورڅخه لیرې کړې، د ده مقالې، لیکنې، توصیې، ویناوې اوخطبات په ټوله نړۍ کې پاشلي دي، چې ما د ده د وصیتونو څخه یوڅوکرښې رااخیستي دي:

د مځکې د مخ ټول عالمان، خطیبان او د جوماتونو ټول امامان او واعظان دې یوله بله اړیکې پیداکړي او د امت لاس دې په داسې توګه ونیسي لکه

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې قران اوحدیثو دربښتنولۍ او د حق پرلاره د کلک درېدلو لاربښوونه کړېده.

ای خدای بخښلی امته ! خپل ژوند وژغورئ، خپلې وینې مه بهوئ، خپله اروامه بې وزلې کوئ،خپله نیکمرغي په هیڅ بیه مه پلورئ، په وسوسو مه تیروځئ، په ا ندیښنومه غولیږئ، د باطلو د ښکلا تر اغیرولاندې مه راځئ، د عقل سترګې پرانیزئ، د وهمونو پیتی لیری کړئ، او د دینې اړیکو لمن کلکه ونیسئ دا ترټولو پیاوړی مزی دی چې په هغه کې ترک له عرب سره، ایرانی له هندوستاني سره او مصری له مغربي سره یوځای کیږي د اغښتلی مزی دی چې الله تاسې په ترلي یاست ستاسوعزت، ستاسې برم، ستاسو واک او ستاسو سیاسي سرخندوی ده دا مزی کمزوری ته مه پریږدئ.

هغه سرچینې چې په دې لیکنه کې په مستقیم اوغیرمستقیم ډول سره ورڅخه کاراخیستل شوی دی:

۱: د افغاني سیدجمال الدین خاطرات، د محمدپاشاالمخزومی تالیف، ژباړه محمدشاه ارشاد/ خپرونکی صدیقي خپرندویه ټولنه ۱۳۹۱ کانسی روډ کوئټه

۲: آریانا دایرة المعارف، د افغانستان د علومو او اکاډمی ریاست/خپرونکی: نبراسکا مطبعه کابل- افغانستان۱۳۸٦

۳: سیدجمال الدین افغان اند و ژوند، تالیف شاهدحسین رزاقی، ژباړه عبدالمالک همت، ۱۳۸۱ ش کال/ خپرونکی: صحاف نشراتي مؤسسه کانسی روډ کوئټه

۴: تتمة البیان فی تاریخ الافغان، د علامه سیدجمال الدین تالیف، د قاهرې چاپ ۱۹۰۱

۵: مقالات جمالیه، ټولوونکی عبدالغفورشهباز/ خپرونکی: رپن پریس

(c) ketabton.com: The Digital Library

کلکته ۱۸۸۲

٦: مقالات جمال الدين افغانى، فارسي په اردو ژباړه: مبارزالدين رفعت/ خپرونکی: دارالاشاعة ساسية، حيدرآباددکن ۱۹۳۸

۷: اثارجمال الدين افغانى، قاضی عبدالغفار/خپرونکی: انجمن ترقي اُردو ډهلی ۱۹۴۰

۸: جمال الدين افغانی، سعيدپاراس د استانبول چاپ ۱۹۶۳

۹: الماثروالاثار، محمدحسن خان اعتمادالسلطنت د ايران چاپ

۱۰: گفتارخوش يارقلی، محمد محلاتی/خپرونکی: نجف علويه، ۱۳۴۰

۱۱ : سيدجمال الدين افغانی، مرتضی مدرسی چهارديهی د تبريزچاپ ۱۳۲۸

۱۲: تاريخ بيداری، ناظم الاسلام کرمانی د تهران چاپ

۱۳: کتاب الدرر، اديب اسحاق د قاهرې چاپ

۱۴: اشهرمشاهيرالشرق، اميرشکيب ارسلان، د قاهرې چاپ

۱۵: عروة الوثقی جريده، پاريس

۱٦: مشاهيرالشرق، جرجی زيدان

۱۷: ردعلی الدهيريين سريزه، محمدعبده، د قاهرې چاپ ۱۹۲۵

۱۸: مفاخرالاجيال، ابراهيم مصطفی الوکيلی.

۱۹: تاريخ حرکت قومی، عبدالرحمن رافعی.

۲۰: د شرق نابغه سيدجمال الدين افغاني، دکتورسعيدافغانی، ۱۳۵۵ شمسی کال/ خپرونکی: بيهقی کتاب خپرولو مؤسسه. کابل- افغانستان

۲۱: خطبات فقير، پيرذوالفقاراحمدنقشبندی /خپرونکی: مکتبة الفقيرفيصل آباد

په پاکه اسلامي مينه

په درنښت

(c) ketabton.com: The Digital Library

عبدالغفارجُبیر

یکشنبه، ۱۷ اگست، ۲۰۱۴

یو نړۍ رغاند افغان

لیکوال: هجرت الله اختیار

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نړۍ هر ننني پرمختګ پرونی فکر دی، نړیوال چې نن کوم فکر وزېږوي، سبا یې ځان عمل ته رسوي. اوسنۍ نړۍ او نړیوال چې د ګلوبلاېزېشن یا نړیوالتوب پر لور چټک ګامونه اخلي، د خپلو پرونیو مفکرینو پر پلونو روان دي. فکرونه له ستونزو او ټکرونو رازېږي، له نن څخه څو پېړۍ دمخه د نړۍ اوسېدونکي نه یوازې دا چې په خپلو کې سره خڅ نه کېدل، بلکې په خپلو وطنونو کې پر سیمو او خپلونو وېشل شوي او پردي وو. د اروپا او د ځینو اسیایي هېوادونو په تاریخونو کې لولو چې اوسېدونکي یې د شاهانو رعیت وو او شاهان یې په مقابل کې (غیر مسوول واجب الاحترام) وو.

د تاریخ له لوستنې جوتېږي چې نړیوال په اوولسمه پېړۍ کې د لومړي ځل لپاره د (ملت) له مفهوم سره اشنا شول، هغه مهال چې اروپایي شاهان او رعیت یې په خپلو منځونو کې له دېرش کلنې مذهبي جګړې څخه ستړي شول، نو د جرمني په مونسټر او اوزنابروګ ښارونو کې یې پر ۱٦٤۸ز کال د (ویستفالیا) تړونونه په خپلو کې لاسلیک کړل. دا تړونونه د سیمه ییزو شاهانو د واکمنۍ د پای ته رسېدنې پیلامه وه او په واسطه یې اروپایي قومونه د (ملت کېدنې) په لور روان شول.

اوولسمه پېړۍ لږه او اتلسمه، نولسمه او شلمه پېړۍ ډېره د نشنلېزم یا ملتپالنې شاهدې وې. نړیوال په دې پېړیو کې په خپلو کې د ملي ګټو او ملت په نومونو یو له بل سره په ټکرونو کې ول او یو له بله یې نفرت درلود، د ملي ګټو پاللو او غوښتنو اروپایي استعماري ځواکونه لکه هسپانیه، انګلستان او فرانسه تر اسیایي، افریقایي او امریکایي هېوادونو پورې ورسول. شلمه پېړۍ د دوو خونړیو نړیوالو جګړو شاهده وه او همدارنګه د هټلر او موسیولیني له تعصب او کرکې ډکې واکمنۍ یې ولیدې. د شلمې پېړۍ تر نږدې نیمایي پورې نړۍ او نړیوالو د بشر حقوق او نړیوال وحدت

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نوم ډېر څه نه پېژندل؛ تر شلمې پېړۍ دمخه ټولو لویدیځو پوهانو د خپلو ملتونو (د هېواد په داخل کې) په اړه فکر کړی دی او د څرګندونو اصلي محور يې خپل خپل ملتونه وو. ډېر کم داسې پوهان او مفکرين به پيدا کړو چې له خپلو ملي قلمرونو څخه بېرون انسانان يې هم خپل ګڼلي وي او انسانان يې د انساني وحدت په لور رهنمايي کړي وي.

افغان نړۍ رغاند مفکر سيد جمال الدين هم په نړۍ کې د نشنلېزم د اوج او څپو پر مهال (۱۸۳۹زکال) نړۍ ته سترګې پرانيستې، په کونړ کې رالوی شو، په کابل کې يې زده کړې وکړې؛ خو فکر يې د نړيوالې آزادۍ او فلاح لپاره الوت کاوه. هغه د کونړ په اسعدا اباد او د افغانستان په کابل کې تم نه شو، هغه لوی افغان هېواد د ځان لپاره کوچنی ګاڼه، له پولو او سرحدونو واوښت او د نړۍ پر ماښام لکه د افق سور ټال راخپور شو. د سيد نړيوال او څو بعدي شخصيت له امله هغه په ننني نړۍ کې د يوه اختلافي شخصيت په نامه پېژندل شوی، څوک يې ايرانی بولي او څوک افغانی، ځينې خو يې ترکی هم بولي. څوک ورته سني وايي او څوک شيعه، ځينې يې پر الحاد هم شکمن دي. د افغان سيد د شخصيت او هويت په اړه د دومره ډېرو نظرياتو شتون او اختلافات د دې دعوې تر ټولو غوره دليل کېدای شي چې هغه په يو قوم، يوې سيمې، يو هېواد او حتا يو مذهب پورې منحصر شخصيت نه و، د هغه فکر په داسې مهال کې نړيوال و چې د نورې دونيا مفکرينو نړۍ نه پېژنده او فکرونه يې تر خپلو خلکو او قلمرونو محدود وو. د هغه فکر هغه مهال د انسانيت و چې د نورې نړۍ مفکرينو يوازې خپل ځان او خپل خلک پېژندل او د نړۍ د نورو انسانانو په اړه فکر کولو ته يې وخت نه درلود. افغان سيد هغه مهال د اسلامي هېوادونو تر منځ د پولو د ړنګولو فکر درلود چې اروپا د جهالت او مخالفت په تيارو کې مازې ساه اخيسته او د اروپايي وحدت او د پولو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ړنګېدو فکر خيال خوب و محال معلومېده.

علامه سيد جمال الدين افغان پر داسې مهال ژوند او مبارزه درلودله چې ختيځ هېوادونه د لويديزو هېوادونو تر استعمار لاندې ول، هغه باندې چې په خپل هېواد کې ځمکه سره تنور شوه، نو له هېواده بېرون د نورو اسلامي هېوادونو پر سفر ووت، په هر هېواد کې به يې د ختيځو هېوادونو د اوسېدونکو د آزادۍ لپاره خپله مبارزه جاري ساتله. هغه ويلي دي: ((له لويديز ښکېلاک څخه د ختيزو هېوادونو خپلواکي ګټل په ټولنه کې د ظلم، استبداد او فساد پر له منځه وړلو او د ټولنې د هوساينې او پرمختګ لپاره پر ښوونې او روزنې ټينګار کولو شونې کېږي))، خو له بده مرغه چې له هغه مهاله تر دې دمه، چې نږدې دوه پېړۍ تېرېږي، د افغان سيد د خاورې اوسېدونکي په مسلسله توګه د خپلې خپلواکۍ لټون پر نورو لارو کوي، دوی د دې پر ځای چې د لويديځوالو (په ځانګړې توګه استعماري هېوادونو) جغ له خپلو اوږو څخه پورته کړي، د خپلو ورونو، کليوالو او وطنوالو په وژنې، د خپلمنځي دښمنۍ، د خپل وطن د ورانۍ او په خپل وطن کې د علم او معارف د ډېوو د خاموشه کولو له لارې د نورو معاصر او نوي استعمار ته زمينه سازي کوي.

اتلسمه او نولسمه پېړۍ پر ختيځ د انګرېزي استعمار راج چلېده، انګرېز د ختيځ پر ولسونو د خپلو لاسپوڅو د واکمنۍ ملاتړ کاوه او په دې ډول يې په ولسونو کې د نوښت، پاڅون او پرمختګ حس واژه، په ختيځ کې افغان سيد لومړنی عالم او مفکر و چې د دغسې فردي حکومتونو سرسخت مخالف و.هغه د اوسنۍ ولسواکۍ له بنسټ اېښودنې څخه ډېر پخوا د خلکو پر ارادې د رامنځته شوي حکومت نظريه وړاندې کړې ده او په اسلامي هېوادونو کې يې د ولس پر ارادې رامنځته کېدونکی حکومت پر دې مشروطوه چې خپلې چارې بايد له اسلامي شريعت سره سمې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترسره کړي. هغه حکومتونه پر دوو ډولونو وېشل: (۱) ديني حکومتونه او (۲) ناديني حکومتونه

ديني حکومتونه هماغه دي چې د خلکو له خوا د اسلامي شريعت په چوکاټ کې د يوه قانون او شورا په لرلو سره خپلې چارې تنظيموي او د خلکو ګډون او مرسته په کې حتمي وي، قانون په کې حاکميت ولري او خلک په کې د بيان او وينا آزادي ولري. د افغان سيد دغه عالي فکر او هڅې وې چې د محمد اعظم خان د واکمنۍ پر مهال (له ۱۸۶۷څخه تر ۱۸۶۸کاله پورې) يوه شورا جوړه کړه، چې غړي به يې د هېواد له عالمانو څخه ټاکل کېدل. دې شورا به حکومت ته په داخلي او بهرنيو چارو کې مشورې ورکولې او د خلکو سترې ګټې به يې په پام کې نيولې.

ناديني حکومتونه هغه دي چې د خلکو له ګډون څخه پرته رامنځته شوي وي او يو کس يا يوه کورنۍ د خلکو د خوښې پر خلاف پر خلکو واکمني کوي. هغه د دې ډول مونارشي واکمنيو سرسخت مخالف و، هغه مهال (۱۸۸۹زکال) چې په ايران کې و؛ نو ايرانيانو ته به يې ويل: ((د خپلو پاچايانو په مقابل کې قيام وکړئ او هغوی له واکه وغورځوئ، چې په ايران کې يو قانوني حکومت رامنځته شي.)) يو لويديځوال مفکر ايډورډ جي براون د افغان سيد د شخصيت په اړه ويلي دي: ((دا خبره مبالغه نه ده او ښېخي درسته ده چې هغه ټولواکان وېرول او له تخت و تاجه يې بې برخې کول او د لويديځ د سياسي چارواکو په ډېر غور او فکر جوړو شويو پلانونو د شنډېدو لپاره هغه ځواکونه ويښول چې دی له هغو څخه د کار اخيستنې پر لارو چارو ښه پوهېده؛ خو د هغوی پر وړاندې د ختيځ و لويديځ چارواکي پړه ول.افغان سيد هغو ملتونو ته په ښه سترګه نه کتل چې د استعمار جغ ته يې غاړه ايښې وي او د پاڅون و آزادۍ متره په کې نه وي، هغه به ويل: ((زه له هغه چا څخه ډېره کرکه لرم چې هغه استعمار

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته غاړه بږدي او استعمار پر ځان مني ځکه چې دوی د استعمار منېې قوي کوي او استعمار ته ځای ورکوي.))

علامه سید هغه مهال په سیاسي حاکمیت کې د خلکو د ارادې د دخالت لپاره خپل غږ پورته کړی دی چې پر ختیځ د استعمار تر جغ لاندې ظالم پادشاهیت حاکم و، پادشاهانو خلک خپل رعیت ګڼل او د خلکو هېڅ ډول حقوقو ته قایل نه ول. علامه سید پر خپلې دې نظریې د اصلي ولسواکۍ (نه د اوسنۍ هغې په څېر تش په نوم ولسواکۍ) باني او بنسټګر ګڼل کېدای شي. هغه د اسلام د دې ارشاد مطابق چې ((د ظالم واکمن په مخ کې د حق خبره کول، افضل جهاد دی)) د بیان د آزادۍ سرسخت غوښتونکی و، ځکه چې د بیان او اظهار له آزادۍ پرته د حق خبره نه شي کېدای. که اوسنۍ پرمختللې نړۍ د بیان آزادي په ۱۹٤۸ز کال کې د بشري حقونو په اعلامیه کې درج او پیدا کړه؛ نو افغان سید ترې نږدې سل کاله دمخه دا مفکوره درلوده.

په نړۍ کې د سېکولرېزم یا له دین جدا سیاست نظریه د لومړي ځل لپاره د جرمني په سپېڅلې امپراتورۍ کې له دېرش کلنو جګړو وروسته رامنځته شوه، لامل یې دا و چې پر اروپایي ټولنې هغه مهال حاکم عیسویت دین له خپل اصلي مسیر څخه کوږ روان و، د دین مبلغینو او د کلیسا پاسدارانو د خلکو په شخصي ژوند کې د دین په نوم مداخلې کولې، پر خلکو یې د پیسو په مقابل کې د جنت او بښلو تصدیقپاڼې پلورلې، له خپلو پلیونو یې د کلیسا د لګښتونو او خدایي حق په نوم درانده مالیات اخیستل او ... د دې تر څنګ دین یا کلیسا د خلکو د سیاسي برخلیک ټاکنې حق هم ځان ته ورکړی و، واکمن (شاه) به چې د کلیسا تایید تر لاسه کړ، که هر څومره ظالم به هم و، مشروعیت یې تر سوال لاندې نه شو راتلای. هماغه و چې خلکو له خپلو دونیوي چارو څخه د دین د ایستلو

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوښتنه پيل کړه. د لويديځوالو دغه نظريه د لويديځ له استعمار سره سم شرقي اسلامي هېوادونو ته هم راورسېده چې دين بايد د انسانانو په دونيوي چارو کې مداخله ونه کړي؛ خو افغان سيد دا روښانه کړه چې زموږ دين په عين حال کې سياست هم دی او دين هم؛ ځکه اسلام هماغه څه غواړي د څه شي لپاره چې سياست تعريفېږي. افغان سيد له دې لارې غوښتل خپل ديني مبلغين او ديني پاسداران هم پوه کړي چې د دين اصلي مخ بايد له خلکو پټ نه کړئ، د دين موخه د انسانانو وژل نه دي، د دين موخه وروسته پاتېوالی نه دی، د دين موخه له نورو انسانانو سره د علايقو او اړيکو قطع نه ده او که څوک د اسلام مبارک دين داسې تفسيروي چې بايد پليوني يې په يو ګوښه کې خوار، وروسته پاتې او بې علمه ژوند ولري؛ نو دا د دين اصلي مخ نه دی.علامه سيد د دين او سياست د اړيکې په اړه ويلي دي: ((که د سياست موخه د انسانانو د ژوندانه ښه والی، سمون، پرمختګ او د خلکو ترمنځ د ښو اړيکو رامنځته کول وي؛ نو دا او دې ته ورته د نورو ټولو مسايلو حل، لارښوونه او پرې د عمل ټينګار د اسلام په مبارک دين کې شته دي؛ نو په دې لحاظ اسلام او سياست له يو بل څخه جدا نه دي. دين او سياست په حقيقت کې د يوې ونې دوه ښاخونه دي، لکه څرنګه چې انساني ټولنه دين ته اړتيا لري، سياست ته هم اړتيا لري))89.

کله چې علامه سيد پر کال ۱۸۵۷ز د حج فريضې ادا کولو په پار مکې مکرمې ته لاړ او هلته يې د حج په مراسمو کې د نړۍ د مسلمانانو عملي وحدت وليد؛ نو د پان اسلامېزم مفکوره ورسره پيدا شوه. سيد د همدې ارمان په پار ليکل وکړل، ويناوې يې وکړې، خلک يې راټول کړل، د وخت د چارواکيو دربارونو ته ورغی او خپل غږ يې تر هر چا او هر ځايه ورسوه.

---

[۸۹]: د سياسي افکارو او نظرياتو تاريخ، ل: شبر علم امله وال له ۱۳٤ نه تر ۱٤۲ مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سید په هندوستان، مصر، ایران، ترکیې، روسیې، لندن او پاریس کې خپل ارمان ته ژمن پاتې شو. سید د اسلامي وحدت یا پان اسلامېزم مفکوره داسې مهال رامنځته کړه او د عملي کولو لپاره یې مبارزه او هلې ځلې کولې چې لویدیځ د وحدت په نوم څه نه پېژندل؛ بلکې په خپلو منځونو کې یې د استعماري سیمو شدید رقابت درلود. سید چې کله په لویدیځ کې علمي او پرمختیایي خوځښتونه لیدل؛ نو د اسلامي نړۍ راتلونکی ورته خراب ښکارېده او په خپل ژور نظر یې د خلاصون یوازینۍ لاره اسلامي خلافت یا اسلامي وحدت کې ومونده. هغه پوهېده چې د مونارشۍ په مقابل کې د خلکو پاڅون د استعمار د ملا ماتول دي او د بېلابېلو مسلمانو ولسونو وحدت د لویدیځ په مقابل کې د یو تلپاتې قوي عقیدوي، سیاسي او اقتصادي بلاک د جوړولو په مانا دي؛ خو له بده مرغه چې د هغه مهال واکمنو د خپلو ځاني او درباري غوښتنو له امله د دغه ستر مفکر غږ ته لبیک ونه وایه او اسلامي هېوادونه کال په کال د انحطاط او زول پر لور روان و.

سید په خپل ټول له مبارزې ډکه ژوند کې د مسلمانانو نه یووالي ته ځورېده او په دې اړه یې لیکنې او څرګندونې کړې دي، د هغه په اند له هغې ورځې چې مسلمانانو د نورو په مرسته د خپلو مملکتونو چارې پر مخ بیایي او په خپلو کې د رقابت له امله د یو بل پر کمزورۍ او زوال خوښېږي. هغه به ویل چې مسلمانانو په دې رویې خپلولو سره خپل دین ته شا کړې ده او د دین صریحه احکام او نصوص نه عملي کوي. هغه به ویل: ((بلوچستانیان په افغانستان کې د انګرېزانو ناخوالې او نادودې ګوري؛ خو ځان پرې نه خبروي او نه یې مقابلې ته ور ولاړېږي. همدارنګه افغانان ګوري چې انګرېزان په ایران ورننوځي او غږ ورته نه کوي. دا دواړه بیا ګوري چې انګرېزان په هند کې څه ظلمونه او تعدۍ کوي، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلکو مالونه لوټي، تېرى پرې کوي او دوى ځانونه نه ښوروي. انګرېزان د مصر په خاوره کې ځي راځي، خلک وژني او لوټوي يې، وينو سېلابونه بهوي او د دغو وينو د مجاريو پر غاړه پراته وروڼه يې خيال پرې نه راوړي. هو! د مسلمانانو چارې په همدې توګه رواني دي او عاقبت يې هم دېر وران دى.))

که د دغه ستر عالم او مفکر انسان د افکارو او نظرياتو په هکله هر څومره ډېرې خبرې وکړو، امکان لري. دغه د نړيوال فکر درلودونکى افغان په نړۍ کې ستر ستر شخصيتونه د خپلو شاګردانو په توګه پرېښي دي، د هغه شاګردانو پرې پنډ پنډ کتابونه ليکلي دي؛ نو په دوو يا درېوو مخونو کې به د داسې يو لوى شخصيت او د هغه د نظرياتو په هکله معلومات راټولول له سيند؛ بلکې بحر څخه د يو څاڅکي د رااخيستلو سره هم معادل نه وي.

اروښاد استاد ګل پاچا الفت دغه متبحر عالم ډېر ښه پېژندلى دى، غواړم په پاى کې د هغه يو څو بيتونه درته مخې ته کېږدم، هغه وايي:

ډېر پوهان ورته سر ټيټ په شاګردۍ کړي
ډېر شاهان يې په تعظيم مخې ته ورشي
سرګردان وي په جهان هغه مړونه
چې د ټول عالم غمونه يې په سر شي
سر يې مه بوله بل نوم ورلره بويه
چې پيدا په کې لوى فکر لکه غر شي.

پاى

د ۱۳۹۳ل کال د دلوې نهمه
لغمان، الفت کلى، خپل کور

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې ليکنه کې د لاندې کتابونو له لوستنې ګټنه شوې ده.

۱) تاريخ ديپلوماسی و روابط بين الملل. ل: دکتر احمد نقيب زاده. اتم چاپ ۱۳۸۸ل.
۲) سيد جمال الدين افغاني، ستر شخصيت او سپک تورونه. ل: زاهد جلالي، ۱۳۹۳ل.
۳) د افغاني سيد جمال الدين خاطرات. ل: محمد باشا المخزومي. ژ: محمد شاه ارشاد، ۱۳۹۱ل.
٤) د سيد جمال الدين افغان ژوند او سياسي هڅې. ل: محمد ابوريه. ژ: عمران فضل، ۱۳۹۱ل.
٥) حق (مجله) خلورمه ګڼه، د پوهنيار سيد اکرم هاشمي مقاله. ۱۳۹۲ل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سيد جمال الدين افغاني؛ د اسلامي نړیوال نهضت بنسټ ایښودونکی

ليکوال: محمد زمان مزمل

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څه هم اسلامي نهضت په مصر کې د اخوان المسلمون او په هند کې د استاد مودودی د منظم او تربیوی فعالیتونو په مثبته تجربه کې وزیږید ولی بیا هم دغه منظمې هڅې پخپل ځای د هغو ویاړلو هڅو امتداد دی، چې سید په نړۍ کې، محمود الحسن او اقبال په هند کې، سنوسي په سوډان کې د ملتونو د آزادۍ او استعمار د شړلو په اړه په یو زهره چاودی تاریخ کې سر ته رسولی وو.

په همدې حساب داسې چې استعمار او استکبار خپله نړیواله سلسله لري داسې مذهبي بیداري او د ملتونو نه د دفاع فکر او عمل هم نړیواله سلسله لري چې هاغه نړیواله سلسله هم پارونکي وه او بیدارونکي او هم د یوې ریښتونې آزادۍ تامینونکی.

هغه مهال چې د پرنګي استعمار بنیاد په آسیاء په تېره په هند کې د تجارتي سیالیو نه استعماري سیالیو ته پورته شو او پرنګي استعمار په سیمه کې خپل اروپایي حریفان(پرتګالیان، هالنډیان، فرانسویان)یو د بل پسې اول په تجارتي میدان کې او بیا په استعماري هلو ځلو کې شنډې ته کړل او ناکام کړل ایله د سیمې ملتونو د یوه استعماري حضور ترخه لمس کړل.

که څه هم په هندوستان کې ځایي امیرانو او بیا په افغانستان کې یو لړ امیرانو سره د دغسو راغلیو متجاوزینو څیره او عواقب لوخ شول ولی سیمه په مجموع کې هومره بی وسی او بې پلانه وه چې په هره کیدونکي جګړه کې دا شرقي بې رهبره ملتونه و چې د یو قدم په ځای څو قدمه شاته تلل.

پرنګی استعمار په هند کې د تسلط او مغولي حکومت د نسکورولو وروسته د افغانستان په پولو ودریدلی ولی هغه مهال چې د افغانستان پولو ته پرنګیان ورسیدل هغه مهال په افغانستان کې د احمد شاه ابدالي قوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

امپراتورۍ د هغه د لمسیانو په داخل اخ و ډب کې لتاړه وه او پسې جوخت پکې بل اخ و ډب رامنځته شو چې د پوپلزو د مسلط قوم نه اقتدار پکې د محمدزو قوم ته انتقال شو.

هغه مهال چې زمان شاه خپلې وروستې هلې ځلې د نیکه مخ په تجزیه روانې امپراتورۍ د وحدت په اړه په اخلاص روانې کړې وی هغه مهال د یوې خوا د هغه سره د سلطنت په سیالۍ کې کیوتې ورونه د وړ ظرفیت له سوبې ډیر ټیټ و او د بلې خوا هغوی د همدې کم ظرفۍ او بیا د ایران د مداخلو ښکار شول چې پای شازمان پکې اسیر او ړوند شو ولی د هغه سکه ورور شاشجاع د خپل ورور په غچ کې په هند کې د هغه پرنګي د نخشې او پروګرام وسیله شو چې دې غرني هیواد ته یې د ننوتلو هیله ډیره پخوانی وه.

د شاشجاع ستراتیژیک تړون او د پرنګیانو حمایو ته لار جوړونې، د دې هیواد د ټولو هغو سیاسي ښویدنو عامل شو چې پای د ګندمک او د دیورند په تړونونو کې یې دا هیواد نیم په نیم پرنګي ښکیلاکګرو ته وروسپاره.

کله چې ملت د سردارانو سیاسي مانورو پر ذلت ودراوه نور ملت پخپله طریقه وغوښتل چې افغانستان خپل سیمه ایز رول ته راوګرځوي.

د پرنګیانو په وړاندې ملي مقاومت شاشجاع او پرنګي لښکرې پر ماته ودرولی ولی د امیر دوست محمد خان د محمدزیو شاشجاع په داسې یو نازک فرصت کې پرنګیانو ته دمه ورکړه چې د افغانستان په تعقیب په ټول هند کې د هغوی پر ضد د غضب څپه پاریدلې وه.

په دغسې شرائطو کې امیر شیر علي خان دا د محمدزیو شازمان په یوه نوې جذبه د ملت د استقلال توغ ته لاس اوږد کړ ولې د دې بیچاره امیر په پښو کې هومره متره نه وه چې یو ځل پخپل ژوند د غوځ دریځ ترځنګ د یو غوڅ اقدام نه توان پیدا کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دغه نیمه خواخوږي امیر په دروان کې دوه ډېر مهم او ملي شخصیتونه خدای افغانستان ته ورکړل چې یو سید جمال الدین افغان او بل یې سید نور محمد شاه خان و.

دواړه د امیر د باور وړ و ولی شرائط هومره تنګ او تیاره و چې پای سید جمال الدین پکې د هغې پراخې سیاسي مبارزې توغ پورته کړ چې په ټوله اسلامي نړۍ کې د هغه غږ او حماسي ویناوې په حقیقت کې د استعمار پر ضد د امت لومړی غږ و.

دا چې دا غږ د یوه افغاني له خوا او په یوه پراخه سلسله کې پیل شو دا د هغه راغلیو سیاسي، او نظامي مبارزو سر و چې په یو پړاو کې پکې انګلیس ماته وخوړله او په بل پړاو کې پکې شوروي اتحاد دړې وړې شو.

دلته مونږ د یوه ژور تفصیل نه په دې خاطر تیر شو چې د سید د مبارزو او شخصیت په هکله هومره لیکل شوی چې هغه د دې امت د تاریخ یوه برخه ده ولی دلته مونږ دومره وایو چې افغانستان یو دغسې هیواد دی چې تر لوی هندوستان یې خپله آزادي مخته اخستې ده او افغانستان هغه هیواد دی چې د شوروي په کام کې لویدلو ریاستونه تاجکستان، ازبکستان او بلا نور استانونه یې د شهیدانو د وینو له طفیله مستقل جمهوریتونه خوري او په دې اړه د دې مبارزو او سربښندنو موسس پلار هغه سید جمال الدین دی چې تر وروستی سلګۍ پورې یې نارامه اروا ارام ونه موند.

د سید په دې سیاسي ډګره کې د هغه شاګردان د هغه په میراث کښناستل لکه رشید رضاء، محمد عبده، عبدالقادر د الجزائر، او بلا نور ولی کوم موج چې د اسلامي نړۍ د ټوټه کیدو په اړه استعمار پارولی و هغه تر پایه قدم په قدم دامت د ماتو په ویرجن مسیر کې روان و ترڅو پای په ۱۹۲۰ کال عثماني خلافت سقوط وکړ او په میراثه غربي

(c) ketabton.com: The Digital Library

استعماري دولتونو قبضه وکړه.

د سید جمال الدین دوران اصلاً د نظامي استعمار دوران و او په دې اړه د هغه وارث نهضت په هند او افریقا دواړو کې د سید نیمګړې پروسه تعقیبه کړه چې په سودان، الجزائر، لیبیا، او هند کې قدم په قدم تعقیب شوه ولې د خلافت په سقوط په اسلامي نړۍ کې پرنګي اروپا د فرهنګي یا فکري استعمار دوران پیل کړ چې دا تر هغه ړومبی ډیر خطرناک او د ډیرې هوښیارۍ غوښتونکی و.

فکري استعمار پر هغو ډلو، کورنیو، او رجالو باندې روان او ولاړ و چې استعمار د ظاهري قدرت په ورکولو دغه ټول د مسلمانانو د بې لارۍ او تجزیو په جهت کې استخدام کړل.

یو بشپړ کونکی تسلسل:

شلمې پیړۍ د سر کلونه د اسلامي نړۍ په هکله ډیر خطرناک او مسیر بدلونکی و.

د یوې خوا د آزادۍ په خوا روان هند پکې هماغسې غلام پاتې وو او انګلستان پکې هومره حضور درلود چې له نژدې یې د عربي سیمې تحولات د خپل ځان په ګټه څارل او د بلې خوا او په ډیر نژدې تاریخ کې عثماني خلافت پر سقوط ودرید او عربي سیمه او ملکونه ټول د اروپایي فاتحینو ترمنځ تقسیم شول.

پاتې ایران، افغانستان او محدوده ترکیه د داسې حکمرانانو په قدرت کې پاتې وه چې هغوی خپله په دې سیمو کې هومره چې د غرب د تهذیب لپاره مصروف و د هغه په نیمه هم د غربي علومو او علمي پرمختګ لپاره مصروف نه و.

له دې مخې اسلامي نړۍ یا مخامخ د استعماري دولتونو د نظامي تسلط

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاندې وه يا هم د داسې حکمرانانو د تسلط لاندې وه چې عملاً د اسلام پر ضد د خپلو اروپايي بادارانو په خوښه پروګرامونه عملي کول لکه اتاتورک، رضاشاه او تر يوه حده امير امان الله خان.

په دغسې يو نازک او حساس پړاو کې د امت مخکښو رجال يو د بل په تعقيب په دې لويه سمسوره کې راپورته شول او د امت د بيدارۍ اتحاد او مبارزې لپاره يې هلې ځلې وکړې او د سيد جمال الدين د ټيم ځای يې ډک کړ.

په دې رابطه حسن البناء لومړی مصري مسلمان و، چې د خلافت د تشې او د يوه نړيوال اسلامي بلاک لپاره يې په مصر کې په مسلمانانو غږ وکړ.

که څه هم هغه مهال د مصر د الازهر او د هند ديوبند ژوندي مراجع درلودل لکه مولانا محمودالحسن او امام ابو زهره په مصر کې چې دې ټولو د امت په بيدارۍ کې خپل مثبت کردار اداء کړ ولی هغه کردار چې په مصر کې حسن البناء، او په هند کې مولانا ابو الاعلی مودودی او علامه اقبال اداء کړ هغه پخپل وخت وکولای شول چې د امت د يو طرفه سقوط نه مخنيوی وکړي، وروسته او د يوه دمه شوي پړاو په منځکې له دې کاروان سره درې تازه نفسه ټيمونه د اربکان، خميني او افغاني مشرانو په شمول ورګډ شول چې د سيمې اوضاع کې هر چا خپله ونډه واخستله او امت يې له هغه وژغوره چې ورته پټيل شوې وه.

اسلامي نړۍ د شلمې پيړۍ په اوله نيمايي کې د دعوت او اسلام ته د بللو په اړه هغه لوی او له ځوره ډک پړاو تير کړ چې په نتيجه کې يې هند آزاد او د عربي سيمې ډير هيوادونه مستقل شول ولې په دويمه نيمايي کې د تحريک يا اسلامي نهضت د پيل او دعوت کار په هغه ټکرونو ودريد چې په مصر، هندونيزيا، ايران، افغانستان کې هغه تحولات رامنځته کړل چې يو د بل په تعقيب کله د برې او کله هم د سقوط زمينې برابرې کړې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دويم نړيوال جنګ وروسته چې اروپا په دوو بلاکونو غربي سرمايه دار بلاک او شرقي کمونست بلاک وويشل شوه اسلامي نړۍ له دې تقسيم او له دې اخ و ډبه ډېره اغيزمنه شوه.

عربي سيمه عملاً په دوو جهتونو تقسيم شوه، د ناصر په مشرۍ د شوروي پلوی ګروپ د سعودي عربستان په مشرۍ د غرب او امريکا پلوی ګروپ چې د دې اخ و ډب له مخې د يوې خوا د فلسطين قضيه پخپل وخت حل پيدا نکړه او د بلې خوا په تقسيم شوي يمن کې د دواړو لوريو حدود وټاکل شول.

همداسې زمونږ په سيمه کې ايران، ترکيه، پاکستان، عملاً د زاړه انګلستان پروګرام د امريکا د پلويو حکومتونو ځای ډک کړ، کابل، ډهلي د نژدې ملګرو په توګه په سيمه کې د مسکو د ملګري په خط کې روان دولتونه و.

که څه هم په دې سيمه کې د هند او پاکستان ترمنځ دوه جګړې پيښې شوې ولې هغه مهال کابل ونه غوښتل چې په دې جګړو کې د هند په پلوۍ داسې قدم واخلي چې د افغانستان په تاريخ کې مثال نلري ولې بيا هم کابل د مسکو د نفوذ د حوزې پورې مربوط هيواد ګڼل کيده.

اسلامي نړۍ چې د دوو بلاکونو د اخ و ډب تر ټولو تود ميدان و په دې اخ و ډب کې هم د يوې خوا اسلامی نهضتونه راوټوکيدل او د بلې خوا هغه د همدې دوو بلاکونو له خوا په پوره بې رحمۍ وځپل شول.

افغانستان چې د يوې خوا د مسکو د نفوذ د سيمې هيواد او د بلې خوا د شوروی د ګاونډ نژدی هيواد و، هلته حکومت او قوی سياسي ډلې ټولې د مسکو تر فرمان لاندې وې.

هغه مهال چې اسلامي نهضت پکې د اسلام خبره راپورته کړه هغه د شوروي او د هغو د پلويانو د زغم نه پورته شوې وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا چې په افغانستان کې يو کليوال تهذيب مسلط و، اسلامي تحريک له هماغه پيله د پرګنو د تود استقبال سره مخامخ شو ولې شوروي او غلامو کړيو په تيره د سردار داود خان په جمهوريت کې د دې تحريک د ځپلو هوډ وکړ او د دې تحريک دوه برخې مشران يې زندانونو ته وغورځول ولې زندان ته د تحريک د مشرانو غورځولو په دې هيواد کې د خپل افغاني تهذيب له مخې دواړه لوري په يو عملي ټکر ودرول چې پای د ۱۳۵۴ کال د سرطان په مياشت کې اسلامي نهضت پر لسو ځايونو بريد وکړ او په دې بريد کې د يوې خوا سردار وپوهيد چې د جمهوريت مؤسس سردار هومره چې دی فکر کوی په ملت کې د غوښ محبوبيت نه برخمن نه دی او د بلې خوا يې د خپلو کمونستو شريکانو سره په سؤ تفاهم کې ولويد.

که څه هم اسلامي تحريک په افغانستان کې د خپل فکري پړاو په اړه مناسب فرصت پيدا نکړ ولې په عمومي توګه دغه تحريک د سيد قطب له شخصيت او خپله د اقبال د فيلسوفانه درک او تصوير نه ډير اغيزمن تحريک و.

ډيری فکر کوي چې سيد جمال الدين افغان يو وچ او له عقيدې شکيدلی مبارز و، په داسې حال کې چې هغه ستره هستي د يوه داسې تياره دوران په تل کې راپورته شو چې پاتې پرګنې پکې نه د پورته کيدو په هنر پوهيدلې او نه هم د يوه راپورته شوي انسان په څنګ کې د دريدو په هنر.

څومره چې انسان د سيد په خبرو، خطابو، منډو او لالهانده ژوند کې دقيق شي هومره به د دې شاته د هغو ښويدلو بيچاره او بې پناه ولسونو بيچاره اوضاع ښه درک کړي چې هغه مهال پکې د جمال پرته بل نه و.

د هغه خبرې او ليکنې هومره جامع او پارونکي وې چې انسان پوهيده چې سيد خبره د څومره بيچاره او د کرختو ضميرونو د خاوندانو سره روانه وه.

له دې ځايه چې هغه په اسلامي نړۍ کې د جناب مودودی صاحب د وينا

(c) ketabton.com: The Digital Library

مطابق لګیدلی اور لیده نو د هغه مونږی، خبرې، او هر څه فوق العاده وی او د نورو ناستو کسانو د وضعیت نه جلا او تدبیر نه نا اشنا وی.

د همدې ځایه چې پرګنو د هغه د جذباتو سره سم تعامل نه شو کولای او یا یې شرائط برابر نه و.

هغه کله چې د استعمار د نوکرانو لـه خـوا او کلـه د همدغـه اسیرو پرګنـو د سوړ دریغ له مخې زړه تنګی کیده او د یوه هیواد نه بل او د بـل نـه بـل تـه روان و ان چې پای پر هغه بی شیمې ازهر کـې میلمـه شـو چـې د دیـن نـه بیګانه استادانو پکې په ازهر ملنډې وهلې.

د هغه حضور په مصر کې د علماو په منځ کـې هغـه اخ و ډب رامنځتـه کـړ چې پای پکې مصر د هغه اخوان المسلمون د تحریک کوربه هیواد شو چې یو مهال یې شوروی او امریکا دواړه نیم پـه نـیم د هغـه اسـلام او اسـلامي امت ژوندی مقابلی ته ودرول چې تر نن پورې د مقابلې پر کرښه ولاړ دی.

سید جمال الـدین افغـاني د اسـتعمار د اصـلي موخـو پـه اړه هغـه تـر ټولـو لومړی درس و چې امت ته یې په وخت او په مطلوبه هوښـیارتیا او مطلوبـه جذبه ور په برخه کړه

په دې اړه سید همیشه د یوه مهذب انسانیت پـه نمائنـده ګـی خبـره کولـه ولې هغه پکـې د هغـه اسـلام نـه نمائنـده ګـي کولـه چـې د انسـانیت لپـاره ژغورنده تهذیب لري.

سید د خپلو شرائطو محصول و او د بلې مرحلې پـه اوضـاع او شرائطـو کـې ننوتي کسان ډیر کم کولای شي د هغه په هکله د هغه د حـق او امتیـاز وړ مناسب قضاوت وکړي.

ډیری او بیا په عربي سیمه کې د سید د مبـارزو او د هغـه د شخصـیت پـه اړه داسې ملاحظې لري چې کیدای شي بې مطالعې او بی معلوماتـه کسـان د سید په اړه په یو متفاوته انګیرنـه ودروي ولـې سـتر جمـال الـدین د یـوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسې تیاره دوران په تل کې هغه څه پیل کړل چې د پیل ټول افتخار یې د هغه او د هغه د متدین ملت په سجل کې محفوظ دی.
هغه مهال چې سید جمال الدین په افغانستان کې د استعمار پر ضد د مبارزې غږ پورته کړ او بیا یې دغه غږ د دې امت په تقسیم شوي کور کې د هر چا تر کوره ورساوه هغه مهال او تر هغه مخکې بل دغسې مسلمان شخصیت امت نه پیژني او نه هم په بل ملت کې د هغه معادل څوک پیژني.
هغه چې د پرنګیانو سره یې د مقابلې فکر انتخاب کړی، هغه چې په هر هیواد کې دی بیا هم د سید د افکارو نه مخامخ یا هم بالواسطه متاثر دی، څه هغوی د سید په عصر کې و یا هم د هغه پسې په جوخت عصر کې یا هم په وروستیو مرحلو کې دغه ټول په یو ډول د هغه د افکارو او مبارزو په تسلسل واقع دی.
سره له دې چې پاتو سترو رجالو هر چا پخپل وخت ډیر څه وکړل ولی په دې تسلسل کې ټول یو د بل د کار او کردار سره داسې تړلی دی چې هر وروستی قدم پکې د مخکنې قدم بشپړونکی دی او هر ړومبی قدم پکې د وروستی تمهید دی او په دې لړ کې د سید ژوند او مبارزه هغه بنسټیزه پیل دی چې د هر چا یې ډیر څه د همدې پیل پورې تړلي دی.
مونږ چې نن پخپله نړۍ کې ورسره مخامخ یو او د خپلې بقا پاتې جګړه راپاتې ده، دغه جګړه او پکې بریاوی او ماتې ټول د دغه راغلي لړۍ غوټه شوی مقدر دی چې ټول پکې هم شریک دی او هم الګو.
دلته زمونږ د دغو رجالو په منځکې یو قوی مشترک ارزښت دی چې هغوی پکې که څه هم د یوه خاص هیواد پورې مربوط دی ولی د فکر او عمل په میدان کې د هغوی کردار او لارښونې د ټول امت لپاره دی؛ ځکه چې هغوی د یوه امت د بیدارۍ، آزادی، وحدت او دفاع خبره په مخکې درلودله

(c) ketabton.com: The Digital Library

او ټول په دې کې سره شریک و.

د دغو رجالو په لیکنو، او کتابونو کې به څوک لکه مولوی فضل الرحمان په شان داسې څه پیدا نکړي چې جهاد په افغانستان کې فرض او په پاکستان کې حرام دی او نه به د بل مشر په شان داسې څه پیدا کړي چې مونږ د دې او هغه نهضت سره توپیر لرو او یا دغه او هغه زمونږ نه کوچني او یا وروسته دی!

د همدې ځایه مونږ غواړو هغه تفاوتونه هم پکې رالوڅ کړو چې د وخت او ماحول مسائلو رامنځته کړی او دغو رجالو ته یې خپلې خپلې ځانګړتیاوې ورکړې دی.

د سید امت شموله ویناوې، لیکنې، او تر پولو پورې لالهانده سفرونه ښیي چې سید جمال الدین په دې لړۍ کې پاتو نسلونو ته څو مهم درسونه ورکړې دی.

اول د واحد امت درس:

د سید خبرې، نصیحتونه، ویناوې، دا ټول ښیي چې د هغه سره د وحدانیت خبره اساسي وه او په هر هیواد کې یې ځان د هغه هیواد د اوسیدونکیو له جملې نه ګاڼه او هیچرې هغه د یوه میلمه یا مسافر په شان خبره نده کړې څه هغه پکې په قاهره کې و یا استانبول یا هم دمشق او بغداد کې.

دویم پیغام:

سید جمال الدین افغاني په داسې شرائطو کې افغانستان پریښود چې د وخت امیر د هغه طرحو او افکارو ته محتاج و ولې کیدای شي هغه غوښتي وی چې د هغه پیغام د امت په سطحه خپور شي او هغه تر

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان بهر هغه پاتې هیوادونه چې لا یې سقوط نه دی کړی لکه ایران، عثماني خلافت هغه له سقوط نه وژغوري.
د وخت حکمرانانو سید ته موقع ورنکړه چې هغه پکې د هغو راغلیو سقوطونو د مخنیوي لپاره خپل تدبیر او افکار په مسالمت امیزه فضاء کې وړاندی کړی.
بلکې خپله پرنګیان به دې غلط فهمیو کې دخیل و او پرنګي استعمار غلام حکمرانان د هغه پر ضد راپارول په داسې حال کې چې د سید سره د دغو پاتو دولتونو د بقاء او استحکام خبره وه.
وروستیو تحولاتو وښودله چې د سید د اټکل مطابق د وخت ټولی نظامونه یو د بل پسې چپه شول ولی د هغه پر وخت مشوری داسې کسانو ونه منلی چې اصلاً د هغوی سره د امت د راتلونکی په اړه یوه ابتدایي اندیښنه هم نه وه.

دریم پیغام:

سید د امت مشترک او تر ټولو خطرناک دښمن تشخیص کړی و او په دې اړه هغه هومره لیوال و چې که په امت کې یو قابل ملاحظه اکثریت د دغه دښمن مقابلې ته تیار کړی.
هغه خپله د خپل امت خطرناک دښمن پیژندلی و او هڅه یې کوله چې نور هم د هغه سره په دې کې شریک شي.
دا چې نن مونږ په لنډو نه شو کولای له دغه راغلي دښمن نه ځان او هیواد داسې په آسانۍ وژغورو، لوی علت یې همدا دی چې امت د سید په ژوند کې نه پر هغه تدبیر عمل وکړ او نه پر هغه وحدت راټول شول چې سید یې د هر چا په کور تکرار ودرید.
امت داسې د دښمنانو په منځکې تقسیم شو چې بیا یې په یوه خبره راټول

(c) ketabton.com: The Digital Library

نکړی داسې به دښمنان هغوی پخپلو کې جنګوی بلکې نن خو هغه یو ملت هم پخپلو کې تقسیم شوی نیم د نیم نور سره په جګړه کې واقع دی، لکه افغانستان.

څلورم پیغام:

د مبارزې پیل کونکي

سید جمال الدین د استعمار سره توده مبارزه پیل کړه او خپله مبارزه د قدرت د مراجعو او درباورنو نه پیل کړه؛ ځکه هغه مهال لا د امت ظاهري اسکیلیت پر ځای و، ټوله اسلامي نړۍ په دغه ډول سقوط نه و کړی.

که څه هم ځنې په دې اړه پر سید نیوکه کوی چې هغه محمد عبده په شان ولی د یوه اوږد منزله او تربیتي مبازې نه پیل ونکړ؟ ولی هغه مهال امت د یوه ستر خطر او سقوط سره مخامخ کیدونکی و او سید پوهیده، د همدې ځایه د هغه سره دا نامراده هیله وه چې که د خلافت دولت د یوه سیاسي قدرت مند دولت په توګه ژوندی پاتې شي او هغه به په یوه نوښتګر حضور د پرنګیانو د راتلونکی تجاوزونو مخنیوی وکړي.

هغه مهال هند او مصر داسې ځوک او داسې ستې درلودی چې د سید په اندیښنو له زړه پوهیدل. د همدې ځایه مصر قدم په قدم پر هغه ولاړ چې پای یوه قوی مصر د پرنګي مثلث ته ماتې ورکړه او که د شوروي غدر نه وای کیدای شول چې مصر عربي نړۍ په یوه محور راټوله کړی وه.

همداسې هند هم د سید جمال الدین د خبرو او لارښونو نه ډیر متاثر و او که د یعقوب خان بې همتي او د امیر عبدالرحمان معامله ګریو د هند مقاومت کړی نامراده کړی نه وای کیدای شول چې هند د خلافت دولت د سقوط نه مخکې خپله آزادي اخستی وای او په هند کې د پرنګي ماتې خلافت له سقوط نه ژغورلی وای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه مهال چې سید یو خورا جذبه دلته هلته، مونډی، هلې ځلې کولی په دې نیت چې امت په تهذیبي لحاظ یو امت و، په ملت کې نشنلستي احزاب او مفکورې نه وی مطرح، هر مسلمان د نړۍ په هر اسلامي دولت کې هومره بیگانه او پردي نه و لکه نن چې مونږ ته خپل نژدی گاونډیان تر پرنگیانو زیات بیگانه ښکاري.

سید جمال الدین افغان یو الگو شخصیت

(c) ketabton.com: The Digital Library

نواب خوښ

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوموړي خپل ژوند د ګران هېواد په کونړ ولايت کې پيل کړ، د پلار تر څارنې لاندې يې خپلې سنتي لومړنۍ زده کړې ترسره کړې. کابل ته په راتګ سره يې د ژوند نوی پړاو پيل شو، پوهه يې مخ په زياتېدو شوه او د خورا زيات نبوغ له امله د خپل خودي علم له ګاڼې څخه برخمن شو. په خپلې شاوخوا کې له نورو څخه ډېر تکړه او په پوهه ډېر بسيا و. له همدې مخې يې د مشرانو او لويانو د مجلس وړتيا ترلاسه کړه. د ژوند په اوږدو کې د وخت د شاه ترڅنګه ورسېد، له هغه سره يې په ګڼو مواردو کې د مشاور په توګه مرسته وکړه. نوموړی ورو ورو د خپلې پوهې او ځيرکۍ له مخې د نوميالیتوب اوج ته ورسېد. هره کره خبره د هغه له خولې راوتله، هر چېرته د مسئلې حل هغه وړانديز کوه. د ټولنې د سمون او رغون تانده فکره يې ډېره نوې وه، هېڅکله يې د سنتي او عرفي ژوند په لمن کې د نويتابه سوچ نه دی پايمال شوی، تل يې د نوې حل لارې او نوې کړنلارې نبوغ درلود، په پوهه کې د حکمت او بلاغت نامتو و. د خلکو د ژوند هر اړخ يې تر سترګو لاندې و، هر وخت يې په سمبښت کې رغنده نظر وړاندې کوه. دا چې د هغه مهال ټولنيز ژوند د شاهي درنښت يرغمل و، نو هغه هم د شاهانو له ناستي او ملګرتيا څخه بې برخې پاتې نه شو. شاه ته يې په خپلو کوټلو او جامع نظرياتو سره بلا لارښوونې او سمونې په ګوته کړې. خپل دريغ يې په هر حالت کې جوت څرګنداوه، له هېچا سره يې د دوښمنۍ لار نه خپلوله، هر چاته يې د دوستۍ لارښوونه په خوله وه .

که څه هم د هغه ټول فکر د سمون او رغـون پـه لـور و، خـو سره لـه دې د ډېرو د سترګو ازغی و او د ځينو د خواشينی سبب و. په همدې تـرڅ کـې د ځينو د لمسون له مخې د شاه له ګاونډ څخه ګوښه شو او د دې پرځای چې د هغه له افکارو او نظرياتو څخه د هېواد او ټولنې د پرمختيـا پـه برخـه کـې ګټه واخيستل شي، د هغه د دغو کوششونو او سمون غوښتنو مخه ونيـول

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوه. پایله کې هغه له هېواد څخه وتلو ته اړ شو .

نوموړی د خپل نبوغ او پوهې له مخې هر چېرته د درناوي وړ و. د نړۍ د نورو هېوادونو لوري ته يې مخه کړه. په ګڼو هېوادونو وګرځېد، هر هېواد کې يې خپل درنښت او مقام وموند، په زياترو هېوادونو او ټولنو کې يې د خپلو افکارو او نظريو زړي وکرل، هر چېرته د حاسدانو تر يرغل لاندې و. له همدې مخې په ټوله نړۍ کې د ارام ژوند خاوند نه شو. هر چېرته يې د ژوند ستونزو لمن نيولې وه. مصر کې يې د خپل فکر زده کوونکي وروزل، ايران يې په خپل فکر روڼ اندی کړ، ترکيه يې د اسلامي امت په ضعف اګاه کړه او د اروپا ګڼ هېوادونه يې د خپل بصيرت په رڼا روښانه کړه. اسلامي امت يې له هېښېدو څخه د وېښېدو په لور وهڅول، مسلمانان يې د ارادې او هوډ په نشتون تنبيه کړل، ټوله نړۍ يې له خپلو افکارو څخه ګټندويه کړه. هر چېرته يې خپل کار او زيار ترسره کړ. هېڅېرې له خپل مسؤليت څخه بې پروا نه شو. څو يې د ژوند برخه تمامه شوه.

نړۍ وال حيثيت

سيدجمال الدين افغان د خپل نوي او ژوندي فکر له مخې د نړۍ د هر هېواد وګړی و. هر هېواد د خپلو پرمختګونو لپاره د داسې يوچا اړتيا محسوسوله، چې ورته کره او پرځای لارښوونې وکړي. هېڅ هېواد داسې شخص پردی نه ګاڼه، هر هېواد ورته ځای ورکاوه. د هغه فکر د ټولې نړۍ د وېښتابه شيپلی وه. د هغه د نويتابه سوچونه د وخت د ټولنې لپاره ډېر نوي وو. هغه د پوهې زېور له هر زېوره غوره ګاڼه. د هغه فکر د هر ولس او هرې ټولنې لپاره مسيحا و. د هغه مهال له کړاو او ربړ څخه د خلاصون ناره يوازې د هغه له خولې راوته. هر چېرته يې د ټولنې په نويتابه لاس پورې کړی و. يوازې د خپل کور ايډيال او نوميال شخصيت نه و، د هر هېواد په داخل کې د هماغه هېواد لپاره ايډيال ګرځېده .

(c) ketabton.com: The Digital Library

افکار يې نه يوازې د هماغه وخت درمان؛ بلکې د ابد لپاره درمان وو. د هر ملت اړتياوې يې درک او د لاسته راوړلو لارې چارې او نسخې يې په مغز کې وې. هېوادونه د هغه په درنښت په دې پوهېدل، چې هغه له هېچا څخه خپله غوره فکره نه سپموله، له ټولو سره مخلص او ټولې نړۍ ته صادق و.

د هر هېواد لپاره يې افکار د رنسانس زېږنده وو. هره ټولنه د هغه د افکارو له مخې د ويښتابه معراج ته ورسېده. د خپلو افکارو په مرسته يې هر چېرته مفکرين وروزل. محمد عبده او نور داسې د فکر خاوندان يې نړۍ ته وپېژندل. سيد جمال الدين افغان سره له دې چې په هغه وخت کې د هر چا لپاره نمونه وه، خو د اوس لپاره د دغې وروسته پاتې ټولنې او د کمزوري اسلامي امت د احيا لپاره هغه غوره الګو ده، چې د هغه د ژوند له محتوا څخه د هر چا لپاره خورا ډېر درسونه تاريخ ثبت کړي دي .

د دې لپاره چې ټولنه په خپله د خپل جوړښت او سمښت رغانده شي، نو لازمه ده، چې ځوانان او پوه کسان يوازې او يوازې همدا خپل الګو شخصيت وګڼي. ځو له دې لارې د خپلې ټولنې د وروسته پاتې والي او د نالوستۍ له منځه وړونکي وګرځي او خپله ټولنه د پرمختګ عروج ته ورسوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ختیځ او ختیځوالو د حال هر اړخیز دراک علامه سید جمال الدین افغان

شهزاده شیرین زوی

زموږ د عقلونو د ویده توب، د اندونو او خیالونو د کمزورتیا او په سترګو د پرتو پردو کوم درک او تشخیص چې علامه سید جمال الدین افغان (۱۳۲) کاله وړاندې کړی، اوس هم موږ په هماغو ناروغیو اخته یو... زموږ سترګې اوس هم هغه ذلت نه ویني، چې موږ یې خوار کړي یو... که زمونږ د ځوانانو دغه حال وي، نو دا هېواد خدایزده، که هېواد شي... علامه سید جمال الدین افغان زموږ د وچې فتح خانۍ په هکله څه ویلي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

د علامه سيد جمال الدين افغان د افکارو، اقوالو، ژوند او شخصيت په اړه هر اړخيزه څېړنه له خپل توان څخه پورته چاره بولم او دغه کار په يو کتاب يا يوه مقاله کې شوني هم نه دی، خو دا چې د يوسف په پېرېدونکو کې حساب شم، نو لومړی د نوموړي د ځينو اوصافو يادونه اړينه بولم، ځکه موږ به چې کله د پېښور په (افغان ادبي بهير)، (افغان فرهنگي ټولنه) او (افغان ادبي ټولنه) کې د کوم ادبي او فرهنگي شخصيت تلين غونډه يا ياد غونډه جوړوله، نو ځينې ملگري به په دې نظر ول، چې مړو ته بايد دعا وشي او ژوندي بايد وستايل شي.

زه هم له هغوی سره تر يو څه وخته همنظره وم، ځکه چې موږ د ټولنې خير د ژونديو په تشويق او هغوی ته په ډاډ ورکولو کې ليده، فکر مو کاوه که ژوندي تشويق او وستايل شي، نو ښايي هغوی نور هم خپلو مثبتو کړنو ته پاملرنه زياته کړي او مړو ته خو تر ستاينې دعا ځکه غوره ده، چې ښايي هغوی ورته اړتيا ولري، په هر حال د څو غونډو تر ترسره کولو وروسته پوه شوم، چې دغه هدف (ښېگڼو ته د خلکو د پام راړولو هدف) په همدې توگه هم تر لاسه کېدای شي. بيا به چې ملگرو کله هم مړو ته د دعا او ژونديو ته د ناز ورکولو خبره کوله، نو ما به ورته ويل:((ديدن مې ستا بهانې مې نورې))

په پای کې ملگري ويوهېدل، چې د ستاينې لومړۍ موخه دا وي چې د ښېگڼو د څښتنانو ښېگڼې بيان شي، ځکه چې دا د هغوی د ښېگڼو حق دی او بله دا چې نور دغه ستايني وگوري، وا يې وري او و يې لولي، چې له هغوی سره هم د ښېگڼو او ښو کارونو د ترسره کولو فکر او مينه پيدا شي.

اوس موږ په همدې موخه لومړی د سيد جمال الدين افغان د اوصافو او ښېگڼو يادونه کوو، ورپسې د هغه د يوې مقالې، چې (۱۳۲) کاله وړاندې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لیکل شوې، ځینې برخې راڅېړو او له خپل حال (اوس یا نن) سره یې پرتله کوو. موږ د سید په مذهبي او ملتي اړخ بحث نه کوو، په دې هکله د هغه یوازې دغه درې ویناوې رانقلوو او په همدو بسنه کوو.

۱- د مذهب او طریقې په هکله سید د یو عالم د دې پوښتنې په ځواب کې، چې:((ته د کومې طریقې پیروي کوې؟)) ویلي: ((تر ما بل غټ د طریقت خاوند څوک دی، چې زه یې پیروي وکړم.))[۱]

۲- د دې پوښتنې په ځواب کې چې: ((ته د چا په مذهب یې)) علامه سید ویلي: ((په ځینو چارو کې د یو امام پیروي کوم او په ځینو کې د بل، او په څلور واړو کې چې د هر یوه رایه راته ډېره ښه ښکاره شوه په هغې عمل کوم))[۲]

۳- د سید په افغانیتوب کې که څه هم د شک ځای نشته، خو بیا هم د هغه د ایرانیتوب او افغانیتوب په هکله د هغه دغه وینا بسنه کوي، چې ویلي یې دي((هیچ احتیاج به این ندارم که خود رابه یک ملتې نسبت دهم))[3]

د سید جمال الدین پُرجماله اوصاف او ښېګڼې:

د علامه سید جمال الدین په هکله، چې ما کوم معلومات تر لاسه کړي هغه دا دي، چې نوموړی د یو داسې شخصیت څښتن و، چې د خپلو خلکو خو څه چې ان د نورو ولسونو د اخلاقو سمون، د هغوی نېکمرغي او هوساینه یې ستره موخه او ارمان و.

---

[۱] لېوال: رزاقي شاهد حسین / ژباړن: همت عبدالمالک / آثر: د سیدجمال الدین افغاني اند او ژوند، ۲٦ مخ، د چاپ کال ۱۳۸۸ل، مستقبل خپرندویه ټولنه، کابل، افغانستان.

[۲] لېوال: رزاقي شاهد حسین / ژباړن: همت عبدالمالک / آثر: د سیدجمال الدین افغاني اند او ژوند، ۲٦ مخ، د چاپ کال ۱۳۸۸ل، مستقبل خپرندویه ټولنه، کابل، افغانستان.

[۳] لېوال: رزاقي شاهد حسین / ژباړن: همت عبدالمالک / آثر: د سیدجمال الدین افغاني اند او ژوند، ۳٦ مخ، د چاپ کال ۱۳۸۸ل، مستقبل خپرندویه ټولنه، کابل، افغانستان.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه هڅه کوله چې بدې چارې او کړنې په داسې توګه په ګوته کړي، چې عام وګړي یې له زیانونه خوندي شي او تر سره کوونکي یې له ترسره کولو متنفر او لاس په سر شي.
هغه د ښو اخلاقو د ګټو څرګندونه په داسې ژبه کوله، چې عام خلک هم ترې ګټه واخیستلای شي او خاص هم ورځنې بې برخې نه شي او بد خویونه او د هغو تاوانونه یې په داسې توګه څرګندول، چې عام او خاص وګړي ترې په پوره پیمانه خوابدي او زړه توري کړي.
هغه وګړو ته د علم او پوهې ګټې او د بې علمۍ او ناپوهۍ تاوانونه په داسې توګه بیانول، چې د هر چا زړه ته دا خبره ولوېږي، چې نېکمرغي له علم او پوهې څخه پرته هېڅکله هم تر لاسه کېدلای نه شي او تر بې علمۍ او ناپوهۍ بله پورته بده بلا نه شته او انسان ته، چې هره ستونزه پېښېږي یا هر تاوان چې ور رسېږي، د خپلې بې علمۍ او ناپوهۍ له امله یې ور رسېږي.
هغه د انساني ښېګڼو ستاینه کوله او د بدایانو او شتمنو پام یې د ښوونځیو، مدرسو، روغتونونو او نورو جوړولو ته ور اړاوه. وګړي یې د علم او پوهې زده کړې او د هنرونو کسبولو ته هڅول.
هغه واکمنو ته د عدالت بلنه ورکوله او د عدل ښېګڼې یې ورته په ګوته کولې. د پرګنو استازیتوب یې کاوه او د هغوی ګیلې او شکایتونه یې تر چارواکو رسول. د پېښو څېړنه یې کوله او د اړوندو مسوولینو پام یې ورته وراړاوه، څو د هغو مخه ونیسي او خلک یې له ضررونو خوندي کړي.
هغه د اسلام او مسلمانانو په هکله د پردیو د ناوړو نظریو ځواب په داسې دلایلو ورکاوه، چې تر تېرې تورې به یې اغیز کم نه و، او هغه د ولس پاشلي غړي یووالي او وحدت ته هڅول او د هغوی دوستان او دښمنان یې ورته په ګوته کول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه د شر او فساد له ځایونو څخه د دې لپاره پرده پورته کوله چې خلک ترې خپل ځانونه په څنګ کړي او هغه به چې په هر څه او هر ځای کې ګټه لیدله نو د خلکو پام به یې وراړاوه.

لنډه دا چې علامه سید جمال الدین افغان د ښېګڼو او نېکیو یو ستر جهان و، زړه سواند او متواضع ښوونکی و، رښتینی ناصح او خواخوږی و، ښه ادیب او روڼ اندی و، د نظر د خاوندانو د سترګو رڼا، د سیاستوالو غوره لارښود او د ټولو وګړو یو بشپړ درمل ګر و.

زه د خپلو پورتنیو دعواوو د پخلي لپاره دوه درې بېلګې راوړم، هیله ده په غور یې ولولئ.

لومړۍ بېلګه:

د علامه سید یو ډېر نږدې ملګری، شاګرد او د هغه یو باوري ژوند پېښې لیکونکی مفتي محمد عبده لیکي: ((سید جمال الدین افغاني د ده په افکارو، عقیدو او نظریو کې یو اوښتون (انقلاب) راوست او د هغه د زړه او لید نړۍ یې روښانه کړه. دی د سید جمال الدین تر لیدو د مخه داسې و لکه سترګې یې چې ړندې، غوږونه کاڼه او ژبه ګونګۍ وي))[4]

له پورتنۍ بېلګې څرګنده شوه، چې سید افغان د افکارو، عقیدو او نظریو د اوښتون لپاره د لارې روښانه مشال و، د ړندو سترګو بینایي، د کڼو غوږونه د اورېدو حس او د ګونګې ژبې ګویایي و.

---

[٤] لېوال: رزاقي شاهد حسین / ژباړن: همت عبدالمالک / آثر: د سیدجمال الدین افغاني اند او ژوند، ٧١ مخ، د چاپ کال ١٣٨٨ل، مستقبل خپرندویه ټولنه، کابل، افغانستان.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهمه بېلګه:

د علامه سید یو بل ورځپاڼه لیکونکی ملګری او شاګرد ادیب اسحاق لیکي: ((زه چې په څه پوهېږم هغه ټول مې له سید جمال الدین افغاني څخه زده کړي دي))[5]

یعنې چې علامه سید جمال الدین یو ښه ښوونکی، ربښتینی ناصح، ښه ادیب او روڼ اندی و.

درېیمه بېلګه:

اوس د علامه سید جمال الدین د هغې وینا یوه برخه لولو، چې په اسکندریه کې یې اورولې وه:

((ای بې وزلو او خوارو بزګرانو! تاسې د ځمکې ټټرونه څیرئ او غلې دانې ځنې راباسئ، خو د ظالمانو ټټرونه څله نه څیرئ او آزادي ولې ځنې نه اخلئ او د هغو وګړو لاسونه ولې نه ورماتوئ، چې ستاسې د زیار میوې ستاسې څخه اخلي.... ای مصریانو تاسې یو ستر ولس یاست، تاسې د پرتمین تاریخ څښتنان یاست، خو اوس له پېړیو، پېړیو راهیسې د خپل سری په ژرنده کې اوړه کېږئ او ټول ظلمونه په پټه خوله زغمئ. له خپلو حقوقو به تر څو بې خبره یاست. د غفلت له خوبه راوېښ شئ. د ظلم او زور په وړاندې راپاڅېږئ، یا د انسانانو په څېر ژوند وکړئ یا د شهیدانو غوندې تر ځانونو تېر شئ))[6]

---

[5] لېوال: رزاقي شاهد حسین / ژباړن: همت عبدالمالک / آثر: د سیدجمال الدین افغاني اند او ژوند، ۷۲ مخ، د چاپ کال ۱۳۸۸ل، مستقبل خپرندویه ټولنه، کابل، افغانستان.

[6] لېوال: رزاقي شاهد حسین / ژباړن: همت عبدالمالک / آثر: د سیدجمال الدین افغاني اند او ژوند، ۸۶ مخ، د چاپ کال ۱۳۸۸ل، مستقبل خپرندویه ټولنه، کابل، افغانستان. په حواله د (نیکي آرکیډي "السیدجمال الدین افغاني"۱۰۱ او ۱۰۲ مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پورتنۍ وينا د علامه سيد د ښې رهبرۍ، د ظلم و زور په وړاندې د خلکو راپاڅونې د هڅونې، خلکو ته له خپلو حقوقو د دفاع کولو د جرئت ورکولو او مظلومانو سره د ژورې خواخوږۍ ښه رڼه بېلگه ده او د هغه د ښه نيت او ښې ارادې کچه ترې ښه څرگندېدای شي.

اوس راځوو د سيد افغان د هغې مقالې ځينو برخو ته چې له نن څخه (۱۳۲) کاله وړاندې ليکلې شوې، خو زموږ له اوسني حال سره دومره ورته او برابره ده لکه زموږ نن ته چې په کتلو ليکل شوې وي.

ختيځ او ختيځوال[۷]

د علامه سيد جمال الدين افغان دغه مقاله چې سرليک يې دی "الشرق و الشرقين" (ختيځ او ختيځوال) په "ابو نظاره" جريده کې د ۱۸۸۳ م کال د فبرورې، په ۲۹ مه گڼه کې خپره شوې. "ابو نظاره" په پاريس کې د علامه سيد جمال الدين افغان د يو نږدې ملگري له خوا خپرېده. له دغې مقالې څخه دا څرگندېږي، چې علامه سيد د ختيځو ولسونو له حالاتو څخه ژور معلومات درلودل، که څه هم دغه مقاله د ختيځوالو په (۱۳۲) کاله وړاندې حالاتو ليکل شوې، خو زموږ له اوسنيو حالاتو سره دومره برابره ده، چې په لوستو يې سړی فکر کوي، چې يا دغه مقاله زموږ د نن په اړه ليکل شوې او يا موږ اوس هم هماغه د (۱۳۲) کالو وړاندې زمانه کې ژوند کوو. سيد د خپلې مقالې په يوه برخه کې ليکي:

---

[۷] لېوال: رزاقي شاهد حسين/ ژباړن: همت عبدالمالک / آثر: د سيدجمال الدين افغاني اند او ژوند، ۱۱۱ تر ۱۱۸ مخونو، د چاپ کال ۱۳۸۸ل، مستقبل خپرندويه ټولنه، کابل، افغانستان.په حواله د (آثارجمال الدين افغاني،۹٤ تر ۱۰۵مخونو پورې).

(c) ketabton.com: The Digital Library

((... د ختیځ لـه برمـه څخـه د ټیټتیـا پـه کنـدو کـې د لوېـدلو، د هغـه پـر اوسېدونکو باندې د لوږې او بـې وزلـۍ د واکمنـۍ، پـه ټیټتیـا او خـوارۍ د اختـه کېـدو او د پردیـو ولسـونو تـر لاس لانـدې د راتلـو سـبب دا دی چـې ختیځیانو د خپلو عقلونو لـه رڼـا څخـه مـخ اړولی. لـه هغـه څخـه یـې ګټـه اخیستل پرې ایښي او خپل اخلاق یې خراب کړې دي...))

اوس د یوې شېبې لپاره سر په ګرېوان کوو او ګـورو، چـې زمـوږ لـه برمـه د لوېدلو، پر موږ د لوږې او بې وزلۍ د واکمنۍ او د نورو تر لاس لاندې زموږ د راتلو سبب رښتیا هم زموږ د اخلاقو خرابېدل او لـه خپلـو عقلونـو څخـه د مخ اړول دي او که کوم بل لامل هم لري؟

حضرت عبدالرحمن بابا فرمایلي:

څه اثر به یې د عقل وي په سرکې
د هغو په سر چې کښېني ښاپېرۍ

یا:

خدای د عقل جواهر ورته بخښلي
له نادانو به څه شان کا دانا طمع

د بابا د پورتنیو بیتونو په استدلال ویلی شو، چې د چا په سر کې عقـل وي یا څوک چې له عقل څنې کار اخلي د هغه پـه سـر د بخـت ښـاپېرۍ کېنـي، شان او شوکت یې په برخه کېږي، له لـوږې او بـې وزلـۍ ژغـورل کېـږي او نېکمرغۍ یې په نصیب کېږي او هغه ته چې الله جل جلاله د عقـل جـواهر وربښلي وي، هغه دانا وي، نـه لـه چـا طمـع کـوي او نـه د پردیـو تـر لاس لاندې راځي، خو موږ چې داسـې نـه یـو، نـو څرګنـده خـبره ده، چـې سـید رښتیا ویلي، اخلاق مو خراب شوي او عقل خو یا بېخي نـه لـرو او یـا تـرې کار نه اخلو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سید د خپلې مقالې په یوه بله برخه کې لیکي:((...(ختیځوال) د ګټې په تر لاسه کولو کې له تاوان رسولو څخه لاس نه نیسي...))

فکر وکړئ! ختیځوال همدا اوس هم همدغه کار نه کوي؟

لومړی د خپلو ځانونو په هکله فکر کوو. ایا موږ خپلې ملي شتمنۍ له خپلو شخصي ګټو نه قربانوو؟

ایا موږ د خپلو ورونړو په تاوان کې خپلې ګټې نه لټوو؟

ایا موږ خپلو بنسټونو ته د څو پیسو لپاره تاوان نه اړوو؟

ایا زموږ په ادارو کې فساد زموږ د شخصي ګټو لپاره نه دی؟

ایا موږ د خپلو شخصي ګټو لپاره خپل خلک په وینو کې نه لمبوو او پردۍ جګړه پر مخ نه بیایوو؟

بې شکه څنګه چې موږ (۱۳۲) کاله وړاندې خپل خیر د نورو په شر کې لټوه اوس یې هم لټوو. دغه متل زموږ د ذهنیت ښه استازیتوب کوي، چې وایي: ((خدایه داسې شر راپېښ کړې، چې زما په کې خیر وي))

علامه رحمة الله علیه لیکي: ((... د دوی پر عقلونو باندې خوب زور کړی. اندونه او خیالونه یې د خپل حال احوال له سمون څخه بې وسه شوي دي. سترګې یې هغه ټیټتیاوې نهویني، چې دوی یې خوار کړي دي. دوی په خپلو پښو ځانونه له منځه تللو ته نژدې کوي او د ټیټتیاوو په کندو کې لوېږي...))

ګورئ زموږ د عقلونو د ویده توب، د اندونو او خیالونو د کمزورتیا او په سترګو د پرتو پردو کوم درک او تشخیص چې علامه سید جمال الدین افغان هغه وخت کړی و، اوس هم موږ په هماغو ناروغیو اخته یوو، بلکې تر هغو هم زموږ رنځونه ډېر شوي دي، خو کم شوي نه دي. که لږ فکر وکړو، نو دغه هر څه په ښه توګه لیدلی شو. زموږ په عقلونو د خوب زور خو همدا دی چې موږ پرې کوم ابتکار خو څه، چې ان د یو داسې مثبت

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقلید ګټه مو هم ترې پورته نه شوه کړای، چې حساب پرې وشي او زموږ اندونه او خیالونه خو د خپل حال احوال له سمون څخه ځکه بې وسه دي، چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي: ژباړه((هغه څوک هلاک شو چې د کړنې له پلوه یې دوه ورځې سره یو شان وي))[8] یعنې نېکمرغه او بریالی انسان هغه دی چې نن یې له پرون او سبا یې له نن څخه له هر پلوه ښه وي، خو زموږ حال چې پرون څنګه و، نن یې هم په سمون توانېدلي نه یوو او که همداسې یوو، نو سبا ته مو دې هم خیر وي، ځکه چې زموږ سترګې اوس هم هغه ذلت نه ویني، چې موږ یې خوار کړي یوو، موږ اوس هم په خپلو پښو خپل ځانونه له منځه تللو ته ورنژدې کوو او د بدمرغیو په کندو کې ورلوېږو. د بېلګې په توګه:

زما یو ژورنالست ملګري کیسه کوله، چې د افغانستان یو ولایت ته یې په یو ډاټسن موټر کې سفر درلود او له یوې پراخې دښتې تېرېده، په لاره کې یو زلمي موټر ته لاس ورکړی و، خو موټر چلوونکي ورته موټر درولی نه و، ژورنالست موټر چلوونکي ته ویلي و: ((وبال لري، راپورته کړی به دې و)) هغه (موټر چلوونکي) ورته خندلي و، خو نور یې ورته څه ویلي نه ول. لږ وړاندې ورته یو بل زلمي لاس نیولی و، دا ځل موټر چلوونکي ورته موټر درولی و او زلمی یې موټر ته راپورته کړی و، خو له څو کیلو متره مزله وروسته ورته زلمي ښیښنه ټکولې وه او له موټره ښکته شوی و. موټر چلوونکی یو ځل بیا موسکی شوی و. ژورنالست ویل:((ماته دا پوښتنه پیدا شوه، چې دغه زلمی ولې له ابادۍ ځنې موټر ته راپورته شو او اوس بېرته په داسې ځای کې ښکته شو، چې په شا و خوا کې هېڅ ابادي نه تر

---

[8]لیکوال: جمعه محمد بشیر / آثر: مؤثر اور کامیاب شخصیت/ ٤٢ مخ/ څلورم چاپ ۲۰۱۰م کال/ خپرندوی: ټائم مینجمنټ کلب، پوسټ بکس نمبر۱۲۳۵۶کراچی- ۷۵۵۰۰/ اردو ښه:((وه شخص تباه هو گیا جس کی دو دن کارکردگی کے لحاظ سے ایک جیسے هوئے))

(c) ketabton.com: The Digital Library

سترګو کېږي، هلک مې راوغوښت او همدا پوښتنه مې ترې وکړه، هغه ځواب راکړ، چې:((سورلی مې خوړله "چکر مې وهه")) ژورنالست ویل:((که زمونږ د ځوانانو دغه حال وي، نو دا هېواد خدایزده، که ښه ورځ وویني))

ښه نو ځوانان چې د یوې ټولنې شمزۍ (د ملا تیر) ګڼل کېږي او هغوی خپل وخت او خپله انرجي یوازې د سورلۍ خوړلو لپاره ضائع کوي، نو څه فکر کوئ! زمونږ سترګې هغه ټېټتیاوې ویني، چې مونږ یې خوار کړي یوو او یا مونږ په خپلو پښو خپل ځانونه له منځه تللو ته نه نژدې کوو او د ټېټتیاوو په کندو کې یې نه ورغوځوو؟؟؟

زما په اند د درېواړو پوښتنو ځواب به (هو!) وي، ځکه چې د ځوانانو د دغې بې بندوبارۍ پړه یوازې د دوی پر غاړه نه ده، بلکې په دې کې د دوی مور او پلار، د دوی ښوونکي او روزونکي او د ټولنې ټول مسوول اشخاص شریک دي. وایي چې ((خربوزه از خربوزه رنګ میګیرد)) یا ((یوویني او بل لمسېږي)) په هر حال، علامه سید د خپلې مقالې په یو بل ځای کې لیکي:

((...کوم څه چې له لاسه ورکړي د هغه د بېرته تر لاسه کولو هڅه نه کوي. چې آفتونه او بدې پېښې د دوی پر خواوشا راچاپېرې شوې وي له هغو څخه د ځان ساتلو کوښښ نه کوي. نه په هغو ستونزو او سختیو پوهېږي، چې وخت دوی ته ور په برخه کړي دي. له دې امله دوی په خوارۍ او رسوایۍ اخته شوي دي، خو د دوی په فکر کې لا نه ورګرځي چې مونږ خوار او ذلیل یو....))

باور وکړئ، چې زه داسې نه ګڼم، چې دغه مقاله دې (۱۳۲) کاله وړاندې لیکل شوې وي، زه فکر کوم چې دا به همدا اوس زمونږ حال ته په کتلو لیکل شوې وي. وګورئ مونږ چې کوم څه د دغې مقالې له نېټې وروسته له

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاسه ورکړي، لکه د هېواد ځني برخې، دښمنانو ته د ماتې ورکولو ویاړونه، د واک او ځواک ښه وختونه او... دا مو د سید جمال الدین د مقالې له لیکلو وروسته له لاسه ورکړي، خو د بېرته تر لاسه کولو په اړه مو کله خوب هم لیدلی نه دی. همدا رنګه د آفتونو او بدو پېښو تر پېښېدو وړاندې د تدبیر پر ځای موږ تل تر پېښېدو وروسته یوازې دومره غبرګون ښودلی، چې: ((وروستیه عقله که ته لومړۍ وای))

موږ د پېښېدونکو ستونزو په اړه هېڅکله هم چمتووالی نیولی نه دی، نه مو کله په خپلې خوارۍ او رسوایۍ فکر کړی او نه مو خپل ځانونه کله خوار او ذلیل ګڼلي، ((له خوارۍ ژرنده ساتو خو له خیاله مزد نه اخلو))

علامه سید جمال الدین زموږ د همدغې وچې فتح خانۍ په هکله لیکي:

((... سره له دې چې ذلت د دوی په زړونو کې جرړې نیولې دي، خو بیا هم دوی د کبر او لویۍ څرګندونه کوي، د بېلوالي او نفاق اور ته لمن وهي. ټګي او خیانت خپله دنده بولي او حسد او چوغلي خپل شعار ګڼي. حرص او تمه د دوی کالي او خباثت او بې حیایي د دوی د څرنګوالي نښه ده...))

د علامه سید د مقالې په دغه برخه کې(چې همدا اوس مو ولوستله) ژبه (الفاظ) څکه ترخه معلومېږي، چې حقیقت تریخ او پېغور تر هغه هم پسې تریخ لګېږي او په دې برخه کې دغه(حقیقت او پېغور) دواړه شتون لري، خو دا باید ومنو، چې د تور او تهمت تریخوالی په کې نه شته، وینا یې حقه او ریښتینې ده او اراده هم په کې نېکه او سپېڅلې ده، نو له همدې امله په بیا بیا اورېدلو او رانقلولو ارزي، څکه حضرت علي کرم الله وجهه فرمایلي:((حق ارزښتمنه او درنه کلمه ده، که هر څومره ترخه هم وي په خپله خوږه او منلې پایله ارزي))[9]

---

[9] راټولوونکی: صادق صادق الله / آثر: ځلور یاران (غوره ویناوې)/ خپرندوی: ګودر خپرندویه ټولنه، بزازۍ چوک، اسحاق زی مارکېټ، جلال اباد.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا بېله خبره ده چې مونږ ((آسمان ته تیګې واروو او تر ې لاندې سر نیسوو)) خپل ذلت نه منوو او د کبر او لويي څرګندونه کوو، خو رښتيا دا ده، چې د نړۍ پر مخ تر مونږ بل خوار او ذليل ملت نشته او وجه دا ده، چې مونږ د ځانځانی اور ته لمن وهوو. ټګي او خيانت خپله دنده بولو، حسد او چوغلي خپل شعار ګڼو، حرص او تمې د ګدايانو په څېر کچکول راترغاړې کړی او د مادياتو لپاره هم خپل ځانونه او هم خپل ايمانونه پلورو. سيد جمال الدين افغان ليکي:

((...دوی له خپلو هېوادونو سره خيانت او پر ګاونډيانو ظلم کوي. د بې واکو وګړو شته لاندې کوي او ژمنې او وعدې ماتوي. د خپلو هېوادونو د پوپنا کېدو لپاره هڅې کوي او د پرديو متې مزي او پياوړي کوي...))

زمونږ له خپلو هېوادونو سره خيانت، خو د لمر په څېر ښکاره او څرګند دی، په دې څو لسيزو کې به مو ليدلي وي، چې هر يو مو هڅه کوي، چې خپل هېواد د يو پردي په غولۍ کې ورواچوي او د همدغو بې ضميرو هېواد پلورونکو او حريصو او تېری کوونکو پېرېدونکو د کشمکشونو له امله مو هېواد د شاعر په وينا د ملامت سرې د ګرېوان په څېر شو. شاعر وايي:

بس د هر چا لاس په کې پروت دی او شلوي يې ترېنه
زما وطن د ملامت سرې ګرېوان غوندې دی[10]

همدا رنګه پر ګاونډيانو ظلم کول، د بې واکو وګړو شته لاندې کول او د ژمنو او وعدو ماتول، دا مو هم په نږدې ماضي کې وليدل او هم يې همدا اوس وينو، چې هندوستان د پاکستان او پاکستان او ايران د افغانستان په حق کې هر ډول ظلم ته ملاوې تړلې دي، د يو بل د شتو لاندې کولو ته

---

(۱۰) وړ حيات الله/ ښکالو، ۱۲۰مخ/ د چاپ کال ۱۳۸۸ل

(c) ketabton.com: The Digital Library

لنګ وهلي ولاړ دي او په لسګونو وارو يې له يو او بل سره خپلې ژمنې او وعدې ماتې کړې دي.

د خپلو هېوادونو د پوپنا کېدو لپاره هڅې او د پرديو متېو د مزي کولو او پياوړي کولو له خاينانه عمله سيد جمال الدين (۱۳۲) کاله وړاندې په خپله مقاله کې سر ټکولی، خو له بدمرغه چې دغه ناوړه ښکارنده اوس هم په ختيځوالو کې شتون لري. چا رښتيا ويلي، چې:((علت ميرود، عادت نميرود))

وګورئ! د منځنۍ اسيا هېوادونه د ځانځانۍ او نيت بدۍ د بد عادت له امله د روس په منګولو کې ورپرېوتل، بيا په (۱۳۵۸ ل) کال د جدي په شپږمه د همدوی په مرسته روسيان تر افغانستان پورې راورسېدل.

همدارنګه په (۱۹۹۰ز) کال د عراق واکمن صدام حسين د کويټ د شتمنيو د پوپنا کېدو هڅه وکړه، چې بيا په (۲۰۰۳ز) کال د مارچ په (۳۰) نېټه پخپله صدام حسين او د هغه هېواد عراق د امريکا د بمباريو تر بريد لاندې راغی او د عراقانو تر دوه مياشتې مقاومت وروسته صدام پخپله په خپل کيندلي کوهي کې ورولوېد او هېواد يې هم د امريکا په لاس کې پرېوت او په خلاف يې ترکيې هم د امريکا او ناټو متېې غښتلې کړې، څو په عراق دومره خاورې واړوي، چې بيا سر راپورته نه کړي. ايران هم په دغه هېواد (عراق) کې د سنيانو د نظام په ړنګېدو په لاسونو نکريزې پورې کړې او اختر يې وکړو.

د (۲۰۰۱ز) کال د اکتوبر د مياشتې په (۷ يا ۸) نېټه پاکستان، امريکا او د هغې متحدينو ته اوړه ورکړه او د افغانستان په سر يې ورسپاره کړل. د (۲۰۱۳ز) کال د جولايي په درېيمه نېټه د مصر په منتخب ولسمشر (مرسي) باندې د امريکا په اشاره د خپل هېواد پوځ ګودتا وکړه او په دغې توطيه کې سعوديانو له امريکا سره لاس يو کړی و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لنډه دا چې ختیځوالو (۱۳۲) کاله وړاندې هم د خپلو هېوادونو د پوپنا کېدو لپاره هڅې کړې دي او پردی متې یې مزي او پیاوړې کړې دي او اوس یې هم کوي. علامه افغان لیکي:

((... د هغو هغه څوک چې ځان ته عالم وایي په حقیقت کې ناپوه وي. د هغو امیر ظالم او د عدالت قاضي خاین وي. دوی کوم لارښود نه لري، چې د ژغورنې لار وروښيي. نه کوم پوښتونکی او سزا ورکوونکی لري، چې دوی د ورکې لارې په کنده کې له لوېدو راوګرځوي. لنډه دا چې دوی ټول د خپلو اخلاقو د ورانۍ او عقلونو د ویجاړۍ له امله د بې وزلۍ او له منځه تللو ښکار کېږي...))

د عالمانو د ناپوهۍ، د امیرانو د ظلم، د قاضیانو د خیانت او د لارښود، ژغورونکي، پوښتونکي او سزا ورکوونکي نشتوالی، رښتیا هم هغه الهي عذاب دی، چې پر موږ هغه وخت هم او اوس هم د خپلو اخلاقو د ورانۍ او عقلونو د ویجاړۍ له امله رانازل شوی او موږ هره ورځ د بې وزلۍ او له منځه تلو پر خوا ورنږدې کوي.

پایله:

په پایله کې یو ځل بیا یادونه کوم، چې علامه سید جمال الدین افغان د ختیځوالو په ځانګړې توګه د مسلمانانو د آرامۍ او هوساینې موخه او ارمان درلود. هغه دغه ولسونه له بدو چارو لاس په سر کول او د ښو چارو ترسره کولو ته یې هڅول. هغه له وګړو د ښو اخلاقو د خپلولو او د بد خویونه د پرېښودلو هیله درلوده. هغه له بې علمۍ ځنې د خلکو په پوره پیمانه خوابدي او زړه توري کولو او د علم او پوهې په ګاڼه پسوللو ته ملا تړلې وه. هغه مسلمانان یووالي او وحدت، عدل او ښېګڼو ته بلل. هغه د پرګنو استازیتوب کاوه او له شر و فساد ځنې یې پرده پورته کوله. هغه غوښتل،

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې ختيځوال د وحدت په مزي د جاړو په څېر يوه ګېډۍ کړی، چې نور يې په ځانځانی کې د جاړو د کمزورو ډکو په شان يو يو مات او جاړو نه کړي. هغه غوښتل، چې د ختيځوالو ذهنيت داسې جوړ کړي، چې دده د سپېڅلی مرام ضامن شي او د استعماري نظريو د سېلاب په وړاندې ټيګ ودرېږي او په هېڅ صورت يې فکرونه د نورو غلامۍ ته غاړه کښېښږدي.
هغه غوښتل، چې ختيځوال هسې پورته، پورته الوتل پرېږدي او د ښکاريانو له منګولو څنې د ځان د خلاصون لپاره د علم او هنر وزرونه پيدا کړي او د هغوی د هر غشي لپاره بايد ډال او د دام او جال لپاره يې بايد تدبير ولري. هغه هيله درلوده، چې ختيځوال د نورو تر سيوري لاندې ژوند و نه کړي، بلکې د پوهې او کمال په وزرونو تر سپوږمۍ او ستورو هم پورته وخېژئ او د آسمان په ډول ددې نړۍ بام شي، خو له بده مرغه چې د هغه دغه هيلې د هغه په ژوند کې خو څه، اوس چې نږدې دوه پېړۍ تېرې شوې دي هم د هسې خوب و خيال په څېر برېښي، بلکې تر پخوا ډېرې نه پوره کېدونکې ښکاري.
د سيد د لارې د يو لاروي وينا ده، چې:((هر وخت سر د وخت دی)) راځئ! سر له همدې اوس نه د سيد د ارمانونو د پوره کولو لپاره ملټې راونغاړو. د بري او پرمختګ لارې چارې ولټوو، د پېښو مقابلې ته ځانونه چمتو کړو، د خپل حال د بدلون لپاره ټينګ هوډ وکړو او پرله پسې هڅو ته ملا وتړو. هيله ده چې حالت به مو بدل شي، خو که خدای مه کړه ډېر ژر په دې کار (د حالت په بدلون) برلاسي نه شوو، نو بيا به هم د نهيلۍ له ګناه څنې ځانونه ساتو او د هڅې او کوښښ وسله به پر ځمکه نه ږدو.

پای

۱۳۹۳/۱۲/۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بیدارګر (سید (رح)) په اړه د سترګور (سید(رح))

نظم

سید جمال الدین افغان ته

بې حسابه څاڅکي توی په بحر و بر شي
له لـــکونو کـــــــروړونو یو ګوهر شي

رنګ په رنګ ګلان پیدا شي غرو رغو کې
پـــــــه کې یو نیم د لیلی پېکي ته ورشي

مرغـــــــــلرې ډېرې وځي له دریابه
ځینې ځینې ښکلیو پېغلو ته زېور شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

په عـــــــمرو اورونه بل په یوه ځای وي
څو پیـــــــدا په سرو لمبو کې سمندر شي

عـــــــالمونه پیدا کېږي بې حسابه
په دنیا کې د څو تنو تاج په سر شي

مـــېندې راوړي ډېر زامن، ډېر اولادونه
یو یا دوه یې افـــــلاطون او سکندر شي

جو دانــــې قدر یو لعل پکې پیدا شي
نور همــه واړه د تورو کاڼو غر شي

په هر ســـره رنګ سر خروبي نه شي حاصله
هسې نه چې په رنګ سرو شي نو سره زر شي

یوه کور کې پیــــــدا کېـــــږي او لوېږي
یو یې ګوره «ابراهیم» بل بې «آذر» شي

فرعــــــــــونان د خدایی دعوې آغاز کړې
یو ماشــــــــوم د خدای له لورې مقرر شي

چې طلـــــــسم کاندي مات د سر کشانو
ډېر بتان، بُت پرســـتان، زبر و زبر شي

کاهنـــــــــــان یې د راتګ خوبونه ویني
ظالمــــــــــــانو ته پیدا د سر خطر شي

لا پیدا په جـــهان نو وي نه یې نوم وي
زلزله ګډه په کور د ستــــــــــمګر شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوی جهاد له معـــــصیت سره شروع کړي

په دنیا کې غرق فرعون هم يې لښکر شي

څوک چې حـــــق او حقیقت پالي دنیـــا کې

یوه وخت کې وي موسی بل وخت عمر شي

د اســـــــلام د طوفــــاني بېړۍ د پاره

لکه نوح لوی کشـــتیبان قوي لنګر شي

د خـــــــلقت له کارخاني نه کله کله

په جـــــهان پیدا یو بل شاني بشر شي

چې رڼا يې په ملـــــکونو کې خپرېږي

تول عــــــالم لره څرګنده لکه لمر شي

د کونړ د لـــوړو غرونو په لمن کې

نابغـــه فرزند پیدا د سید صفدر شي

پښتـنـه مور هسې زوی واخلي په غېږ کې

چـــــې د دهر او جـــــهان نامــي پسر شي

ډېر پوهـان ورته سر ټیټ په شاګردۍ کړي

ډېر شاهــــان يې په تعظیم مخې ته ورشي

همېـــــــشه يې قدر کـــــیږي په عالم کې

څوک چې لوی په علم و فضل او هنر شي

هسې نوم، هسې نشان يې شي په برخه

چې لـــوی فخر د ملت او خپل ټبر شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

په شاهـــــــي لویو قصرو کې نه ځایېږي
لوی کور غواړي چې اوار د ده بستر شي

ټول جهان ورباندې تنګ شي له ناکامه
اواره لـــــــکه نسیم په بحر و بر شي

ترکـیه، مصر و لندن، فارس و پاریس کې
ارام نه مومـــــــي هر لور ته یې سفر شي

سر ګردان وي په جـــــــهان هغه مړونه
چې د ټول عالم غـــمونه یې په سر شي

سر یـــــــې مه بوله بل نوم ورلره بویه
چې پیـــــدا پکې لوی فکر لکه غر شي

نه دی مړ لوی پهـــــلوان د دې جهان دی
هغه څوک چې ځمـــکې تل نه رابهر شي

قیامت نه وي سر راپورته کړي له خاورو
راروان په لور د خـــــــپل اصلي مقر شي

په ربښتیا چې حق پخپل ځای قرار مومي
د پښتون سیـــــــــد ارام پخپل بستر شي

دې تابوت کې د پښتون ډېر خاطــرات دي
چې یې ګـــــــورم بل عالم مې په نظر شي

څوک چې ور یې شي مزار ته که بینا وي
ورته ښېرته به د پوهـــــــې لوی دفتر شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دې خــــــــاورو دور نما ته نظر بويه

که دې کلـــه په دې لار باندې ګوزر شي

ښکاره کېـــږي کارنامې ډېرې نامدارې

سترګور ته آئيـــــــنه د سکـــندر شي

لوی عظمت، شان و شوکت راځي خاطر ته

لوړ فکرونه، لوړ خيـــــــالونه مصور شي

په يوه موټې سپـــېرو خاورو کې ګوره

د تمام جـــهان راز پټ او مضـمر شي

هســـــــې شانې هنـــګامې شي پکې غلې

چې غوغا ورځـــــنې جوړه په محشر شي

لوی داستان، لويـــه قصه لري په زړه کې

که د دې خــــاورې له حاله څوک خبر شي

پښتـــــــانه به ورنه اخـــلي الهامونه

تېر دورونه به يې مخــکې لر و بر شي

دې زيارت کـــې وينم بل راز تاثيرونه

دلـــــــته مه کوئ واړه واړه سوالونه

اروانښاد استاذ ګل پاچا الفت

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library